

T.C.
KONYA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TAŞINMAZ KÜLTÜR VARLIĞI OLARAK
TARİHİ HAMAMLARIN YENİDEN
İŞLEVLENDİRİLMESİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ: BURSA ÖRNEĞİ

Rumeysa ASİLTÜRK

YÜKSEK LİSANS

Mimarlık Anabilim Dalı

Mart-2024
KONYA
Her Hakkı Saklıdır

TEZ KABUL VE ONAYI

Rumeysa ASİLTÜRK tarafından hazırlanan “Taşınmaz Kültür Varlığı Olarak Tarihi Hamamların Yeniden İşlevlendirilmesinin Değerlendirilmesi: Bursa Örneği” adlı tez çalışması .../.../... tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Konya Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

Başkan

Dr. Öğr. Üyesi İlhan KOÇ

Danışman

Prof. Dr. Mehmet Emin BAŞAR

Üye

Dr. Öğr. Üyesi İlknur ACAR ATA

İmza

.....

.....

.....

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Prof. Dr. Mevlüt UYAN
Enstitü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

DECLARATION PAGE

I hereby declare that all information in this document has been obtained and presented in accordance with academic rules and ethical conduct. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all material and results that are not original to this work.

İmza

Rumeysa ASİLTÜRK

Tarih:

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TAŞINMAZ KÜLTÜR VARLIĞI OLARAK TARİHİ HAMAMLARIN YENİDEN İŞLEVLENDİRİLMESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: BURSA ÖRNEĞİ

Rumeysa ASİLTÜRK

**Konya Teknik Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Mimarlık Anabilim Dalı**

Danışman: Prof. Dr. Mehmet Emin BAŞAR

2024, 205 Sayfa

Jüri

**Prof. Dr. Mehmet Emin BAŞAR
Dr. Öğr. Üyesi İlhan KOÇ
Dr. Öğr. Üyesi İlknur ACAR ATA**

Tarihi yapılar, insanlık tarihindeki dönemsel gelişmelerin izlerini taşıyan ve geçmiş toplumların ekonomik, sosyal ve kültürel birikimlerini belgeleyen önemli yapılar arasında yer alır. Bu yapılar, mimari tarzlarıyla o dönemin estetik anlayışını yansıtırken, içerdikleri mekanlar ve kullanılan malzemeler ile de o dönemin yaşam biçimlerini ve teknolojik seviyeyi gösterirler. Koruma ve restorasyon süreçleri, bu tarihi yapıların mirasımızdaki önemini korumak için büyük önem taşır. Özellikle günümüzde, tarihi yapıların sürdürülebilir bir şekilde kullanılması ve değerlendirilmesi ön plana çıkmaktadır. Birçok tarihi yapı, özgün işlevini yitirdiği için âtıl durumda kalmaktadır. Ancak bu yapıların yeniden işlevlendirilmesi, sadece fiziksel olarak korunmalarını sağlamakla kalmaz, aynı zamanda kültürel mirasımızın yaşatılmasına da katkı sağlar. Yeni bir işlev kazanan tarihi yapılar, genellikle ekonomik, kültürel ve sosyal açıdan da önemli bir canlanma ve katkı sağlarlar. Bu nedenle, tarihi yapıların sürdürülebilir bir şekilde kullanılması ve korunması hem kültürel mirasımızın devamlılığını sağlar hem de çeşitli ekonomik ve sosyal faydalar sunar. Bu çalışmada, tarihi hamam yapılarının yeniden işlevlendirme sürecinin detaylı bir analizi yapılarak, bu yapıların sürdürülebilirliği ve mekânsal dönüşümleri üzerine değerlendirmeler yapılacaktır.

Bu çalışma 5 ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde çalışmanın amacı, kapsamı ve yöntemi hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde hamam kavramı, hamam mimarisinin tarihçesi, Türk hamamında yer alan mekanlar ve plan şemaları anlatılmıştır. Dördüncü bölümde Bursa'nın merkezinde mevcutta olan hamam yapıların özgün planları, güncel planları ve geçirdiği müdahaleler hakkında bilgi verilmiştir. Dördüncü bölümde Bursa'nın merkez ilçelerinde yeni işlev verilen 8 hamam yapısı (Cık Cık Hamamı, Mahkeme Hamamı, Nalıncılar Hamamı, Ördekli Hamamı, Perşembe Hamamı, Şengül Hamamı, Tavukpazarı Hamamı, Umurbey Hamamı) incelenmiş, müdahalelerin tespiti ve sonuçları değerlendirilmiştir. Bu bağlamda hamam yapılarının yeniden işlevlendirme

sonrasında ekonomik, kültürel, sosyal açıdan sürdürülebilirliği ve mekânsal dönüşümleri analiz edilmiştir. Beşinci bölümde ise; tüm veriler doğrultusunda işlev verme konusu tekrar ele alınmış, korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarına yapılan uygulamalar ve sonuçları neden-sonuç ilişkisi etrafında irdelenmiştir. Oluşturulan sonuçlar çerçevesinde çözüm önerileri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bursa Hamamları, Koruma, Restorasyon, Sürdürülebilirlik, Tarihi hamam yapıları, Yapıların çevreye adaptasyonu, Yeniden işlevlendirme

ABSTRACT

MS THESIS

EVALUATION OF THE REFUNCTIONALITY OF HISTORICAL BATHMS AS IMMOVABLE CULTURAL ASSET: BURSA EXAMPLE

Rumeysa ASİLTÜRK

**Konya Technical University
Institute of Graduate Studies
Department of Architecture**

Advisor: Prof. Dr. Mehmet Emin BAŞAR

2024, 205 Pages

Jury

Prof. Dr. Mehmet Emin BAŞAR

Dr. Öğr. Üyesi İlhan KOÇ

Dr. Öğr. Üyesi İlknur ACAR ATA

Historical buildings are among the important structures that bear the traces of periodic developments in human history and document the economic, social and cultural accumulation of past societies. While these buildings reflect the aesthetic understanding of that period with their architectural styles, they also show the lifestyles and technological level of that period with the spaces they contain and the materials used. Conservation and restoration processes are of great importance to preserve the importance of these historical structures in our heritage. Especially today, the sustainable use and evaluation of historical buildings comes to the fore. Many historical buildings remain idle because they have lost their original function. However, re-functioning of these structures not only ensures their physical preservation, but also contributes to the survival of our cultural heritage. Historical buildings that gain a new function generally provide a significant revival and contribution in economic, cultural and social terms. Therefore, the sustainable use and preservation of historical buildings both ensures the continuity of our cultural heritage and offers various economic and social benefits. In this study, a detailed analysis of the refunctioning process of historical bath structures will be made and evaluations will be made on the sustainability and spatial transformation of these structures.

This study consists of 5 main sections. In the first section, information about the purpose, scope and method of the study is given. In the second part, the concept of bath, the history of bath architecture, the spaces in the Turkish bath and the plan schemes are explained. In the fourth chapter, information is given about the original plans, current plans and interventions of the existing bath structures in the center of Bursa. In the fourth chapter, 8 bath structures that were given new functions in the central districts of Bursa (Cık Cık Bath, Court Bath, Nalıncılar Bath, Ördekli Bath, Thursday Bath, Şengül Bath, Tavukpazarı Bath, Umurbey Bath) were examined and the detection and results of the interventions were evaluated. In this context, the economic, cultural, social sustainability and spatial transformations of the bath structures after refunctioning were analyzed. In the fifth chapter; In line with all the data, the issue of giving functions has been

reconsidered, and the practices applied to immovable cultural assets that need to be protected and their results have been examined around the cause-effect relationship. Solution suggestions were presented within the framework of the results obtained.

Keywords: Bursa Baths, Conservation, Restoration, Sustainability, Historical bath structures, Adaptation of buildings to the environment, Re-functioning

ÖNSÖZ

Yüksek lisans eğitimim boyunca bana yol gösteren danışmanım Prof. Dr. Mehmet Emin BAŞAR'a, tez çalışmamın sonuna kadar yönlendirmeleri ve desteğini esirgemeyen Arş. Gör. Hatice Sevde DEMİR ve Dr. Öğr. Üyesi İlknur ACAR ATA hocama, araştırmalarım sırasında destek ve yardımlarını esirgemeyen Bursa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Müdür Yardımcısı Sayın Dr. Abdullah DAMAR'a ve Bursa Büyükşehir Belediyesi ve Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu personellerine göstermiş oldukları ilgi için sonsuz teşekkür ederim.

Her zaman maddi manevi yanımda olan aileme sonsuz sevgi ve saygımı sunarım. Hayatım boyunca her zaman yanımda olan canım abilerim Samet ASİLTÜRK ve Seyit ASİLTÜRK'e, bu süreçte beni destekleyen ve cesaret veren arkadaşlarım Hacer TORUS ve Halime MERMER'e en kalbi teşekkürlerimi borç bilirim.

Çalışmamı, beni her zaman destekleyen rahmetli dedem Mehmet KARABAY'a ithaf ediyorum.

Rumeysa ASİLTÜRK
KONYA-2024

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ	viii
İÇİNDEKİLER	ix
SİMGELER VE KISALTMALAR	xi
1. GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Amacı.....	1
1.2. Çalışmanın Önemi	2
1.3. Çalışmanın Kapsamı	2
1.4. Çalışmada Materyal ve Yöntem	3
1.5. Kaynak Araştırması	4
2. TAŞINMAZ KÜLTÜR VARLIĞI OLARAK HAMAM	7
2.1. Hamamların Genel Tarihçesi	8
2.1.1. Erken Dönem Hamamları	8
2.1.2. Roma Dönemi Hamamları	9
2.1.3. Bizans Dönemi Hamamları.....	12
2.1.4. Selçuklu Devri Hamamları	12
2.1.5. Osmanlı Devri Hamamları.....	15
2.1.6. Cumhuriyet Dönemi ve Günümüze Kadar Hamamlar	17
2.2. Türk Hamam Planında Yer Alan Mekanlar	18
2.2.1. Soyunmalık	19
2.2.2. Aralık	20
2.2.3. Ilıklık (Soğukluk).....	21
2.2.4. Sıcaklık	21
2.2.5. Külhan (Isıtma Sistemi)	22
2.3. Türk Hamamında Mimari Tipler	22
2.3.1. Haçvari Dört Eyvanlı ve Köşe Hücreli Tip	24
2.3.2. Yıldızvari Sıcaklıklı Tip	24
2.3.3. Kare Bir Sıcaklık Etrafında Sıralanan Halvet Hücreli Tip	25
2.3.4. Çok Kubbeli Sıcaklıklı Tip	26
2.3.5. Ortası Kubbeli, Enine Sıcaklıklı ve Çift Halvetli Tip.....	27
2.5.6. Ilıklık, Sıcaklık ve Halvetin Eş Odalar Halinde Olduğu Tip.....	28
3. BURSA’NIN MERKEZ İLÇELERİNDE BULUNAN TARİHİ HAMAMLARIN KULLANIM DURUMLARI.....	29
3.1. Özgün İşlevi ile Kullanılan Hamam Yapıları	32
3.1.1 Çakır (Çakırağa) Hamamı.....	32
3.1.2. Dayıoğlu (At Pazarı, Daye Oğlu) Hamamı.....	35

3.1.3. Demirtaş (Timurtaş) Hamamı	38
3.1.4. Eski Orhan (Eski Yeni) Hamamı	43
3.1.5. Hanzade (Hançerli Sultan) Hamamı	45
3.1.6. Haydarhane Hamamı	48
3.1.7. Küplüce Hamamı	50
3.1.8. Nasuhpaşa (Mesihpaşa) Hamamı.....	53
3.1.9. Yahudiler (Eski) Hamamı	59
3.1.10. Yıldırım Hamamı	61
3.2. Yeniden İşlevlendirilen Hamam Yapıları	66
3.2.1. Başçı İbrahim Hamamı	66
3.2.2. Cık Cık (Girçık-Bekâr) Hamamı	69
3.2.3. Emir Sultan Hamamı	76
3.2.4. İbrahimpaşa (Çandarlı) Hamamı	80
3.2.5. İncirli Hamamı	84
3.2.6. İnebey Hamamı	89
3.2.7. Kayhan (Mehmed Ağa) Hamamı.....	92
3.2.8. Kiremitçi Sinan Bey Hamamı	98
3.2.9. Mahkeme (İbrahimpaşa) Hamamı	103
3.2.10. Muallimzade Hamamı	108
3.2.11. Muradiye (II. Murat) Hamamı	113
3.2.12. Nalıncılar (Çukur) Hamamı	118
3.2.13. Orhangazi Hamamı	124
3.2.14. Ördekli (Eski Yeni) Hamamı	128
3.2.15. Perşembe (Kadı) Hamamı	133
3.2.16. Reyhanpaşa Hamamı	140
3.2.17. Şengül Hamamı	143
3.2.18. Tavukpazarı (Meyhaneli) Hamamı	146
3.2.19. Umurbey Hamamı	152
3.2.20. Yeşil Hamamı	156
3.3. Günümüzde Âtıl Halde veya Sadece Kalıntı Halinde Olan Hamam Yapıları	159
3.3.1. Batpazarı (Davutpaşa) Hamamı	159
3.3.2. Horhor Hamamı	164
3.3.3. Oruçbey Hamamı	165
4. BURSA’NIN MERKEZ İLÇELERİNDE YENİDEN İŞLEVLENDİRİLEN HAMAM YAPILARILININ DEĞERLENDİRİLMESİ	167
4.1. Yeniden İşlevlendirme Sonrası Tarihi Hamam Yapılarının Sürdürülebilirliğinin Analizi.....	176
4.2. Yeniden İşlevlendirme Sonrası Mekânsal Dönüşümler.....	178
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	182
KAYNAKLAR	186
EKLER	196

SİMGELER VE KISALTMALAR

Kısaltmalar

K.T.V.K.K : Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu

yy. : yüzyıl

m : metre

d nl. :düzenleyen

T.A. . Vakfı : Türkiye Anıt  evre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı

B.B.B : Bursa Büyükşehir Belediyesi

Beld. :Belediye

1. GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Amacı

Tarih boyunca İslam dininin gereği olan temizlik Türkler için hep önemli olmuştur. Bu yüzden Osmanlı Devleti'nde padişahlar ve vakıflar tarafından birçok özel ve halk hamamı yaptırılmış, gelirleri çeşitli yerlerde kullanılmıştır. Zamanla evlerde sağlanan yıkanma konforu nedeniyle hamamlara duyulan rağbet azalmış dolayısıyla hamamların gelirleri de her geçen gün azalmıştır. Böylece vakıf mülkü sayılan hamamlar, gelirlerinin azalması sebebiyle uzun vadelerle şahıslara kiraya vermeye başlanmıştır. Hamamların özel mülke geçmesiyle de bir kısmı korunabilmiş fakat birçoğu kapatılmış veya depo, atölye, dükkân gibi birçok farklı işlev verilerek kullanılmaya devam edilmiştir.

Günümüzde Bursa'da yer alan hamam yapıları; hamamlara artık ihtiyaç duyulmaması, yapının bulunduğu konumdaki arsanın değerli olması, belediyelerin imar çalışmaları ve ticari rekabetin artması nedeniyle özgün işlevlerini kaybetmişlerdir. Zamanla ticari kaygılar nedeniyle yapılara uygulanan müdahaleler yapıların hamam olarak algılanmasını azaltmış ve toplum hafızasından yavaş yavaş silinmesine neden olmuştur. Son zamanlarda yetkili kurumlar tarafından Bursa'da kent merkezinde yer alan hamamların bir kısmı kültür merkezi, sergi salonu, atölye, restoran gibi işlevler verilerek restore edilmiştir. Bir kısmı ise bulundukları arazilerinin değerli olması ve çevresindeki ticari yoğunluk nedeniyle yapıya uygun olmayan eklemeler yapılarak yapının özgün hali bozulmuştur.

Araştırmanın amacı, korunması gereken taşınmaz kültürel varlıklarımızdan biri olan hamam yapılarının tarihsel süreç içindeki değişimlerini ve günümüzdeki işlevlerini detaylı bir şekilde incelemektir. Hamamların zaman içinde geçirdiği değişimler, çeşitli etkenlerle birlikte şekillenir. Bu değişimlerin sebep-sonuç ilişkisi bağlamında incelenmesi, yapıdaki yıpranmaların kökenini anlamamıza yardımcı olacaktır. Ayrıca, yeni işlevlerin yapıya getirdiği hem olumlu hem de olumsuz etkilerin neler olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Bursa'dan örneklerle yeniden işlevlendirme süreci, yapılan müdahaleler ve elde edilen sonuçlarla birlikte titizlikle ele alınacak ve gelecek için öneriler ortaya konacaktır.

1.2. Çalışmanın Önemi

Bursa yüzyıllardır hamamları ve kaplıcaları ile tanınmış, dünyanın dört bir tarafından şifalı sularının ününü duyup gelen insanlara ev sahipliği yapmıştır. Osmanlı Devleti'nin kuruluş yeri ve yüzyıllarca başkenti olan Bursa, aynı zamanda Osmanlı hamam geleneğinin ilk oluşumlarının yaşandığı ve şekillendiği bir kenttir. Evliya Çelebi'nin 'Velhasıl Bursa sudan ibarettir.' diye tanımladığı bu su zengini kentte, yüzyıllarca tanıklık etmiş çok sayıda hamam bulunmaktadır.

Kent belleğinde önemli yere sahip olan hamam yapıları, zaman içerisinde kentleşmenin artması, maddi kaygılar ve konfor anlayışının değişmesiyle önemini kaybetmiştir. Bir kısmı özgün işleviyle devam ederken bir kısmı da farklı işlevlere dönüştürülmüştür. Yapılara farklı işlevler vermek için mekânsal ve fiziksel müdahalelerde bulunulmuştur. Geçmiş ile gelecek arasında köprü durumundaki kültürel miraslardan biri olan hamamların korunması önem arz etmektedir.

1.3. Çalışmanın Kapsamı

Tez çalışması kapsamında ilk olarak Bursa'nın siyasi ve mimarlık tarihi hakkında bilgi verilmiştir. Ardından hamam kavramı, hamamların tarihçesi, hamam planında yer alan mekanlar ve hamam yapılarının plan tipolojileri anlatılmıştır. Bursa'nın Türkler tarafından fethinden günümüze kadar yapılmış olan Bursa'nın merkez ilçelerinde mevcut olan hamamların günümüz işlevlerine göre tekrar sınıflandırılmış; özgün işlevi ile kullanılanlar, yeniden işlevlendirilen hamamlar ve âtil halde veya sadece kalıntı halde olan hamam yapıları başlıkları altında kullanım durumları incelenmiştir. Bu çalışmada hamam yapılarının kaynaklar ve kurumlardan elde edilen veriler ışığında özgün ve günümüzdeki durumlarının planları hazırlanmıştır. Bu sayede hamam yapıların geçmişten günümüze kadar geçirmiş olduğu müdahaleler tespit edilmiştir. Dördüncü bölümde günümüzde kullanılır durumda olup yeni işlev verilen 8 adet hamam yapısının müdahale tespitleri ve bu müdahalelerin hamamlarda nasıl sonuçlar elde edildiğine dair değerlendirmelerde bulunulmuştur. Hamam yapılarında yeniden işlevlendirme sonrasında sürdürülebilirliği ve mekânsal dönüşümleri incelenmiştir. İncelenen 8 hamam ise; Cık Cık (Gir-Çık) Hamamı, Mahkeme Hamamı, Nalıncılar Hamamı, Ördekli Hamamı, Perşembe Hamamı, Şengül Hamamı, Tavukpazarı Hamamı ve Umurbey Hamamı'dır. Son bölümde ise; hamam yapılarının yeniden işlevlendirme süreci içinde

yapılan müdahaleler ve sonuçları ile beraber değerlendirilmiş ve bu konuda öneriler getirilmiştir.

1.4. Çalışmada Materyal ve Yöntem

Tez çalışması daha çok örnekler üzerinden ilerleyen bir çalışma olmuştur. Çalışmada kullanılacak örnekleri doğru tespit edebilmek ve karşılaştıkları problemleri net olarak görebilmek için öncelikle detaylı bir literatür çalışması yapılmıştır. Konu ile ilgili tezler, makaleler, dergi ve kitaplar araştırılmıştır. Bütün toplanan bu veriler doğrultusunda; Bursa'nın merkez ilçeleri çalışma alanı olarak belirlenmiştir. Bu çalışma kapsamında seçilen yapıların Vakıflar Genel Müdürlüğüne bağlı Bursa Vakıflar Müdürlüğünden, Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğünden ve Bursa Büyükşehir Belediyesinden elde edilen Rölöve, Restitüsyon ve Restorasyon projeleri, proje raporları ve arşivlerden elde edilen görseller ve alan çalışması ile veriler toplanmıştır. Yapıların geçmiş dönem haritaları ve binaların eski fotoğrafları ile planlarına ulaşılmıştır. Bu sayede söz konusu binanın işlev değişikliğine gidilmeden önceki durumu net olarak ortaya konmuştur. Daha sonra, binaların yeni aşamalarına dair bilgilere dergi ve kitaplarda, internet üzerinde yayınlanan projelerine, fotoğraflarına ve konuyla ilgili mimarlarla yapılan röportajlara ulaşılmıştır. Bahsi geçen binaların yerinde yapılan incelemelerinde, gerçekleştirilen çalışmalar ve elde edilen sonuçlar açıkça görülmüş ve fotoğraflarla belgelenmiştir. Güncel fotoğraflar, binanın ilk dönemine ait fotoğraflarla karşılaştırılmıştır. Böylelikle yapıların işlev değişikliklerinden kaynaklanan tarihsel ve mekânsal değişimleri daha iyi anlaşılmıştır.

Bütün bu araştırmalar esas alınarak hamam yapılarının kullanım durumları hakkında bir çalışma hazırlanmıştır. Hazırlanan bu çalışmada; binanın kısa bir kimlik kartı, yapının tarihi boyunca yapılan müdahalelerin tespitlerine yer verilmiştir. Yeni işlev verilen hamam yapılarının değerlendirilmesi kısmında ise her yapının geçirdiği müdahaleler ve bu konudaki değerlendirmelere yer verilmiştir.

Araştırmanın sonunda, bu verilere dayanarak hamam yapılarında meydana gelen müdahaleler belirlenmiş ve bu müdahaleler değerlendirilerek öneriler geliştirilmiştir.

1.5. Kaynak Araştırması

Ahunbay, Z., (2017) “Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon” adlı kitabında koruma düşüncesinin boyutu ve gelişimi, koruma ölçütleriyle restorasyon yöntem ve süreçlerinden bahsetmiştir.

Ayverdi, E.H., (1976) “İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi” adlı kitabında bu tarihler arasında yapılmış olan Orhan Gazi Hamamı, Mahkeme Hamamı, Nasuh Paşa Hamamına ait bilgiler bulunmaktadır.

Ayverdi, E.H., (1989) ‘Osmanlı Mimarisinin İlk Devri (1230-1402)’ adlı eserinde o dönemde Bursa’da bulunan hamam yapılarının durumu ve plan şemaları hakkında bilgi vermiştir.

Ayverdi, E.H., (1989) ‘II. Murad ve Çelebi Mehmed Devri’ adlı eserinde o dönemde Bursa’da bulunan hamam yapılarının durumu ve plan şemaları hakkında bilgi vermiştir.

Ayverdi, E.H., (1989) ‘Fatih Devri III-IV (1451-1481)’ adlı eserinde o dönemde Bursa’da bulunan hamam yapılarının durumu ve plan şemaları hakkında bilgi vermiştir.

Baykal, K., (1982) ‘Bursa ve Anıtları’ adlı kitabında Bursa’da bulunan tarihi eserlerin durumları hakkında bilgi vermiştir.

Bursa Büyükşehir Belediyesi, (2010) “Bursa Kültür Varlıkları Envanteri: Anıtsal Eserler” kitabında Bursa’da bulunan cami, medrese, hamam vb. yapıların katalog çalışmaları yapılarak yapıların mimarı, plan özellikleri, bulundukları konumları ve günümüze kadar geçirmiş oldukları onarımları ve 2010 yılındaki işlevleri yer almaktadır.

Bursa Büyükşehir Belediyesi Arşivi, (2022). Çık Çık Hamamı Rölöve-Restitüsyon ve Restorasyon projeleri ve restorasyon raporu; Davut Paşa Hamamı Restorasyon Projesi ve görseller; Kayhan Hamamına ait görseller; Kiremitçi Hamamı Restorasyon projesi ve görseller; Mahkeme (İbrahim Paşa) Hamamı Restorasyon Projesi ve görseller; Meyhane Hamamına ait görseller; Muradiye Hamamı Restorasyon Projesi ve görseller; Nalıncılar Hamamına ait görseller; Ördekli Hamamı Rölöve-Restitüsyon-Restorasyon projeleri ve görseller; Reyhan Paşa Hamamına ait görseller; Şengül Hamamına ait görseller; Umurbey Hamamına ait görseller alınmıştır.

Cankara, O. (2021) “Tarihi Yapıların Yeniden Kullanım Olanaklarının Değerlendirilmesi: Harput Hamamları Örneği” adlı yüksek lisans tezinde yeniden işlevlendirme kavramının sebepleri, müdahale yöntemleri ve kriterleri üzerinde bilgilere

yer verilmiştir. Yeniden işlevlendirme kavramına Türkiye’den ve Dünyadan örnekler verilerek bilgiler desteklenmiştir.

Dağtekin, E., (2007) “Güneydoğu Anadolu Bölgesi Geleneksel Hamam Tipolojisi ve Buna Bağlı Koruma Ölçütlerinin Oluşturulması” adlı doktora tezinde korumayla ilgili kuramsal çerçeve ile hamam yapısıyla ilişkisi incelenmiştir. Bölgede yer alan hamamların konum, plan, mekân, cephe gibi elemanlarla ilgili tipoloji çalışması yapılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda hamamların sorunları değerlendirilip öneriler yer almaktadır.

Ertuğrul, A., (2009) ‘Hamam Yapıları ve Literatürü’ adlı çalışmasında hamamların tarihçesi, hamamlarda bulunan mekanlar hakkında bilgi verilmiştir.

Fıstıkçı, M., (2019) “Osmanlıda Hamam Kültürü ve Saray Hamamları” adlı yüksek lisans tezinde hamamların günümüze kadar değiştiği sosyal yapısı, klasik iç mimarisi, çalışanları ve kullanılan eşyalar hakkında bilgiler verilmiştir.

Halkevi Neşriyatı, (1943) “Bursa Hamamları” adlı kitabında Bursa’da bulunan hamam ve kaplıcaların mimarı, yaptıranı ve zamanla geçirdiği onarımlar hakkında bilgiler verilmiştir.

Kepecioğlu, K., (1395). ‘Bursa Hamamları’ adlı eserinde Bursa’da bulunan hamamların tarihi, plan şemaları ve durumları hakkında bilgi vermiştir.

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Arşivi, (2022). Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne bağlı Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğünden Çandarlı İbrahim Paşa Hamamı Rölöve-Restitüsyon-Restorasyon projeleri, raporları ve görseller; Davut Paşa Hamamı Rölöve-Restitüsyon-Restorasyon projeleri, raporları ev görseller; İncirli Hamamı Rölöve-Restitüsyon-Restorasyon projeleri, Müdahale Biçim Paftaları, Malzeme Analizleri ve Sorun Analizleri; Kayhan Hamamı Rölöve-Restitüsyon-Restorasyon projeleri, raporları ve görseller; Perşembe (Kadı) Hamamı Rölöve- Restorasyon projeleri; Yeşil Hamamına ait görseller alınmıştır.

Mazlum, F., (2018) “Türk Hamamında Yeniden İşlevlendirme” adlı yüksek lisans tezinde hamamın tarihsel süreci, Türk Hamamlarında mekânsal organizasyon, mimari elemanlar, yeniden İşlevlendirme kavramı ve yeniden işlevlendirilen hamam yapılarından örnekler incelenmiştir.

Önge, Y., (1995), “Anadolu’da XII-XIII. yüzyıl Türk hamamları” isimli çalışmasında Anadolu’da bulunan Türk hamamları incelenmiştir.

Soykök, B. (2019) “İznik Osmanlı Dönemi Hamamlarının Yapım Özellikleri, Yapısal Hasarlar ve Malzeme Bozulmalarının Koruma ve Esaslı Onarım İçin İncelenmesi” adlı yüksek lisans tezinde hamamların mekân analizleri, plan tipoloji ve

şemaları hakkında çalışmalar yapılmıştır. İncelenen hamam yapılarının yapısal hasar ve malzeme bozulmalarının nedenlerinin incelenip sorunlar hakkında önerilerde bulunulmuştur.

Şehitoğlu, E., (2000) “Bursa Hamamlarının Yapısal, Çevresel, İşlevsel Sorunları ve Çözüm Önerileri” adlı yüksek lisans tezinde hamamların sosyal yaşamdaki yerini, Osmanlı hamamlarının genel özellikleri ve gelişimi, Bursa’da bulunan hamam yapılarının katalog çalışması ve yıpranma nedenleri araştırılarak öneriler yer almaktadır.

Şehitoğlu, E., (2016) “Bursa Hamamları” adlı kitabında sırasıyla hamam kültürü, Antik Çağdan Osmanlıya kadar hamamın gelişimi, Bursa Hamamların tarihçeleri ve son olarak hamamların günümüzdeki tespit edilen yıpranma durumlarının nedenlerine öneriler yer almaktadır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, (2022). Vakıflar Bölge Müdürlüğüne bağlı Bursa Vakıflar Müdürlüğünden Emir Sultan Hamamına ait Restorasyon projesi ve Rölöve-Restitüsyon ve Restorasyon raporlarına ve hamama ait görseller alınmıştır.

Tatar Timur, Ö., (2019) “Bursa Kalesi İçindeki Osmanlı Dönemi Mimari Eserler (Cami, Mescit, Medrese, Tekke, Darûlkûrra, Türbe, Hamam)” adlı yüksek lisans tezinde Bursa’nın tarihçesi, mimari eserlerin gelişimi ve Bursa Kalesi içinde yer alan eserlerin yeri, planı, mimari özellikleri, malzeme ve teknikleri hakkında incelemeler ve bilgiler bulunmaktadır.

Yıldırım, Ş., (2021) “İşlev Değişikliğinin Tarihi Hamam Yapıları Üzerindeki Etki ve Sorunları: Üsküdar Yeşil Direkli Hamam Örneği” adlı yüksek lisans tezinde hamamların gelişimi, mekân düzenlenmeleri, malzemeleri hakkında bilgiler verilmiştir. Mevcut İstanbul hamamları incelenerek Yeşil Direkli Hamamındaki işlev değişikliğinin yapı üzerindeki mimari değişimleri açıklanmıştır.

Yılmaz, S. (2012) “Eski Hamam Eski Tas’a Yeni Anlamlar” Bursa’da Zaman Dergisi, Sayı 2, s.7. adlı yazıda Bursa hamamları ile ilgili bilgiler verilerek restorasyon geçirmiş olan hamam yapılarının eski hali ile yeni halinin görselleriyle açıklanmıştır.

2. TAŞINMAZ KÜLTÜR VARLIĞI OLARAK HAMAM

Arapça kökenli olan "hamm" kökünden türetilen "hamam" kelimesi, sözlük anlamı itibariyle "ısıtan yer" olarak tanımlanır ve genellikle "yikanma yeri" olarak ifade edilir.

Temizlenme ihtiyacı, insanların varoluşundan itibaren temel bir gereksinim olmuştur. İnsanlık, yeme içme gibi yaşamsal ihtiyaçlarını gidermenin yanı sıra, fiziksel ve ruhsal temizliği sağlamak amacıyla da çeşitli yöntemlere başvurmuştur. Bu temizlik ritüeli, ilk zamanlarda insanların su kenarlarını tercih etmeleriyle başlamıştır. Su, doğal bir temizleyici olarak insanların dikkatini çekmiş ve temizlenme ihtiyacını gidermek için ideal bir ortam sağlamıştır. Farklı kültürler, yaşadıkları coğrafyaya ve inanç sistemlerine bağlı olarak temizlik anlayışını şekillendirmişlerdir. Bazı topluluklar, temizlenme için akarsulara kutsallık atfetmiş ve bu sulardan ruhsal ve bedensel arınma elde etmeyi amaçlamışlardır. Örneğin, Hindistan'da Ganj Nehri, Asur medeniyetinde Fırat, Mısır'da Nil Nehri gibi su kaynakları, sadece temizlik için değil, aynı zamanda spritüel bir öneme sahip olarak kabul edilmiştir (Ertuğrul, 2009)

Yüzyıllardır, insanlar doğal sıcak su kaynaklarından faydalanmış ve bu tesislerin çeşitli tiplerini inşa etmişlerdir. Bu tesislerin açık olanlarına ılıca, kapalı olanlarına ise kaplıca denir. Hamam terimi, zaman zaman bu tesisler için kullanılsa da genellikle yapay ısıtma sistemleriyle ısınan, yıkanma eyleminin gerçekleşmesi amacıyla yapılan binalar için kullanılır. Hamam yapıları, tarih boyunca doğal sıcak su kaynaklarından faydalanarak inşa edilmiştir. Bu yapılar, genellikle ılıcalar ve kaplıcalar ile karıştırılmaktadır. Hamamların özgün bir özelliği, suni ısıtma sistemiyle ısınan suları kullanmalarıdır. Diğer taraftan, ılıca ve kaplıcalar doğal sıcak su kaynaklarına dayanmaktadır. Ayrıca, kaplıcaları hamamlardan ayıran önemli bir fark da kaplıcalardaki yıkanma bölümünün ortasında yer alan havuzdur. Bu hususlar, hamamların ve kaplıcaların farklı amaçlar için kullanıldığını vurgulamaktadır (Eyice, 1997).

Hamamlar, kültürel ve sosyal geçmişimizin bir yansıması olarak, kullanım amaçlarına ve cinsiyet ayrımına bağlı olarak çeşitlilik gösterir. Özel ve genel hamamların yanı sıra, tek ve çift hamamlar da farklı kategorilere ayrılır. Tek hamamlar genellikle erkekler için tasarlanır ve belirli saatlerde kadınların kullanımına ayrılır. Çift hamamlar ise, erkek ve kadınlar için ayrı bölümlere sahiptir, genellikle erkek bölümü daha geniştir. Giriş kapıları, mahremiyet düşüncesiyle kadın bölümünün tali yola baktığı, erkek bölümünün ise ana yola açıldığı şekilde düzenlenir. Ancak bazı nadir durumlarda giriş

kapıları aynı sokağa yönlendirilebilir. Hamamlar, geçmişten günümüze kültürel çeşitliliğimizi yansıtan önemli yapıtlardır (Kuban, 1977; Eyice, 1997).

Özel hamamlar, tarihi boyunca köşk, konak, kışla, saray ve tekke gibi özel mekanlarda kullanılmak üzere tasarlanmış ve bu yapıların ölçek ve hacimlerine uygun olarak inşa edilmiştir. Bu hamamlar, zaman zaman müstakil yapılar olarak düşünülmüş, bazen ise büyük yapı komplekslerinin içine entegre edilmiş hacimler olarak konumlandırılmıştır. Sayıca sınırlı olan özel hamamlar, genel hamamların küçük örnekleri olarak kabul edilmiş ve bazı durumlarda soyunma alanları ve ılıklik bölmeleri gibi gerekli unsurları içermemiştir. Ayrıca, özel hamamların bazıları, içinde bulundukları yapı grubunun mülkiyet değişikliklerine bağlı olarak ticari faaliyet gösteren genel hamamlara dönüşmüştür (Ertuğrul, 2009).

Semavi Eyice, Osmanlı tarihindeki hamam inşalarını iki temel sebebe bağlar. İlk olarak, hamamların gelir getirmesi nedeniyle, hayır işlerine kaynak oluşturmak adına vakfedilmiştir. İkinci olarak, hamamlar, ait oldukları yapı topluluğunun merkezi olan cami cemaatine hizmet etmek amacıyla kullanılmıştır (Eyice, 1997). Bahaettin Yediyıldız, kamuya gelir sağlamak için inşa edilen hamamların genellikle ücretli olduğunu belirtir. Ayrıca, ekonomik sıkıntı içinde olanlar için ücretsiz kullanıma açık hamamların da bulunduğu dikkat çeker (Yediyıldız, 1982).

Hamam sayısının ve kullanımının artmasıyla birlikte, hamamlar yalnızca yıkanma amacıyla değil, aynı zamanda Roma hamamları gibi eğlence için de kullanılmıştır. Hamam kullanımının yaygınlaşması, özel bir hamam kültürünün oluşmasına yol açmış; hamam çalışanlarının isimleri, kullanılan eşyalar ve hamam kullanım eylemlerine göre özelleşmektedir (Uzun ve Albayrak, 1997).

2.1. Hamamların Genel Tarihçesi

Hamamları genel olarak erken dönem hamamları, Roma dönemi hamamları, Bizans Dönemi Hamamları, Selçuklu devri hamamları, Osmanlı devri hamamları, Cumhuriyet dönemi ve günümüze kadar hamamlar olarak 6 başlık altında inceleyebiliriz

2.1.1. Erken Dönem Hamamları

Tarih boyunca temizlenme ihtiyacına yanıt olarak inşa edilen hamam yapıları, çeşitli medeniyetlerde önemli bir yer işgal etmiştir. Arkeolojik kazılarda, Indus

medeniyetinin merkezi Mohenjo-Daro'da gelişmiş bir su ve kanalizasyon sistemi ile ilişkilendirilen hamamlar ortaya çıkmıştır. Mezopotamya'daki kazılarda ise Asurlulara ait dünyanın en eski hamamı olduğu düşünülen bir yıkanma tesisi bulunmuştur (Eyice, 1997).

Tarih öncesi dönemlere ait olmalarına rağmen, ilkel nitelikteki hamam örnekleri sadece Mısır'la sınırlı kalmamış, aynı zamanda Anadolu'nun Viranşehir yakınlarındaki M.Ö. III. yüzyıla tarihlenen şehir kalıntılarında da gün yüzüne çıkmıştır. Günümüz Suriye-Türkiye sınırına yakın bölgedeki bu kalıntılarda özel yıkanma mekanlarının varlığı gözlemlenmektedir. Aynı zamanda, Anadolu'nun Gaziantep yakınlarındaki Zincirlihöyük'te yapılan kazılarda, M.Ö. 1200'lere tarihlenen bir hamam kalıntısı keşfedilmiştir. Bu izler, erken dönemlerdeki temizlenme ritüellerine dair zengin bir kültürel geçmişi yansıtmaktadır (Ülgen, 1950).

Arkeolojik kazılarda, farklı coğrafyalara ve tarih dönemlerine ait bir dizi hamam kalıntısı ortaya çıkmasına rağmen, günümüzdeki hamamlara benzer işlevlere sahip, içi ısıtılan ve sıcak suyun akışını sağlayan binaların ilk örneklerine M.Ö. 5. yüzyılda Atina'da rastlanmıştır. Bu döneme ait daire planlı yapılar, dikdörtgen planlı yan odalarla desteklenmiş ve genellikle bir soba aracılığıyla ısıtılmıştır. Antik Yunan toplumunda su, sadece fiziksel temizlik için değil, aynı zamanda ruhsal arınma amacıyla da kullanılırdı. Bu dönemde, kutsal alanlara girişte yıkanma ritüeli zorunlu bir adımdı ve bazı heykeller özellikle bayramlarda dini gerekçelerle yıkanırды. Bu kültürel uygulamalar, antik çağın temizlik ve ruhsal arınma anlayışının izlerini taşımaktadır (Yılmazkaya, 2002).

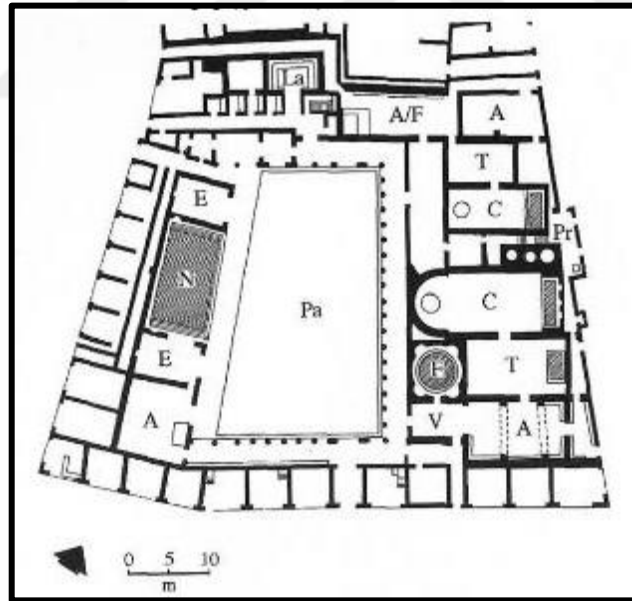
2.1.2. Roma Dönemi Hamamları

Roma hamamları, Yunan hamamlarının evrimini temsil etse de Romalılar bu konsepti geliştirerek zenginleştirmişlerdir. İmparatorluk döneminden sonra, Roma'da halka açık hamam mimarisi önemli bir gelişme göstermiştir. M.Ö. I. yüzyılda yaşayan Sergius Orata'nın sıcak hava ve merkezi ısıtma sistemini keşfetmesi, bu yeni teknolojinin hamam yapılarında yaygınlaşmasına neden olmuştur (Eyice, 1997; Ülgen, 1950).

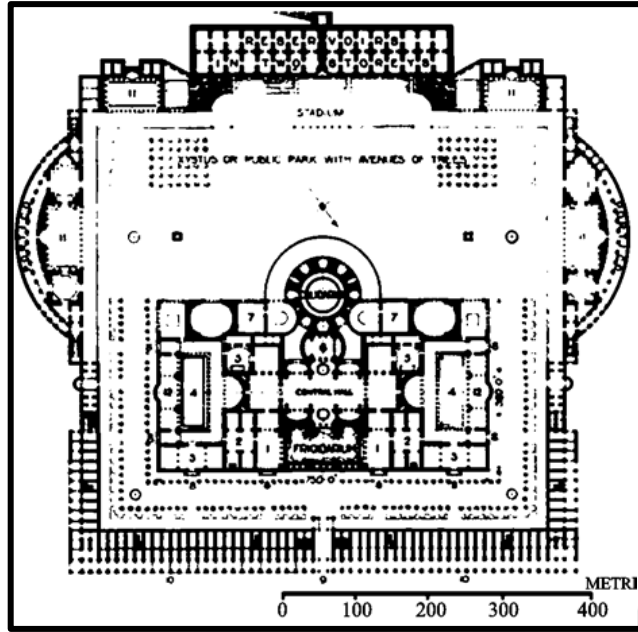
Roma hamamları, M.Ö. I. yüzyıla ait ilk örneklerinden M.S. I. yüzyıla kadar olan evrim sürecinde ilginç değişimlere uğramıştır. Başlangıçta düzensiz planlara sahip olan hamamlar, zamanla simetrik düzenlemelere geçiş yaparak mimari açıdan önemli bir evrim geçirmiştir. Hamam gelişiminde ortaya çıkan çeşitli mekanlar arasında avlular ve sütunlu revaklar öne çıkar. Apoditerium, ana girişle soyunma mekânı olarak

ilişkilendirilirken, buradan Frigidarium'a geçiş yapılarak soğuk su ile yıkanma deneyimi yaşanır. Ardından, ılık bölüm Tepidarium ve son olarak asıl sıcak yıkanma bölümü Caldarium'a geçilir. Hamamların evrimi, sadece fiziksel temizlik değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel bir deneyim sunma amacını da yansıtmıştır (Eyice, 1997). Roma hamamları, sadece yıkanma işlevini değil aynı zamanda eğlence, yarışmalar, spor etkinlikleri ve kültürel faaliyetlere ev sahipliği yapan sosyal mekanlar olarakta büyük ölçüde önem taşımaktadır (Arseven, 1983).

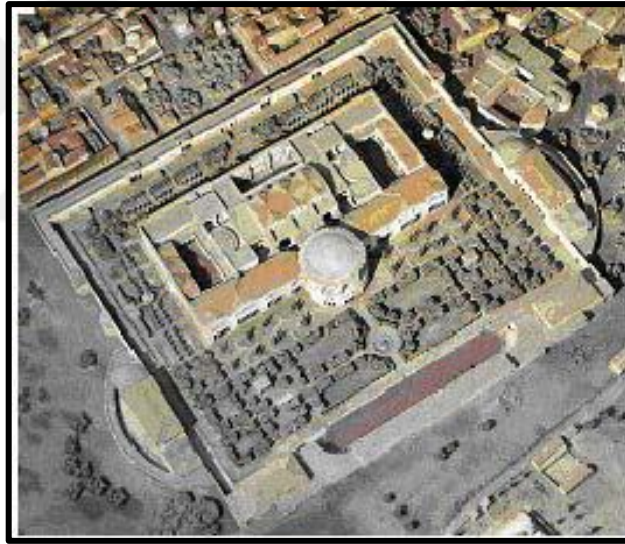
Pompei kentinde M.Ö. 150 yılında inşa edilen Stabia Hamamı, Roma hamamlarının bir örneğidir. Stabia Hamamı, kadınlar ve erkekler için kullanıma uygun bir şekilde tasarlanmıştır. Bir diğer Roma hamamı örneği ise 25.000 m²'lik bir alana inşa edilen ve 1600 kişinin kullanımına elverişli olan Caracalla Hamamı'dır. Bu hamam, kütüphaneler, tiyatrolar ve yemek odaları gibi farklı aktivitelerin gerçekleştirilebileceği özel alanlara sahiptir. Aynı zamanda, 3000 kişinin kullanımına uygun olan ve 11 hektarlık bir alana yayılan Diocletianos Hamamı da Roma hamamlarının dikkat çeken örneklerinden biridir (Eyice, 1997).

Şekil 2.1. Pompei Stabia Hamamı (Eyice,1997)

Şekil 2.2. Caracalla Hamamı Plan Şeması (Eyice,1997)

Şekil 2.3. Caracalla Hamamı (Eyice,1997)

Anadolu'nun farklı bölgelerindeki antik kentlerdeki Roma dönemi hamam örnekleri, mimari zenginlikleri ve işlevselliğiyle dikkat çeker. Ephesos, Miletos, Pergamon, Priene, Perge ve Side gibi kentlerde bu yapıları görmek mümkündür (Farrington, 1995).

2.1.3. Bizans Dönemi Hamamları

Bizans Dönemi'nde hayata geçirilen hamamlar, Roma döneminin izlerini taşıırken aynı zamanda kendi özgün karakterlerini de geliştirmiştir. İstanbul'da bulunan Bizans hamamları arasında öne çıkanlar, İmparator Septimus Severus tarafından yaptırılan ve sonrasında I. Constantinus tarafından genişletilen Zeuksippos Hamamı, Kalendu Hamamı, Konstantinianai ve İmparator Arkadios'un kızı tarafından inşa edilen Arkadien Hamamıdır. Ayrıca, Bizans imparatorları ve soylularının saraylarında özel hamam alanlarına da rastlanmaktadır (Yegül, 2006).

İstanbul'da günümüzde resmi olarak "Bizans hamamı" olarak adlandırılan belirli bir yapı olmasa da kentin pek çok bölgesinde Bizans dönemine ait hamam izlerine rastlamak mümkündür. Örneğin, Şehzadebaşı'nda eski bir kilise olan Kalenderhane Camii'nin yanında ve Arkeoloji Müzesi kazıları sırasında, Bizans hamamına ait olduğuna inanılan temeller ortaya çıkarılmıştır. Bu tarihi kalıntılar, İstanbul'un geçmişine dair eşsiz bir perspektif sunarak, şehrin Bizans dönemine ait hamam kültürünün izlerini günümüze taşımaktadır (Eyice, 1997).

2.1.4. Selçuklu Devri Hamamları

Türklerin Anadolu'ya göç etmeden önceki yaşam alanlarında inşa edilen hamamlar hakkında net bilgiler bulunmamakla birlikte, Türklerin Anadolu'ya yerleşmesiyle birlikte antik şehirlerdeki hamamları İslami temizlik prensiplerine uygun hale getirdikleri düşünülmektedir. Ancak, bu durumun sadece kaplıcalar ve ılıcalar için geçerli olduğu, ısıtılmış su ile çalışan hamamlarda aynı prensibin geçerli olmadığı anlaşılmaktadır. İslam'ın kurallarına uygun olarak akan su kullanılan hamamlar, Selçuklular tarafından Anadolu'ya yerleşmeleri sonrasında inşa edilmiştir. Bu hamamlarda yıkanma işlemi kurna başında gerçekleştirilmiş ve terleme için göbekteşi tercih edilmiştir. Soyunma yerleri büyük anıtsal mekânlara dönüşmüş, dinlenme ve ferahlama amacıyla orta kısma şadırvan eklenmiştir. Selçuklu hamamları, Orta Asya'nın planlama anlayışını devam ettirirken, aynı zamanda Suriye gibi komşu bölgelerden de esinlenmiştir. Bu hamamların mimarisindeki çeşitlilik, Selçukluların farklı kültürlerden etkilenecek kendi özgün yapılarını oluşturmalarını sağlamıştır (Ülgen, 1950).

Selçuklu döneminde özel ve genel hamamlar olmak üzere iki temel kategoride inşa edilen hamamlar, mimari yapıları ve kullanım amaçları açısından dikkat

çekmektedir. Özel hamamlar, saray, köşk, han, kışla, tekke gibi özel mekanlarda yer alırken, sınırlı bir kişi ya da zümrenin kullanımını hedefler. Bu hamamlar genellikle küçük boyutlu olup, özel ihtiyaçları karşılamak amacıyla tasarlanmıştır. Diğer yandan genel hamamlar, köy ve şehirlerde halkın geniş katılımına hitap eden, tek ya da çift olarak inşa edilen bağımsız yapılar olarak öne çıkar. Selçuklu mimarisinin izlerini taşıyan genel hamamlar, toplumsal ihtiyaçlara yanıt verir ve bölgesel özelliklerini yansıtır (Önge, 1995).

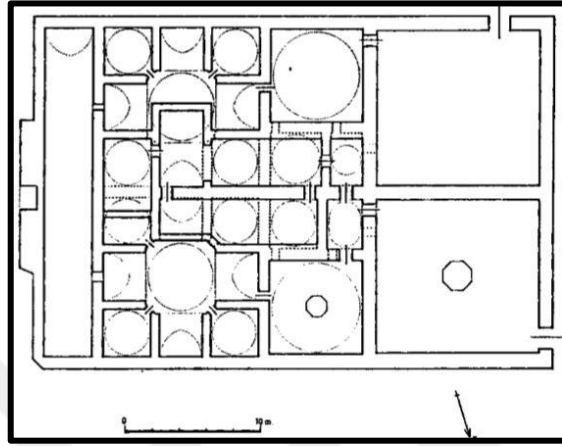
Selçuklu Dönemi'ne ait çift hamam mimarisinin plan şeması, soyunmalık, aralık-soğukluk, sıcaklık ve su deposu-külhan olmak üzere dört temel bölümden oluşur. Cümle kapısından adım atılan soyunmalık, yüksek duvarları ve sağır yapısıyla öne çıkar. Duvarların üst kısmındaki mazgal pencereler ve tavanın ortasındaki aydınlatma öğeleri, içeriye doğal ışık sağlar. Ahşap direkler ya da kâgir kemerler tarafından desteklenen, ahşap kirişli tavanlar veya kâgir tonozlarla örtülen soyunma odası, sadece mermer döşeme ile süslenmiştir. Bu dönemin mimari geleneği, işlevselliğiyle birleşerek özgün bir hamam deneyimi sunar. Ayrıca, soyunma odasının estetik unsurları, Selçuklu mimarisine özgü detaylarla zenginleştirilmiştir (Önge, 1988).

Selçuklu Dönemi'nde inşa edilen hamamların özgün mimari yapısı, soyunmalıktan soğukluğa geçişi sağlayan Aralık bölümü ile dikkat çeker. Bu bölüm, değişen boyutlarda olup genellikle tonoz veya kubbe ile örtülmüştür. Aralık adını taşıyan bu alan, sadece bir geçiş noktası olmanın ötesinde, içerisinde tuvaletleri barındırarak pratik bir işlevselliğe sahiptir. Selçuklu hamamlarında soğuk bölümde kurna veya musluk izine rastlanmaması, Aralık'ın sadece dinlenme amacı taşımanın ötesinde, aynı zamanda soğuk havalarda soyunma yeri olarak da kullanıldığını göstermektedir. Selçuklu dönemi hamamları, işlevselliği ve estetik değeriyle önemli bir mimari miras bırakmıştır (Atlı, 1990).

14. yüzyıldan itibaren yapılan hamamlarda soyunma alanları geniş kubbelerle örtülmüştür. Anadolu'daki ilk hamam örneklerinde genellikle sivri tonoz, yuvarlak tonoz ve çapraz tonoz kullanılırken, 14. yüzyıldan sonra daha çeşitli örtü biçimleri tercih edilmeye başlanmıştır. Aynalı tekke tonoz, mukarnaslı tonoz ve kubbe gibi yapılar bu dönemde popüler hale gelmiştir. Bu değişiklikler, hamam mimarisinde estetik ve teknik açıdan zenginleşmeye işaret etmektedir (Önge, 1988).

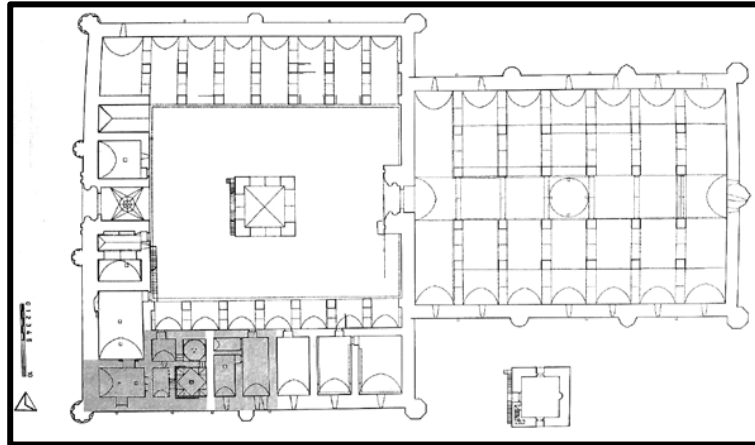
Anadolu'nun en eski çift hamamlarından biri olan Kayseri Kölük, Sultan Hamamı'nın yanı sıra Selçuklu döneminde yapılan diğer çift hamamlar gibi, soyunma, aralık, soğukluk, sıcaklık mekanları ile sonunda yer alan su depoları ve külhaneyi içeren

düzenlemeye sahiptir. Kayseri'deki Hunad Hatun Camii yanındaki hamam, 1230'lu yıllarda inşa edilmiş olup sıcaklık bölümlerinde dört eyvanlı ve köşelerde halvetli bir düzenleme sergilemektedir. Konya'da bulunan Sâhip Ata Külliyesi'ne ait çifte hamam ise 1258 tarihine kadar uzanmaktadır ve her iki kısım eşit ölçülerde ve yan yana düzenlenmiştir. Bu hamam, kare mekanlı soyunma kısmı, kubbeli büyük bir mekân ve yanlarındaki iki küçük mekân ile klasik planlama anlayışını yansıtmaktadır (Önge, 1988).

Şekil 2.4. Konya Sahip Ata Hamamı Plan Şeması (Karpuz,2009)

Selçuklu dönemindeki hamam yapıları, sadece şehirlerde değil, aynı zamanda kervansaraylarda da göze çarpmaktadır. Kervansaray mimarisinin bir parçası olarak, genellikle ana kütlede içine veya girişin sağ köşesine entegre edilmişlerdir. Örneğin, 1232'de I. Alâeddin Keykubad tarafından inşa edilen Tuzhisar Sultan Hanı, içerisinde köşeye yerleştirilmiş küçük bir hamamı barındırmaktadır. Benzer şekilde, Niğde'deki Ağzıkara Hanı, kervansarayın dışında konumlanan bir hamam örneğidir. Bu yapılar, Selçuklu mimarisindeki estetik ve işlevselliği bir araya getirerek önemli birer tarihî iz bırakmışlardır (Eyice, 1997).

Şekil 2.5. Tuzhisar Sultan Han Planı ve Han İçerisindeki Hamam (Tükel Yavuz, 2012)

2.1.5. Osmanlı Devri Hamamları

Osmanlı İmparatorluğu döneminde genel hamamlar, devletin sınırları içindeki kent merkezlerine odaklanarak önemli bir yer edinmiştir. Ayrıca, özel hamamlar genellikle konak ve yalılara bitişik ya da ayrı bir şekilde yapılmıştır. Hamam yapılarının bu dönemde yoğun bir şekilde inşa edilmesinin temelinde iki ana sebep yatmaktadır. Birincisi, hamamlardan elde edilen gelir önemli bir ekonomik kaynaktır. İkincisi ise bu yapıların, inşa edildikleri yapı grubunun cemaatine hizmet etme amacı taşımasıdır. Bu nedenlerle, hamam kültürü Osmanlı toplumunun günlük yaşantısında önemli bir yer işgal etmiştir (Eyice, 1997)

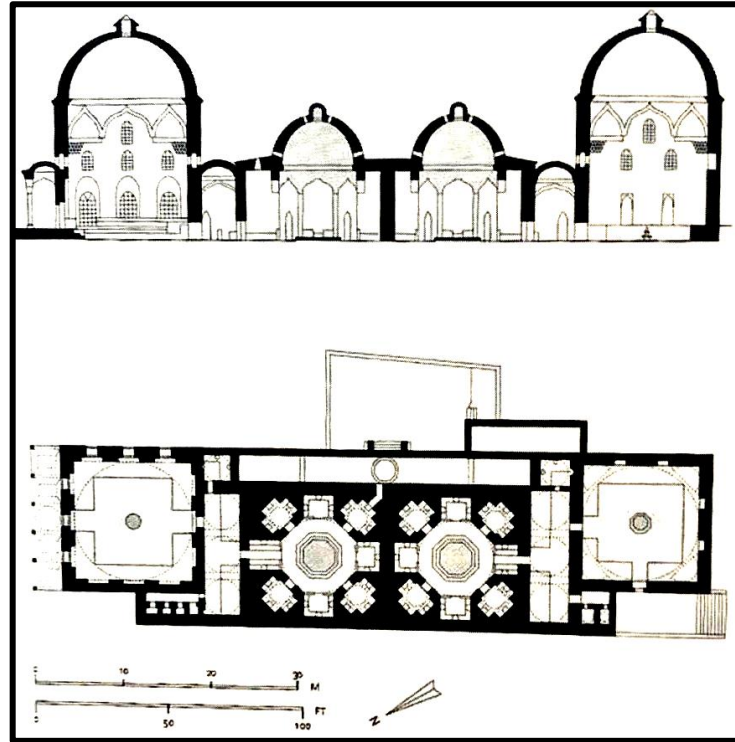
Osmanlı İmparatorluğu döneminde, Selçuklu mimarisinden devralınan soyunmalık, ılıkılık, sıcaklık ve halvet hücreleri arasındaki düzen, Osmanlı hamamlarında da korunmuş ve zaman içinde mimari detaylar daha da geliştirilmiştir. Alâeddin Bey Hamamı, Osmanlı'nın ilk hamamı olmasına rağmen günümüze sadece temelleri ulaşabilmiştir. Örnek olarak gösterilebilecek Eskiyei Hamamı, sıcaklık bölümünde merkezi bir eyvan ve eyvanlardan geçilen iki halvet hücresi içeren planıyla dikkat çeker. Bu planın daha gelişmiş bir versiyonu, Bursa Orhan Gazi Hamamı'nda erkekler bölümünün sıcaklık alanında görülmektedir. Merkezi tek kubbeli sıcaklık bölümü, dört eyvan ve dört köşe halvet hücresini içermekte, mimari zenginlik ve işlevselliği bir arada sunmaktadır. Ayrıca, Osmanlı dönemindeki hamam yapılarının soyunmalık bölümlerinin üst örtülerinde yer alan büyük kubbeler, mimari zarafetin vurgusunu oluşturmaktadır (Aslanapa, 1986).

Osmanlı hamamlarının mimari zenginlikleri büyük çeşitlilik gösterir. Kubbe çapları 10 ila 15 metre arasında değişirken, Gelibolu, Sarıca Paşa ve Koca Mustafa Paşa hamamları gibi örneklerde görebiliriz. Daha geniş kubbelere sahip hamamlar arasında ise Davud Paşa Hamamı 14,50 metre çapında ve Yıldırım Bayezid'in Mudurnu'da yaptırdığı, kubbe çapı 20 metre olan hamam öne çıkmaktadır. Erken Osmanlı dönemi hamamlarında dikkat çeken bir başka özellik ise kubbelerin iç kısımlarının spiralli ve dilimli süslemelerle donatılmasıdır. Bu estetik anlayışa sahip hamamlar arasında Hacı Hamza Hamamı, İsmail Bey Hamamı ve Demirtaş Hamamı öne çıkar. Ayrıca, erken Osmanlı döneminde Balkanlar'da inşa edilen birçok hamamın zaman içinde kaybolmuş olması dikkat çekicidir (Eyice, 1997; Aslanapa, 1986).

Osmanlı Devleti'nin İstanbul'u fethetmesi, şehrin çehresini büyük ölçüde değiştirmiş ve bir dizi yeni hamam yapısının inşasına yol açmıştır. İstanbul'a eklenen bu

hamamların çoğu çift hamam özelliği taşımaktadır, bu da kadın ve erkek bölümlerinin giriş kapılarının genellikle aynı yola açılmadığı anlamına gelmektedir. Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılan İrgat Hamamı, İstanbul'un ilk yapılan hamamıdır ve ardından Azepler Hamamı, Vefa Hamamı, Eyüp Hamamı ve Çukur Hamamı gibi birçok hamam şehrin silüetine katılmıştır. Her külliye için bir hamam yapılmış olup, bu örnekler arasında Mahmut Paşa Hamamı öne çıkmaktadır. Mahmut Paşa Hamamı, günümüze sadece erkekler bölümüyle ulaşmış olup, sekizgen planlamalı ve küçük kubbelerle örtülü sıcaklık bölümü dikkat çeker. Kitabesi bulunan Mahmut Paşa Hamamı, İstanbul'daki en eski Osmanlı dönemi hamamlarından biridir (Ertuğrul, 2002).

Mimar Sinan, Osmanlı hamam mimarisinde genel bir çizgi benimsemiş, ancak kendi döneminde özgün yaklaşımlar da sergilemiştir. Özellikle, Sokullu Hamamı'nda uyguladığı sıcaklık bölümünü merkezi olarak konumlandırma planı, bu farklılıklardan biridir. Aynı zamanda, Haseki Hürrem Sultan Hamamı'nda görülen revaklar, anıtsal hamam girişlerine estetik bir özellik katmıştır. Mimar Sinan'ın öne çıkan diğer bir uygulaması ise Pavas Külliyesi'nin hamamında görülen plan düzenlemesidir, burada külhan, kadınlar bölümü ve erkekler bölümünün stratejik konumu dikkat çeker. Anıtsal hamamların sayısı sınırlı olmasına rağmen, Cağaoğlu Hamamı klasik dönem sonrasında önemli bir hamam örneği olarak öne çıkar (Ertuğrul, 2009).

Şekil 2.6. Haseki Hürrem Sultan Hamamı Planı ve Kesiti (Yegül, 2012)

18.yüzyılda su ve odun tüketiminin artması, hamam inşasını kısıtlarken, genel hamamların yanı sıra konaklar, yalılar ve evlerde özel hamamların popülerliği artmıştır. Ancak, Cumhuriyet döneminde bireysel konutlarda yıkanma alışkanlığının yayılmasıyla, hamam inşası büyük ölçüde durmuştur. Mimar Sinan'ın mirası, Osmanlı hamam mimarisine getirdiği yeniliklerle birlikte, günümüzde bile bu tür yapıların estetik ve fonksiyonel özelliklerini etkilemektedir (Ertuğrul, 2009).

2.1.6. Cumhuriyet Dönemi ve Günümüze Kadar Hamamlar

Cumhuriyet dönemiyle birlikte, Türk hamam geleneği, bin yılı aşkın bir süreçten sonra kademeli olarak sona ermiştir. Bu evre, birçok hamamın kullanılamaz hale gelmesine, bazılarının tamamen kaybolmasına ve sadece ayakta kalanların ise modernleştirilerek yeni işlevlere adapte edilmesine tanıklık etmiştir. Gelişen teknoloji, hamamların geleneksel fonksiyonlarını kaybetmesiyle, zengin kültürel bir geçmişin geride bırakıldığı bir dönemi işaret etmektedir (Eyice, 1997).

Cumhuriyet döneminde hamamların varlığı iki farklı şekilde devam etmiştir. İlk olarak, hamamlar turizm sektöründe kendine yer bulmuş ve lüks otel ve tatil köylerinde, genellikle mermerden yapılmış, egzotik ve turistik mimarilerle inşa edilmiştir (Yegül, 2008). İkinci olarak ise hamamlar işlev değişikliğine uğrayarak farklı hizmetler sunmaktadır. Örneğin Bursa'daki Kayhan Hamamı restoranta, Mahkeme Hamamı kültür merkezine, Umurbey Hamamı sanat galerisine dönüştürülmüştür.

Cumhuriyet sonrasında geleneksel hamamlar genellikle onarımlarla sınırlı kalmış, yeni inşalar pek görülmemiştir. Ancak son yıllarda turizme yönelik olarak otel yapıları bünyesinde modernize edilen hamam projeleri artmıştır. Bu hamamlar genellikle özel mülklerde veya lüks otel komplekslerinde tercih edilen seçenekler arasında yer almaktadır. Günümüzde hamamların yanı sıra sauna, spa gibi benzeri mekanlar da talep görmekte, bu da sağlıklı yaşam ve konfor arayışının bir yansıması olarak öne çıkmaktadır (Yaman, 2010).

Modern hamamların tasarımında, geleneksel hamam mimarisi ve malzemeleri olan mermer ya da seramik kurnalar, mozaikler, göbek taşı, ılık gözlü kubbeler gibi öğelerden vazgeçilmemiştir. Bu yeni hamamlar, eski hamamlardan farklı olarak ısıtma sistemlerinde modern teknolojiyi kullanmaktadır. Duvar içlerine ve döşeme altlarına gizlenen elektrikli ısıtma kabloları veya esnek borular aracılığıyla sıcak su ile ısıtma

sağlanmaktadır. Bu sayede modern hamamlar, geleneksel mimari öğeleri korurken aynı zamanda çağdaş konfor ve teknolojiyi bir araya getirmektedir (Yaman, 2010).

2.2. Türk Hamam Planında Yer Alan Mekanlar

Hamamlar, su mimarisinin zarif örnekleri olarak tarih sahnesinde önemli bir yer tutar. Anadolu'daki Türk hamamları, özgün planlama ve yapısal unsurlarıyla tanınır. Soyunmalık, aralık, ılıklik, sıcaklık, su deposu, külhan ve cehennemlik gibi farklı bölümleri içerir. Roma hamamlarına benzer şekilde, soyunmalık bölümü (apodyterium) girişi sağlar, ılıklik (tepiderium) rahatlatıcı bir geçiş sunar ve sıcaklık (caldarium) terleme ve arınma sağlar. Ancak Türk hamamlarında Roma hamamlarındaki frigidarium'u karşılayan özel bir bölüm bulunmaz. Isıtma sistemleri arasında benzerlikler vardır; örneğin, Roma'daki hypocaust, Türk hamamlarındaki külhan olarak adlandırılır. Zemindeki künkler aracılığıyla dolaşan buhar, ısıtma sistemine katkıda bulunur. Bu tarihi miras hem mimari zenginlikleri hem de su kültürüne dair derin anlamlarıyla günümüzde hala ilgi çekmektedir (Şen, 2008).

Osmanlı mimarları, Roma İmparatorluğu'nda kullanılan hamam ısıtma sistemini benimseyip uygularken, kendi mimari dokularını yaratmışlardır. Osmanlı hamamları ile Roma hamamları arasındaki temel farklardan biri, Osmanlı hamamlarında soğuk ve sıcak su havuzlarının bulunmamasıdır, bu durum İslam geleneğinin temizliğin sadece akan suda gerçekleşmesini vurgular. Diğer bir fark ise Osmanlı hamamlarının daha kompakt yapıda olmasıdır, Roma hamamlarının geniş alanlarına kıyasla daha küçük bir ölçekte inşa edilmişlerdir. Bu özellikler, Osmanlı hamam mimarisinin kendine özgü ve işlevsel bir nitelik kazandığını göstermektedir (Yılmazkaya,2002).

Türk hamam mimarisindeki mekânları genel olarak şu kategorilere ayırmak mümkündür. Temel mekânlar arasında; soyunmalık (Camegah), ılıklik, sıcaklık ve külhan bulunmaktadır. Alt düzeydeki mekânlar arasında ise dinlenme odaları, tıraşhaneler, hela, halvet hücreleri, eyvanlar ve aralık yer almaktadır. Bu ana ve alt mekânlar, hamamın işlevselliğini sağlayan temel öğeleri oluştururken, destekleyici birimler arasında hamamcı odası, sıcak ve soğuk su depoları, odun depoları gibi unsurlar da yer almaktadır. Bu tasnif, Türk hamam mimarisinin çeşitli fonksiyonlarını ve yapısal öğelerini anlamamıza yardımcı olmaktadır.

2.2.1. Soyunmalık

Eski Roma hamamlarının Apodyterium, Spoliaterium ve Vestarium adını verdikleri bölümleri, Türkler tarafından "camekân," Araplar tarafından "Maslak," Acemler tarafından "Bine" olarak adlandırılmıştır. Bu alanda, 1.00- 1.20 metre yüksekliğinde taş veya ahşaptan yapılmış bir seki üzerinde yer alan sedirler bulunur. Soyunma alanının genişliği 1.50- 2.50 metre arasında değişir. Mahalin bir veya iki yerinden merdivenlerle çıkılabilir. Sedinin altında, ayakkabı ve nalınlar için küçük nişler bulunur. Türk hamam mimarisindeki bu soyunmalık bölümü, geleneksel özelliklerini koruyarak modern dokunuşlarla günümüze kadar ulaşmıştır (Aru, 1949).

Şekil 2.7. Bursa Çandarlı İbrahim Paşa Hamamında Sedir Altında Bulunan Küçük Nişler (Bursa Büyükşehir Belediyesi Arşivi,2012)

Şekil 2.8. Bursa Mahkeme Hamamı Soyunmalık Bölümü (Bursa Büyükşehir Belediyesi Arşivi,2012)

Kıyafet değiştirme ve yıkanma eylemlerinin ardından dinlenilen mekân olarak bilinen soyunmalık bölümü, Türk hamam yapılarında hacim bakımından en geniş alanı oluşturur. Sıcaklık ve ılıklik bölümlerinin toplam büyüklüğüne eşdeğer bir hacme sahip olan soyunmalık bölümleri, rüzgarlık görevi de görmektedir (Önge, 1986).

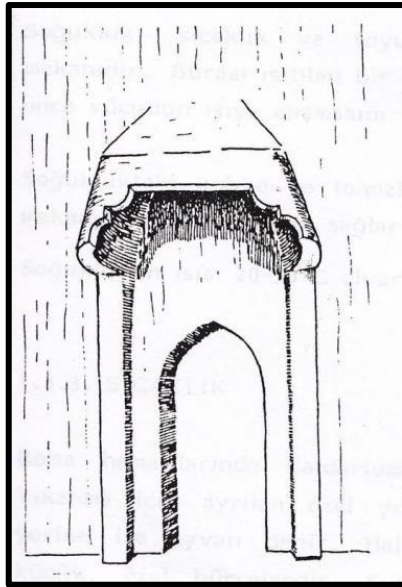
Soyunmalık bölümü, hamam deneyiminin ilk adımını oluşturur ve girişte hamamcının yanında bulunan dolaplar, ziyaretçilerin kişisel eşyalarını güvenle bırakabilmeleri için hizmet verir. Hamamdan çıkarken ise emanetlerini geri alırlar. Soyunmalık alanının merkezinde estetik bir dokunuş olarak kullanılan havuz hem görsel bir şıklık katmakta hem de ritüellerin bir parçasını oluşturmaktadır. Farsça 'da "camekân" olarak adlandırılan bu bölüm genellikle sağlam kagir malzemelerle inşa edilse de küçük

mahalle hamamlarında ahşap kullanılması yaygındır. Ancak, bu nedenle sürekli bakım ve tamir gerektirdiğinden dolayı, günümüze kadar ulaşan hamamlar genellikle daha küçük mahalle hamamları olmuştur (Aru, 1949; Ülgen, 1950).

2.2.2. Aralık

Anadolu'daki XII. ve XIII. yüzyıl hamamlarının hepsinde, zaman içinde değişen büyüklüklerde, soyunma bölümünden ılıklığa geçişi sağlayan üstü tonoz veya kubbe ile örtülü ara mekanlar bulunmaktadır. Bu ara mekanlar, sadece geçiş noktaları olmanın ötesinde, kagir veya ahşap bölmelerle ayrılmış hela ve tıraşlık alanlarını içeren önemli mekanlardır. Erken dönem hamamlarının karakteristik özelliklerinden biri olan ara mekanlar, zamanla küçülerek XVI. yüzyılda soğukluğa tamamen yerini bırakmıştır. Aralık bölümünün ortadan kalkmasından sonra, su buharının kaybolmaması için soyunma bölümünden soğukluğa geçiş kapısının üzerine yaşmaklı bir baca (külâh) yerleştirilmiştir (Önge, 1988).

Bu bölüme Bursa'da Demirtaş Hamamı, Emir Sultan Hamamı ve İncirli Hamamı örnek olarak gösterilebilir.

Şekil 2.9. Soyunmalık ve ılıklık arasındaki Yaşmaklı Kapı (Karl Klinghardt)

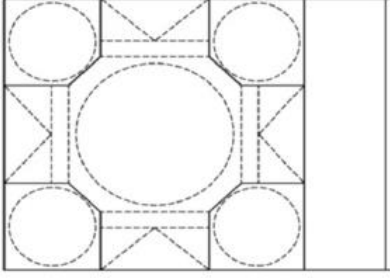
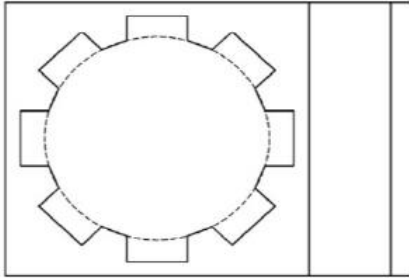
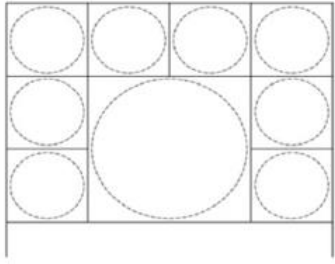
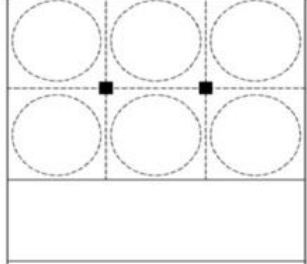
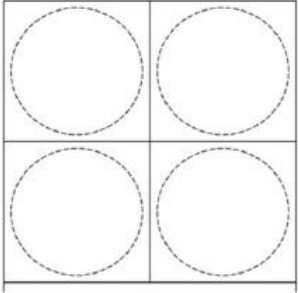
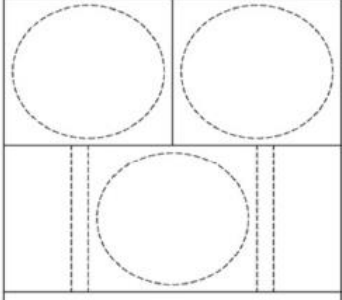
2.2.3. Ilıklık (Soğukluk)

Hamamların, soyunma ve sıcaklık bölümleri arasında köprü görevi gören "ılıkılık" bölümü, mekânsal, ısısal ve işlevsel bir geçiş sağlar. Genellikle dikdörtgen şekilli olan bu bölümde, üst örtü olarak kubbe, beşik tonoz veya ikisinin bir arada kullanılması yaygındır. Bu mekân, bazı kaynaklarda "soğukluk" olarak adlandırılır ve buradan tıraşlık adı verilen temizlik hücrelerine bağlantı sunar. Aynı zamanda içerisinde, dinlenme için özel olarak düzenlenmiş mermer sedirler bulunmaktadır. Ilıklık bölgesinden tıraşlık hücresi dışında, dehliz şeklinde tasarlanmış tuvaletlere de kolayca ulaşılabilir. Bu yapı, fonksiyonelliği ve mimari zenginliği ile dikkat çeken bir hamam kültürünün parçasıdır (Önge, 1988).

2.2.4. Sıcaklık

Hamamlar, temizlik ve dinlenme pratiğine yönelik mekânlar olarak sıcaklık bölümü adını verdikleri özel alanlara sahiptir. Sıcaklık bölümü, isminden anlaşılacağı üzere sıcak ve buharlı bir atmosfer sunar ve bu özel mekâna ılıkılıktan sağlanan giriş kapısı, dar ve bir insan boyunu geçmeyecek boyutlardadır. Sıcaklık bölümüne genellikle sıcaklık aksındaki eyvanlardan girilir, ancak bazen halvet hücrelerinden doğrudan sıcaklığa geçiş sağlandığı örneklerle de karşılaşılabilir. Bu mekânda su buharına ve sıcaklığa etki eden pencereler, halvet hücrelerinden su deposuna açılır. Sıcaklık bölümü, genellikle yıkanma için iki ayrı bölüme ayrılır. İlki, sıcaklığın ana mekânından ayrılan halvet hücreleri olarak adlandırılır. İkinci bölüm ise ana mekâna bakan tonozlu veya kemerli üst örtülü niş eyvanlardır. Yıkanma eylemi, sıcaklık bölümünde yer alan "kurna" adını verdikleri suyun aktığı bölgelerde gerçekleşir. Halvet hücrelerinin üst örtüsü genellikle kubbe şeklinde tasarlanmıştır. Sıcaklık bölümünün tam merkezinde, dinlenme, terleme, masaj gibi aktiviteler için kullanılan altıgen veya sekizgen formdaki göbek taşı yer alır. Sıcaklık bölümünün genellikle merkezi kubbe ile örtüldüğü bu özel mekân, hamam kültürünün zenginliğini ve işlevselliğini yansıtır (Önge, 1988; Eyice, 1997).

- Kare Bir Sıcaklık Etrafında Sıralanan Halvet Hücreli Tip
- Çok Kubbeli Sıcaklıklı Tip
- Ortası Kubbeli, Enine Sıcaklıklı ve Çift Halvetli Tip
- Ilıklık, Sıcaklık ve Halvetin Eş Odalar Halinde Olduğu Tip'tir.

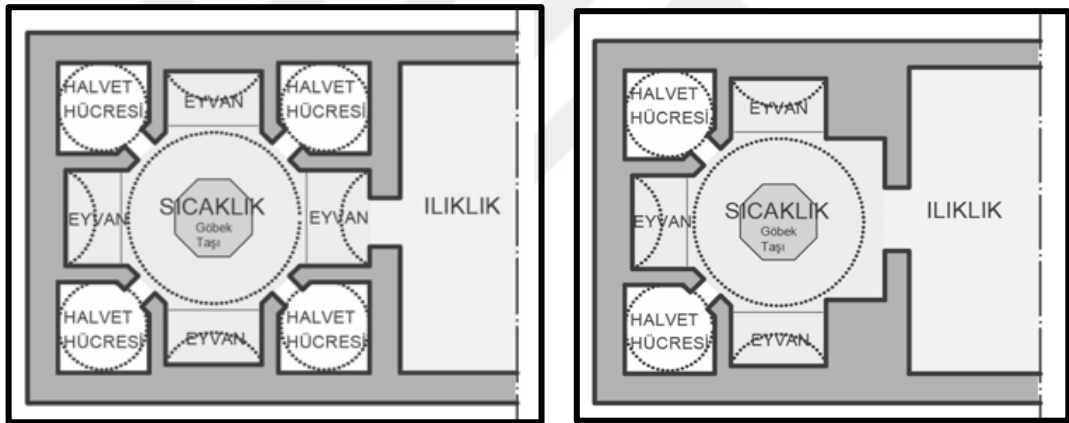
Haçvari Dört Eyvanlı ve Köşe Hücreli Tip	Yıldızvari Sıcaklıklı Tip
	
Kare Bir Sıcaklık Etrafında Sıralanan Halvet Hücreli Tip	Çok Kubbeli Sıcaklıklı Tip
	
Ortası Kubbeli, Enine Sıcaklıklı ve Çift Halvetli Tip	Ilıklık, Sıcaklık ve Halvetin Eş Odalar Halinde Olduğu Tip
	

Şekil 2.11. Türk Hamamlarının Sıcaklık Tiplerine Göre Şematik Planları (Ertuğrul, 2009; Dznl: Asiltürk,2023)

2.3.1. Haçvari Dört Eyvanlı ve Köşe Hücreli Tip

Haçvari dört eyvanlı köşe hücreli plan tipi, Türk mimarisinde sıkça tercih edilen bir tasarım örneğidir. Bu plan, ılıklik veya soğukluktan, üst örtüsü kubbe olan sıcaklığa geçişi içerir. Sıcaklıktan sonra ise iki dik aks üzerinde konumlanan eyvanlar bulunmaktadır; bu eyvanların üst örtüsü genellikle tonoz olarak tasarlanmıştır. Eyvanların köşelerinden ise üst örtüsü kubbe olan halvet hücrelerine geçiş yapılmaktadır (Eyice, 1960).

Sıkça karşılaşılan hamam planlarından biri olan haçvari dört eyvanlı köşe hücreli tip, eyvan ve halvet hücre sayısına bağlı olarak farklı varyasyonlara sahiptir. Bu varyasyonlarda bir, iki veya üç eyvan kullanılabilir, halvet hücrelerinin sayısı ise iki veya üç olabilir. İlginç bir şekilde, daha nadir rastlanan tek halvet hücreli plan tipleri de mevcuttur (Eyice, 1997).

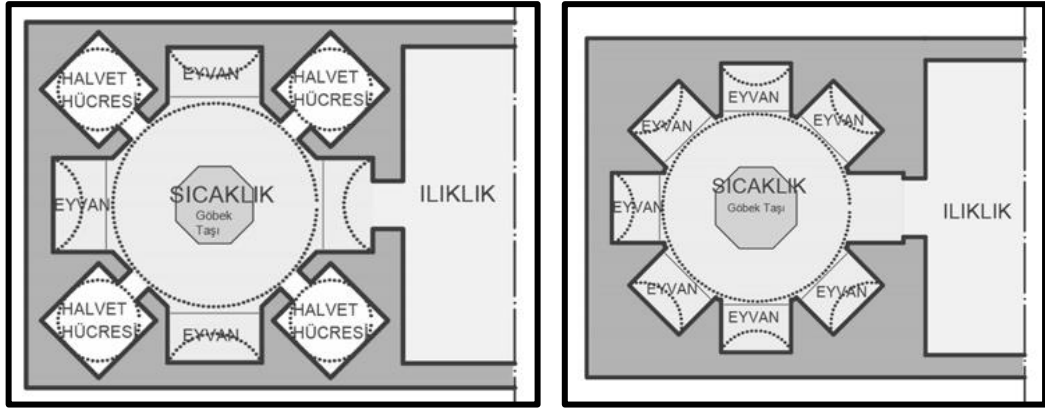

Şekil 2.12. Haçvari dört eyvanlı dört köşe hücreli plan tipi (Eyice, 1997; Düzenleyen: Demir, 2019).

Şekil 2.13. Haçvari üç eyvanlı 2 köşe hücreli plan tipi (Eyice, 1997; Düzenleyen: Demir, 2019).

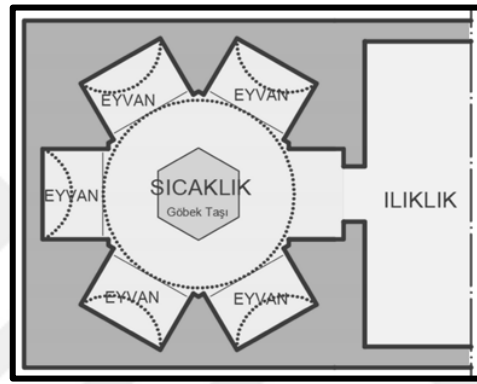
2.3.2. Yıldızvari Sıcaklık Tip

Sıcaklık türüne bağlı olarak sınıflandırılan yıldızvari sıcaklık tipi, haç biçimindeki eyvan köşelerinden yıldız formunu oluşturacak şekilde halvet hücrelerinin konumlandırılması ile belirlenir. Aynı zamanda, bu plan tipini oluşturan eyvanlar, sekizgen, yedigen veya altıgen biçiminde yerleştirilebilir (Önge, 1986).

Şekil 2.14. Sekizgen yıldızvari sıcaklıklı plan tipi (Eyice, 1997; Düzenleyen: Demir, 2019)

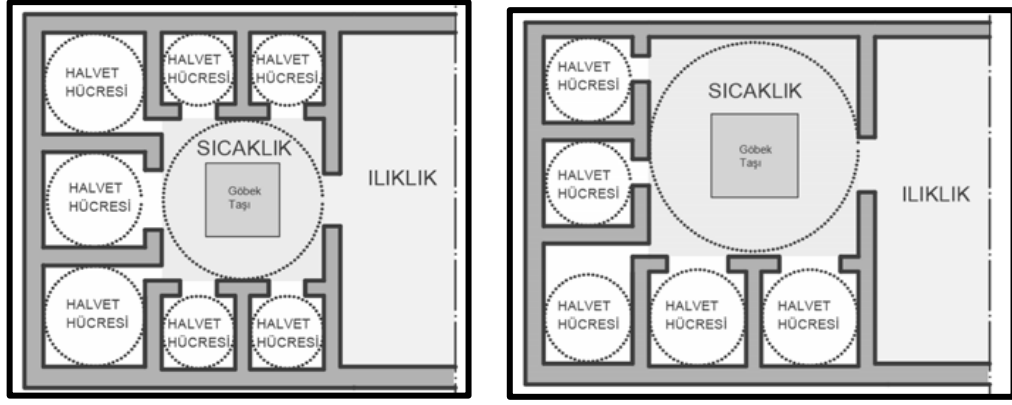
Şekil 2.15. Sekizgen yıldızvari sıcaklıklı plan tipi (Eyice, 1997; Düzenleyen: Demir, 2019)

Şekil 2.16. Altıgen yıldızvari sıcaklıklı plan tipi (Eyice, 1997; Düzenleyen: Demir, 2019).

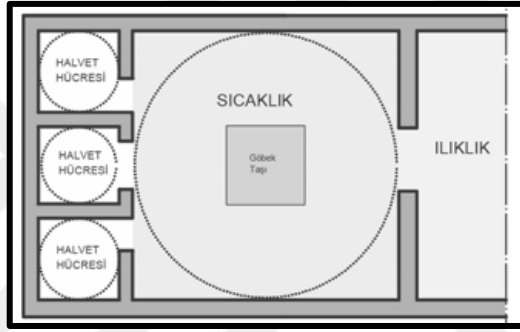
2.3.3. Kare Bir Sıcaklık Etrafında Sıralanan Halvet Hücreli Tip

Haçvari dört eyvanlı ve köşe tipli plana kıyasla daha sade ve minimalist bir tasarım sunan, kare sıcaklık etrafında düzenlenmiş halvet hücreli tip, dikdörtgen veya kare sıcaklığın bir, iki veya üç kenarına halvet hücrelerini yerleştirerek şekillenir. Bu plan tipi, Ulucami Hamamı, Yeşilcami Hamamı, Bursa'da Girçık Hamamı ve Tahtakale Hamamı gibi nadir örneklerde görülmektedir (Eyice, 1960).

Şekil 2.17. Kare sıcaklık etrafında üç sıra sıralanan halvet hücreli plan tipi (Eyice, 1997; Düzenleyen: Demir, 2019).

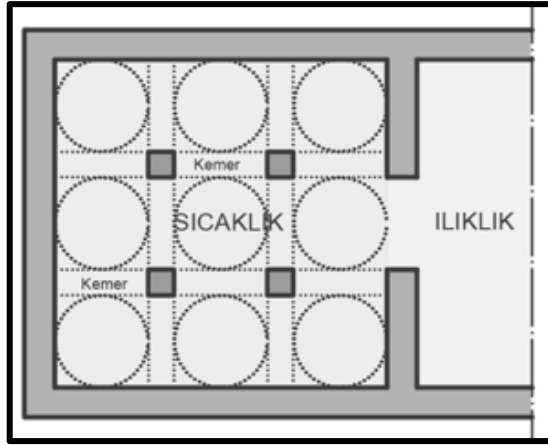
Şekil 2.18. Kare sıcaklık etrafında iki sıra sıralanan halvet hücreli plan tipi (Eyice, 1997; Düzenleyen: Demir, 2019).

Şekil 2.19. Kare sıcaklık etrafında tek sıra sıralanan halvet hücreli plan tipi (Eyice, 1997; Düzenleyen: Demir, 2019).

2.3.4. Çok Kubbeli Sıcaklıklı Tip

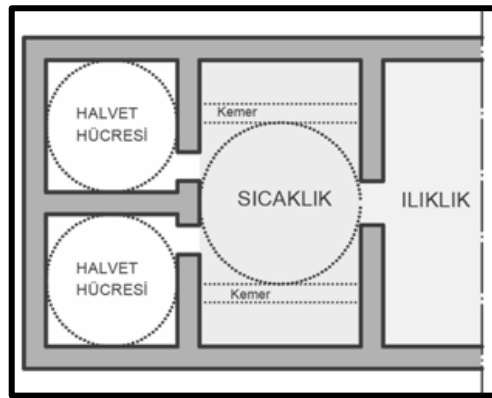
Bu tip planlamada, kemerlerin kullanımıyla sıcaklık bölümü eş bölümlere ayrılmış ve her biri homojen bir kubbe ile örtülmüştür. Orta kısımdaki kemerler, iki sütun tarafından desteklenmektedir. Bu düzenlemede, büyük kubbe altında geleneksel göbek taşı bulunmaz. Nadir görülen örneklerden biri olan Haseki Hamamı, Eminönü'nde bulunan Yeni Cami yakınında yer almış, ancak zamanla yıkılmıştır. Ayrıca, Kastamonu'daki Yeni Hamamı da bu planlama tipinin öne çıkan bir örneğidir (Eyice, 1960).

Şekil 2.20. Çok kubbeli sıcaklıklı plan tipi (Eyice, 1997; Düzenleyen: Demir, 2019).

2.3.5. Ortası Kubbeli, Enine Sıcaklıklı ve Çift Halvetli Tip

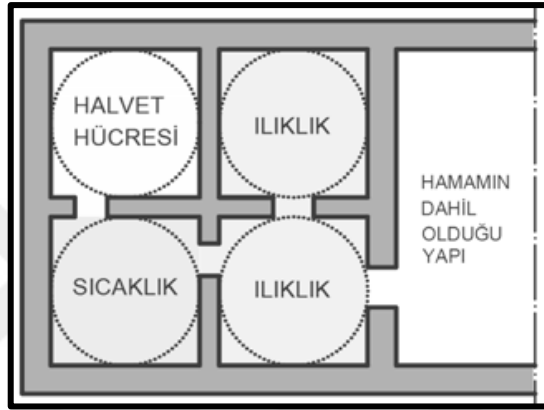
Bu tasarım tarzına sahip hamamlar, enine uzanan bir yapıya sahiptir; ortası kubbeli ve iki kemerle ayrılmıştır. Yan bölümleri ise düz tonozla örtülü sıcaklık kısmı ve bu bölüme birer kapı ile açılan bir çift halvet hücrelerinden oluşan bir kompozisyona sahiptir. Özellikle bu tip hamamlarda dikkat çeken bir özellik, iki halvet kapısı arasındaki duvarda yer alan mihrap şeklindeki niştir. Bu tarzdaki hamamların örnekleri arasında Ankara'daki Karacabey Hamamı, Yenişehir'deki Çifte Hamamın kadınlar bölümü, Niğde'deki Çavuş Hamamı ve İstanbul'daki Tahtakale Hamamı'nın kadınlar bölümü sayılabilir (Eyice, 1960).

Şekil 2.21. Ortası kubbeli, enine sıcaklıklı ve çift halvetli plan tipi (Eyice, 1997; Düzenleyen: Demir, 2019).

2.5.6. Ilıklık, Sıcaklık ve Halvetin Eş Odalar Halinde Olduğu Tip

Bu plan tipi, genellikle özel ve genel hamamlarda gözlemlenen bir tasarımı temsil eder. Hamamın tüm mekanları, eş büyüklükte ve birbirleriyle uyum içinde tasarlanmış, her bir mekânın üst örtüsü kubbe şeklindedir. Sultan Hanı Hamamı ve İznik İsmail Bey Hamamı, bu plan tipinin örnekleri arasında yer alır. Ancak, bu tasarım tipine özgü olarak, küçük çarşı hamamları da inşa edilmiştir. Bu hamamlar, genellikle verilen örneklerden farklı ölçüler ve özelliklere sahip olup, çeşitli kullanım amaçlarına hizmet etmektedir (Eyice, 1960).

Şekil 2.22. Ilıklık, sıcaklık ve halvetin eş odalar halinde olduğu plan tipi (Eyice, 1997; Düzenleyen: Demir, 2019)

3. BURSA'NIN MERKEZ İLÇELERİNDE BULUNAN TARİHİ HAMAMLARIN KULLANIM DURUMLARI

Bursa Kültür Envanterlerinden edinilen bilgiye göre Bursa'da su yapıları (hamam, çeşme, kaplıca vb.) adı altında yaklaşık 120 adet yapı bulunmaktadır. Bu başlık kapsamında Bursa merkez ilçelerinde (Osmangazi, Nilüfer, Yıldırım, Gürsu, Kestel) bulunan hamam yapıları incelenmiştir. Farklı tablo çalışmaları yapılarak hamamların analiz edilmesinin kolaylaştırmak amaçlanmıştır. Bu amaçla;

Tablo 3.1: ‘Mevcut Tespit Edilebilen Bursa’nın Merkez İlçesinde Bulunan Hamamların Alfabetik Sıralı Tablosu’ yazılmıştır. Tablo başlıklarında hamam adı, hamamın yeri, hamamın yapım tarihi, hamamın plan tipi ve mevcut işlevi şeklinde listelenmiştir.

Tablo 3.1: Bursa’nın Merkez İlçesinde Bulunan Hamamların Alfabetik Sıralı Listesi

	Hamamın Adı	Yeri	Yapım Yılı	Türü	Mevcut İşlevi
1	Başçı İbrahim Hamamı	Maksem Mah. Başçı Sk.	15. yy	Tek Hamam	Tasavvuf Vakfı-Kapalı
2	Batpazarı (Davutpaşa) Hamamı	Batpazarı Sk.	1485	Tek Hamam	Kullanılmıyor
3	Cık Cık Hamamı	Çekirge Mah. 1. Murat Cad.	1365-1366	Tek Hamam	Erkek WC
4	Çakır Hamamı	Kazım Baykal Cad. No:101	15.yy	Çift Hamam	Hamam
5	Dayıoğlu Hamamı	Yeni Cumhuriyet Cad.	16. yy	Çift Hamam	Hamam
6	Demirtaş Hamamı	Demirtaşpaşa Mah. İnönü Cad.	1390	Çift Hamam	Hamam
7	Emir Sultan Hamamı	Emir Sultan Mah. 1. Tek Sk.	1426	Tek Hamam	Kültür Merkezi-Kapalı

8	Eski Orhan Hamamı	Osmangazi Mah. Oruçbey Cad.	14. yy	Tek Hamam	Hamam-Kapalı
9	Hanzade Hamamı	Musa Baba Cad. Olcay Sk.	1524	Tek Hamam	Kullanılmıyor
10	Haydarhane Hamamı	İvazpaşa Mah. 3. Hamam Sk.	15. yy	Tek Hamam	Kullanılmıyor
11	Horhor Hamamı	-	-	-	-
12	İbrahimpaşa Hamamı	1. Menekşe Sk.	15. yy	Tek Hamam	Müze-Kapalı
13	İncirli Hamamı	Meydancık Mah. 4. Hamam Sk.	1497	Tek Hamam	Kültür Merkezi
14	İnebey Hamamı	Tahtakale Mah. İnebey Cad.	15. yy	Tek Hamam	Restorasyon aşamasında
15	Kayhan Hamamı	Kayhan Mah. Ağaçcılar Sk.	15.yy	Çift Hamam	Restoran-Kapalı
16	Kiremitçi Sinan Bey Hamamı	Kiremitçi Mah. Koca Sinan Cad.	1543	Tek Hamam	Restoran-Kapalı
17	Küplüce Hamamı	Çekirge Mah. Uludağ Cad.	-	Tek Hamam	Hamam
18	Mahkeme Hamamı	İbrahimpaşa Cad.	15. yy	Çift Hamam	Kültür Merkezi-Hamam
19	Muallimzade Hamamı	Davutkadı Mah. İncirli Cad.	15.yy	Çift Hamam	Gençlik Merkezi
20	Muradiye Hamamı	Muradiye Mah. Kaplıca Cad.	1425	Tek Hamam	Beld. Giyim Mağazası-Kapalı
21	Nalıncılar Hamamı	Tuz Pazarı Mah. Tuz Pazarı Cad.	1360-1389	Tek Hamam	Dükkân

22	Nasuhpaşa Hamamı	Hocaalizade Mah. 7. Hamam Sk.	15. yy	Çift Hamam	Hamam
23	Orhangazi Hamamı	Eski Aynalı Çarşı	14. yy	Çift Hamam	Dükkân
24	Oruçbey Hamamı	Oruçbey Cad.	15.yy	-	Kalıntı
25	Ördekli Hamamı	Tayakadın Mah. Haşim İşcan Cad.	1389-1402	Çift Hamam	Kültür Merkezi
26	Perşembe Hamamı	Reyhan Mah. Cumhuriyet Cad.	1451-1481	Tek Hamam	Dükkân
27	Reyhanpaşa Hamamı	Reyhan Mah. Reyhan Cad.	1431	Tek Hamam	Yeşilay Şubesi-Kapalı
28	Şengül Hamamı	Kutucular Boğazı Sk.	1389-1402	Tek Hamam	Dükkân
29	Tavukpazarı Hamamı	Cumhuriyet Cad.	1426	Çift Hamam	Dükkân
30	Umurbey Hamamı	Umurbey Mah. Fabrika Sk.	1432	Tek Hamam	Tofaş Sanat Galerisi
31	Yahudiler Hamamı	Kuruçeşme Mah. Sakarya Cad.	1552	Tek Hamam	Hamam
32	Yeşil Hamamı	Yeşil Mah. 1. Yeşil Sk.	15. yy	Tek Hamam	Dükkân
33	Yıldırım Hamamı	Yıldırım Mah. 7. Hamam Sk.	1390	Tek Hamam	Kullanılmıyor

Bursa'nın merkezinde bulunan hamam yapıları özgün işlevi ile kullanılan hamam yapıları, yeniden işlevlendirilen hamam yapıları ve günümüzde atıl halde veya kalıntı halinde bulunan hamam yapıları olmak üzere 3 başlık altında incelenecektir.

3.1. Özgün İşlevi ile Kullanılan Hamam Yapıları

3.1.1 Çakır (Çakırağa) Hamamı

Adres	Kazım Baykal Cad. No:101	Hamamın Türü	Çift Hamam
Yapım Tarihi	15.yy	Mevcut Durumu	Hamam
Yaptıranı	Çakır Ağa	Mülkiyet	Özel Mülkiyet
Mimari Çağı	Osmanlı Dönemi	Tescil Tarihi	1986

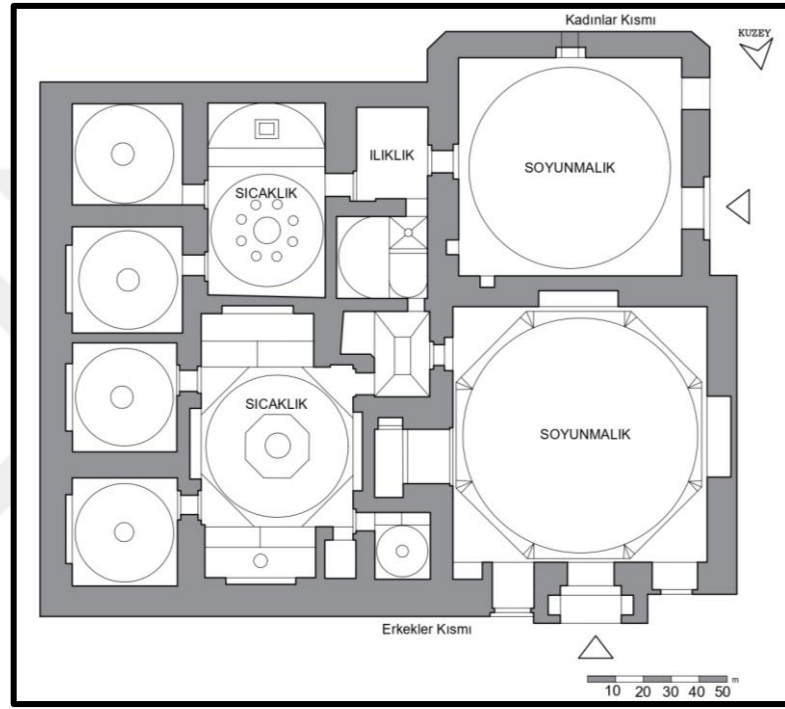

Şekil 3.1. Çakır (Çakırağa) Hamamı'nın Haritadaki Konumu (URL-1)

Şekil 3.2. Çakır (Çakırağa) Hamamı'nın Kuzey Cephesi (Asiltürk, 2023)

Çakırağa Hamamı, Osmangazi ilçesinde Tophane'ye çıkan yolun başında Kazım Baykal Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Bursa ve İstanbul Subaşı, Çakırcıbaşı ve Sekbanbaşı vazifelerini üstlenen Çakır Ağa tarafından 15. yüzyılda yaptırılmıştır. H. 885 (MS. 1480-1481) tarihli bir kayda göre Çakır Ağa hamamın yarısını çocuklarına, diğer yarısını Silivri Kalesi haricindeki zaviye ve hanına vakfetmiştir (Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri (1451-1481, 1989). Hamamın mimarının Fatih Sultan Mehmed'in Mimarbaşı olan Ayas Ağa olduğu düşünülmektedir (Anonim, 1943).

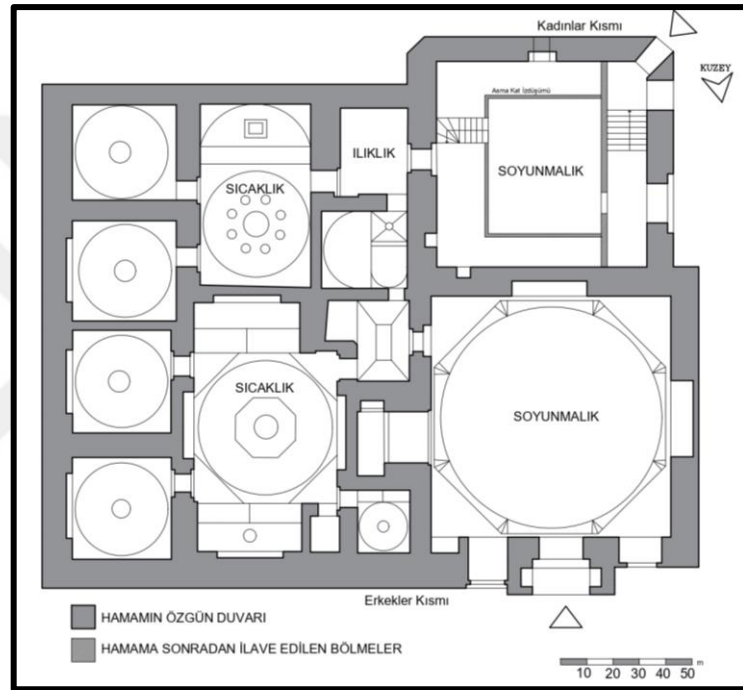

Şekil 3.3. Çakırağa (Çakır) Hamamı Restitüsyon Planı (Şehitoğlu ve E. H. Ayverdi'den alınarak çizilmiştir.)

Çakırağa Hamamı, bir çift hamamdır. Hamamın erkekler kısmına Kazım Baykal Caddesi üzerinden 9,60 x 9,66 m boyutlarındaki kare planlı kubbesi sekiz köşeli kaideye oturan soyunmalığa girilir. Ekrem Hakkı Ayverdi soyunmalık kısmında sekiz köşeli bir mermer havuz olduğunu belirtmektedir fakat günümüzde bulunmamaktadır. Soyunmalıktan küçük bir bölümle sıcaklığa geçilir. Sıcaklık kuzey ve güney yönünden eyvanlarla genişletilmiştir. Sıcaklığın doğu yönünde iki adet halvet hücresi ve kuzey yönünde usturalık ve hela bulunmaktadır (Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri (1451-1481, 1989). Kadınlar kısmının 8,07 x 8,37 m boyutundaki soyunmalığına batı yönünden girilir. Soyunmalık ve sıcaklık küçük bir geçiş mekânı ile birbirine bağlanmıştır. Bu mekânın kuzey yönüne hela ve usturalık olarak kullanılan bölüm

eklenmiştir. Sıcaklık güney yönünden eyvanla genişletilmiş ana mekanla buraya bağlı iki halvet hücrelerinden oluşmaktadır. Su deposu ve külhan yapının doğu cephesinde yer almaktadır (Şehitoğlu, 2006) (Şekil 3.4).

Hamam 1677 yılında kapsamlı bir onarım görmüş ve üst örtüsünde bulunan kurşunlar satılarak daha sonrasında kiremitle kaplanmıştır (Anonim, 1943). Erkekler bölümünün giriş kapısı 1962 yılında, yapının kuzey cephesinde bulunan dükkanların cepheleri ile birlikte yeniden yapılmıştır (Şehitoğlu, 2006) (Şekil 3.8). Hamamın kadınlar kısmının kitabesinde 1964 yılında restore edildiği yazmaktadır.

Şekil 3.4. Çakırağa (Çakır) Hamamı'nın Günümüzdeki Durumunun Planı (Asiltürk, alan çalışması ile çizilmiştir.)

Çakırağa Hamamı'nın iki kısmı da günümüzde hamam olarak kullanılmaktadır. Hamamın döşemesi zamanla gelişen bayındırlık faaliyetleri ile yol kotundan aşağıda kalmıştır. Hamamın batı cephesinde bulunan kadınlar kısmının giriş kapısı kapatılarak pencereye dönüştürülmüştür (Şekil 3.6). Kadınlar kısmının giriş kısmı ise güney ve batı cephesinin köşe noktasından açılmıştır (Şekil 3.6). Soyunmalık kısmının kotu kaldırım kotundan aşağıda kaldığı için soyunmalık bölümün bir kısmı hole çevrilerek merdiven eklenmiştir. Geriye kalan soyunmalık kısmına asma kat ilave edilerek ahşap bölmelerle özel mekanlar oluşturulmuştur. Nem ve rutubetin etkisiyle yapının sıcaklık mekânında yoğun yosunlaşma ve çiçeklenmeler oluşmuştur (Şekil 3.7.). Hamamın iç kısmında yer

alan mermer kurna, döşeme ve duvar kaplamaları işletme sahibi tarafından tamamen yenilenmiştir.

Şekil 3.5. Çakırağa Hamamı Kadınlar Kısmı Soyunmalık Bölümü (Asiltürk, 2023)

Şekil 3.6. Çakırağa Hamamı Kadınlar Kısmı Girişi (Asiltürk, 2023)

Şekil 3.7. Çakırağa Hamamı Kadınlar Sıcaklık Eyvanı (Asiltürk, 2023)

Şekil 3.8. Çakırağa Hamamı'nın Kuzey Cephesinde Bulunan Dükkanlar (Asiltürk, 2023)

3.1.2. Dayıoğlu (At Pazarı, Daye Oğlu) Hamamı

Adres	Ebu İshak Mah. Yeni Cumhuriyet Cad.	Hamamın Türü	Çift Hamam
Yapım Tarihi	16. yy	Mevcut Durumu	Hamam
Yaptıranı	Bilinmiyor	Mülkiyet	Özel Mülkiyet
Mimari Çağı	Osmanlı Dönemi	Tescil Tarihi	1986

Şekil 3.9. Dayıoğlu Hamamı'nın Haritadaki Konumu (URL-2)

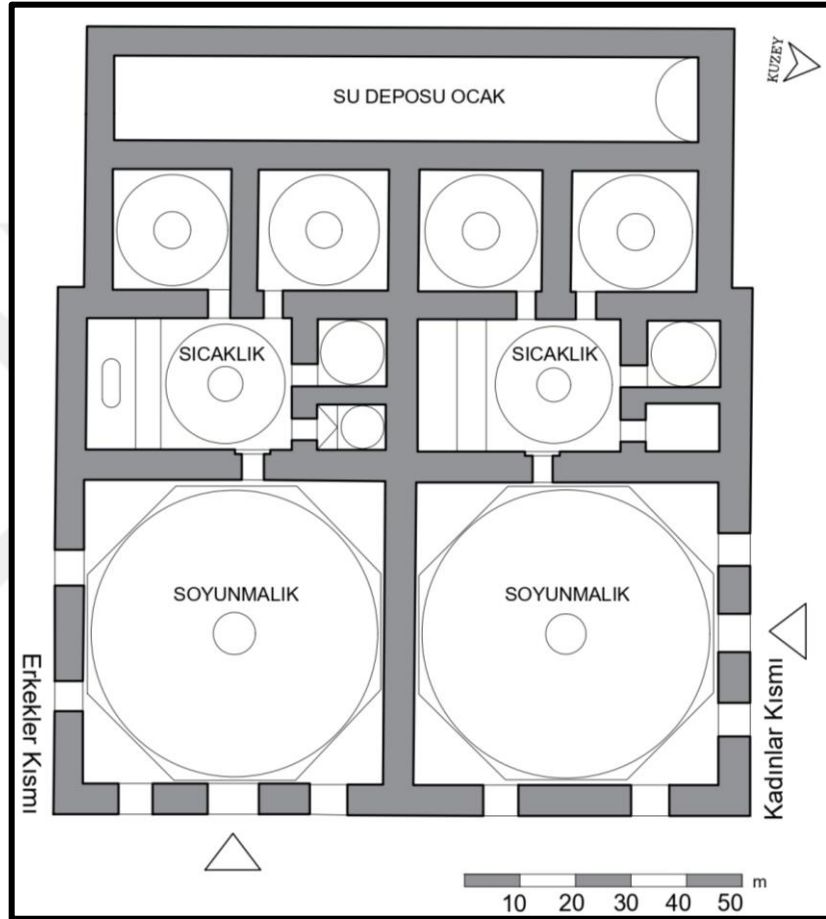

Şekil 3.10. Dayıoğlu Hamamı Batı Cephesi (Asiltürk,2023)

Dayıoğlu Hamamı, Yeni Cumhuriyet Caddesi üzerinde Ahmet Dai Camii'nin doğusunda bulunmaktadır. Emir Sultan Vakfı olan bu yapının ismi bazı kaynaklarda At Pazarı, Daye oğlu veya Sürmeli Hamam olarakta geçmektedir (Baykal, 1993). Hamama ilişkin ilk bilgiler 1605 yılına aittir fakat bu tarihten çok önce yapıldığı düşünülmektedir (Kepecioğlu, 1935).

Dayıoğlu Hamamı, kadınlar ve erkekler kısmının plan tipi ve boyutu aynı olan bir çifte hamamdır. Soyunmalık bölümü 10,15 x 10,15 ebatlarında kare planlıdır. Köşe trompların üzerinde sekizgen kasağa oturtulmuş kubbe ile örtülüdür. Soyunmalık

bölümünün batı duvarından sıcaklığa geçilir (Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde II. Murad ve Çelebi Mehmed Devri, 1989). Sıcaklık bölümünün güneyi tek eyvanla genişletilmiştir. Batı duvarında ikiadet halvet hücresi ve kuzey duvarında hela ve usturalık bulunmaktadır. Hamamın duvarları büyük moloz taş ve derzlerle örülmüştür (Aru, 1949). Kayıtlara göre Dayıoğlu Hamamı, 1605, 1684 ve 1759 yıllarında çeşitli kısımları onarılmıştır (Kepecioğlu, 1935).

Şekil 3.11. Dayıoğlu Hamamı Planı (Şehitoğlu ve E. H. Ayverdi'den alınarak çizilmiştir.)

Hamam günümüzde özel mülkiyettedir ve iki kısmı da hamam olarak kullanılmaktadır. Külhanın güney cephesinde bulunan duvardan kapı açılıp dükkân olarak kullanılmaktadır (Şekil 3.12.). Hamamın soyunmalık bölümlerinde bulunan kubbe sonradan kaldırılıp sekizgen çatıyla kapatılmıştır ve cephesi sıvayla kaplanmıştır. Zamanla hamamın cephesindeki derzler zarar görmüş ve beton malzemeye tamir edilmiştir (Şekil 3.13). Alan çalışması esnasında dükkân sahibinin izin vermemesi nedeniyle hamamın iç mekanlarından fotoğraf çekilememiştir.

Şekil 3.12. Dayıoğlu Hamamı Dükkân Olarak Kullanılan Külhan (URL-3)

Şekil 3.13. Dayıoğlu Hamamı'nın Cephesindeki Beton Derzler (Asiltürk, 2023)

3.1.3. Demirtaş (Timurtaş) Hamamı

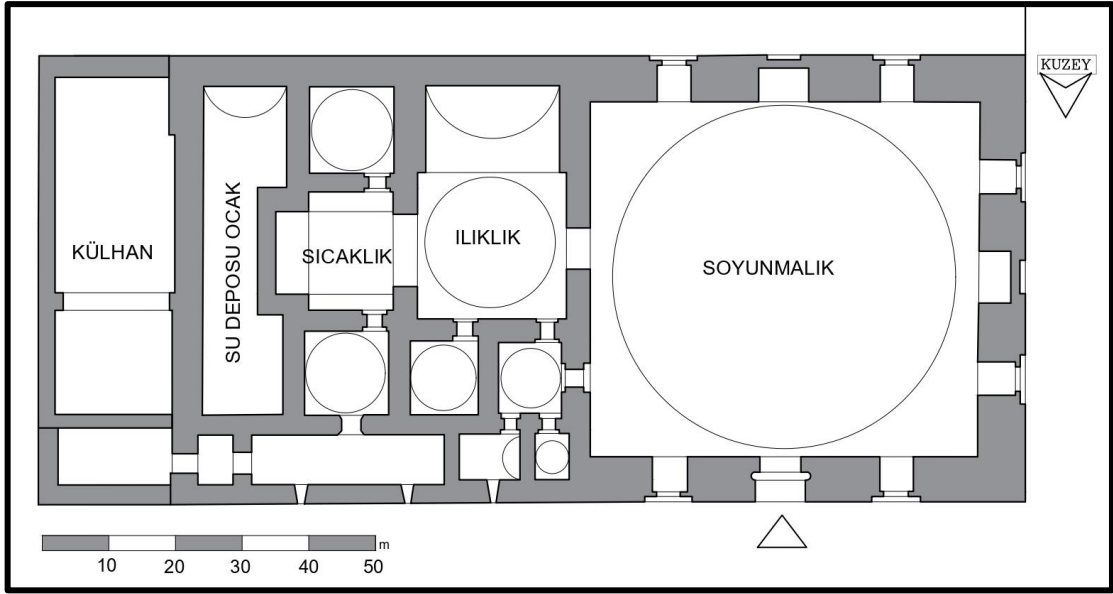
Adres	Demirtaşpaşa Mah. İnönü Cad. No:2	Hamamın Türü	Tek Hamam
Yapım Tarihi	1390	Mevcut Durumu	Erkekler Hamamı
Yaptıranı	Oruç Bey	Mülkiyet	Vakıflar Genel Müdürlüğü
Mimari Çağı	Osmanlı Dönemi	Tescil Tarihi	1986

Şekil 3.14. Demirtaşpaşa Hamamı'nın Haritadaki Konumu (URL-4)

Demirtaş Hamamı, Demirtaşpaşa Mahallesi'nde İnönü Caddesi ile 2. Demirtaş Sokağı'nın kesişiminde yer almaktadır. Aygüt Alpın oğullarından Kara Ali Bey'in oğlu kara Demirtaş adını taşıyan bu hamam, aslında oğlu Oruç Bey tarafından yaptırılmıştır (Anonim, Halkevi Neşriyatı 5 - Bursa Hamamları, 1943). Hamamın yapılış tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur fakat kaynaklarda I. Yıldırım Bayezid döneminde yapılmış olabileceği belirtilmektedir (Şehitoğlu, 2006).

Demirtaş Hamamı, dikdörtgen plan şemasına sahip bir tek hamamdır. Hamamın kuzey cephesinde kapı yaşmağı (pervazı) 7 kat stalaktitle süslenmiş giriş kapısından soyunmalığa girilmektedir. Soyunmalık kubbesi yaklaşık 16 metre çapıyla hamamın yapıldığı dönemin en büyük ikinci kubbesidir. Soyunmalık kubbesi iri bademlerle oluşturulmuş kuşağa oturur. Soyunmalıktan direk ılıkliğa ya da hela ve usturalığın bağlandığı küçük bir geçiş mekanından ılıkliğa geçilmektedir. Ilıklık güney duvarından eyvanla genişletilmiştir ve kuzey duvarından bir halvete bağlanmaktadır. Ilıklıktan sıcaklığa bir kemer altından geçilmektedir kapı yoktur. Sıcaklık doğu duvarından eyvanla genişletilmiştir. Kuzey ve güney duvarından halvet hücrelerine girilmektedir. Yapının doğu ucunda külhan ve su deposu bulunmaktadır. Hamamın kuzey yönünde doğu-güney doğrultusunda uzanan dar mekanın keçe yapımı için kullanılan 'Keçeciler' kısmı olduğu düşünülmektedir (Şehitoğlu, 2006).

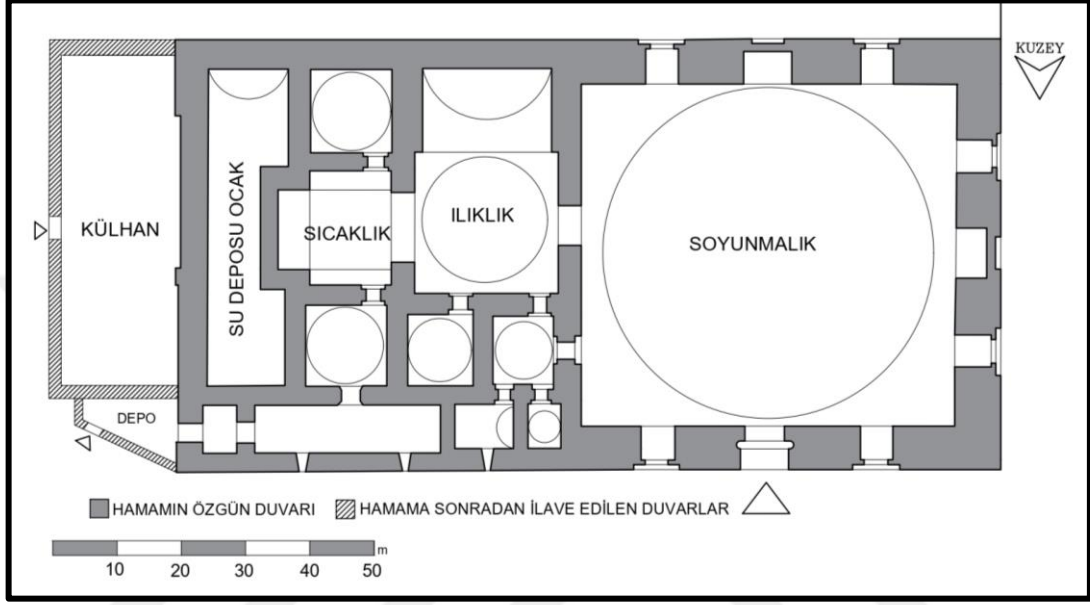
Şekil 3.15. Demirtaş Hamamı'nın Restitüsyon Planı (Şehitoğlu'ndan geliştirilerek çizilmiştir.)

Şekil 3.16. Demirtaş Hamamı'nın Kuzey Cephesi (Asiltürk, 2023)

Uzun süredir bakımsız halde bulunan bu hamamın mermerleri ve döşeme taşları 1552 (11 Muharrem 960) yılında Rüstem Paşa'nın vekili Kerim Bey'e satılmıştır. Rüstem Paşa da bunları Yeni kaplıca yapısında kullanmıştır (Anonim, Halkevi Neşriyatı 5 - Bursa Hamamları, 1943). Hamam daha sonrasında onarılarak tekrar kullanılmaya başlanmıştır fakat suyu kesildiği için 16. yüzyılda tekrardan terk edilmiştir. 1800'lü yıllarda Alay

Kumandanlığına depo olarak kullanılması amacıyla verilmiş sonrasında kullanımı belediyeye geçmiştir (Ayverdi, Osmanlı Mimarisinin İlk Devri (1230-1402), 1989). 1970-1971 yıllarında Kazım Baykal'ın kurucusu olduğu Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu tarafından kısmen onarılmıştır (Baykal K. , 1985). 1987 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır (Şehitoğlu, 2006).

Şekil 3.17. Demirtaş Hamamı'nın Günümüzdeki Durumunu Planı (Asiltürk, alan çalışması ile çizilmiştir.)

Demirtaş Hamamı günümüzde Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün mülkiyetindedir ve erkekler hamamı olarak kullanılmaktadır. Yıkılmış olan soyunmalık kubbesi betonarme üzerine kiremit döşenerek yeniden yapılmıştır. Kubbenin ortasına aydınlık feneri inşa edilmiştir. Külhanın yıkılan duvarları almaşık düzende taş ve tuğla ile tekrardan yapılmıştır (Şekil 3.18). Sıcaklık ve ılıklik bölümlerinin kubbeleri betonarme harç ile kaplanmıştır (Şekil 3.20.). Külhanın kuzey cephesindeki girinti kısma sonradan duvar örülerek depo olarak kullanılmaktadır (Şekil 3.19.). Hamamın doğu cephesi oldukça bakımsız durumdadır. Külhanın bulunduğu kısma hamam ölçeğinden büyük bir baca inşa edilmiştir. Alan çalışması esnasında hamamın kullanılır durumda olması ve mahremiyet nedeniyle iç mekanları hakkında bir veri elde edilememiştir.

Şekil 3.18. Demirtaş Hamamı'nın Sonradan Yapılan Külhan Duvarı (Asiltürk, 2023)

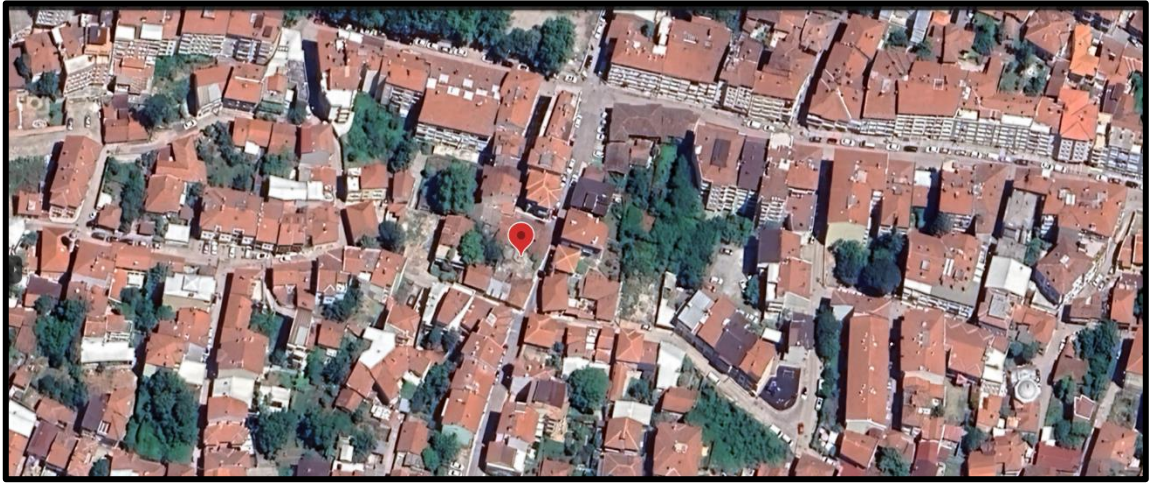
Şekil 3.19. Demirtaş Hamamı'na Sonradan Yapılan Depo (Asiltürk, 2023)

Şekil 3.20. Demirtaş Hamamı Kubbelerinin Betonla Sıvalı Durumu (Asiltürk, 2023)

3.1.4. Eski Orhan (Eski Yeni) Hamamı

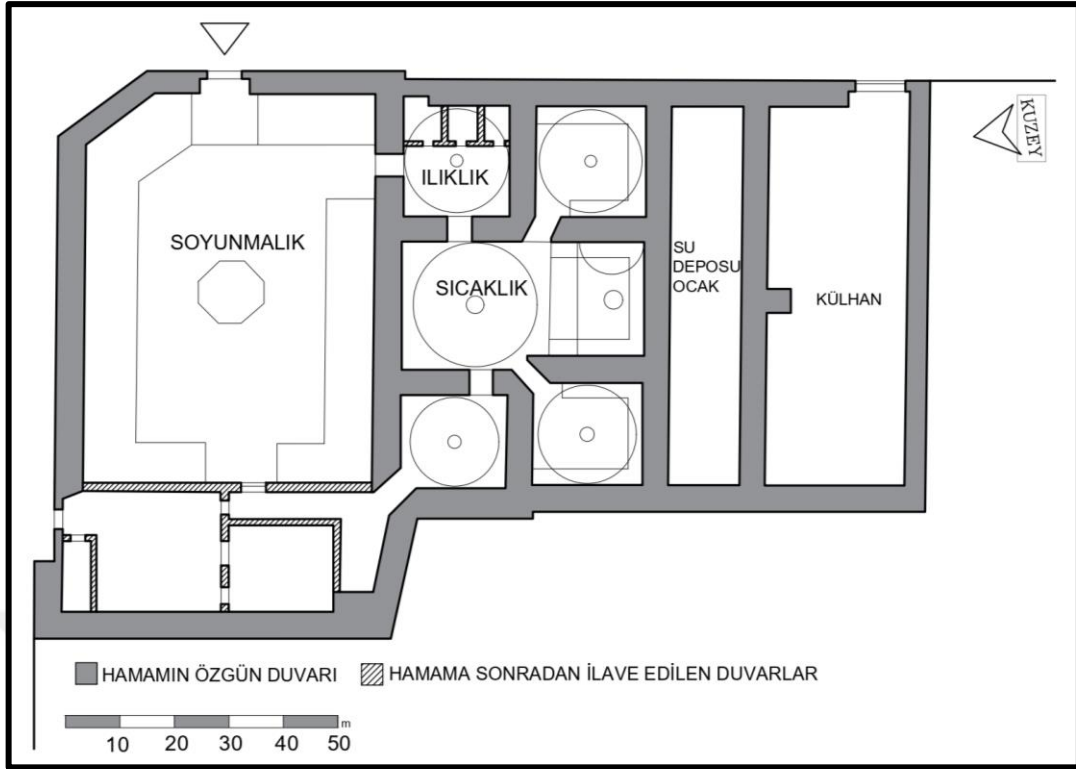
Adres	Osmangazi Mah. Oruçbey Cad.	Hamamın Türü	Tek Hamam
Yapım Tarihi	14.yy	Mevcut Durumu	Hamam-Kapalı
Yaptıranı	Orhan Gazi	Mülkiyet	Özel Mülkiyet
Mimari Çağı	Osmanlı Dönemi	Tescil Tarihi	1986

Şekil 3.21. Eski Orhan Hamamı'nın Haritadaki Konumu (URL-5)

Eski Orhan Hamamı, Osmangazi Mahallesi'nde Oruçbey Caddesi ile Satı Caddesi'nin kesişiminde Satı Fakih Camii'nin batısında bulunmaktadır. Osmanlılara ait bilinen en eski hamamdır. Orhan Gazi tarafından kalede bulunan cami ve medrese ile birlikte 1337 civarında medreseye gelir getirmesi amacıyla yaptırtmıştır (Ayverdi, Osmanlı Mimarisinin İlk Devri (1230-1402), 1989).

Eski Orhan Hamamı, kuzey-güney doğrultusunda küçük boyutlu bir tek hamamdır. Hamamın doğu cephesinden dikdörtgen planlı ahşap çatıyla örtülü soyunmalığa girilir. Soyunmalıktan kubbe ile örtülü kare planlı ılıkliğa geçilir. Ilıklığın batı duvarından sıcaklığa geçilir. Sıcaklığın güney duvarı tonozlu bir eyvanla genişletilmiştir ve üç tane halvet hücresinden oluşmaktadır (Şehitoğlu, 2006).

Şekil 3.22. Eski Orhan Hamamı'nın Planı (Asiltürk, Şehitoğlu'ndan geliştirerek çizilmiştir.)

Eski Orhan Hamamı günümüze kadar defalarca onarım görmüştür. Kayıtlara göre ilk onarım 1384 tarihinde çıkarılan bir fermanla gerçekleşmiştir. 29 Muharrem 1099 (1687) tarihli bir kayıta da esaslı bir onarım yapılması kararı verilmiştir. Hamam 1950 yıllarında önce bir süre depo olarak kullanılmıştır. (Ayverdi, Osmanlı Mimarisinin İlk Devri (1230-1402), 1989).

Hamam günümüzde özel mülkiyettir. 2015 yılına kadar hamam olarak kullanılmaktaydı fakat hamamda birinin zehirlenip vefat etmesi sebebiyle kapatılmıştır. Hamamın doğu ve kuzey cepheleri tamamen sıvayla kaplıdır ve cephenin üst hizasına sonradan pencereler açılmıştır. Soyunmalığın üstü ahşap çatıyla örtülmüştür ve sıcaklık kubbelerinin üstü betonla kaplanmıştır. Hamam kapalı olduğu için iç mekanları hakkında veri toplanamamıştır. Fakat E. Şehitoğlu'nun çizdiği Eski Orhan Hamamı'nda ılıklik kısmının içerisine 3 tane hücre ve soyunmalığın batı tarafına oda ilave edildiği gözükmemektedir. Külhanın doğu cephesinden kapı açılmıştır ve kırtasiye olarak kullanılmaktadır. Hamamın cephesinde 'Tarihi Oruç Bey Hamamı' yazılmıştır fakat bu bilgi yanlıştır. Eski Orhan Hamamının güneybatı yönünde yaklaşık 70 metre ilerisinde olan Oruç Bey Türbesinin karşısında bulunan Oruç Bey Hamamı'ndan geriye günümüze sadece birkaç duvarı ulaşabilmiştir.

Şekil 3.23. Eski Orhan Hamamı'nın Doğu Cephesi (Asiltürk, 2023)

3.1.5. Hanzade (Hançerli Sultan) Hamamı

Adres	Musa Baba Cad. Olcay Sk.	Hamamın Türü	Tek Hamam
Yapım Tarihi	1524	Mevcut Durumu	Kullanılmıyor
Yaptıranı	Hançerli Fatma Sultan	Mülkiyet	Hançerli Fatma Sultan Vakfı
Mimari Çağı	Osmanlı Dönemi	Tescil Tarihi	1986

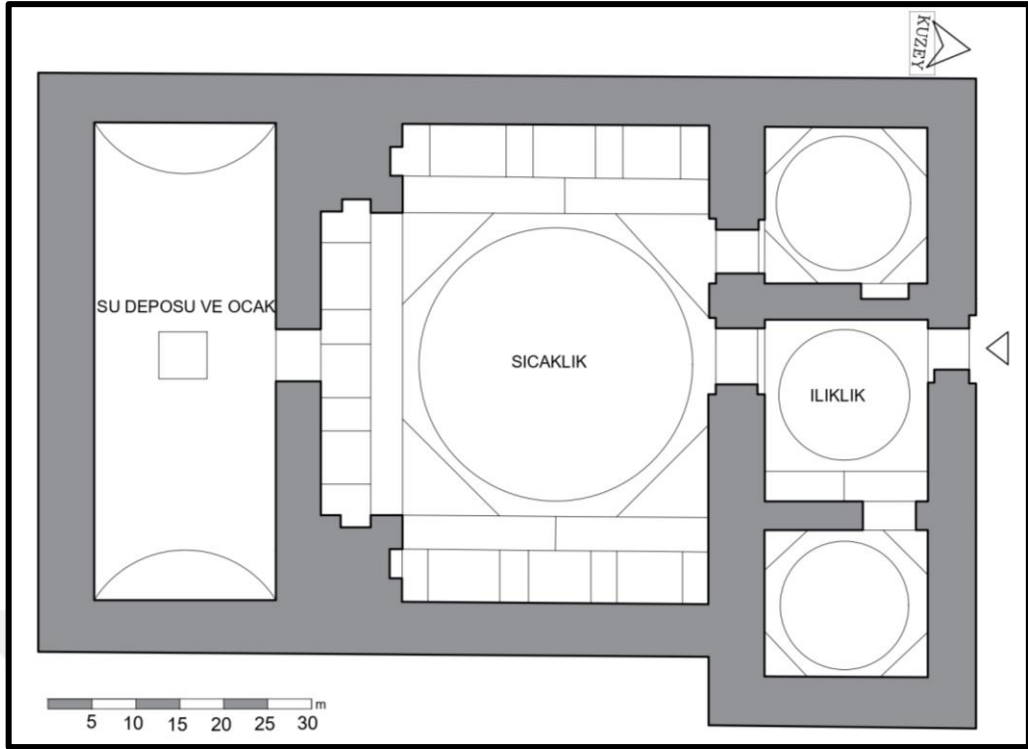

Şekil 3.24. Hanzade (Hançerli Sultan) Hamamı'nın Haritadaki Konumu (URL-6)

Şekil 3.25. Hanzade (Hançerli Sultan) Hamamı (Asiltürk, 2023)

Hanzade (Hançerli) Hamamı, Davutkadı mahallesinde Musa Baba Caddesi ile Olcay Sokağın kesişiminde bulunan Musa Baba Mezarlığının içerisinde yer almaktadır. 1524 yılında Sultan II. Bayezid'in oğlu Mahmud'un kızı Hançerli Fatma Sultan tarafından yaptırılmıştır (Baykal, 1993).

Şekil 3.26. Hanzade (Hançerli Sultan) Hamamı Planı (Asiltürk, Şehitoğlu'ndan alınarak çizilmiştir.)

Hanzade Hamamı kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı bir tek hamamdır. Günümüze ulaşan kısmı 9,14 x 13,20 metre boyutundadır. Soyunmalık kısmı günümüze kadar ulaşamamıştır. Hamama kuzey cephesinden kubbeli ılıklik mekânından girilmektedir. Ilıklık kısmının doğu duvarında bulunan kubbeli hücrenin hela ve usturalık olduğu düşünülmektedir. Ilıklıktan sıcaklığa geçilir. Sıcaklık batı ve doğu cephelerinden eyvanlarla genişletilmiştir ve kuzey duvarına yerleştirilmiş bir halvet hücrelerinden oluşmaktadır. Hamamın güneyinde beşik tonozla örtülmüş su deposu bulunmaktadır. Yapının duvarları moloz taş ve tuğlayla oluşturulmuştur (Şehitoğlu, 2006).

Hanzade Hamamı Hançerli Sultan Vakfı'na kayıtlıdır. İlk yapıldığı yıllarda civarın gözden düşmesiyle işlemez hale gelmiş ve terkedilmiştir (Kepecioğlu, 1935). 2007 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir. Tamamen yok olan soyunmalık kısmının duvar kalıntıları arazide yapılan kazı çalışmalarıyla tespit edilmiştir. Hamam günümüzde Musa Baba Mezarlığının içerisinde etrafı tellerle çevrili bir halde bulunmaktadır. Hamamın etrafının tellerle çevrili ve kapalı olmasından dolayı iç mekanları ile ilgili güncel bir veriye ulaşamamıştır.

3.1.6. Haydarhane Hamamı

Adres	İvazpaşa Mah. 3. Hamam Sk. No:15	Hamamın Türü	Tek Hamam
Yapım Tarihi	15. yy	Mevcut Durumu	Kullanılmıyor
Yaptıranı	Ahmet Paşa	Mülkiyet	Özel Mülkiyet
Mimari Çağı	Osmanlı Dönemi	Tescil Tarihi	1986

Şekil 3.27. Haydarhane Hamamı'nın Haritadaki Konumu (URL-7)

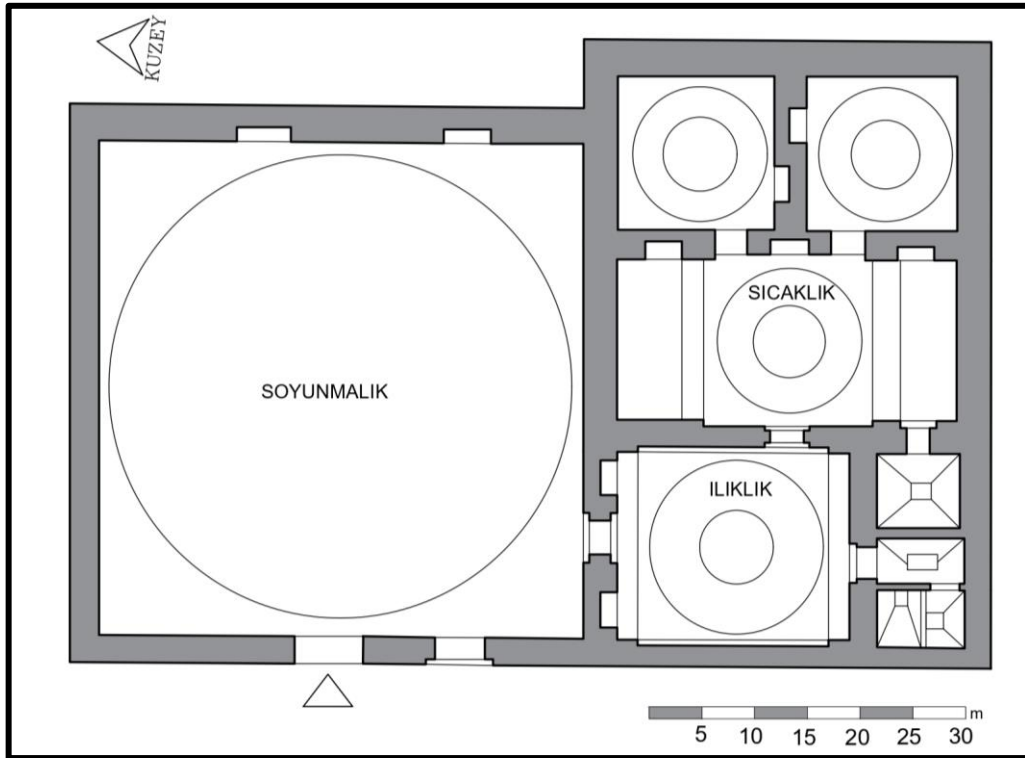
Haydarhane Hamamı, İvazpaşa Mahallesi'nde 3. Hamam Sokakta eğimli bir arazinin üzerinde bulunmaktadır. E. H. Ayverdi hamamın Molla Fenari'nin oğlu Yûsuf Bâlî Efendi-zâde Müftî Ahmed Paşa tarafından 15. yüzyılın sonunda yaptırıldığını belirtmektedir. Farklı kaynaklarda Molla Fenari ve Somuncu Baba'nın yaptırmış olduğu belirtilse de E. H. Ayverdi bahsedilen kişilerin yaşadıkları tarihler ile hamamın yaptırıldığı tarih karşılaştırıldığında bunun mümkün olamayacağını belirtmektedir (Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri (1451-1481, 1989).

Hamam eğimli bir araziye yerleştirilmiş bir tek hamamdır. Hamama 10,20x10,20 m. boyutlarından bulunan soyunmalıktan girilmektedir. Soyunmalığın güney duvarından kubbeye örtülü ılıkliğe geçilmektedir. Ilıklık mekanına hela bağlanmıştır. Ilıklığın doğu duvarından sıcaklığa geçilmektedir. Sıcaklık kuzey ve güney yönlerinden eyvanlarla genişletilmiştir. Doğu duvarında iki adet kubbeye örtülü büyük halvet hücresi, batı duvarında küçük bir halvet hücresi bulunmaktadır. Kubbeye örtülü olan ılıklik, sıcaklık

ve halvet kubbelerinin tepelerinde yedi tepe camından oluşan fenercikler bulunmaktadır (Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri (1451-1481, 1989).

Şekil 3.28. Haydarhane Hamamı Giriş Cephesi (Asiltürk, 2023)

Şekil 3.29. Haydarhane Hamamı Restitüsyon Planı (Asiltürk, Şehitoğlu'ndan alınarak çizilmiştir.)

Haydarhane Hamamı, 1511 ve 1523 tarihlerinde çeşitli onarımlar görmüştür (Kepecioğlu, 1935). Hamam şehirden uzakta kaldığı için 1588 yılında uzun bir süre bakımsız kalmıştır. Hamamın kubbelerinde bulunan kurşunların bir kısmı çalındıktan sonra geriye kalan kurşunlarda satılarak elde edilen parayla hamam onarılmıştır (Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri (1451-1481, 1989). 1950’li yıllarda tekrardan bakımsız duruma gelen hamam, ambar olarak kullanılmaktadır (Baykal K. , 1993).

Hamam günümüzde özel mülkiyettir. Uzun süre hamam olarak kullanılmıştır fakat hamamın rağbet görmemesi sebebiyle kapanmıştır. Hamamın her iki tarafında bitişik evler bulunmaktadır. Yapının giriş cephesinde bulunan derzlerde kullanılan yoğun çimento yüzünden cephe özgün yapısından uzaklaşmıştır. Alan çalışması esnasında amamın kapalı olmasından dolayı iç mekanları hakkında bilgi edinilememiştir.

3.1.7. Küplüce Hamamı

Adres	Çekirge Mah. Uludağ Caddesi	Hamamın Türü	Tek Hamam
Yapım Tarihi	-	Mevcut Durumu	Hamam-Kapalı
Yaptıranı	-	Mülkiyet	Hüdavendigâr Vakfı
Mimari Çağı	-	Tescil Tarihi	1986

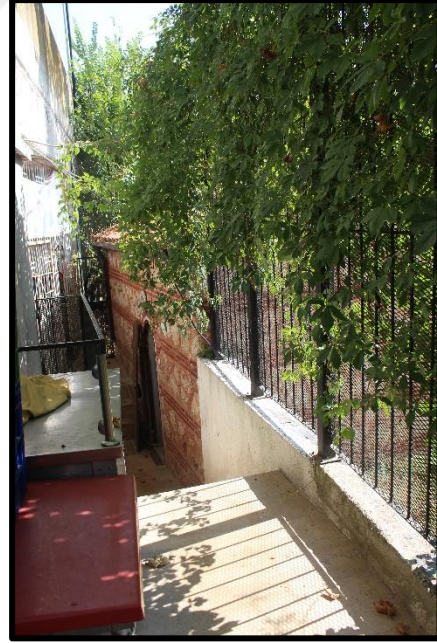

Şekil 3.30. Küplüce Hamamı'nın Haritadaki Konumu (URL-8)

Küplüce Hamamı, Çekirge Mahallesi'nde Uludağ Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Kaynaklarda hamamın yapıldığı tarih ve hamamın yaptıranı hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. K. Baykal'ın Bursa ve Anıtları eserinde '1950'li yıllarda eski tonoz örtüsü halen mevcut olan temiz bir hamam' olarak ifade edilmektedir. Hamamın bugünkü sahibi Hüdavendigâr Vakfı ve bakımından sorumlu kuruluş Vakıflar Genel Müdürlüğüdür.

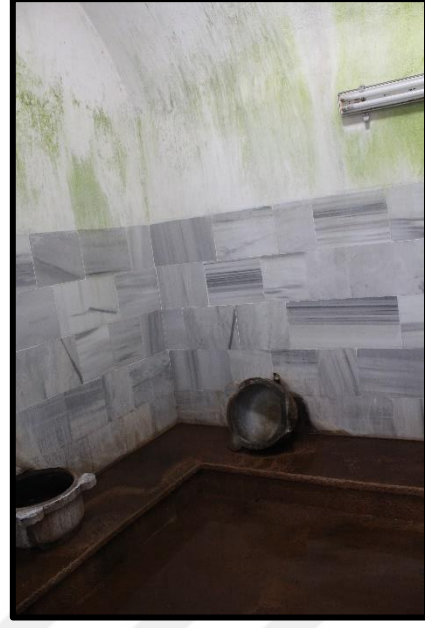
Zamanla gelişen bayındırlık çalışmaları ile hamam, yapılan köprünün altında kalmıştır. Yolun kenarında bulunan dar bir merdivenden hamama ulaşılabilir (Şekil 3.32). Hamamın plan tipi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Günümüze kadar hamamdan geriye sadece dikdörtgen planlı tek bir mekân kalmıştır. Hamamın cephesindeki sıvalar temizlenerek cephesi tuğla ve taş almaşık düzende yeniden yapılmıştır. Mekânın içerisine sonradan kurnalar eklenmiştir.

Hamam eskiden kimsesizler tarafından işgal edilmiş ve âtil durumdayken bakım ve onarım yapılarak topluma kazandırılmaya çalışılmıştır. Fakat yapının konumu ve mekânsal olarak yetersiz kalması göz önüne alındığında verilen işlevin yapıyı tekrardan kullanılmaz hale getirdiği görülmektedir.

Şekil 3.31. Küplüce Hamamı'nın Caddeden Görünümü (Asiltürk, 2023)

Şekil 3.32. Küplüce Hamamı'nın Giriş Cephesi (Asiltürk, 2023)

Şekil 3.33. Küplüce Hamamı'nın İç Mekanındaki Bozulmalar (Asiltürk, 2023)

Şekil 3.34. Küplüce Hamamı'nın İç Mekanındaki Bozulmalar (Asiltürk, 2023)

Şekil 3.35. Küplüce Hamamı'nın 2015 Yılındaki Dış Cephesi (Bursa Büyükşehir Belediyesi Arşivi, 2015)

3.1.8. Nasuhpaşa (Mesihpaşa) Hamamı

Adres	Hocaalızade Mah. 7. Hamam Sk.	Hamamın Türü	Çift Hamam
Yapım Tarihi	15. yy	Mevcut Durumu	Hamam
Yaptıranı	Mesih Mehmed Paşa	Mülkiyet	Vakıflar Genel Müdürlüğü
Mimari Çağı	Osmanlı Dönemi	Tescil Tarihi	1986

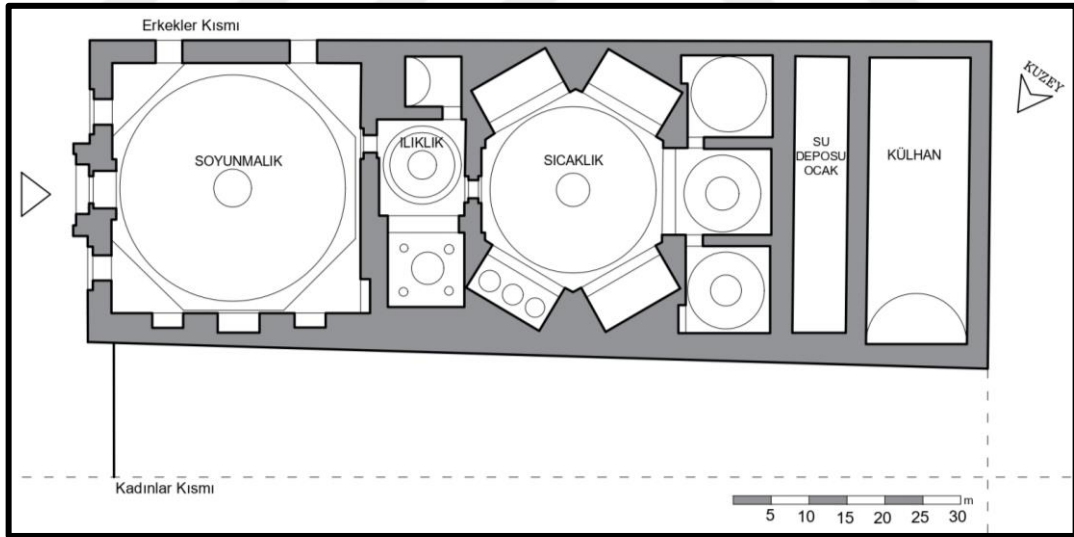
Şekil 3.36. Nasuhpaşa Hamamı'nın Haritadaki Konumu (URL-9)

Şekil 3.37. Nasuhpaşa Hamamı'nın Giriş Cephesi (Asiltürk, 2023)

Nasuhpaşa Hamamı, Hocaalızade Mahallesi'nde 7. Hamam Sokak ile Uğurlar Sokağın kesişiminde bulunmaktadır. Bu hamam, Abdullah oğlu Sadrazam Mesih Ali Paşa'nın Gelibolu'daki imaret, medrese ve camisine vakfıdır. Hamamın yapımı ile Mevlânâ Nasûh isminde bir kişi ve oğlu Mehmed'in ilgilenmesi nedeniyle hamamın adı halk arasında zamanla Nasuh Paşa ismini almıştır. Hamamın yapım tarihine ilişkin kesin bir kayıt yoktur. Kaynaklarda ilk kira kaydının 1477 senesine ait olması nedeniyle muhtemelen bu tarihten kısa bir süre önce yapıldığı düşünülmektedir (Kepecioğlu, 1935).

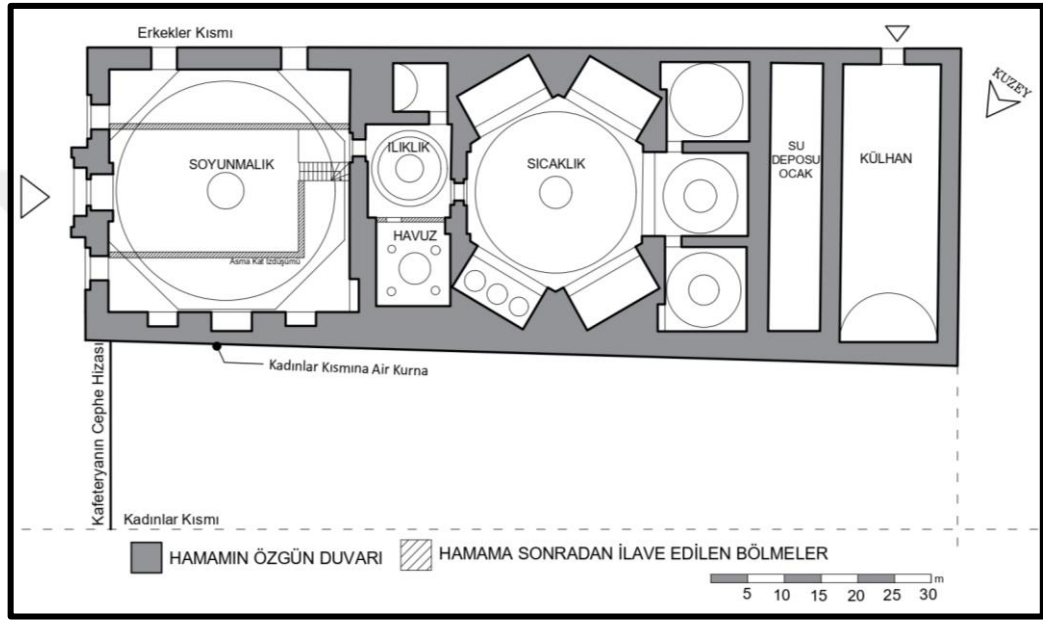
Hamam dikdörtgen planlı bir hamamdır. Hamamın kuzeydoğu cephesindeki taç kapıyla erkekler kısmının soyunmalığına girilir. Soyunmalık 10,70 m çapında köşe tromplara oturmuş bir kubbeyle örtülüdür. Trompların içleri keskin hatlı, püskül ve bademli stalaktitlerle süslenmiştir. Soyunmalığın kuzey batı cephesinde üç niş; diğer dış cephelerdeki duvarlarında iki adet aşağıda bir adet yukarıda olmak üzere toplam 6 adet pencere bulunmaktadır. Soyunmalıktan sonra kemerle birbirinden ayrılmış iki mekândan oluşan ılıklığa geçilmektedir. ılıklığa bir hücre bağlıdır. Sıcaklık bölümü karşıdaki diğerlerinden daha büyük olmak üzere beş eyvanlı, iki hücreli bir plan sistemine sahiptir (Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri (1451-1481, 1989).

Şekil 3.38. Nasuhpaşa Hamamı Planı (Asiltürk, Şehitoğlu'ndan geliştirerek çizilmiştir.)

1588 yılında hamamın harap durumda olması ve etrafındaki mahalle sakinlerinin hamama ihtiyacının olması nedeniyle 24 Rabiulvvel 996 (22 Şubat 1588) tarihinde kadınlar kısmının yıkılıp malzemelerinin satılarak erkekler kısmının onarılması teklifi padişaha bildirilmiştir. Padişah'tan izin alındıktan sonra kadınlar kısmı yıkılarak Hassa mimarlarından Süleyman Paşa tarafından erkekler kısmı onarılmıştır. 1590 yılında

hamamın kurşunlarının bir kısmı çalınınca gerisi de satılarak kiremitle kaplanmıştır (Anonim, Halkevi Neşriyatı 5 - Bursa Hamamları, 1943). 1899 yılında hamamın sahibi olan Yuvakim oğlu Meryem'in varis bırakmadan vefat etmesi üzerine 1914 yılında Ermeni Cemaati tarafından zapt edilmiştir. 1834 yılındaki (17 Muharrem 1250) vergi defterlerindeki kayıtlarda Ermeni kilisesi malı olarak gözükmese rağmen tapu defterlerinde kaydı bulunmadığı mahkemeye bildirilerek tekrardan vakıfa geri verilmesine hükmedilmiştir (Anonim, Halkevi Neşriyatı 5 - Bursa Hamamları, 1943).

Şekil 3.39. Nasuhpaşa Hamamı'nın Günümüzdeki Planı (Asiltürk, alan çalışması ile çizilmiştir.)

Nasuhpaşa Hamamı günümüzde Vakıflar Genel Müdürlüğü mülkiyetindedir. Erkekler hamamı olarak işletilmektedir. Soyunmalık kubbesine kasnak ilave edilerek kiremitle kaplanmıştır. Soyunmalık kısmına sonradan asma kat ilave edilerek ahşap kabinler yapılmıştır (Şekil 3.40). Girişin karşısına merdiven eklenerek üst katlardaki ahşap kabinlere ulaşım sağlanmıştır. Ilıklığın kuzeybatı yönündeki mekanının döşemesi yükseltilerek sonradan havuz eklenmiştir (Şekil 3.41). Hamamın iç mekânında bulunan mermer döşemeler ve kurnalar yenilenmiştir. Hamamın soyunmalık kısmındaki duvarlarda bir hasar yoktur fakat nem ve rutubete maruz kalan kısımlarda yoğun yosunlaşma ve çiçeklenmeler mevcuttur (Şekil 3.42). Külhan kısmının tonoz olan çatı örtüsü tamamen yıkılmış ve yerine ahşap çatıyla örtülmüştür. Külhanın kuzeydoğu cephesine sonradan kapı eklenmiştir (Şekil 3.43). Hamamın dış duvarları zaman içerisinde bakımsız kalmıştır. Hamamın kadınlar kısmının bulunduğu yer günümüzde

ticaret mekânı olarak kullanılmaktadır. Mekânın içerisinde kadınlar kısmına ait olan kurnalar, eyvanlar, hücreler bulunmaktadır ve oldukça bakımsız durumdadır (Şekil 3.44, Şekil 3.45, Şekil 3.46, Şekil 3.47).

Şekil 3.40. Nasuhpaşa Hamamı Soyunmalık Kısımındaki Ahşap Bölmeler (Asiltürk, 2023)

Şekil 3.41. Nasuhpaşa Hamamı Sonradan Eklenen Havuz (Asiltürk, 2023)
Şekil 3.42. Nasuhpaşa Hamamı'nın Duvarındaki Bozulmalar (Asiltürk, 2023)

Şekil 3.43. Nasuhpa a Hamamı Külhanın Cephesi (Asiltürk, 2023)

Hamamın kuzeybatı cephesinde bulunan  u anda kafeterya olarak kullanılan mekânın içerisinde hamamın kadınlar kısmına ait duvar kalıntıları ve kurna bulunmaktadır. Kadınlar kısmının plan tipi bilinmemektedir. Yapının  st örtüsü tamamen yok olmuştur. Geriye kalan duvarlar oldukça bakımsız durumdadır.

Şekil 3.44. Nasuhpa a Hamamı Kadınlar K sımına Ait Kurna (Asiltürk, 2023)

Şekil 3.45. Nasuhpa a Hamamı Kadınlar K sımına Ait Duvarlar (Asiltürk, 2023)

Şekil 3.46. Nasuhpaşa Hamamı Kadınlar Kısımına Ait Eyvan (Asiltürk, 2023)

Şekil 3.47. Nasuhpaşa Hamamı Kadınlar Kısımına Ait Halvet Hücresi Girişi (Asiltürk, 2023)

3.1.9. Yahudiler (Eski) Hamamı

Adres	Kuruçeşme Mah. Sakarya Cad.	Hamamın Türü	Tek Hamam
Yapım Tarihi	1552	Mevcut Durumu	Hamam
Yaptıranı	Rüstem Paşa	Mülkiyet	Yahudi Cemaati
Mimari Çağı	Osmanlı Dönemi	Tescil Tarihi	1986

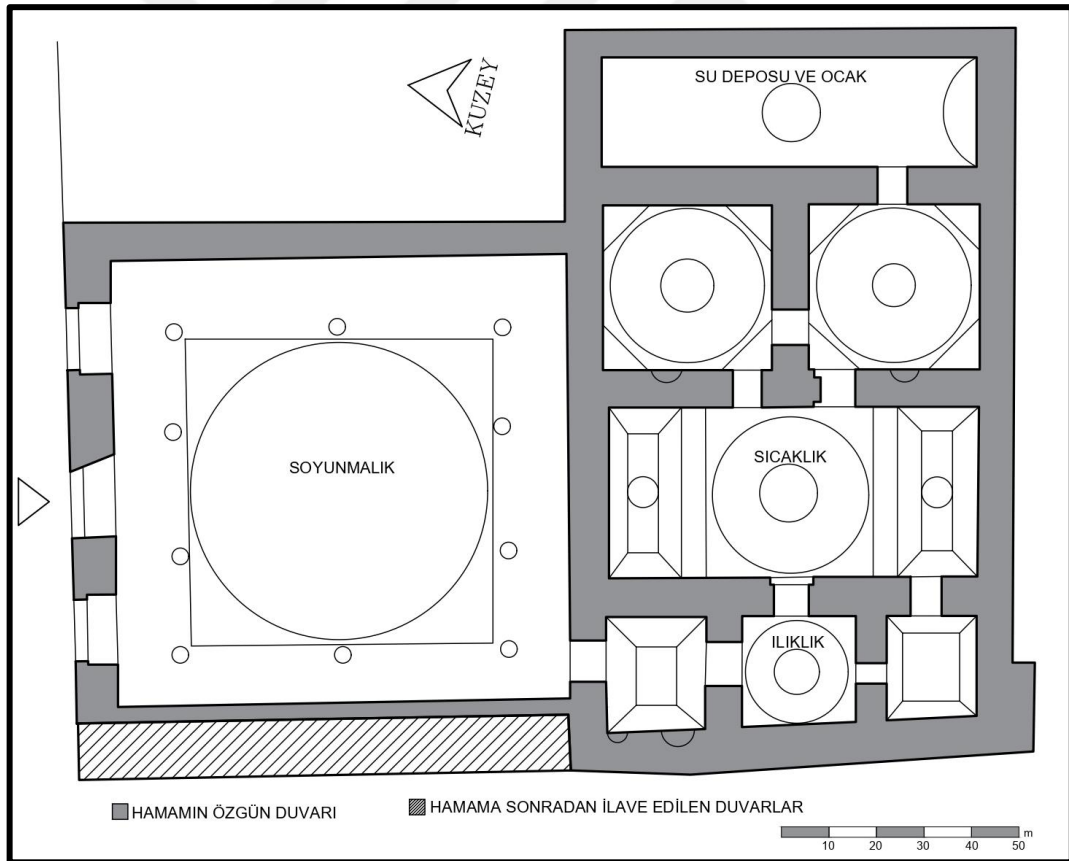
Şekil 3.48. Yahudiler Hamamı'nın Haritadaki Konumu (URL-10)

Şekil 3.49. Yahudiler Hamamı Giriş Cephesi (Asiltürk, 2023)

Yahudiler Hamamı, eski bir Rum ve Ermeni mahallesi olan Kuruçeşme mahallesine, Sakarya Caddesi ile 8. Akça Sokağın kesişiminde yer almaktadır. Kapıcıbaşı Rüstem Paşa 1552 yılında İstanbul'daki eserlerine gelir sağlamak amacıyla yaptırmıştır (Baykal, 1993).

Yahudiler Hamamı, tek hamam tipolojisine sahiptir. Kuzey yönünden yaklaşık 10,00x10,00 metre boyutlarında kare planlı soyunmalığa girilmektedir. Soyunmalık bölümü ahşap sütunlarla desteklenmiş ahşap bir kubbeyle örtülüdür. Soyunmalığın güney duvarında ılıklığa geçilir. Soyunmalık ve ılıklik arasında aynalı tonozla örtülmüş bir geçiş mekânı vardır. Ilıklık bölümüne bir hela bağlanmıştır. Ilıklığın doğu duvarından iki tarafından da eyvanlarla genişletilmiş ve iki adet halvet hücrelerine bağlanılmış sıcaklık mekanına geçilir. Sıcaklığın orta kısmı pandantiflere oturmış kubbeyle eyvan kısmı ise aynalı tonoz ile örtülüdür. Halvet hücreleri ise köşe tromplara oturan kubbe ile örtülüdür. Su deposu ve ocak hamamın doğusundadır (Şehitoğlu, 2006).

Şekil 3.50. Yahudiler Hamamı Planı (Asiltürk, Şehitoğlu'ndan alınarak çizilmiştir.)

Hamamın mülkiyeti Yahudiler Cemaatine aittir. 1950’li yıllara kadar hamam olarak kullanılmıştır. Daha sonrasında depoya dönüştürülmüştür (Baykal, 1993). Sonrasında tekrardan terkedilmiş ve bakımsız kalmıştır. 1995 senesinde geçirdiği onarımla tekrardan hamam olarak kullanılmaya başlanılmıştır (Şehitoğlu, 2006).

Günümüzde hamam, erkekler hamamı olarak kullanılmaya devam edilmektedir. Özgün halinde cephe malzemesi olarak taş ve tuğla kullanılmıştır fakat sonradan dış cephesi sıvayla kaplanmıştır. Hamamın üst örtüsünde bulunan kubbeler kaldırılarak yerine kiremitten kırma çatı yapılmıştır. Mahremiyet gerekçesiyle hamamın iç mekanları hakkında bir veri elde edilememiştir.

3.1.10. Yıldırım Hamamı

Adres	Yıldırım Mah. 7. Hamam Sk.	Hamamın Türü	Tek Hamam
Yapım Tarihi	1390	Mevcut Durumu	Kullanılmıyor
Yaptıranı	Yıldırım Bayezid	Mülkiyet	Özel Mülkiyet
Mimari Çağı	Osmanlı Dönemi	Tescil Tarihi	1986

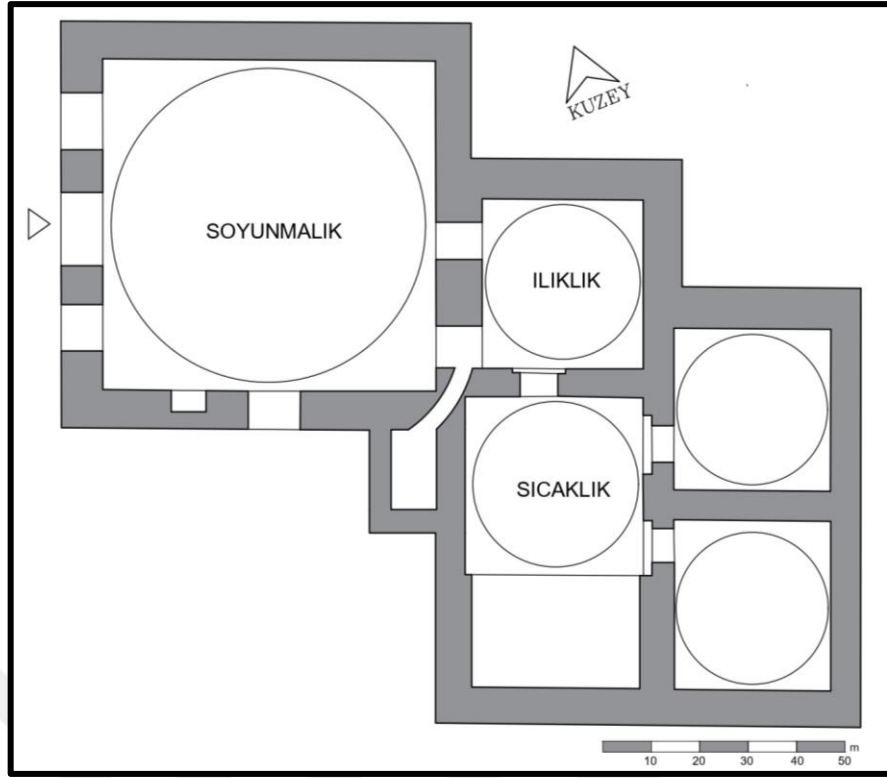
Şekil 3.51. Yıldırım Hamamı'nın Haritadaki Konumu (URL-11)

Şekil 3.52. Yıldırım Hamamı Batı Cephesinin Görünümü (URL 20)

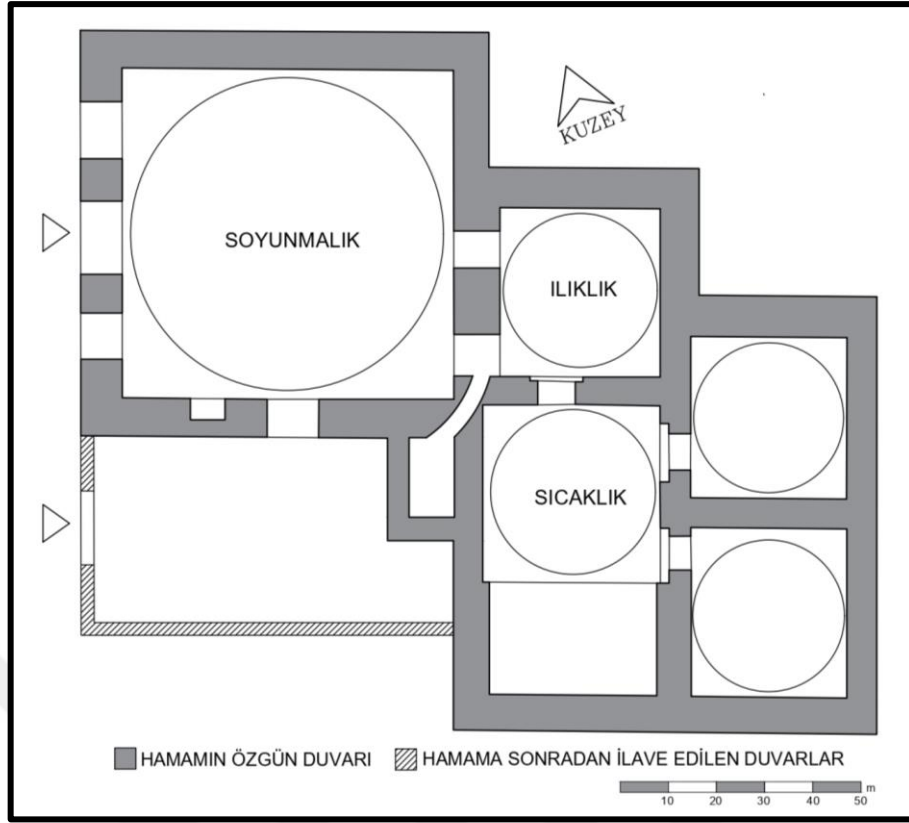
Yıldırım Bayezid Külliyesinin içerisinde yer alan Yıldırım Hamamı, Yıldırım Bayezid Camii'nin batısında bulunan eğimli arazide yer almaktadır. Yıldırım Bayezid tarafından 1390 yılında külliyenin ilk yapısı olarak inşa edilmiştir. Hamamın suyu Uludağ'dan gelen Devrengeç pınarından gelmektedir (Kepecioğlu, Bursa Hamamları, 1935).

Yıldırım Hamamı, küçük boyutlu bir tek hamamdır. Hamamın batı duvarında bir adet kapı ve iki adet pencere bulunmaktadır. Soyunmalık, 8,00 metre çapında Türk üçgeni kuşağına oturan bir kubbe ile örtülüdür. Soyunmalığın doğu duvarındaki kapılarından birinden helaya geçilmektedir. Diğerinden ise kare planlı ılıklik bölümüne geçilmektedir. Ilıklik bölümü yaklaşık 4,00 metre çapındaki stalaktikli pendentiflere oturan bir kubbe ile örtülüdür. Ilıklik bölümünün güney duvarından kubbesi pendentiflere oturan sıcaklik bölümüne geçilmektedir. Sıcaklik bölümü bir eyvanla genişletilmiş, kubbeli göbek taşı mekânı ile buraya açılan iki halvetten oluşmaktadır (Şehitoğlu, 2006).

Şekil 3.53. Yıldırım Hamamı'nın Planı (Asiltürk, Şehitoğlu ve E. H. Ayverdi'den alınarak çizilmiştir.)

Yıldırım Hamamı, kullanılmayacak bir duruma gelince 1604 yılında Mimar Bayram oğlu Hacı İbrahim Ağa tarafından 9,000 akçe ile hamamın iki halvetindeki mermerler, su yolları, duvarları, kubbe camları ve kapıları ve dışarısındaki şadırvan tamir edilmiştir. 1671 yılında ise su yolları onarılmıştır (Anonim, 1943). 1930-1950 yılları arasında harap bir haldedir ve depo olarak kullanılmaktadır (Kepecioğlu, 1935). 1982 yılında sahibi tarafından onarılmış ve hamam olarak kullanılmaya başlanmıştır (Şehitoğlu, 2006).

Şekil 3.54. Yıldırım Hamamı'nın Günümüzdeki Durumunun Planı (Asiltürk, alan çalışması ile çizilmiştir.)

Günümüzde Yıldırım Hamamı, çevresinde gelişen konutlar sebebiyle zamanla külliyyeden koparak tek bir yapı haline gelmiştir. Belirli zamanlarda kadın veya erkek hamamı olarak kullanılmıştır fakat hamama talep olmadığı için kapatılmıştır. Ön cephesi travertenle kaplanmıştır ve soyunmalığın güney duvarından hamama bir ek yapılmıştır (Şekil 3.55.). Hamamın kubbesi çimento esaslı harç ile sıvanmıştır (Şekil 3.56.). Hamam kapalı olduğu için içerisinde yapılan değişiklikler ile ilgili bir veriye ulaşılamamıştır.

Şekil 3.55. Yıldırım Hamamı'nın Güney Cephesine Yapılan Ek (Asiltürk, 2023)

Şekil 3.56. Yıldırım Hamamı Batı Cephesinin Görünümü ve Soyunmalık Kubbesi (Asiltürk, 2023)

3.2. Yeniden İşlevlendirilen Hamam Yapıları

3.2.1. Başçı İbrahim Hamamı

Adres	Maksem Mah. Başçı Sk. No:17	Hamamın Türü	Tek Hamam
Yapım Tarihi	15.yy	Mevcut Durumu	Tasavvuf Vakfı
Yaptıranı	Başçı İbrahim Bey	Mülkiyet	Özel Mülkiyet
Mimari Çağı	Osmanlı Dönemi	Tescil Tarihi	1986

Şekil 3.57. Başçı İbrahim Hamamı'nın Haritadaki Konumu (URL-12)

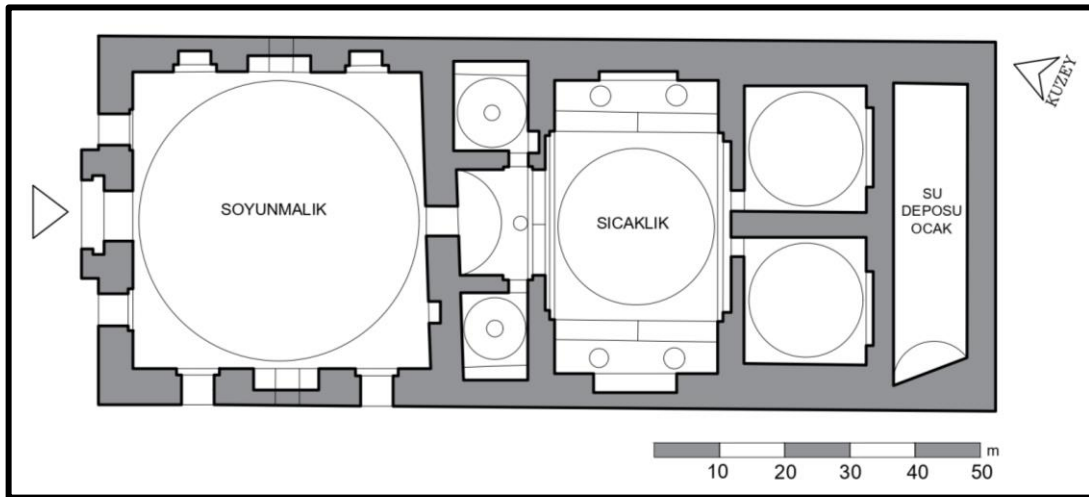
Başçı İbrahim Hamamı, Başçı İbrahim Hamamı'nın batısında bulunmaktadır. Başçı İbrahim Bey tarafından 1470'li yıllarda yanındaki camiye ve İstanbul'daki Başçı İbrahim Bey Medresesi'ne vakıf olarak yaptırılmıştır (Anonim, Halkevi Neşriyatı 5 - Bursa Hamamları, 1943).

Hamam, dikdörtgen planlı bir tek hamamdır. Kuzey cephesinden girilen soyunmalık bölümü 10,69 x 10,64 boyutlarında kare planlıdır. Soyunmalık kubbesi, tromplarla geçilen sekiz köşeli bir kaideye oturmaktadır. Soyunmalık kısmından sıcaklık mekanının eyvanına geçilmektedir. Bu eyvana güney ve batı yönünden hela ve usturalık mekanları bağlanmıştır. Sıcaklık ana mekanının batı ve güney duvarları eyvanlarla genişletilmiştir. Güney duvarına ise iki adet halvet hücresi bağlanmaktadır (Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri (1451-1481, 1989)).

Şekil 3.58. Başçı İbrahim Bey Hamamı Cephesi (Asiltürk, 2023)

1620 yılında hamamın su yolları, kubbeleri ve yıkılan külhan duvarı yeniden yapılmıştır (Kepecioğlu, 1935). 1970’li yıllara kadar dokuma tezgâhı olarak kullanılmıştır. 1990’lı yıllarda resim ve heykel atölyesi olarak kullanılmıştır (Şehitoğlu, 2006).

Şekil 3.59. Başçı İbrahim Hamamı’nın Restitüsyon Planı (Asiltürk, Şehitoğlu’ndan alınarak çizilmiştir.)

Hamam günümüzde özel mülkiyettedir ve Tasavvuf Vakfı'na ait bir bölüm olarak kullanılmaktadır. Soyunmalık kısmına ahşap asma kat yapılmıştır (Şekil 3.60.). Soyunmalığın batı duvarındaki iki pencerenin ortasına bulunan ahşap niş kaldırılarak pencere yapılmıştır. Külhan ve su deposu tamamen yıkılmıştır. Hamam içindeki mermer döşeme ve kaplamaları, kurnalar, göbektaşı yok olmuştur. Sıcaklık eyvanının doğu cephesine bulunan halvet hücrelerinden soyunmalığa bir kapı açılarak mutfak olarak düzenlenmiştir (Şekil 3.62.).

Şekil 3.60. Başçı İbrahim Hamamı Soyunmalık Bölümü (Bursa Büyükşehir Belediyesi Arşivi,2017)

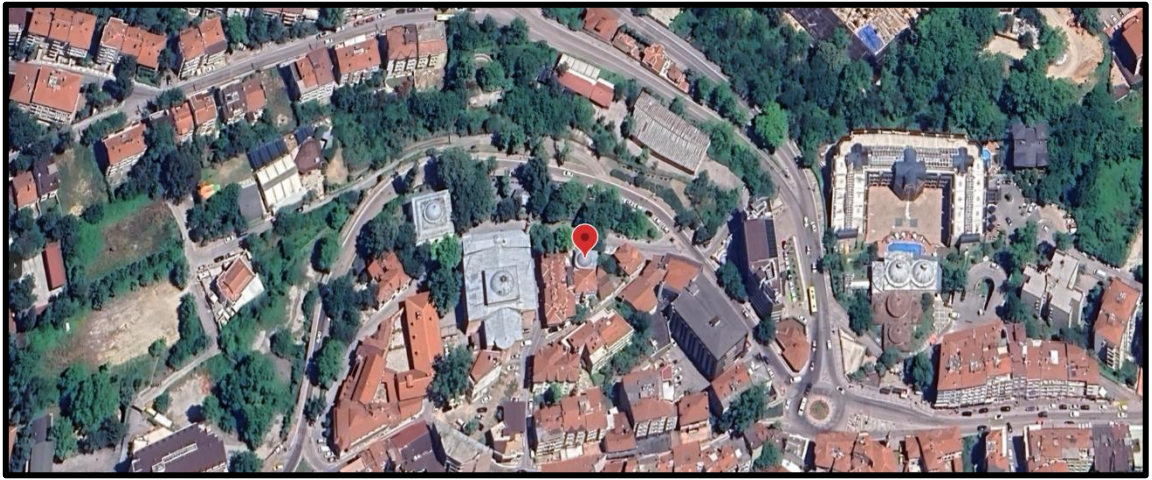

Şekil 3.61. Başçı İbrahim Hamamı'nın Eyvanı (Bursa Büyükşehir Belediyesi Arşivi,2017)

Şekil 3.62. Başçı İbrahim Hamamı'nın Halvet Hücresi (Bursa Büyükşehir Belediyesi Arşivi,2017)

3.2.2. Cık Cık (Girçık-Bekâr) Hamamı

Adres	Çekirge Mah. 1. Murat Cad. No:9	Hamamın Türü	Tek Hamam
Yapım Tarihi	1365-1366	Mevcut Durumu	Erkek WC
Yaptıranı	1. Murad	Mülkiyet	Hüdavendigâr Vakfı
Mimari Çağı	Osmanlı Dönemi	Tescil Tarihi	1986

Şekil 3.63. Cık Cık (Girçık) Hamamı'nın Haritadaki Konumu (URL-13)

Cık Cık Hamamı, Osmangazi ilçesinin Çekirge Mahallesi'nde I. Murad (Hüdavendigâr) Camii'nin doğusunda bulunmaktadır. Mimarisi ve inşa tekniği açısından I. Murad (Hüdavendigâr) Camii ile benzerliği nedeniyle, 1365-66 yılları civarında yapıldığı düşünülmektedir. Cık Cık Hamamı'nın aslında bir hamam mı, yoksa 'gusülhane' veya 'hela' mı olduğu da tam anlaşılamamaktadır (Ayverdi, 1989).

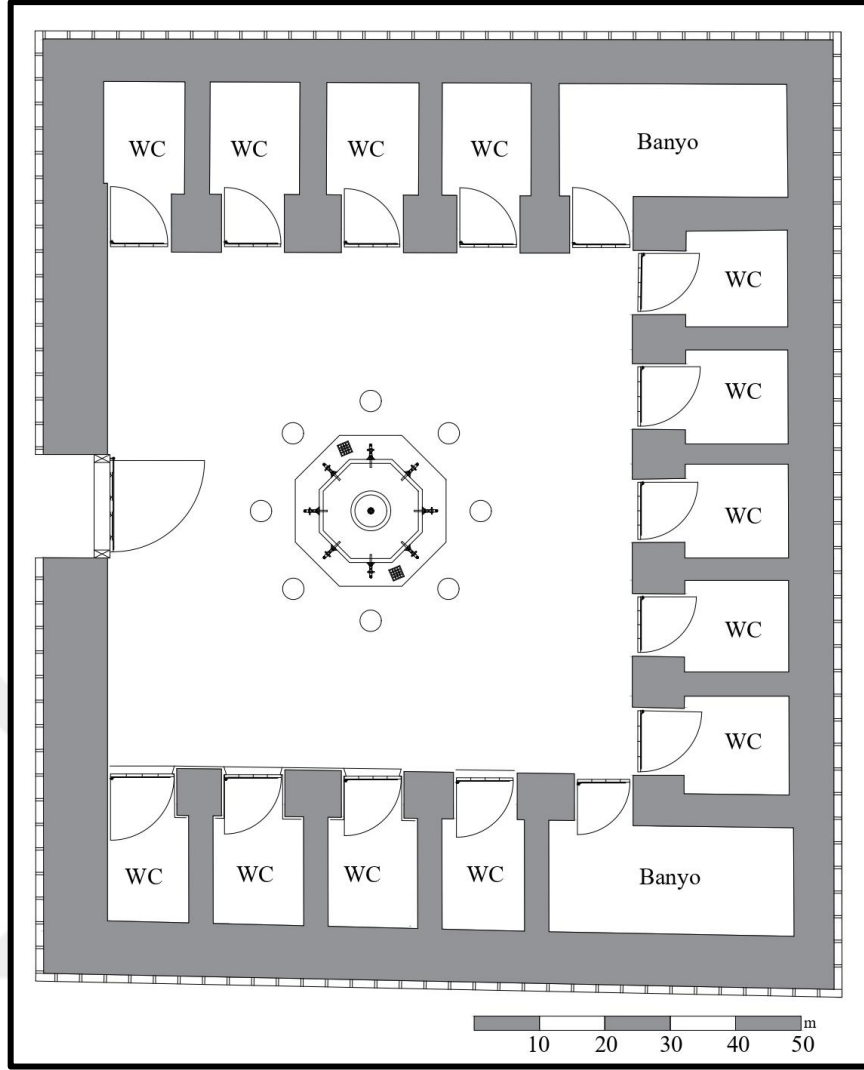
Murad Camii'nin medrese olarak kullanılan üst katında eğitim gören talebelerin kullanmaları amacıyla yaptırıldığı düşünülmektedir. Ücretsiz olması nedeniyle 'Gir-Çık Hamamı' olarak adlandırılan tarihi yapının adı günümüzde 'Cık Cık Hamamı' olarak bilinmektedir. Daha sonra ise bekarlara hizmet verdiği için 'Bekarlar Hamamı' da denilmiştir. 1978 yılında alınan kararla hamam yapısının korunması gerektiği ile ilgili karar alınmıştır (EK-1).

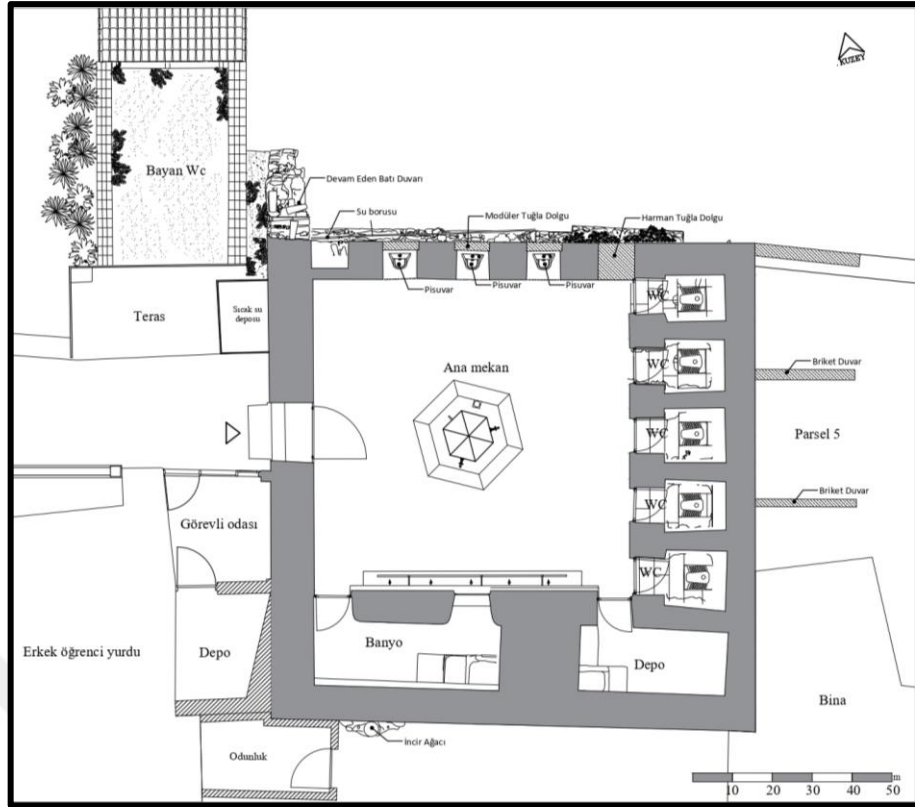
Şekil 3.64. Cık Cık Hamamı Giriş Cephesi (Asiltürk, 2023)

Kare planlı olarak inşa edilen Cık Cık Hamamı, 6,60 x 6,60 metre ölçülerinde bir sıcaklık bölümü, girişin karşısında beş adet hela ve girişin sağında iki gusülhaneden oluşmaktadır. Ana mekânın kubbesi üçgensel kuşağa oturur ve bu kuşağın üstünde lale motifli kabartmalar bulunmaktadır. Kubbenin altında dördü büyük sekizi küçük kenarlı on iki köşeli bir kasnak bulunmaktadır. Bu kasnağın üzerinde ise sonradan yapılmış ikinci bir kasnak daha vardır (Ayverdi, 1989).

Hamam, Hüdavendigâr Vakfı adına kayıtlı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü idaresindedir. 1990'lı yıllarda bir onarımdan geçirilerek umumi tuvalet olarak hizmete açılmıştır (Kaplanoğlu, 1996)

Şekil 3.65. Cık Cık Hamamı Restitüsyon Planı (Asiltürk, Bursa Büyükşehir Belediyesi Arşivi'nden alınarak çizilmiştir.)

Şekil 3.66. Cık Cık Hamamı 2010 Yılı Rölöve Planı (Asiltürk, Bursa Büyükşehir Belediyesi Arşivinden alınarak çizilmiştir.)

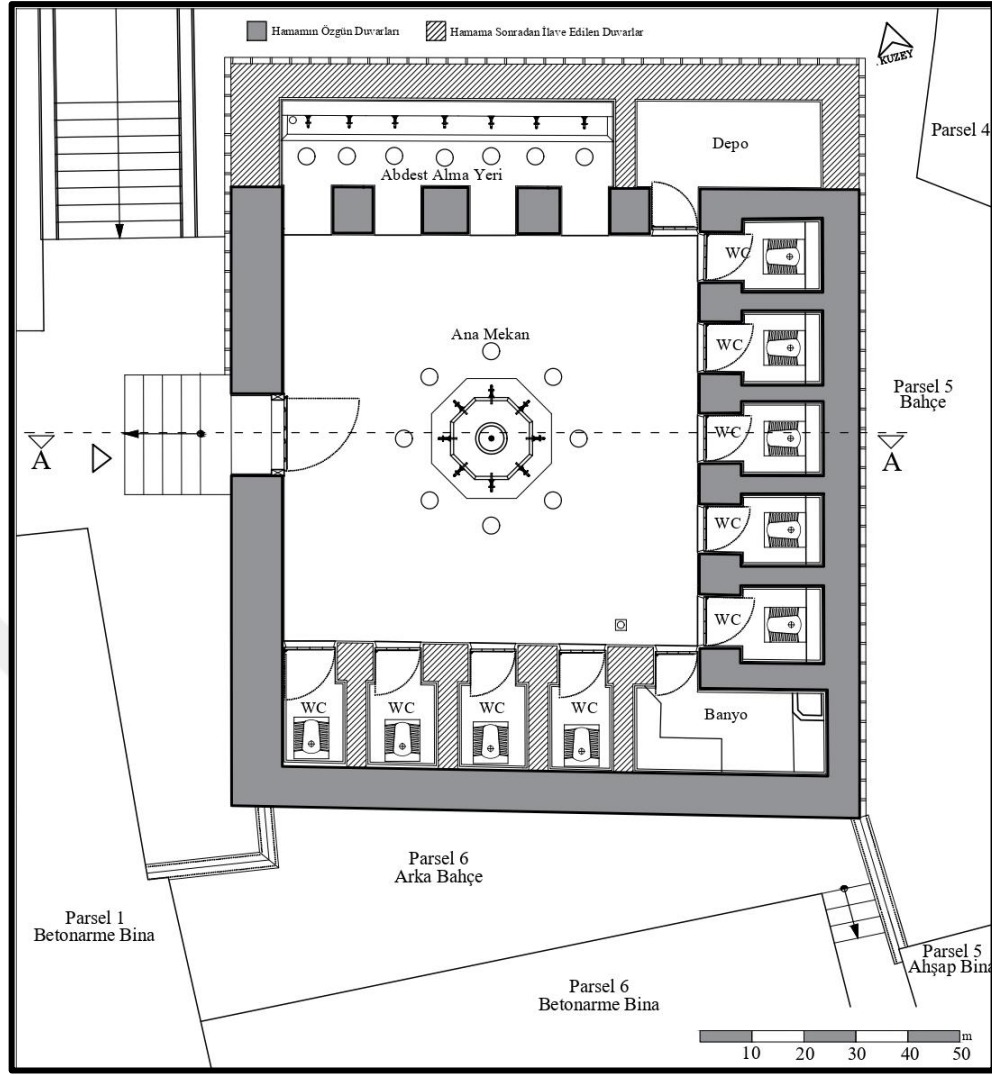
Cık Cık Hamamı, 1990'lı yıllarda onarımdan geçirilerek umumi tuvalet olarak kullanılmaya başlanmıştır. Sıcak su kaynağının geri çekilmesiyle bir süre kapanmış, su geri gelince tekrar kullanıma açılmıştır (Kaplanoğlu, 1996). Hamamın kuzey duvarında yer alan pisuvarlar, orta kısımdaki şadırvan ve banyo ile depo mekanının önünde yer alan abdest alma yerleri yapıya daha sonradan ilave edilmiştir. Pisuvarlar hamamın özgün duvarlarında girinti oluşturarak eklenmiştir. Zamanla hamamın kullanıcı ihtiyaçlarına cevap vermemesi nedeniyle hamamın kuzey tarafına bayan wc, batı tarafına ise görevli odası ve depo inşa edilmiştir. Zamanla hamamın yol kotundan aşağıda kalması sebebiyle hamamın girişine merdiven ilave edilmiştir.

Şekil 3.67. Cık Cık Hamamı'nın Batı Cephesine Sonradan Eklenen Bayan WC (URL-14)

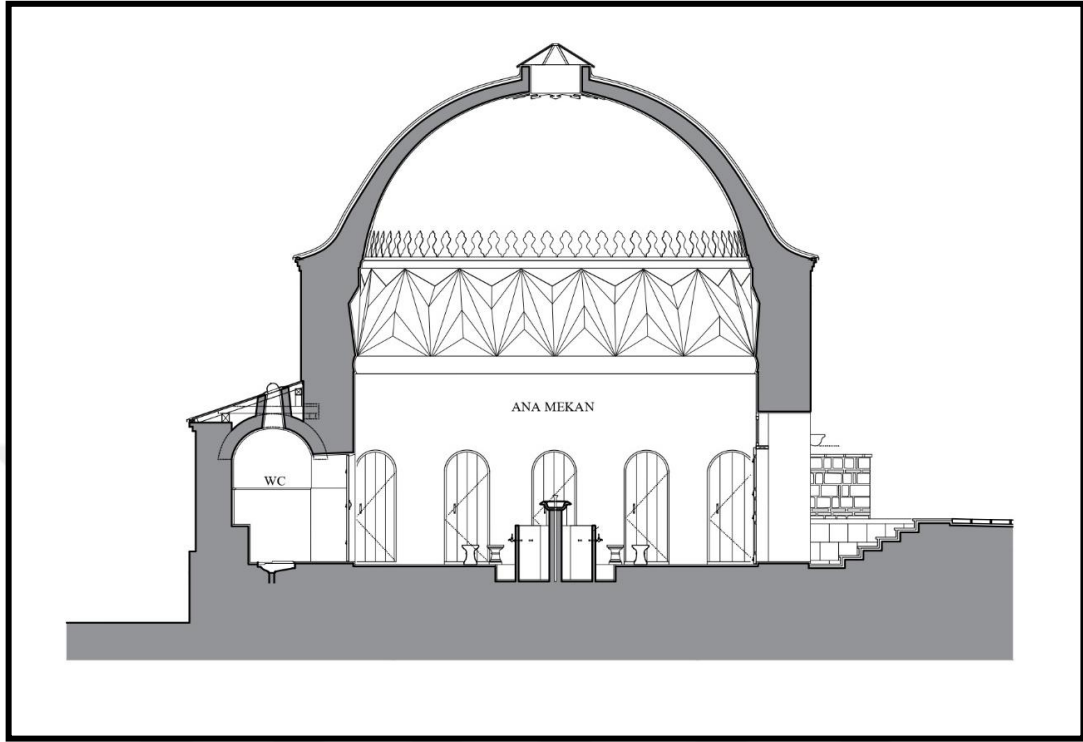
Şekil 3.68. Cık Cık Hamamı'nın Batı Cephesine Yapılan Merdiven (URL-15)

Şekil 3.69. Cık Cık Hamamı Restorasyon Planı (Asiltürk, Bursa Büyükşehir Belediyesi Arşivinden alınarak çizilmiştir.)

Cık Cık Hamamı, 2012 yılında Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından halka açık wc olarak restore edilmiştir. Parsel 1’de yer alan betonarme bina ile hamamın batı duvarı arasındaki sonradan ilave edilen görevli odası ve depo yapıya zarar vermeyecek şekilde kaldırılmıştır. Parsel 6’ da bulunan betonarme binaya ait olan odunluk, hamamın güney ve batı cephesinin ortaya çıkarılması amacıyla kaldırılmıştır. Hamamın girişinde bulunan merdivenin rıht yüksekliklerinin değişken ve yüksek olması sebebiyle 5 basamaklı ve rıhtları eşit bir merdiven düzenlenmiştir. Hamamın batı kısmında devam eden duvarın kuzey tarafına duvar ilave edilerek hamama abdest alma yeri ve depo eklenmiştir. Hamamın kuzeyinde bulunan bayan wc kaldırılarak yoldan hamama ulaşmak için merdiven eklenmiştir. Hamamın güney cephesinde bulunan duvarlar kaldırılıp bölücü elemanlar ile wc yapılmıştır. Havalandırmanın yetersiz kalmasından dolayı hamamın

içerisinde nemden kaynaklı bozulmalar meydana gelmiştir. Hamamın batı cephesinde bulunan bayan wc kaldırılıp caddeden ulaşım sağlanması için merdiven eklenmiştir.

Şekil 3.70. Cık Cık Hamamı Restorasyon Projesi A-A Kesiti (Asiltürk, Bursa Büyükşehir Belediyesi Arşivinden alınarak çizilmiştir.)

Şekil 3.71. Cık Cık Hamamı'nın İç Mekanlarının Görünümü (URL-16)

3.2.3. Emir Sultan Hamamı

Adres	Emir Sultan Mah. 1. Tek Sk.	Hamamın Türü	Tek Hamam
Yapım Tarihi	1426	Mevcut Durumu	Kültür Merkezi
Yaptıranı	Hundi Hatun	Mülkiyet	Vakıflar Genel Müdürlüğü
Mimari Çağı	Osmanlı Dönemi	Tescil Tarihi	1986

Şekil 3.72. Emir Sultan Hamamı'nın Haritadaki Konumu (URL-17)

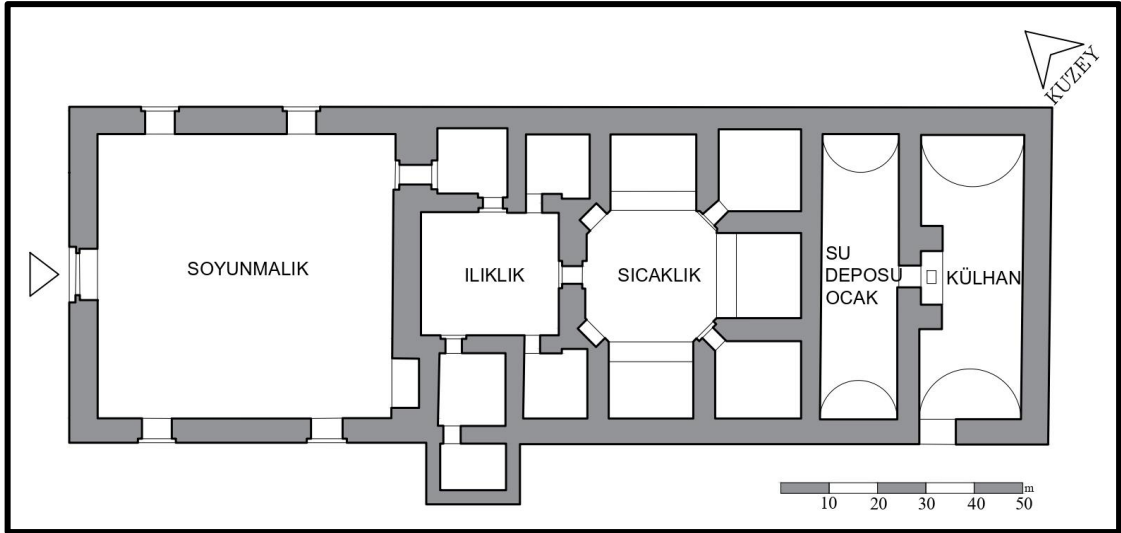
Emir Sultan Hamamı, Doyuran Caddesi üzerinde Emir Sultan Camii'nin güneyinde yer almaktadır. Yıldırım Bayezid'in kızı Hundi Hatun, eşi Emir Sultan için 1426 yılında yaptırmıştır (Baykal, 1993). Hamam, aynı zamanda 'Şifa Hamamı' olarak anılmaktadır (Şehitoğlu, 2006).

Şekil 3.73. Emir Sultan Hamamı Giriş Cephesi (Asiltürk, 2023)

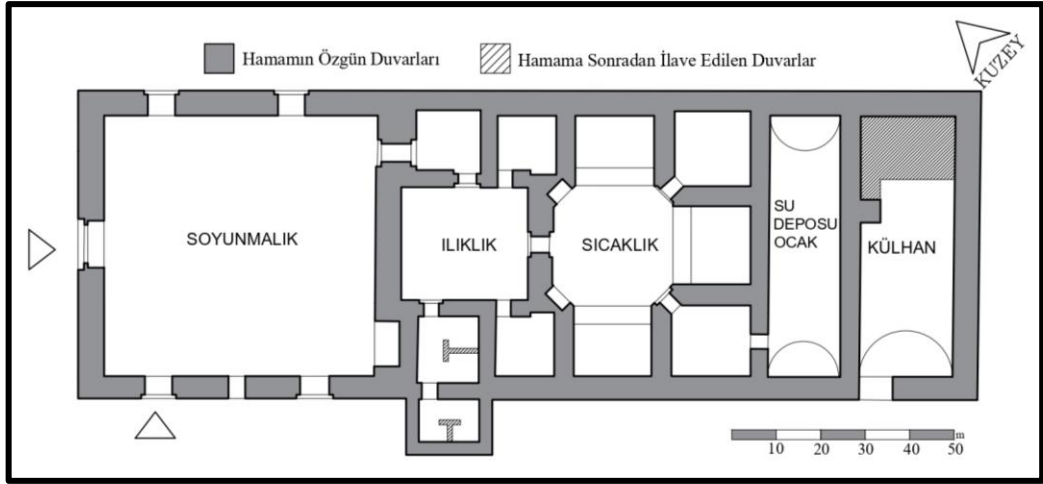
Emir Sultan Hamamı, dikdörtgen planlı bir tek hamamdır. Kuzey yönünde bulunan girişten kare planlı bir soyunmalığa girilmektedir. Soyunmalığın güney duvarından küçük bir geçiş mekanıyla ılıklığa geçilmektedir. Ilıklık helezoni kubbeyle örtülüdür. Ilıklıkta iki halvet hücresi, hela ve usturalık mekanları vardır. Ilıklığın güney duvarından sıcaklığa geçilmektedir. Sıcaklığın 3 duvarı eyvanlarla genişletilmiştir ve köşelerden iki adet halvet hücresi bağlanmıştır. Su deposu ve külhan hamamın güneyindedir (Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde II. Murad ve Çelebi Mehmed Devri, 1989).

Bursa kadı sicillerine göre Emir Sultan Hamamı, 1622 yılında hamam kapsamlı bir şekilde onarılmıştır. (Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde II. Murad ve Çelebi Mehmed Devri, 1989). 1670, 1712 ve 1795 yıllarında hamamın çeşitli kısımları onarılmıştır (Kepecioğlu, 1935). Kamil Kepecioğlu'na göre 1741'de hamamın yakınlarında meydana gelen heyelan cami, mahalle ve hamamda büyük hasara yol açmıştır. Emir Sultan Hamamı 1930'lu yıllardan 1950'li yıllara kadar faaliyet göstermiş ancak işletme zorlukları nedeniyle 1980'lerin sonunda kapatılarak terk edilmiştir. Hamamın özgün halinde kuzey cephesinde bulunan kapı kapatılmıştır ve batı cephesindeki pencerelerden biri büyütülerek kapı işlevi verilmiştir. Batı cephesine küçük bir pencere açılmıştır. İç mekanlarında mermer döşeme ve kurnalar büyük hasar görmüştür (Şehitoğlu, 2006).

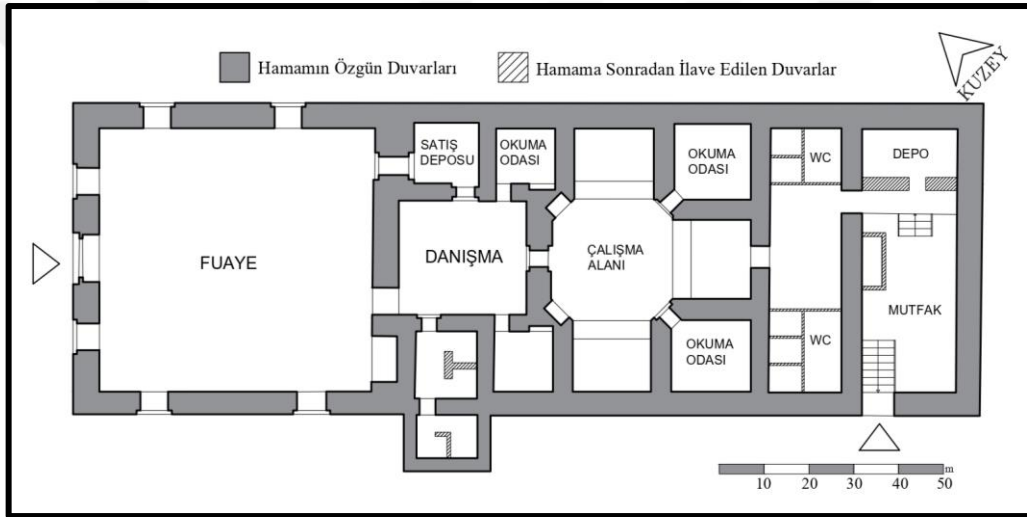

Şekil 3.74. Emir Sultan Hamamı Restitüsyon Planı (Asiltürk, Şehitoğlu ve E. H. Ayverdi'den alınarak çizilmiştir.)

Emir Sultan Hamamı, günümüzde Vakıflar Genel Müdürlüğü mülkiyetindedir. 2006 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından hamamın kültür merkezi olarak kullanılmak üzere restorasyon çalışmaları başlatılmıştır. Hamamın batı cephesinde sonradan açılan kapı, özgün malzeme ve yapım tekniği ile kullanılarak kapatılıp, pencereye dönüştürülmüştür. Günümüze kadar ulaşamayan soyunmalık kubbesi kiremit kaplı çatı yerine, ilk inşasında olduğu gibi kubbe ile örtülerek dıştan kurşun malzeme ile kaplanmıştır. Külhanın kuzeydoğusunda, daha sonra bilinmeyen bir tarihte ve bilinmeyen amaçla örülen duvar kaldırılmıştır. Külhan kısmı mutfak ve depo olarak kullanılmaktadır. Halvet ve usturalık bölümlerine sonradan eklenen duvarlar kaldırılmamıştır. Sıcaklıkta bulunan eyvan kısmında su deposuna bir kapı açılmıştır. Su deposunun bir kısmı kadın wc bir kısmı erkek wc olarak kullanılmaktadır.

Şekil 3.75. Emir Sultan Hamamı Rölöve Planı (Asiltürk, K.T.V.K.K. Arşivinden alınarak çizilmiştir.)

Şekil 3.76. Emir Sultan Hamamı Restorasyon Planı, 2006 (Asiltürk, K.T.V.K.K. Arşivinden alınarak çizilmiştir.)

Şekil 3.77. Emir Sultan Hamamı'nın Sıcaklık Mekânı (URL-18)

Şekil 3.78. Emir Sultan Hamamı Batı Cephesi (K.T.V.K.K. Arşivi, 2006)

3.2.4. İbrahimpaşa (Çandarlı) Hamamı

Adres	1. Menekşe Sk No:4	Hamamın Türü	Tek Hamam
Yapım Tarih	15. yy	Mevcut Durumu	Tophane Sanat Okulu Müzesi
Yaptıranı	Çandarlı İbrahim Paşa	Mülkiyet	Vakıflar Genel Müdürlüğü
Mimari Dönemi	Osmanlı Dönemi	Tescil Tarihi	1986

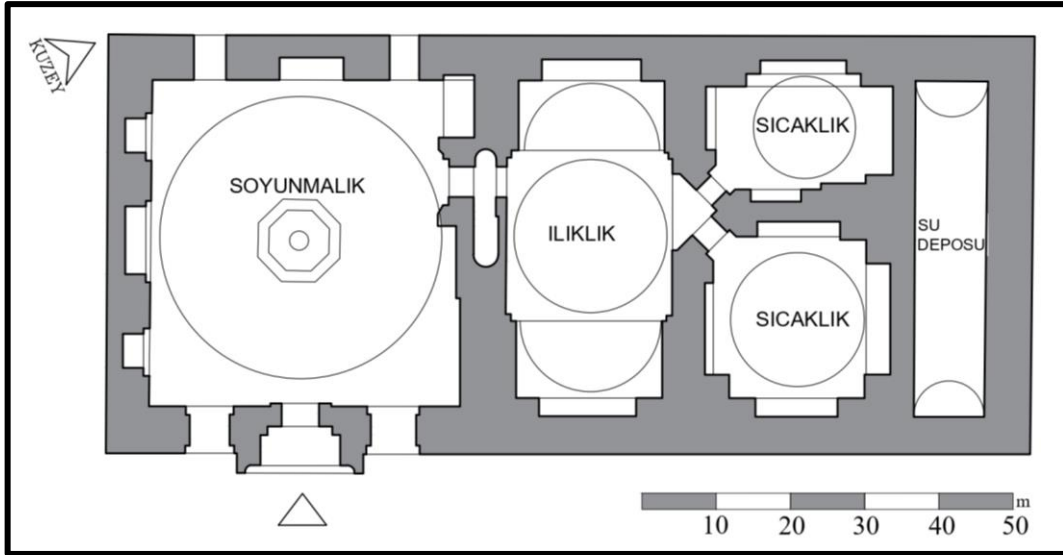
Şekil 3.79. Çandarlı İbrahim Paşa Hamamı'nın Haritadaki Konumu (URL-19)

Şekil 3.80. Çandarlı İbrahimpaşa Hamamı Batı Cephesi Görünüşü (Asiltürk, 2023)

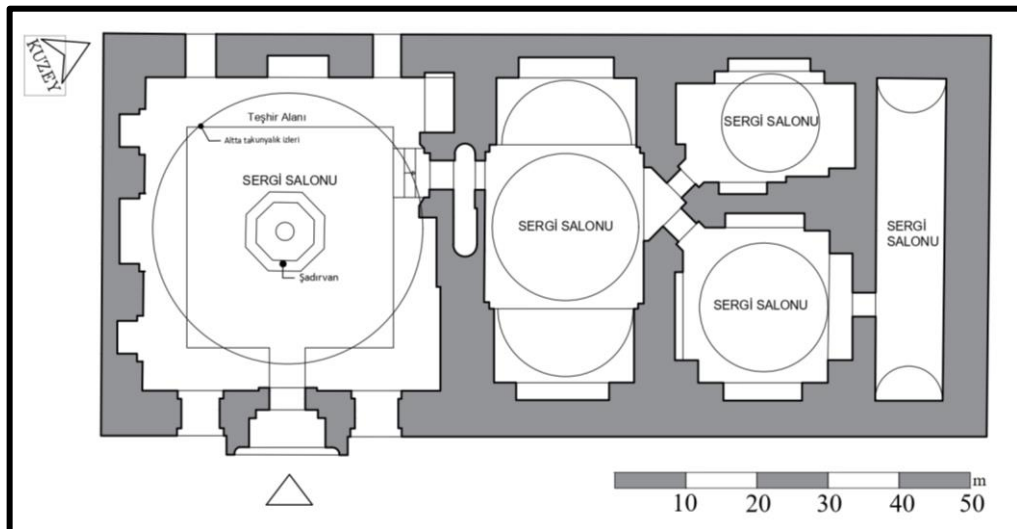
Çandarlı İbrahimpaşa Hamamı, Tophane Endüstri Meslek Lisesi'nin sınırları içerisinde yer almaktadır. Sadrazam Çandarlı Halil Paşa'nın oğlu ve Bursa Subaşı İbrahim Çelebi tarafından Fenarilerden olan eşi Şah Bey'in kızı Hatice Hatun'a gelir getirmesi amacıyla 1485 yılından önce yaptırılmıştır (Anonim, Halkevi Neşriyatı 5 - Bursa Hamamları, 1943).

İbrahimpaşa Hamamı, dikdörtgen planlı bir tek hamamdır. 8,03 x 8.40 m. boyutlarında olan soyunmalığa batı yönünden ihtişamlı bir taç kapı ile girilmektedir. Ilıklık bölümüne merdiven ile geçilmektedir. Soyunmalıktan ılıklığa geçilen geçit kısmında duvarlarında içine doğru yapılan girinti sayesinde mekanlar arasındaki ani hava geçişleri engellenmiştir. Ilıklık bölümünün batı ve doğu duvarları eyvanlarla genişletilmiştir. Hamamın sıcaklık bölümüne ılıktan çapraz kapılardan geçilir. Hamamın doğusunda yer alan sıcaklık, kare planlı ve bütün duvarlarında iki dilimli nişler bulunmaktadır. Üst örtüsü kubbelidir. Hamamın batısına yer alan sıcaklık ise, dikdörtgen planlı ve iki duvarı kemerle genişletilmiştir. Sıcaklık bölümlerinin kubbeleri stalaktitlerle işlenmiştir (Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri (1451-1481, 1989).

Şekil 3.81. Çandarlı İbrahimpasha Hamam Rölöve Planı (Bursa K.T.V.K.K arşivinden alınarak çizilmiştir.)

1558 yılındaki bir kayda göre, Tefsirhan Mahallesi'nden Hacı Ahmed oğlu Muharrem hamamın yanında bulunan evinden soyunmalık kısmına kapı açtırmış, bunun üzerine; 'Müslümanların ehli beyti hamama geldiği zaman bakılmak ihtimali vardır' diye dava açılmıştır. Mahkeme tarafından bu kapı yıktırılmıştır (Anonim, Halkevi Neşriyatı 5 - Bursa Hamamları, 1943). 1563, 1569, 1620,1642 yıllarında hamamın bazı kısımları onarılmıştır. 1930 ve 1960'lı yıllarda hamamın bir kısmı yıkılmış durumdadır. 1981 yılında Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu tarafından yıkılan yerler tamamlanarak onarılmıştır (Şehitoğlu, 2006).

Şekil 3.82. Çandarlı İbrahimpasha Hamamı Restorasyon Planı (Bursa K.T.V.K.K arşivinden alınarak çizilmiştir.)

İbrahimpaşa Hamamı günümüzde Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne aittir. Kaynaklarda Tophane Endüstri Meslek Lisesi'ne kütüphane olarak kullanılması için tahsis edildiği yazılsa da sergi salonu olarak kullanılmaktadır. Hamamın giriş kapısı orijinal kapı değildir okul yönetimi tarafından sonradan ahşap kapı yaptırılmıştır (Şekil 3.83.). Hamamın giriş kapısının iki yanında özgün mermer döşemeler bulunmaktadır. Soyunmalık bölümünde mekânın ortasında bulunan şadırvanın yıkılan kısımları yeniden onarılmıştır. Soyunmalığın batı duvarındaki sekilerin alt kısmında bulunan 19 adet niş, özgün halinde takunyalık olarak kullanıldığı düşünülerek aslına uygun olarak korunmuştur (Şekil 3.84.). Hamamın doğu cephesinde bulunan sıcaklıktan su deposuna bir geçiş verilerek su deposu da hamamın içerisine dahil edilmiştir. Mekanların kubbelerinde kullanılan betonarme kısım kaldırılıp tuğlayla tekrardan inşa edilmiş ve horasan harcıyla kaplanmıştır.

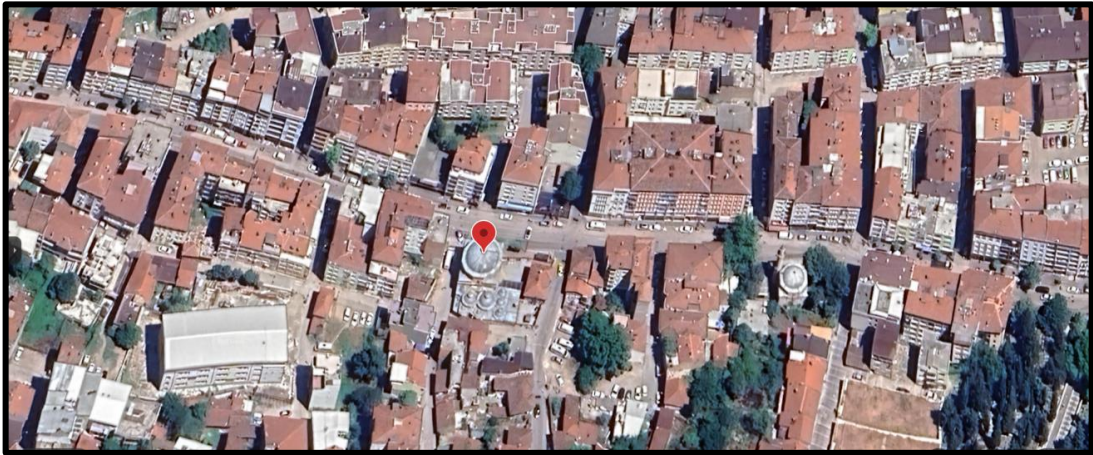
Şekil 3.83. Çandarlı İbrahimpaşa Hamamı Girişi (Asiltürk, 2023)
 Şekil 3.84. Çandarlı İbrahimpaşa Hamamı Soyunmalık Bölümü (URL-20)

Şekil 3.85. Çandarlı İbrahimpaşa Hamamı Soyunmalık Bölümü (URL-21)

3.2.5. İncirli Hamamı

Adres	Meydancık Mah. 4.Hamam Sk. No:2	Hamamın Türü	Tek Hamam
Yapım Tarihi	1497	Mevcut Durumu	Kültür Merkezi
Yaptıranı	Alaaddin Ali	Mülkiyet	Özel Mülkiyet
Mimari Dönemi	Osmanlı Dönemi	Tescil Tarihi	1986

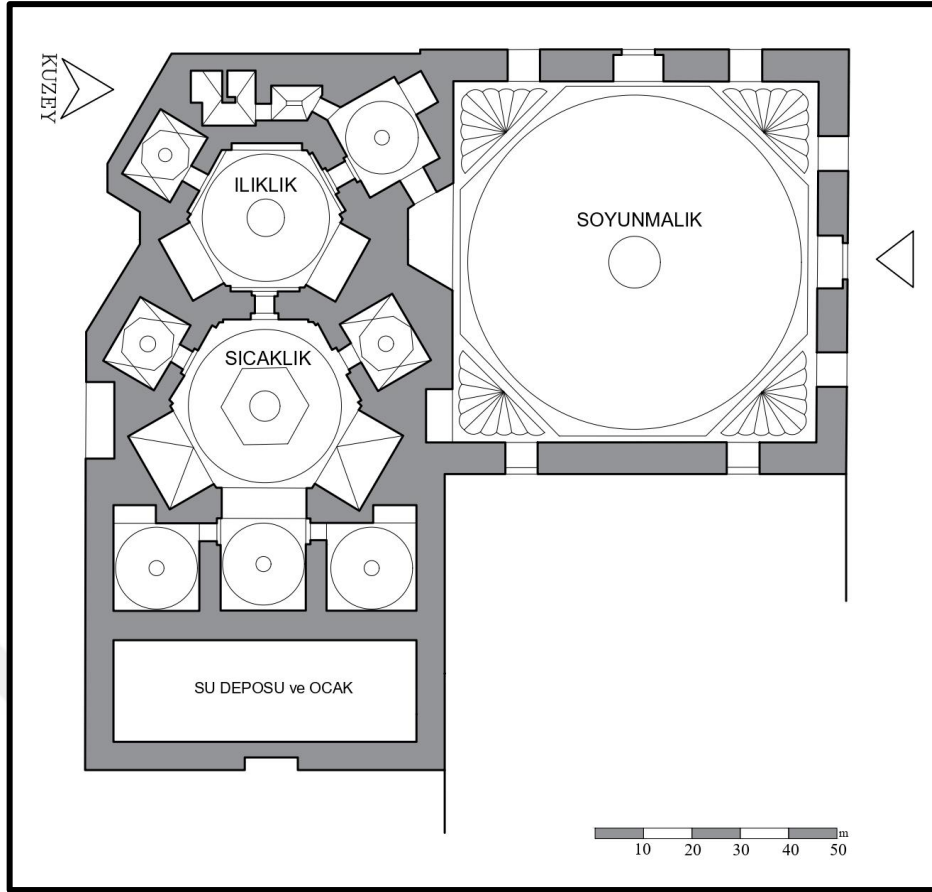
Şekil 3.86. İncirli Hamamı'nın Haritadaki Konumu (URL-22)

İncirli Hamamı, İncirli Caddesi ile 4. Hamam Sokak'ın kesiştiği köşede bulunmaktadır. 1497 yılında Fenarî Ahmet Paşa'nın kardeşi Alaaddin Ali Efendi tarafından yaptırılmıştır (Anonim, Halkevi Neşriyatı 5 - Bursa Hamamları, 1943).

Şekil 3.87. İncirli Hamamı Kuzey Cephesi (Asiltürk, 2023)

İncirli Hamamı, L formunda orta boyutlu bir tek hamamdır. Kuzey cephesinden 11,52x11,70 m. boyutlarındaki soyunmalığa girilmektedir. Üst örtüsü sekiz dilimli dört köşe tromplara basan sekiz kenarlı bir kaide üstüne oturan kubbe ile örtülüdür. Soyunmalık kubbesinde bulunan aydınlık feneri ve üç duvarında bulunan altı adet üst pencereden aydınlatılmaktadır. Soyunmalığın güney duvarında küçük bir geçiş mekanına geçilmektedir. Buradan hela ve ılıkliğa geçilmektedir. Kubbeyele örtülü olan ılıkılık mekânında, iki eyvan ve bir halvet hücresi bulunmaktadır. Ilıklıktan altı köşeli sıcaklığa geçilmektedir. Sıcaklığın üç duvarı eyvanlarla genişletilmiştir ve iki duvarında halvet hücreleri bulunmaktadır. Kubbeyele örtülü olan eyvanın iki yanından halvet hücrelerine geçilmektedir (Yüksel, 1983).

Şekil 3.88. İncirli Hamamı Restitüsyon Planı (Asiltürk, K.T.V.K.K. Arşivinden alınarak çizilmiştir.)

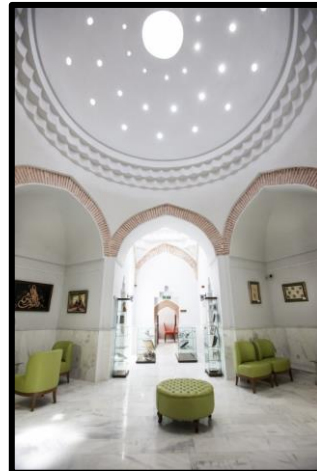
Hamam, 1805 yılında onarılmıştır (Yüksel, 1983). 1930'lu yıllara kadar defalarca hamam yanmış yıkılmış olmasına rağmen devamlı onarılarak kullanılmaya devam etmiştir (Kepecioğlu, 1935). E. Şehitoğlu'nun çevre dükkân sahiplerinden edindiği bilgiye göre; 1985 yılında çıkan yangında soyunmalıkta bulunan ahşap bölmeler tahrip olmuş, müşteri azlığı nedeniyle hamam tamir edilmemiş ve kapatılmıştır. Kuzey cephesinde hamama bitişik olarak inşa edilen ev bayındırlık çalışmaları esnasında yıkılmıştır (Şehitoğlu, 2006).

Şekil 3.90. İncirli Hamamı Giriş Cephesi (URL-23)

Şekil 3.91. İncirli Hamamı Giriş Cephesi (URL-24)

Şekil 3.92. İncirli Hamamı Giriş Cephesi (URL-25)

Şekil 3.93. İncirli Hamamı Giriş Cephesi (URL-26)

3.2.6. İnebey Hamamı

Adres	Tahtakale Mah. İnebey Cad.	Hamamın Türü	Tek Hamam
Yapım Tarihi	15. yy.	Mevcut Durumu	Restorasyonda
Yaptıranı	Ahmet Çavuş	Mülkiyet	Özel Mülkiyet
Mimari Çağı	Osmanlı Dönemi	Tescil Tarihi	1986

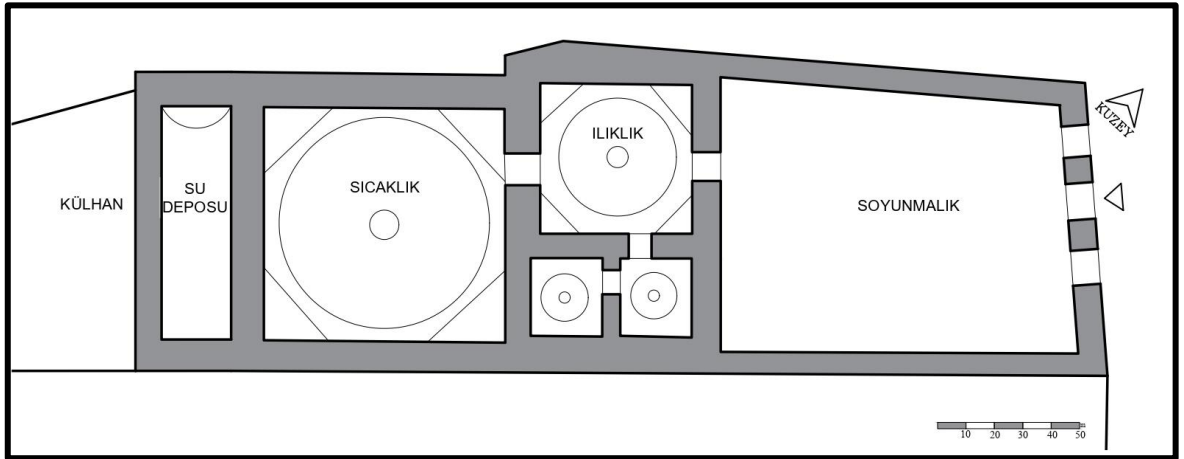
Şekil 3.94. İnebey Hamamı'nın Haritadaki Konumu (URL-27)

İnebey Hamamı, Tahtakale Mahallesi'nde İnebey Sokakta bulunmaktadır. 15. Yüzyılda Ahmet Çavuş adında bir hayırsever tarafından Şehadet Cami'sine vakfedilmiştir. Hamamın bitişiğinde yer alan İnebey Medresesi kaynaklarda hamamla birlikte yaptırıldığı ve yaptıranın aynı kişi olduğunu yazsa da vakıf kayıtlarında bu medreseyi Hüseyin Çelebi adında birisinin yaptırdığı yazmaktadır. (Anonim, Halkevi Neşriyatı 5 - Bursa Hamamları, 1943).

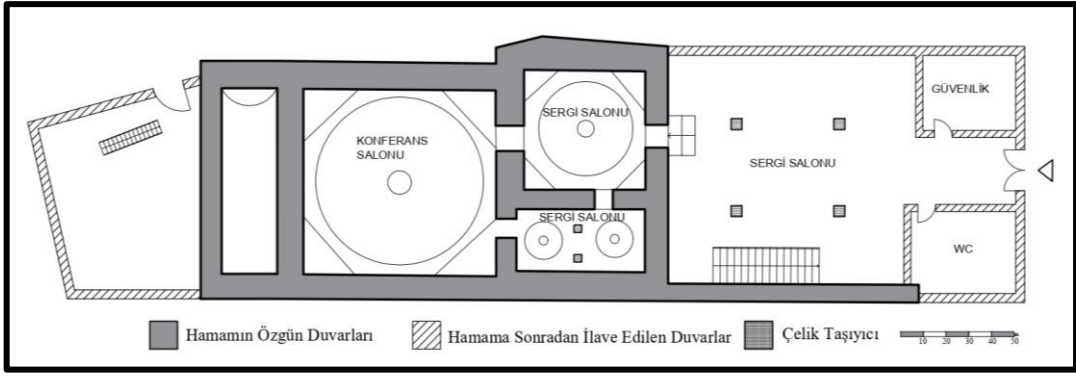
Şekil 3.95. İnebey Hamamı Giriş Cephesi (Asiltürk, 2023)

İnebey Hamamı, kuzey-güney doğrultusunda küçük boyutlu bir tek hamamdır. Kuzey cephesinden girilen soyunmalık mekânı ahşap çatıyla örtülüdür. Soyunmalıktan iki hücreli bulunan ılıklığa geçilir. Ilıklığın kubbesi uçları sarkmalı kemerler ve tromplarla geçilen alt köşeli bir kasnağa oturmaktadır. Ilıklıktan kare planlı sıcaklığa geçilir. Kubbesi Türk üçgeni kuşağına oturur ve halvet hücresi yoktur. Hamamın güneyinde su deposu ve külhan bulunmaktadır. Duvarları moloz taş ve tuğla ile örgülüdür (Ayverdi, Osmanlı Mimarisinin İlk Devri (1230-1402), 1989).

Şekil 3.96. İnebey Hamamı Restitüsyon Planı (Asiltürk, E. Şehitoğlu ve E. Ayverdi'den alınarak çizilmiştir.)

Hamam günümüze kadar birçok kez yanmış, yıkılmış olsa da her seferinde onararak günümüze kadar ulaşmıştır. Kayıtlara göre 1494 ve 1517 yıllarında onarım görmüştür (Kepecioğlu, 1935).

Şekil 3.97. İnebey Hamamı Restorasyon Planı (Asiltürk, Şantiyede bulunan belgeler referans alınarak çizilmiştir.)

Günümüzde İnebey Hamamı, yan tarafında bulunan İnebey Yazma Eserler Kütüphanesine ait ek bir yapı olarak restorasyonu devam etmektedir. Soyunmalık bölümü çelik taşıyıcılar aracılığıyla iki kat haline getirilmiştir (Şekil 3.98). Alt katında güvenlik, wc ve merdiven; üst katında ise idari kısım bulunmaktadır. Ilıklık ve soyunmalık bölümünde olan kot farkından dolayı soyunmalıktan ılıklığa geçilirken iki basamaklı merdiven eklenmiştir. Ilıklık mekânında bulunan iki hücrenin arasında bulunan duvar zamanla yıkılmıştır. Restorasyon sırasında bu duvar dönem müdahalesi sayılarak tekrar inşa edilmemiştir fakat üst örtüsüne destek olması için çelik taşıyıcılarla güçlendirilmiştir. Ilıklık ve buna bağlı hücreler sergi salonu, sıcaklık ise konferans salonu olarak kullanılacaktır. Hamamın güneybatı yönünde bulunan hücreden sıcaklık ile bağlantı kurmak için ek bir kapı açılmıştır. Külhan yapısının ayakta olmayan duvarları yeniden yapılarak hamama dahil edilmiştir.

Şekil 3.98. İnebey Hamamı Soyunmalıktan Ilıklığa Geçiş (Asiltürk, 2023)

3.2.7. Kayhan (Mehmed Ağa) Hamamı

Adres	Kayhan Mah. Ağaççılar Sk.	Hamamın Türü	Çift Hamam
Yapım Tarihi	15. yy.	Mevcut Durumu	Restoran-Kapalı
Yaptıranı	Koca Mehmed Paşa	Mülkiyet	Özel Mülkiyet
Mimari Çağı	Osmanlı Dönemi	Tescil Tarihi	1986

Şekil 3.99. Kayhan Hamamı'nın Haritadaki Konumu (URL-28)

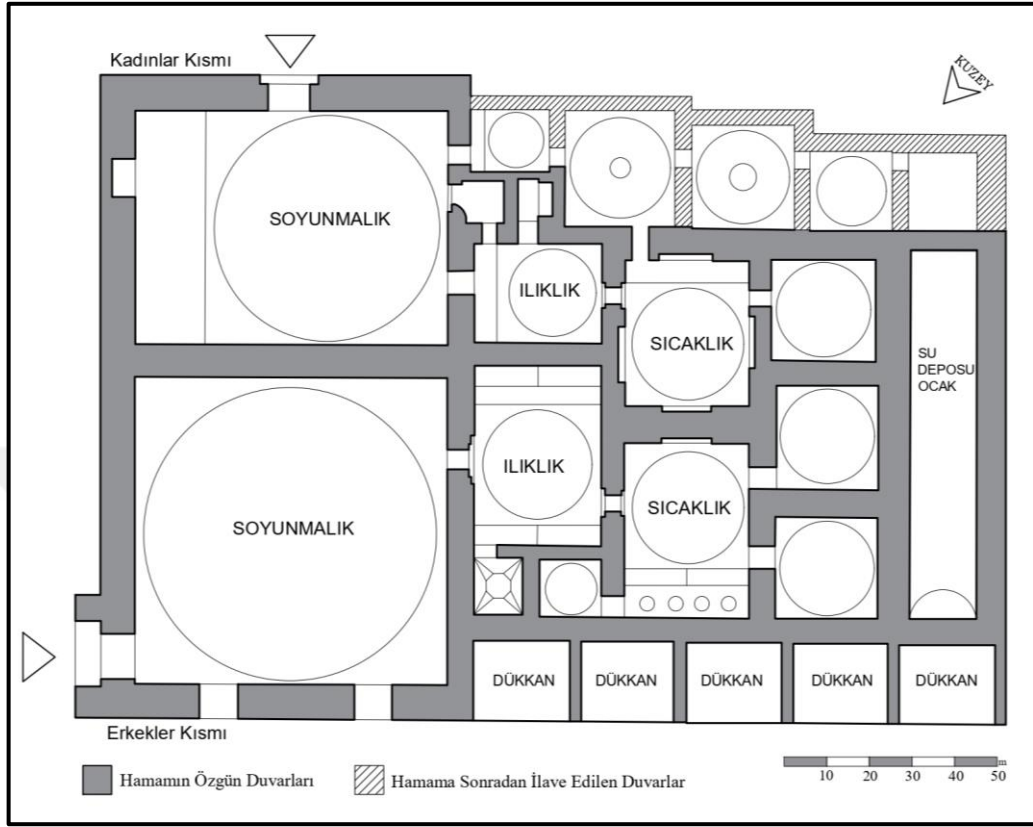

Şekil 3.100. Kayhan Hamamı Kuzey Cephesi (Asiltürk, 2023)

Kayhan Hamamı, Kayhan Mahallesi'nde Selçukhatun Caddesi üzerinde Kayhan Camii'nin güneybatısında bulunmaktadır. Sultan II. Murad döneminde baş vezir olan Koca Mehmed Paşa tarafından yaptırılmıştır. Hamamın yapım tarihi tam olarak bilinmemektedir. Fakat Koca Mehmed Paşa 1439 yılında vefat ettiğinden dolayı 15. yy. başında yapılmış olabileceği düşünülmektedir (Kepecioğlu, 1935).

Kayhan Hamamı büyük boyutlu bir çifte hamamdır. Kazım Baykal'a göre o dönemde her yerden görülebilen, yüksek kubbeli, tuğlayla kaplı, kısmen çinkoyla kaplı büyük bir çifte hamamdır. Erkekler kısmının 13,00 x 13,00 m. boyutlarında kare planlı soyunmalığına büyük bir taç kapıdan girilir. Soyunmalı kubbesi baklavalı bir kuşağa oturtulmuştur. Soyunmalığın doğu duvarından helezoni kubbeyle örtülü ılıklığa geçilmektedir. Ilıklığa bir hela bağlanmıştır. Ilıklığın doğu duvarından sıcaklığa geçilmektedir. Kubbeyle örtülü olan sıcaklık mekân, eyvanla genişletilmiş kubbeli bir göbektaş mekânı ve iki halvet hücrelerinden oluşmaktadır. Kadınlar kısmının girişi mahremiyet nedeniyle erkekler kısmının girişi ile farklı cephelerdendir. Kubbeyle örtülü olan soyunmalık bölümü 9,80 x 12,85 m. boyutlarındadır. Soyunmalıkta iki kapı vardır. Bunlardan birinden ılıklığa geçilir. Diğer art arda sıralanmış kubbeli üç hücreye bağlayan küçük bir geçiş mekanına açılmaktadır. Sıcaklık kemerle genişletilmiş kubbeli bir mekân

ve bir halvet h ccresinden oluşmaktadır. Hamamın batı duvarından bulunan 5 adet d kk nda hamamla birlikte vakfedilmiştir (Kepecioğlu, 1935).

şekil 3.101. Kayhan Hamamı 2010 Yılı Rölöve Planı (Asiltürk, E. şehitoğlu ve E. Ayverdi'den alınarak çizilmiştir.)

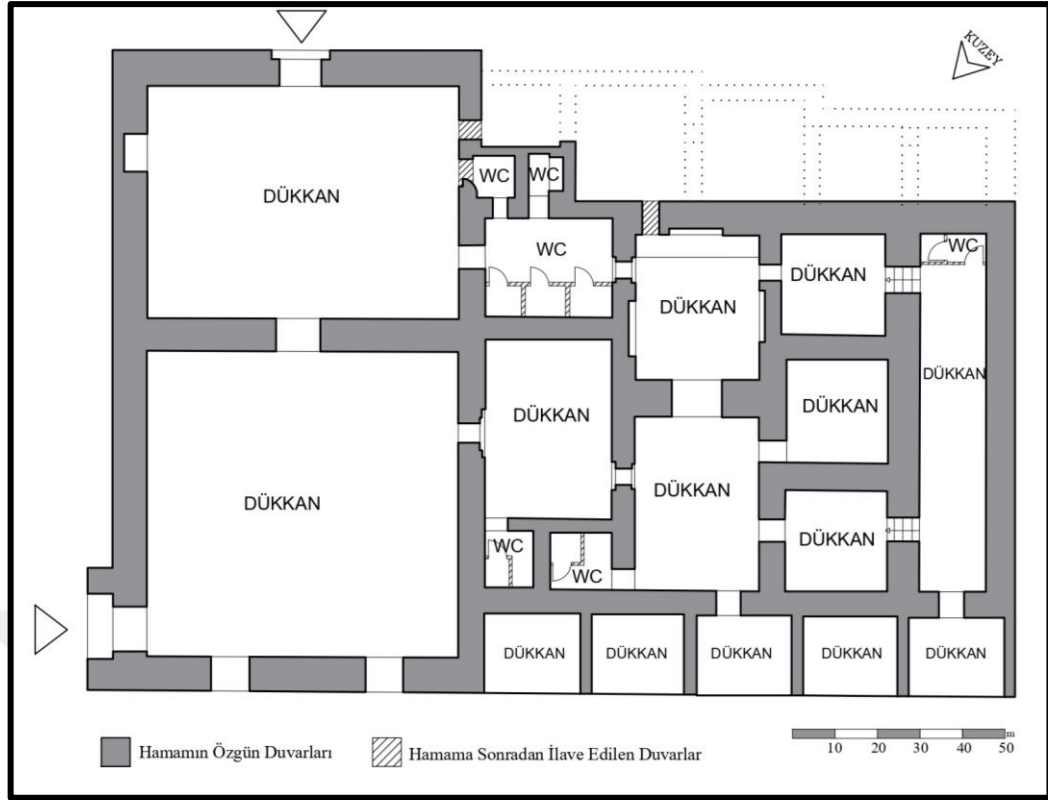
Hamamın kubbesi ve tabanı 1561 yılında, su kemeri ise 1657 yılında onarılmıştır. 1766 tarihli bir belgede binanın harap durumda olduğu ve restore edildiği belirtiliyor Hamam 1950'li yıllarda depo ve dokuma fabrikası olarak kullanılmaktadır (Baykal K. , 1993). Hamamın kubbelerinde bulunan aydınlık delikleri büyütülerek ahşap çatı ile  rt lm ştir. Hamamın cephesine sonradan açılan kapı ve pencere boşlukları ile özgün dokusu bozulmuştur. Hamamın batı cephesinde bulunan d kk nlar ile hamamın arasındaki duvarlar kaldırılarak hamamla birleştirilmiştir. Sıcaklık ve ılıklyđa ahşap ara kat yapılırken, soyunmalığın bir bölümüne betonarme ara kat yapılmıştır (şehitoğlu, 2006).

Şekil 3.102. Kayhan Hamamı Kuzeybatı Cephesi (Asiltürk, 2023)

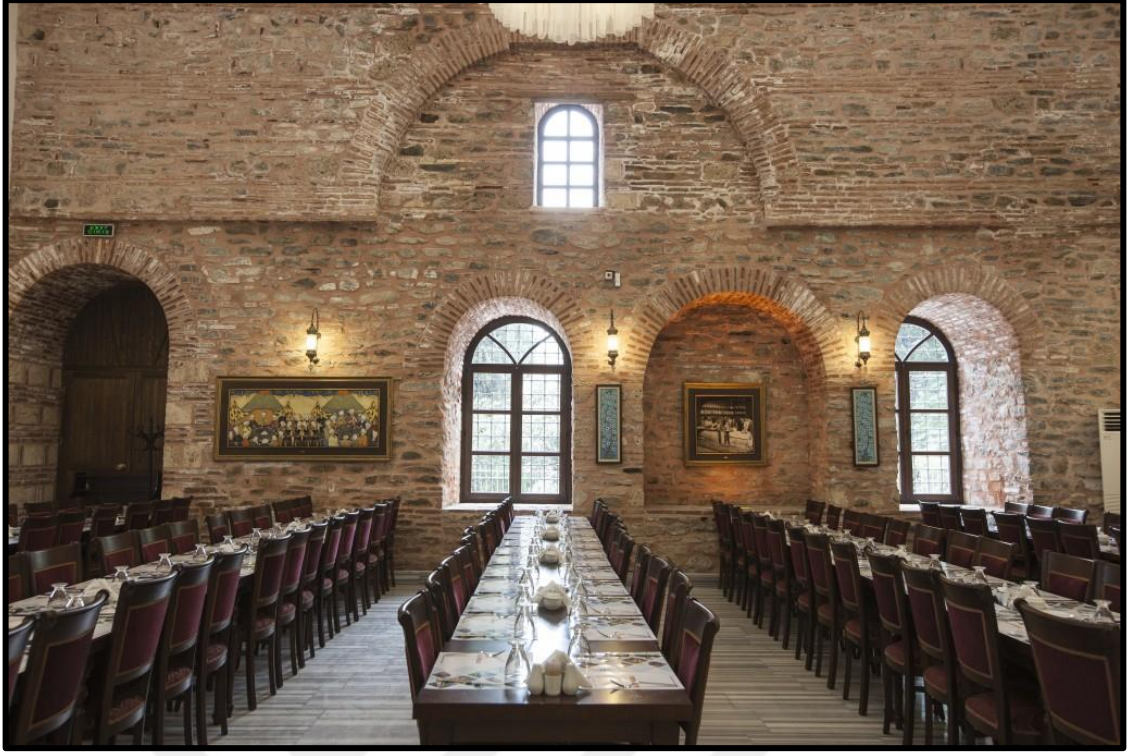

Şekil 3.103. Kayhan Hamamı Kuzeybatı Cephesi Restorasyon Çalışması, 2010 (URL-29)

Şekil 3.104. Kayhan Hamamı Restorasyon Planı (Asiltürk, K.T.V.K.K. Arşivinden alınarak çizilmiştir.)

Hamam günümüzde özel mülkiyettedir. 2010 yılında geçirmiş olduğu restorasyonla ticaret yapısı olarak kullanılmaya başlanılmıştır. Restoran olarak kullanılan bu yapı, zamanla talebin azalması nedeniyle kapatılmıştır. Hamamın batı duvarında erkekler soyunmalığında bulunan pencere büyük bir kapıya dönüştürülmüştür (Şekil 3.102, Şekil 3.103.). Cephesindeki bozulan duvar yapısı üç sıra tuğla bir sıra taş şeklinde almalı düzende onarılmıştır. Hamamın güney cephesinde ne zaman yapıldığı belli olmayan yan yana sıralı kubbeli yapılar restorasyon çalışmaları esnasında temelleri kontrol edilerek hamamın özgün yapısına ait olmadığı anlaşılmıştır. Ek parçanın duvarlarının ve temelini sağlam olmaması sebebiyle yıkılması yönünde bir karar alınmıştır ve çalışmalar esnasında hamama zarar vermeyecek şekilde yıkılmıştır. Alan çalışması esnasında hamam kapalı olduğu için iç mekânı hakkında bir bilgi edinilememiştir.

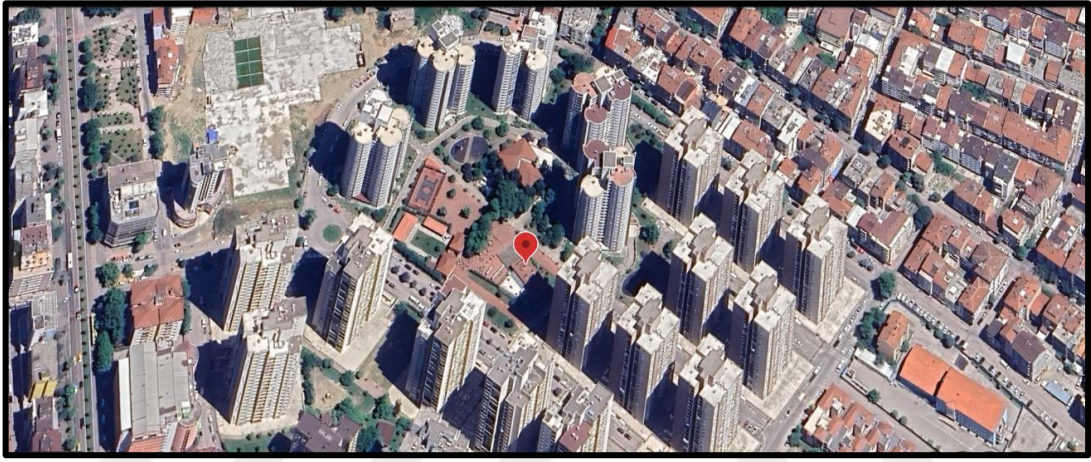
Şekil 3.105. Kayhan Hamamı Erkek Soyunmalık Bölümü (URL-30)

Şekil 3.106. Kayhan Hamamı Kuzey Cephesi (Bursa Büyükşehir Belediyesi Arşivi, 2006)

3.2.8. Kiremitçi Sinan Bey Hamamı

Adres	Kiremitçi Mah. Koca Sinan Cad.	Hamamın Türü	Tek Hamam
Yapım Tarihi	1543	Mevcut Durumu	Kullanılmıyor
Yaptıranı	Sinan Bey	Mülkiyet	Özel Mülkiyet
Mimari Çağı	Osmanlı Dönemi	Tescil Tarihi	1986

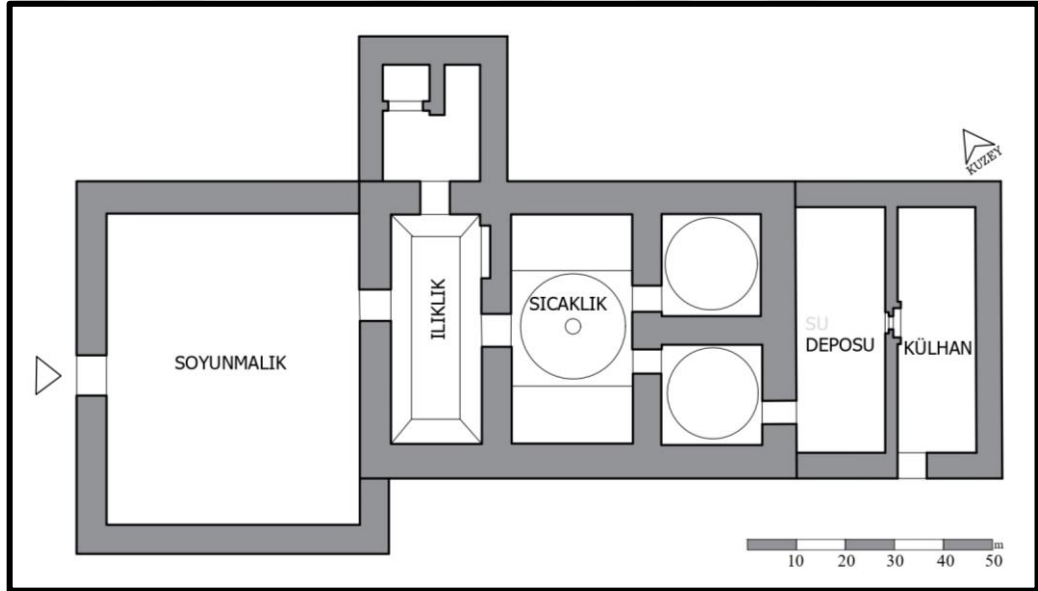
Şekil 3.107. Kiremitçi Sinan Bey Hamamı'nın Haritadaki Konumu (URL-31)

Şekil 3.108. Kiremitçi Sinan Bey Hamamı Kuzeydoğu Cephesi (Asiltürk, 2023)

Kiremitçi Sinan Bey Hamamı, Kiremitçi Mahallesi'nde Koca Sinan Caddesi üzerinde ve Kiremitçi Sinan Bey Camii'nin güneyinde bulunmaktadır. 1543 yılında Fatih Sultan Mehmed'in Kiremitçi başısı Pir Mehmed Bey'in oğlu Sinan Bey tarafından yaptırılmıştır (Anonim, 1943).

Kiremitçi Sinan Bey Hamamı, dikdörtgen planlı bir tek hamamdır. Hamamın kuzeybatı cephesinden kare planlı bir soyunmalığa girilmektedir. Soyunmalıktan ılıklik mekanına geçilmektedir. Ilıklık mekânı dikdörtgen yapıda ve aynalı tonozla örtülüdür. Ilıklıktan sıcaklık mekanına geçilmektedir. Sıcaklık her iki duvarından aynalı tonozla örtülen eyvanlarla genişletilmiştir. Sıcaklığa iki halvet hücresi bağlanmıştır. Bu hücrelerin kubbelerinde altıgen aydınlık delikleri vardır ve pandantiflere oturmaktadır. Hamamın duvarları tuğla ve moloz taştan oluşmaktadır (Şehitoğlu, 2006).

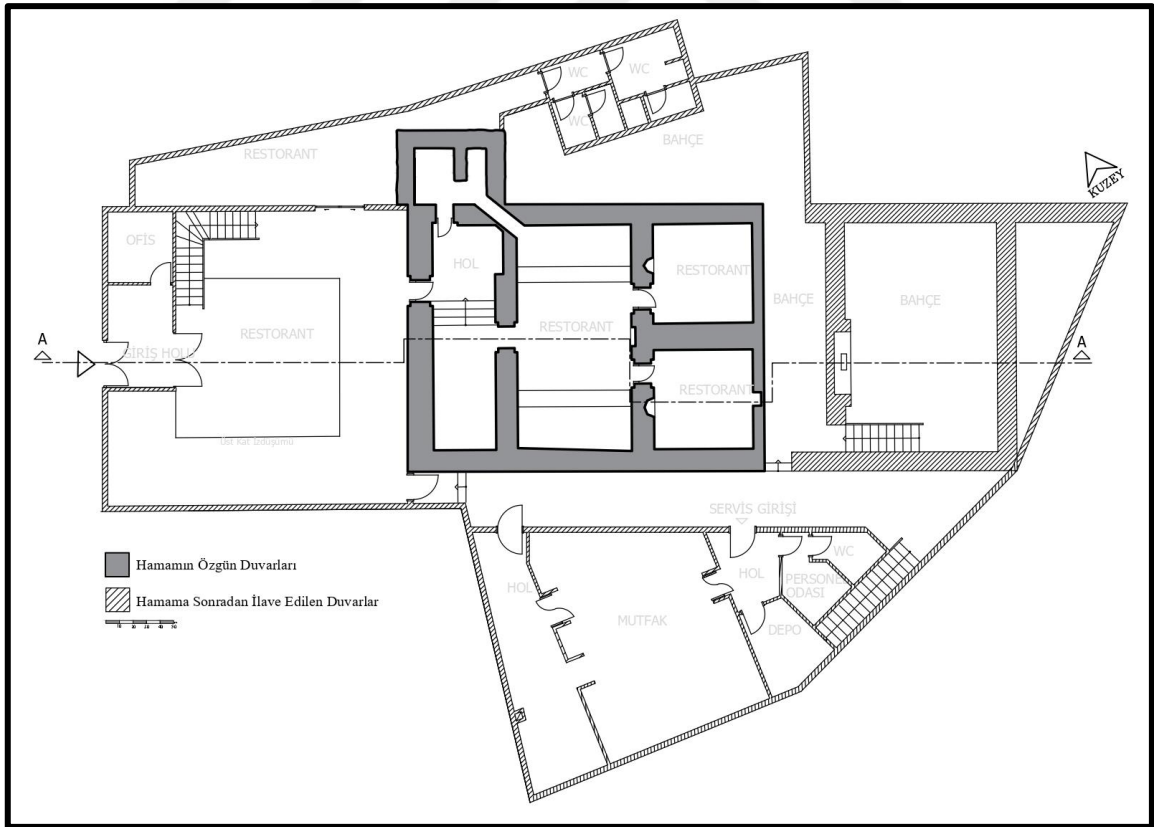

Şekil 4.109. Kiremitçi Sinan Bey Hamamı Restitüsyon Planı (Asiltürk, E. Şehitoğlu ve E. Ayverdi'den alınarak çizilmiştir.)

Şehrin kenarında ve çoğunlukla kadınların kullandığı bu hamam, 1601 yılında yaşanan tatsız bir olaydan sonra bir daha eskisi kadar kullanılmamıştır. K. Keçecioğlu'nun aktardığına göre: 'Rakının yasak olduğu ve alanın satanın idam edildiği bir dönemde Mustafa oğlu Mehmet adında bir şahsiyet sarhoş bir şekilde hamamı basmıştır. Hamamda olan bir kadını yaralamış ve hamile olan kadınların düşük yapmasına neden olmuştur.' Olaydan sonra adam yakalanıp idam edilse de bu olayın korkusu yıllarca devam etmiştir (Kepecioğlu, 1935).

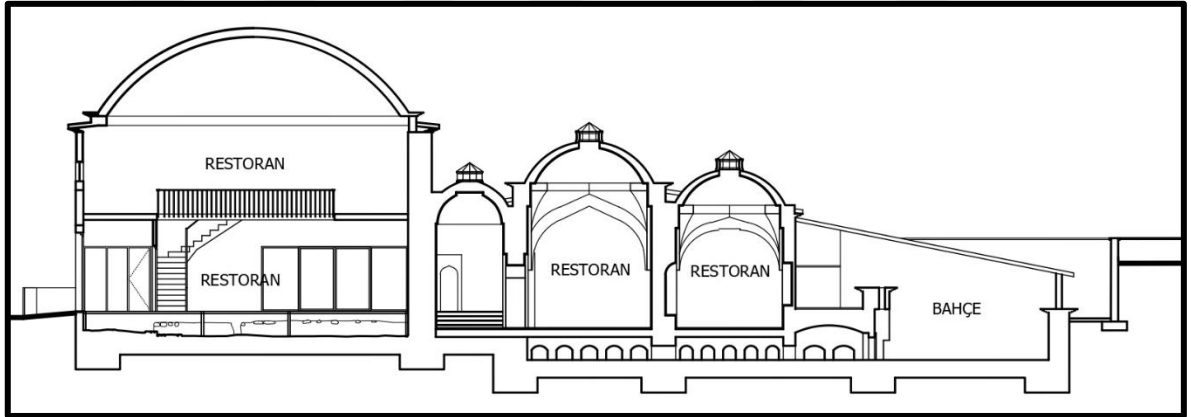
Şekil 3.110. Kiremitçi Sinan Bey Hamamı Güneybatı Cephesi (Asiltürk, 2023)

Şekil 3.111. Kiremitçi Sinan Bey Hamamı Restorasyon Planı (Asiltürk, Bursa Büyükşehir Belediyesi Arşivinde alınarak çizilmiştir.)

2005’li yıllarda hamamın kullanılmamaktadır. Sıcaklıkta bulunan iki halvet hücresinin de kubbeleri tamamen yıkılmıştır. Hamamın dışındaki bütün sıvalar sökülüştür. 2005 yılında Mimar Orhan Efe’nin yapmış olduğu kazı çalışmalarında soyunmalık, ılıkliğa bağlanan hela ve usturalık hücreleri, su deposu ve külhanın temel duvarları tespit edilmiştir. Ayrıca soyunmalıkta tuğladan yapılmış sekiler ve on iki köşeli mermer havuz olduğu saptanmıştır (Şehitoğlu, 2006).

Kiremitçi Sinan Bey Hamamı, 2006-2008 yıllarında Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından restoran olarak restore edilmiştir. Kazı çalışmalarında ortaya çıkan soyunmalık beden duvarlarının üstü çelik taşıyıcılar aracılığıyla camla kaplanmıştır. Soyunmalığa ara kat eklenmiş ve ortası avlu olarak bırakılmıştır. Sıcaklık ve ona bağlı olan halvet hücreleri yeme-içme alanı olarak kurgulanmıştır. Günümüze ulaşamayan su deposu ve külhanın beden duvarları ayağa kaldırılarak iç bahçe olarak restorana dahil edilmiştir. Hamamın iki cephesine ek bir yapı ilave edilmiş ve burada servis alanları ve ıslak hacimler çözümlenmiştir (Şekil 3.110.). Alan çalışması esnasında mahallenin muhtarından elde edilen bilgilere göre restoran açıldıktan sonra halk tarafından çok rağbet görmediği için bir süre sonra kapatılmış ve günümüzde hala kapalı durumdadır.

Şekil 3.112. Kiremitçi Sinan Bey Hamamı A-A Kesiti (Asiltürk, Bursa Büyükşehir Belediyesi Arşivinde alınarak çizilmiştir.)

Şekil 3.113. Kiremitçi Sinan Bey Hamamı Cephesi (Bursa Büyükşehir Belediyesi Arşivi,2005)

Şekil 3.114. Kiremitçi Sinan Bey Hamamı Sıcaklık Mekanı (Bursa Büyükşehir Belediyesi Arşivi,2008)

3.2.9. Mahkeme (İbrahimpasha) Hamamı

Adres	İbrahimpasha Cad.	Hamamın Türü	Çift Hamam
Yapım Tarihi	15. yy	Mevcut Durumu	Kültür Merkezi-Hamam
Yaptıranı	Çandarlı İbrahim Paşa	Mülkiyet	Bursa Büyükşehir Belediyesi
Mimari Çağı	Osmanlı Dönemi	Tescil Tarihi	1986

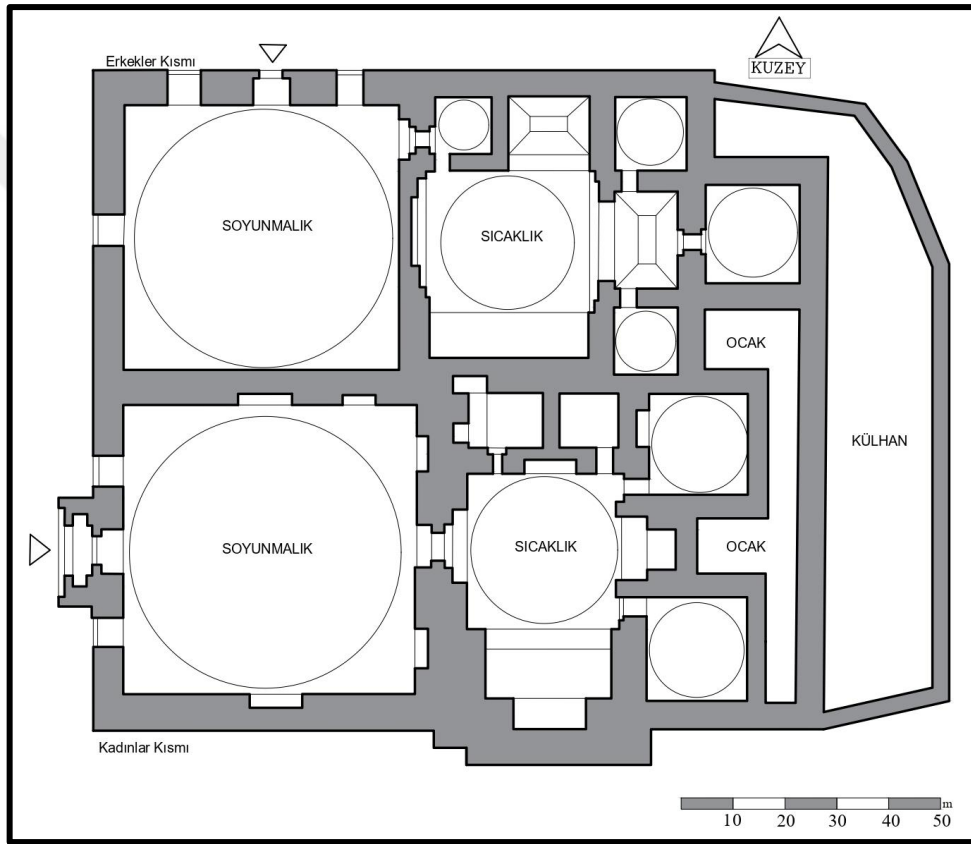

Şekil 3.115. Mahkeme (İbrahimpasha) Hamamı'nın Haritadaki Konumu (URL-32)

Şekil 3.116. Mahkeme (İbrahimpasha) Hamamı'nın Güney ve Batı Cephesi (Asiltürk, 2023)

Mahkeme (İbrahimpasha) Hamamı, İbrahimpasha Caddesi ile Kocaçınar Sokağın kesişiminde bulunmaktadır. Çelebi Mehmed'in veziri ve Sultan II. Murad'ın sadrazamı olan Çandarlı Hayrettin Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa tarafından yaptırılmıştır. Çandarlı İbrahim Paşa'nın İznik'te bulunan imaretine vakfidır. Vakfiyesi 1421 yılında yazıldığına göre hamamın daha öncesinden yapıldığı anlaşılmaktadır (Baykal K. , 1993). E. Hakkı Ayverdi bu hamamı, 'Bursa'nın en güzel ve en zengin bir çift hamam' diye tanımlamaktadır (Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde II. Murad ve Çelebi Mehmed Devri, 1989).

Şekil 3.117. Mahkeme (İbrahimpasha) Hamamı Restitüsyon Planı (Asiltürk, E. Şchitoğlu ve E. H. Ayverdi'den alınarak çizilmiştir.)

Mahkeme (İbrahimpasha) Hamamı çifte bir hamamdır. Erkek kısmının giriş kapısı taç kapı şeklinde ve kapı yaşmağı altı sıra stalaktitlidir. Kare planlı olan soyunmalık 10,90x10,95 ebatlarında ve kubbeye örtülüdür. Kubbeye geçişte tromp kullanılmıştır. Soyunmalığın ortasında sekiz köşeli mermer havuz bulunmaktadır. Soyunmalıktan direk kubbeye örtülü olan sıcaklığa geçilir. Sıcaklık, güney ve doğu duvarlarından eyvanla genişletilmiştir. Kuzey duvarından hela ve usturalık, doğu duvarından iki adet halvet hücresi bağlanmıştır. Kadınlar kısmına hamamın güney cephesinden girilmektedir. Kare

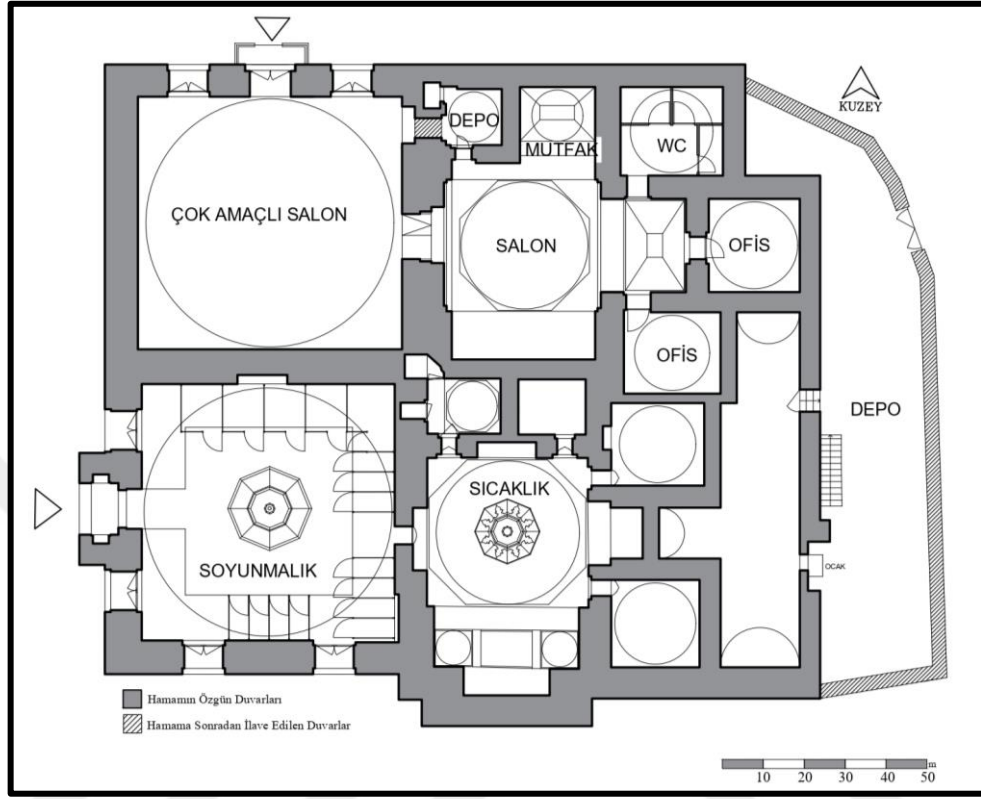
planlı olan soyunmalık, 10,70x11,20 ebatlarında ve kubbe ile örtülüdür. Soyunmalığın doğu duvarında Bursa'daki hamamlardan günümüze ulaşan ender örneklerden sayılabilecek lale motifli malakari süslemeler bulunmaktadır. Soyunmalıktan sıcaklığa küçük bir geçiş mekânından geçilmektedir. Sıcaklık kuzey ve doğu duvarlarında eyvanla genişletilmiştir. Doğuda bulunan eyvanın üç duvarından halvet hücreleri bağlanmıştır. Bu halvetler baklavalı kuşağa oturan kubbe ile örtülmüştür (Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde II. Murad ve Çelebi Mehmed Devri, 1989).

Mahkeme Hamamı defalarca yanmış ve kullanılamayacak duruma gelmiştir. 1490 ve 1593 yıllarında etraflıca onarım görmüştür (Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler (Bursa İl Merkezi), 1983) 1930'lu yıllarda hamamın kadınlar kısmı kullanılmayacak durumdadır ve erkekler kısmı hamam olarak kullanılmaktadır (Kepecioğlu, 1935). 1968 yılında depo olarak kullanılmaktadır (Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde II. Murad ve Çelebi Mehmed Devri, 1989).

Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından değişim yoluyla Sosyal Hizmetler Kurumundan alınan bu hamam, 2010 yılında Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından kadınlar kısmının hamam erkekler kısmının ise kültür merkezi olarak restore edilmesi için çalışmalara başlanılmıştır (Dostoğlu & Dostoğlu, 2011).

Hamam günümüzde erkekler kısmı kültür merkezi, kadınlar kısmı özgün işlevinde kullanılmaya devam etmektedir. Erkekler kısmının soyunmalık bölümü çok amaçlı salon olarak kullanılmaktadır (Şekil 3.119). Sıcaklık mekânı ise daha küçük bir toplantı salonu olarak kullanılmaktadır. Soyunmalıktan sıcaklığa geçerken kullanılan küçük geçit mekanının soyunmalıkla olan kısmına duvar örülerek arasındaki bağlantı koparılmıştır. Sıcaklıktan geçilebilen küçük bir depo alanına dönüştürülmüştür. Sıcaklığın orta aksından soyunmalıkla arasındaki suvar kaldırılıp geniş bir geçiş sağlamıştır. Sıcaklığın doğu eyvanı hol gibi kullanılarak iki halvet hücresi ofis kuzeyde bulunan ıslak hacim olarak kullanılmaktadır. Kuzeydeki hücresi mutfak alanına dönüştürülmüştür. Külhan kısmının beden duvarları ayağa kaldırılıp ocak mekanıyla arasında geçiş yapılarak depo olarak kullanılmaktadır. Kadınlar kısmının soyunmalık bölümüne asma kat yapılıp ahşap bölmeler eklenmiştir (Şekil 3.122). Diğer kısımlar özgün haliyle kullanılmaya devam etmektedir. Alan çalışması esnasında mahremiyet nedeniyle kadınlar kısmının iç mekanlarından veri elde edilememiştir. Hamamın çevresinde zamanla gerçekleşen bayındırlık çalışmaları nedeniyle hamamın kadınlar kısmı yol kotundan aşağıda kalmıştır. Hamamın soyunmalık kısmında bulunan pencerelerden ışık alması için çevresine

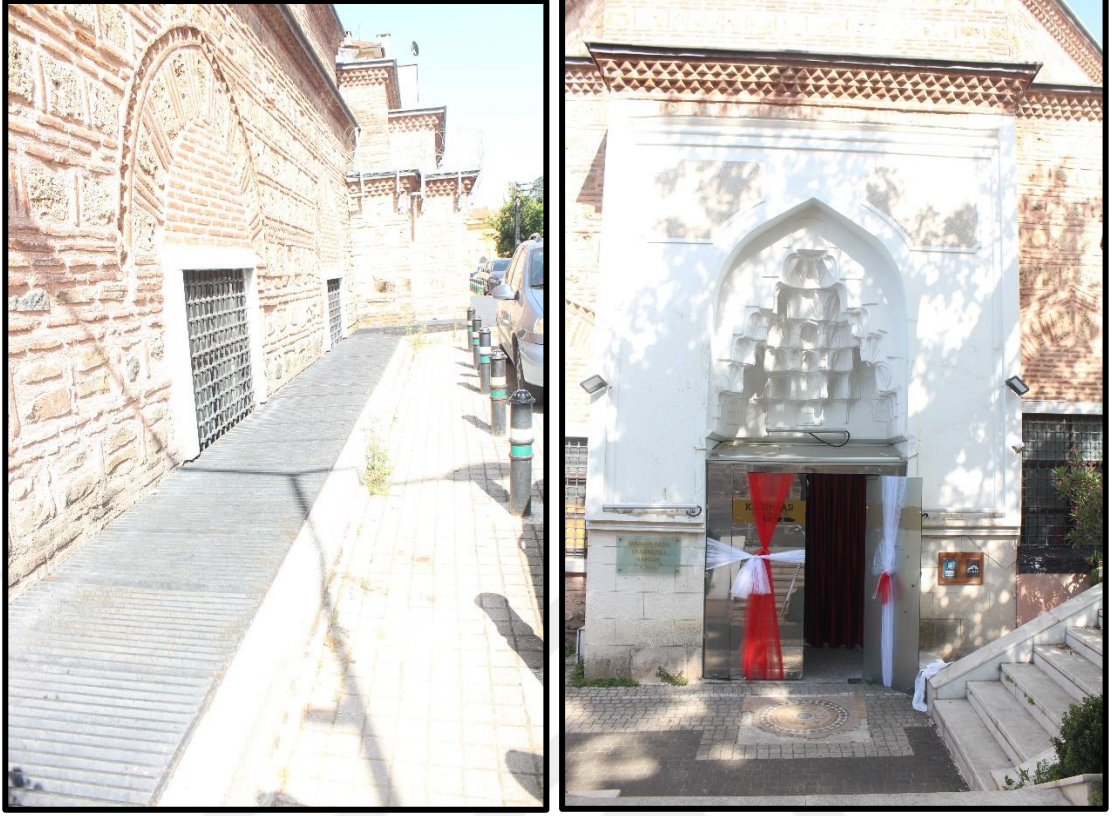
mazgallar eklenmiştir (Şekil 3.120). Erkekler kısmının girişine camdan rüzgarlık yapılmıştır. Hamamın beden duvarları almaşık düzende taş ve tuğladan oluşmaktadır.

Şekil 3.118. Mahkeme (İbrahimpaşa) Hamamı Restorasyon Planı (Asiltürk, Bursa Büyükşehir Belediyesi Arşivinden alınarak çizilmiştir.)

Şekil 3.119. Mahkeme (İbrahimpaşa) Hamamı Soyunmalık Bölümü (Asiltürk, 2023)

Şekil 3.120. Mahkeme (İbrahimpaşa) Hamamı Cephede Bulunan Mazgallar (Asiltürk, 2023)
 Şekil 3.121. Mahkeme (İbrahimpaşa) Hamamı Kadınlar Kısım Girişi (Asiltürk, 2023)

Şekil 3.122. Mahkeme (İbrahimpaşa) Hamamı'nın Kadınlar Kısım Soyunmalığı (URL-33)

3.2.10. Muallimzade Hamamı

Adres	Davutkadı Mah. İncirli Cad. No:132	Hamamın Türü	Çift Hamam
Yapım Tarihi	15. yy	Mevcut Durumu	Gençlik Merkezi
Yaptırıcı	Muallimzade Ahmed Efendi	Mülkiyet	Bursa Büyükşehir Belediyesi
Mimari Çağı	Osmanlı Dönemi	Tescil Tarihi	1991

Şekil 3.123. Muallimzade Hamamı'nın Haritadaki Konumu (URL-34)

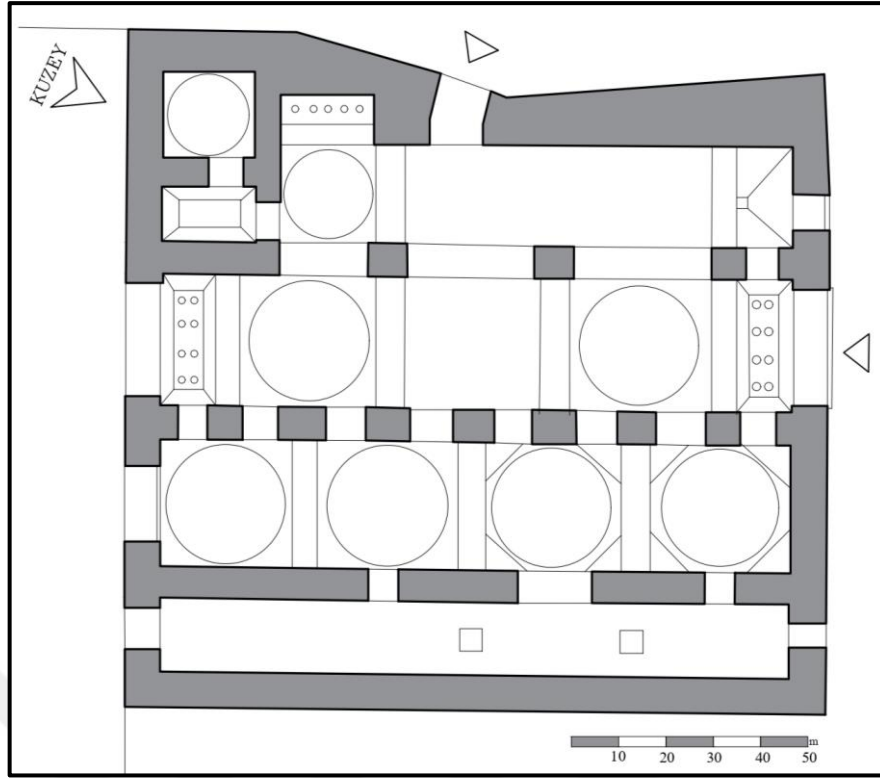

Şekil 3.124. Muallimzade Hamamı Giriş Cephesi (Asiltürk, 2023)

Muallimzade Hamamı, İncirli Caddesi üzerinde Davutkadı Camii'nin kuzeydoğusunda yer almaktadır. Kazım Baykal'a göre bu hamam Muallimzade Ahmet

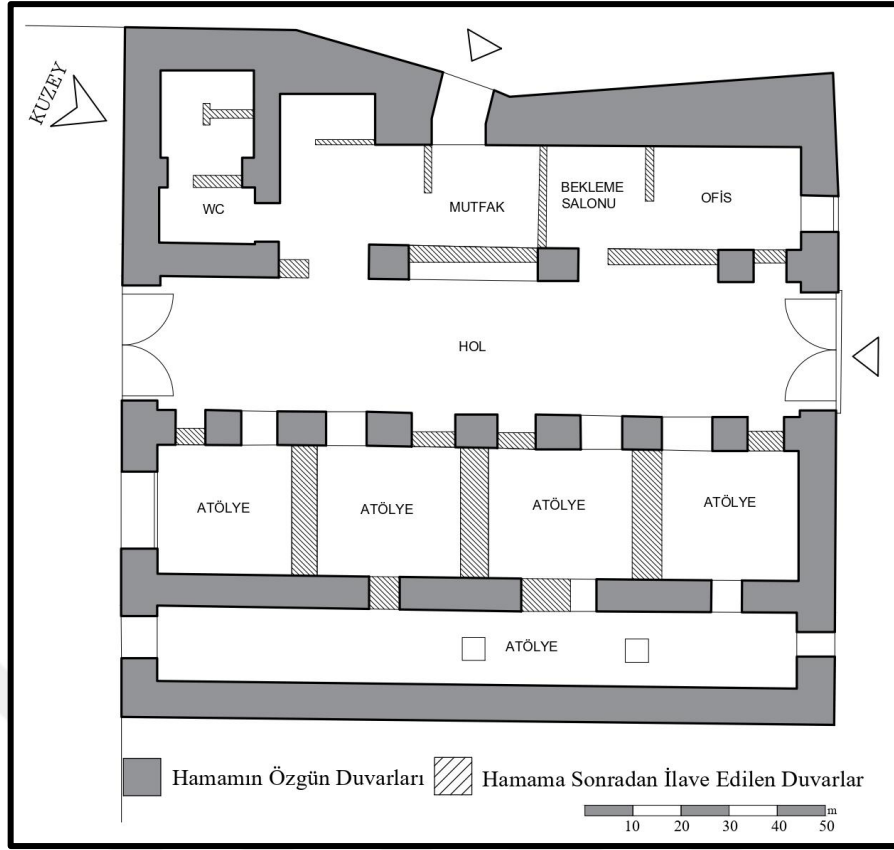
Efendi'nin Zeyneddin Hafi Mahallesi ve Aksu'daki cami, okul ve zaviyesine gelir için 1572'de yaptırmıştır (Baykal, 1993). Fakat bu hamamla ilgili Bursa sicillerinde 1490 yılına aittir ve harap olan hamamın onarılması için ferman yayımlanmıştır bu yüzden hamamın 1490 yılından önce yapılmış olması gerekmektedir (Anonim, 1943).

Muallimzade Hamamı, orta büyüklükteki bu çift hamam, eğimli bir araziye konumlandırılmıştır ve zaman içinde yapılan müdahalelerle özgün karakterinden belirgin bir şekilde ayrılmıştır. Yapının aslı hakkında kesin bir bilgi elde etmek için detaylı kazı ve inceleme çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Ancak, ılıkılık ve sıcaklık bölümleri belirlenebilmektedir. Güney kısmındaki ılıkılık bölümü, kubbe ile örtülü, eyvanlı bir mekânı ve bu mekâna bağlı iki hücreyi içermektedir. Bu hücrelerden biri kubbe ile, diğeri ise aynalı tonozla örtülmüştür. İki bölümün sıcaklık kısımları benzer plan şemalarına sahiptir. Sıcaklık, eyvanla genişletilmiş kubbeli bir ana mekân ve bu mekanla bağlantılı kare planlı iki halvetten oluşmaktadır. Eyvanlar, zarif bir aynalı tonozla kapatılmıştır. Güneydeki kısmın halvet kubbeleri pandantiflere, kuzeydekilerin kubbeleri ise tromplara oturtulmuştur. Muallimzade Hamamı'nda, aynalı tonozlarda ve sıcaklık kubbelerinde altıgen ve yıldız biçimli aydınlık delikleri estetik bir zenginlik katmaktadır. Batı yönündeki duvarların erken bir dönemde yıkıldığı ve mevcut duvarın sonradan inşa edildiği düşünülmektedir. Bu durum, tahmin edilen soyunma kısımlarının da bu süreçten etkilendiği anlamına gelmektedir (Şehitoğlu, 2006).

Şekil 3.125. Muallimzade Hamamı Restitüsyon Planı (Asiltürk, E. Şehitoğlu'ndan alınarak çizilmiştir.)

Elde edilen kayıtlara göre 1490, 1655, 1730, 1744 ve 1830 yıllarında hamamın belli kısımları onarılmıştır (Kepecioğlu, 1935). 1930'lu yıllarda, mevcut yapının çevresi geniş tarım arazileri ile sarılıdır ve yapıya ait izler, dikkat çekmemektedir. 1950'li yıllara gelindiğinde hamam dökümhane olarak kullanılmaktadır (Kepecioğlu, 1935; Baykal, 1993). 2000'li yıllarda, bu yapının işlevi demirci atölyesi olarak değişmiş, ancak uzun bir süre boyunca gerekli bakım almadığı için bilinçsizce tahrip olmuştur. Yapı, dışarıdan bakıldığında hamam olduğunu anlamakta zorluk çekilecek bir hal almıştır. Hamamın üzerinde, 1930'larda eklenmiş kerpiç duvarlı, ahşap döşemeli bir kat bulunmaktadır. Hamamın bazı kubbeleri yıkılmış, bazıları ise betonarme ile kapatılmıştır. Külhanın ocak ağzı kapatılmış, yıkılan kısımları moloz taş ile onarılmış, ayrıca duvara yeni pencere ve kapılar eklenmiştir. Yapının orijinal malzeme ve detaylarından, taşıyıcı ayaklar ve plan şemasını gösteren izler dışında pek bir şey kalmamıştır (Şehitoğlu, 2006).

Şekil 3.126. Muallimzade Hamamı'nın Günümüzdeki Durumunun Planı (Asiltürk, Tahliye planından alınarak çizilmiştir.)

Muallimzade Hamamı'nın yıkılan kısımlarının plan şemasına ait bir bilgi olmadığı için günümüze kadar gelen kısımlarının hamamın hangi bölümlerini oluşturduğu da tam olarak bilinmemektedir. Hamam günümüzde bağlı bulunduğu ilçe belediyesine ait gençlik merkezi olarak kullanılmaktadır. Hamamın içerisinde tek mekân halinde bulunan kısımların aralarına duvar örülerek ayrı ayrı atölye haline getirilmiştir. Hamamın içinde idare, mutfak ve ıslak hacimlerde bulunmaktadır. Hamamın güney cephesi yol kotunun altında olduğu için yoldan merdivenle hamamın bahçesine ulaşılmaktadır (Şekil 3.129.).

Şekil 3.127. Muallimzade Hamamı'nın Hol Kismı (Asiltürk, 2023)

Şekil 3.128. Muallimzade Hamamı Halvet Hücresi (Asiltürk, 2023)

Şekil 3.129. Muallimzade Hamamı'nın Güney Cephesi (Asiltürk, 2023)

3.2.11. Muradiye (II. Murat) Hamamı

Adres	Muradiye Mah. Kaplıca Cad.	Hamamın Türü	Tek Hamam
Yapım Tarihi	1425	Mevcut Durumu	Osmangazi Beld. Giyim Mağazası
Yaptıranı	II. Murad	Mülkiyet	Osmangazi Belediyesi
Mimari Çağı	Osmanlı Dönemi	Tescil Tarihi	1986

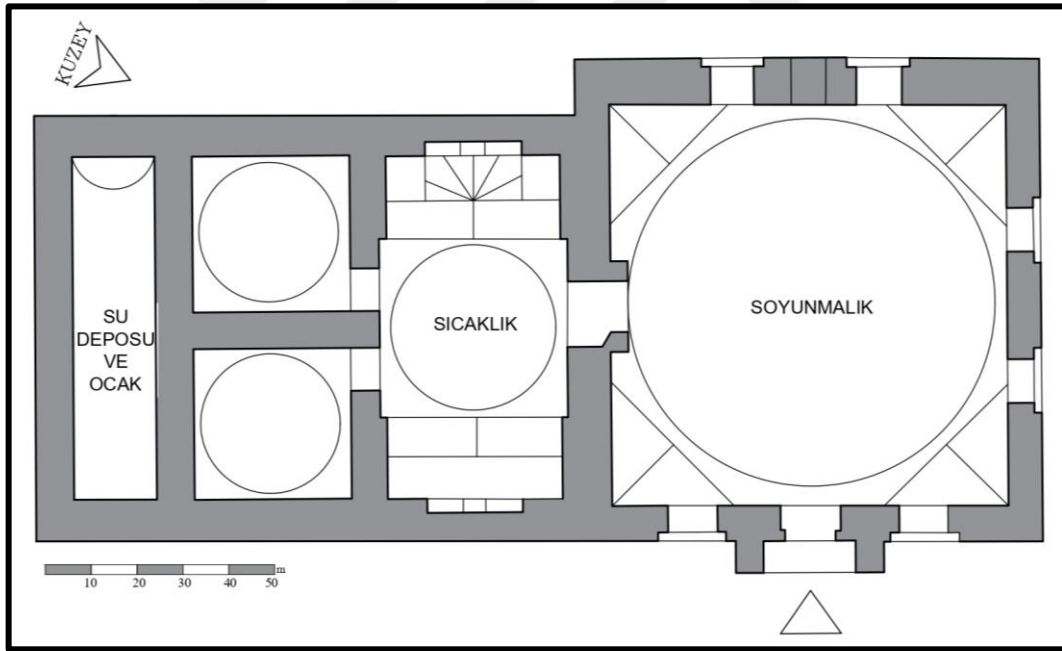
Şekil 3.130. Muradiye (II. Murat) Hamamı'nın Haritadaki Konumu (URL-35)

Şekil 3.131. Muradiye (II. Murat) Hamamı'nın Batı Cephesinin Görünüşü (Asiltürk, 2023)

Muradiye Hamamı, Muradiye Mahallesinde Hamzabey Caddesi ile Kaplıca Caddesinin kesişiminde Muradiye Medresesi'nin batısında yer almaktadır. Sultan II. Murad tarafından tahminen 1425 yılı civarında Muradiye külliyesinin bir parçası olarak inşa edilmiştir. Genellikle türbe bekçilerinin ve dua okuyacak olanların burada abdest almaları nedeniyle 'Bekçiler' veya 'Bekciyan' Hamamı olarak da bilinir (Bursa Ansiklopedisi, 2002).

Muradiye Hamamı, dikdörtgenli planlı ve küçük ölçekli bir tek hamam şemasına sahiptir. Genel olarak hamamlarda görülen soyunmalık, ılıklik ve sıcaklık şemasından farklı olarak sadece soyunmalık ve sıcaklık bölümlerinden oluşur. Doğu yönündeki giriş kapısı zemin kotundan yüksekte olup taç kapı şeklindedir. Soyunmalık bölümünün 10,00 m çapındaki kubbesi tromplara oturmaktadır. Soyunmalığın güney duvarında bulunan sıcaklık bölümü iki eyvanlı ve göbektası kısmı kubbeyle örtülüdür. Sıcaklığa bağlanan iki halvette kubbelidir. Duvarları üç sıra tuğla bir sıra taş düzeninde almaşık örgülüdür (Şehitoğlu, 2006).

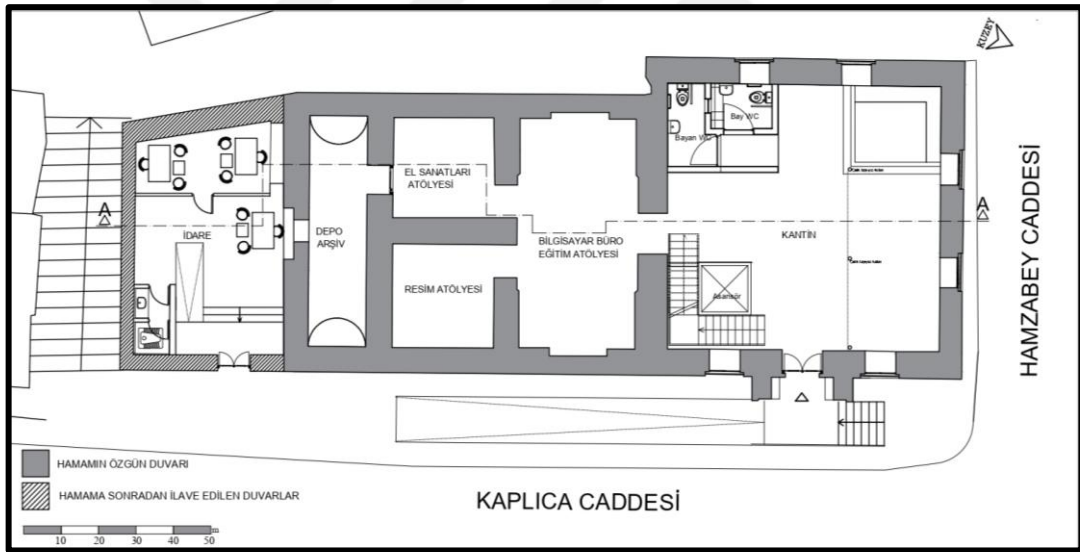
Şekil 3.132. Muradiye (II. Murad) Hamamı Planı (Şehitoğlu ve E. H. Ayverdi'den alınarak çizilmiştir.)

Hamam kayıtlara göre; 1523, 1623, 1634 yıllarında onarılmış, 1742 yılında medrese ve türbelerle birlikte onarılmıştır (Ayverdi, II. Murad ve Çelebi Mehmed Devri, 1989). 1930'lu yıllarda tekrar onarılarak imalathane olarak kullanılmıştır (Kepecioğlu, 1935). 2008-2010 yılları arasında Osmangazi Belediyesi tarafından restore edilerek 'Engelli Kişisel Gelişim Merkezi' olarak kullanılmak üzere Bursa İl Özürlüler Kurulu'na

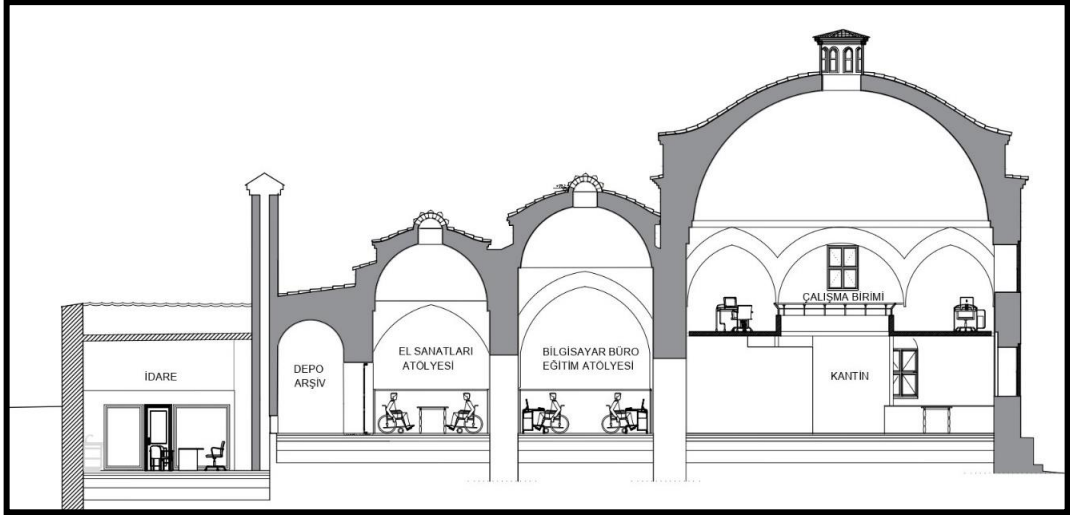
tahsis edilmiştir. 2014 yılında UNESCO Dünya Mirası olarak ilan edilen alan içerisinde yer almaktadır.

Hamam günümüzde Osmangazi Belediyesine bağlı Giyim Mağazası olarak kullanılmaktadır. Alan çalışması esnasında yapının kapalı olmasından dolayı Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin arşivinden elde edilen projelere göre plan şemaları ve müdahaleler anlatılmaktadır.

Zamanla hamamın etrafında yapılan bayındırlık çalışmaları ve yapının eğimli bir arazi üzerinde bulunmasından dolayı hamamın girişine rampa ve merdiven eklenmiştir (Şekil 3.131.). Soyunmalık bölümüne asma kat yapılarak iki katlı yapılmıştır (Şekil 3.135.). Halvet hücrelerinden su deposuna geçiş yapılmıştır ve sıcaklık, halvet ücretleri, su deposu atölye olarak tasarlanmıştır. Hamamın yıkılan külhan duvarları tekrardan inşa edilerek idari bina olarak düzenlenmiştir. Külhana cadde üzerinden bir giriş verilerek hamam yapısından ayrı bir yapı olarak tasarlanmıştır.

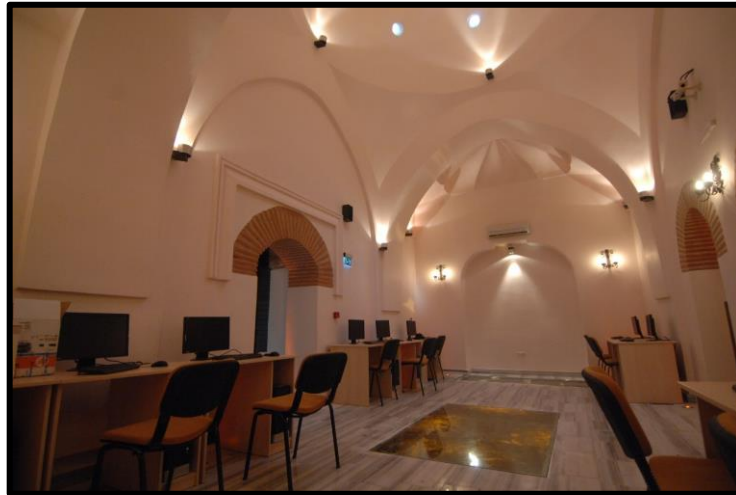
Şekil 3.133. Muradiye Hamamı Restorasyon Projesi Kat Planı (Bursa Büyükşehir Belediyesi Arşivinden alınarak çizilmiştir.)

Şekil 3.134. Muradiye Hamamı Restorasyon Projesi A-A Kesiti (Bursa Büyükşehir Belediyesi Arşivinden alınarak çizilmiştir.)

Şekil 3.135. Muradiye (II. Murat) Hamamı'nın Soyunmalık Kısımında Bulunan Asma Kat (B.B.B Arşivi, 2009)

Şekil 3.136. Muradiye (II. Murat) Hamamı'nın Sıcaklık Kısım (B.B.B Arşivi, 2009)

Şekil 3.137. Muradiye (II. Murat) Hamamı'nın Ocak Kısım (B.B.B Arşivi, 2009)

Şekil 3.138. Muradiye (II. Murat) Hamamı'nın Batı Cephesinin 2005 yılındaki Görünümü (B.B.B Arşivi, 2005)

Şekil 3.139. Muradiye (II. Murat) Hamamı'nın Restorasyon Çalışması (B.B.B Arşivi, 2008)

3.2.12. Nalıncılar (Çukur) Hamamı

Adres	Tuz Pazarı Mah. Tuz Pazarı Cad.	Hamamın Türü	Çift Hamam
Yapım Tarihi	1360-1389	Mevcut Durumu	Dükkân
Yaptıranı	I. Murad	Mülkiyet	Özel Mülkiyet
Mimari Çağı	Osmanlı Dönemi	Tescil Tarihi	1986

Şekil 3.140. Nalıncılar Hamamı'nın Haritadaki Konumu (URL-36)

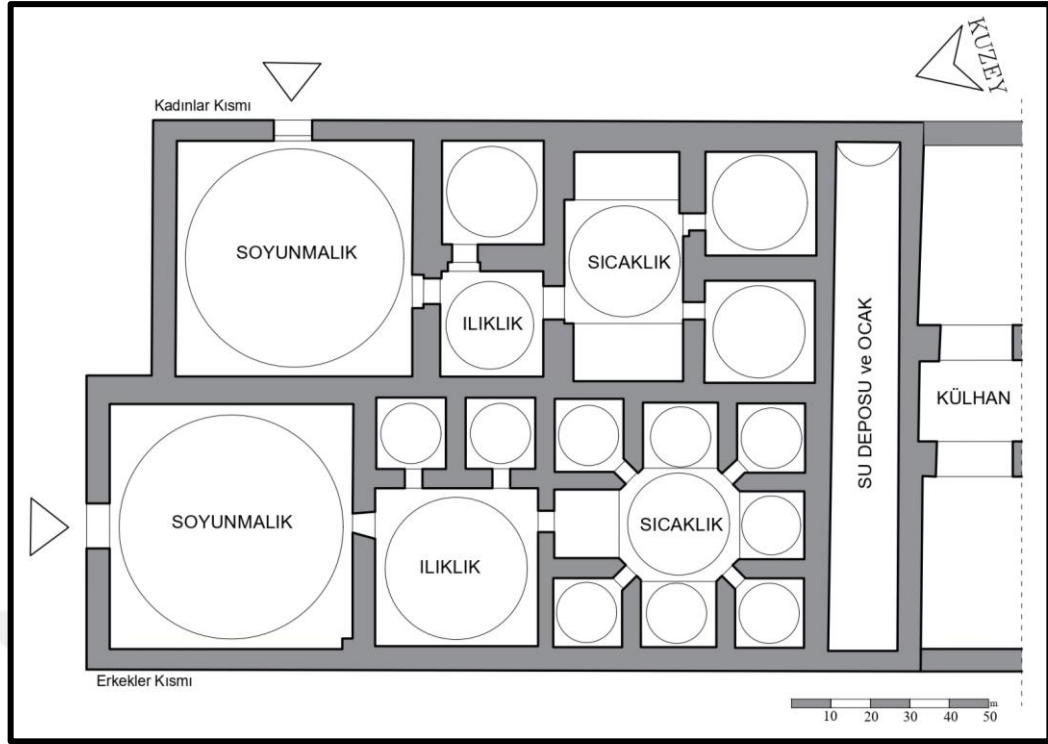
Nalıncılar Hamamı, Tuzpazarı Caddesi üzerinde bulunmaktadır. 1389 yılından önce I. Murad (Hüdavendigâr) tarafından yaptırılmıştır. Hamam 'Nalıncılar, Galle Pazarı, Postalcılar, Tahıl Pazarı, Çukur' isimleri ile de anılmaktadır (Anonim, 1943).

Kaynaklarda anlatılanlara göre; Timur olayından sonra Fetret Devri zamanlarında Yıldırım Bayezid'in oğlu Süleyman Çelebi hamamda eğlenceler düzenlemektedir. Bu günlerden birinde, Süleyman Çelebi'nin hamamda eğlendiği haberi kardeşi Çelebi Mehmed'in kulağına gider. Amasya'da olan Çelebi Mehmed, bunun üzerine ordusunu toplayarak Amasya'dan Bursa'ya hareket eder. Ordunun Sakarya'dan geçtiğini gören Süleyman Subaşı Çelebi Mehmed 'den önce hamama ulaşarak Süleyman Çelebiye durumu aktarır. Süleyman Çelebi derhal hamamdan çıkarak ordunun toplanması emrini verir. Farklı bir rivayete göre, 1414 senesinde Bursa halkını Hisar'a hapsetmiş olan Karamanoğlu Mehmed Bey, babasının intikamını alabilmek amacıyla Yıldırım Bayezid'in kemiklerini mezarından çıkartarak bu hamamın ocak yerinde ateşe vermiştir (Kepecioğlu, 1935).

Şekil 3.141. Nalıncılar Hamamı Giriş Cephesi (Asiltürk, 2023)

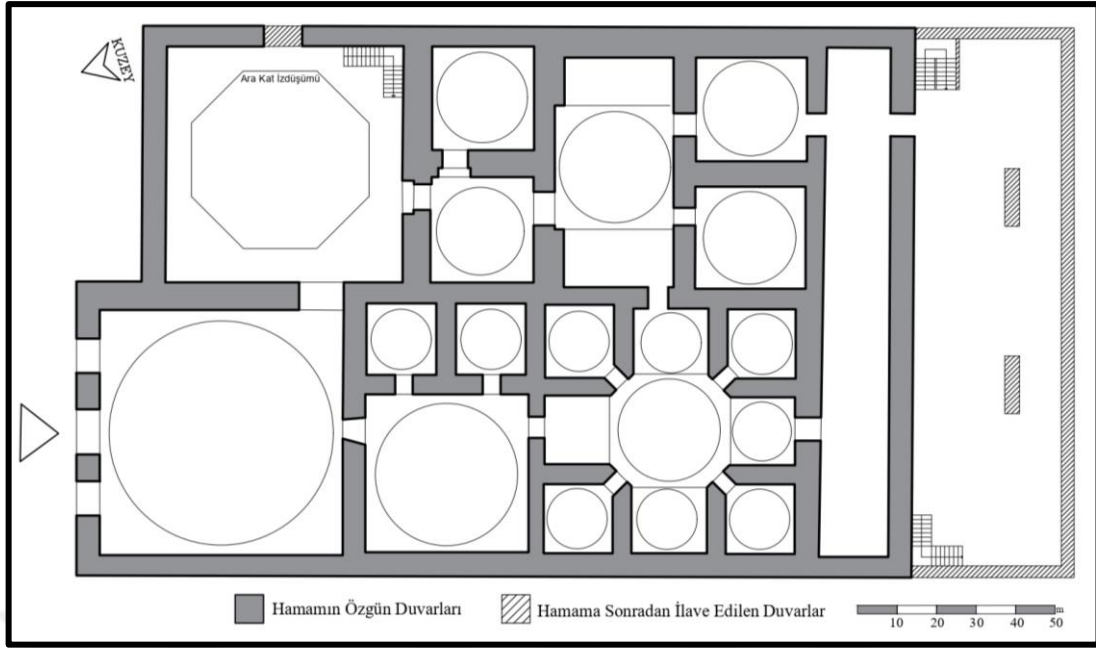
Nalıncılar Hamamı, Bursa'nın en büyük hamamı olup su deposu ve külhaniyle birlikte genişleyen 1200 metrekarelik bir alana sahiptir. Çifte hamam olan Nalıncılar Hamamı'nın erkek ve kadın bölümleri birbirine paralel bir düzenleme ile konumlandırılmıştır. Erkek bölümü, çarşı üzerindeki girişiyle öne çıkar ve ilk adım atılan mekân olan soyunma odası, yaklaşık olarak 12,00x12,00 metre ölçülerinde bulunmaktadır. Şu anda mevcut olmayan soyunma odasının kubbesi, üçgensel kuşak üzerine oturan on iki dilimli bir kasnak tarafından desteklenmişti. Ilıklık bölümü de kubbe ile örtülüdür ve buraya yine kubbe ile örtülü iki hücre bağlanmıştır. Sıcaklık bölümü, geleneksel Türk hamamı planında dört eyvanlı ve köşe halvetli bir düzenleme sunar. Köşe halvetleri kubbelidir. Kuzey ve batı yönündeki pandantif, doğudaki halvet kubbesine baklavalı kuşak üzerine oturur. Güneydeki halvetin kubbesi dilimlidir ve çapraz tromplara oturmuştur. Kadınlar bölümünün girişi, doğuda sokak tarafındadır. Bu bölümde soyunma odasından sonra tek odalı bir ılıkılık bulunmaktadır. Sıcaklık bölümü, eyvanlarla genişletilmiş kubbeli ana mekân ve iki halvetten oluşur. Halvetlerden birinin kubbesi tromplara oturur ve kubbe eteğinde zikzak üçgenlerle süslenmiş bir kuşak bulunur. Diğer halvetin kubbesi ise on iki dilime bölünmüştür. Su deposu ve külhan, en sona erkek ve kadın bölümleri boyunca uzanmaktadır (Ayverdi, Osmanlı Mimarisinin İlk Devri (1230-1402), 1989).

Şekil 3.142. Nalıncılar Hamamı Restitüsyon Planı (Asiltürk, E. Şehitoğlu ve E. Ayverdi'den alınarak çizilmiştir.)

Tarih kayıtlarına göre, 1631'de kadınlar bölümünün soyunma odası zemin seviyesi, ılıklik hizasına yükseltilmiştir. 1792'deki yangın hasarı sonrasında hem hamam hem de Gökdere'den gelen su yolları titizlikle restore edilmiştir. 1853 itibarıyla hamam, çift ve sağlam bir yapıya kavuşmuştur. Ne var ki, muhtemelen 1855'teki büyük depremde, kadınlar bölümü soyunma odasıyla birlikte yıkılmıştır. 1930'lu yıllarda ise erkekler bölümü, şekerleme dükkânı olarak işlev görmüştür (Kepecioğlu, 1935).

Yirminci yüzyılın başlarında depo ve dükkân olarak kullanılan bu bina, zaman içinde önemli değişikliklere uğramıştır. Erkekler ve kadınlar bölümünün soyunma odası kubbeleri artık yıkılmış durumdadır. Kadınlar bölümündeki ahşap ampir sütunlar tarafından taşınan ahşap çatı, muhtemelen 1855 depremi sonrasında inşa edilmiştir. Erkekler bölümünün güney ve doğu duvarları tamamen yıkılmış, geçmişte eklenen yeni bir kat ise sonradan kaldırılmıştır. Her iki bölümde de ılıklik ve sıcaklik bölümlerindeki duvarlar kaldırılmış veya kısmen yıkılarak yeni geçişler oluşturulmuştur. Külhan bölümünden geriye birkaç duvar ve kemer kalmıştır (Ayverdi, 1989; Şehitoğlu, 2006).

Şekil 3.143. Nalıncılar Hamamı'nın Günümüzdeki Planı (Asiltürk, Alan çalışması ile çizilmiştir.)

Hamam günümüzde özel mülkiyettir. Kadınlar ve erkekler kısmı birleştirilerek tek bir dükkân olarak işlev görmektedir. Erkekler kısmının giriş kapısının iki yanına kemerli bir pencere açılarak vitrin olarak dekore edilmiştir. Erkekler ve kadınlar kısmının soyunmalığının ortak duvarından bir geçiş koridoru oluşturulmuştur. Kadınlar kısmının soyunmalığına merdiven eklenerek ara kat eklenmiştir (Şekil 3.149.). Erkekler kısmının sıcaklığından kadınlar kısmının sıcaklığına ilave bir geçiş daha eklenmiştir. Erkekler kısmının sıcaklığında bulunan eyvandan su deposuna geçiş sağlanmıştır. Sadece kemerleri günümüze kadar ulaşan külhan kısmının duvarları tamamlanıp taşıyıcı elemanlar aracılığıyla iki katlı bir bölüm haline getirilmiştir (Şekil 3.150.). Hamamın temellerinde kazı çalışması yapılarak hamama bodrum kat ilave edilmiştir (Şekil 3.146.). Külhanın batı duvarında bulunan merdiven aracılığı ile bodrum kata ulaşabilmektedir. Külhanın batı ve doğu duvarlarında bulunan merdivenlerden üst katlara ulaşabilmektedir fakat dükkân sahibi tarafından izin verilmediği için üst katlar hakkında bilgi edinilememiştir.

Şekil 3.144. Nalıncılar Hamamı'nın Kuzey Cephесinin 2008 yılındaki Görünümü (B.B.B Arşivi, 2008)

Şekil 3.145. Nalıncılar Hamamı Erkekler Kısımının Soyunmalığı (Asiltürk, 2023)

Şekil 3.146. Nalıncılar Hamamı'nın Bodrumu (Asiltürk, 2023)

Şekil 3.147. Nalıncılar Hamamı'na Yapılan Ekin Doğu Cephesi (Asiltürk, 2023)

Şekil 3.148. Nalıncılar Hamamı'nın Batı Cephesi (Asiltürk, 2023)

Şekil 3.149. Nalıncılar Hamamı'nın Soyunmalığına Yapılan Asma Kat (Asiltürk, 2023)

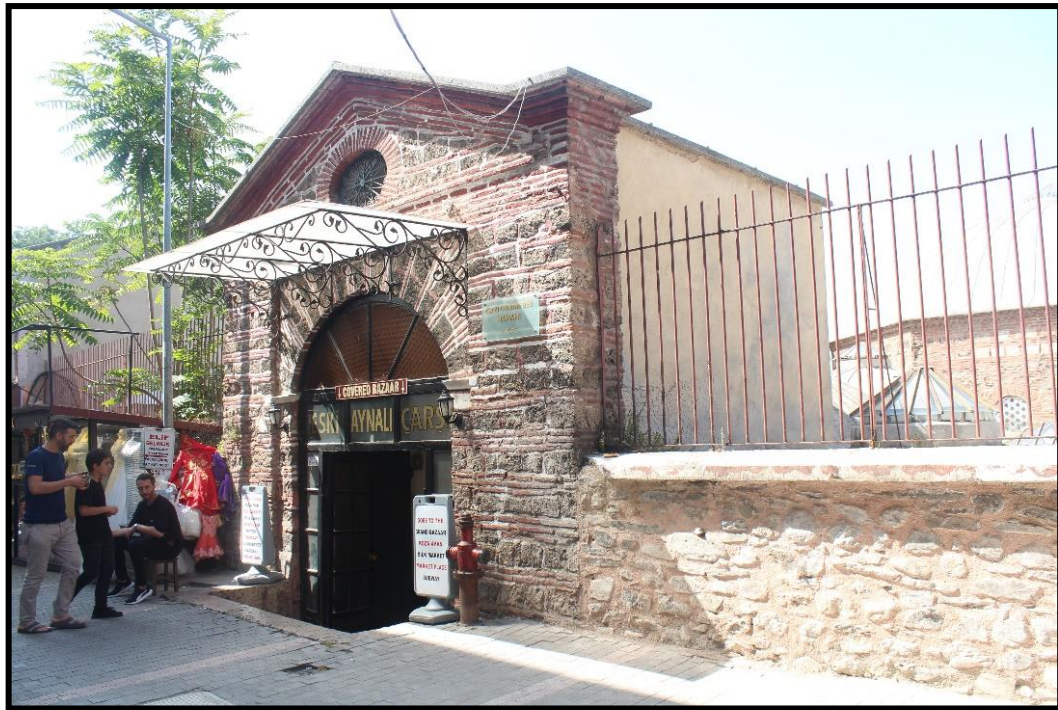
Şekil 3.150. Nalıncılar Hamamı'na Sonradan Yapılan Ekin İç Görünümü (Asiltürk, 2023)

3.2.13. Orhangazi Hamamı

Adres	Kapalı Çarşı, Eski Aynalı Çarşı.	Hamamın Türü	Çift Hamam
Yapım Tarihi	14. yy	Mevcut Durumu	Dükkân-Ticaret
Yaptıranı	Orhan Gazi	Mülkiyet	Orhan Gazi Vakfı
Mimari Çağı	Osmanlı Dönemi	Tescil Tarihi	1986

Şekil 3.151. Orhan Gazi Hamamı'nın Haritadaki Konumu (URL-37)

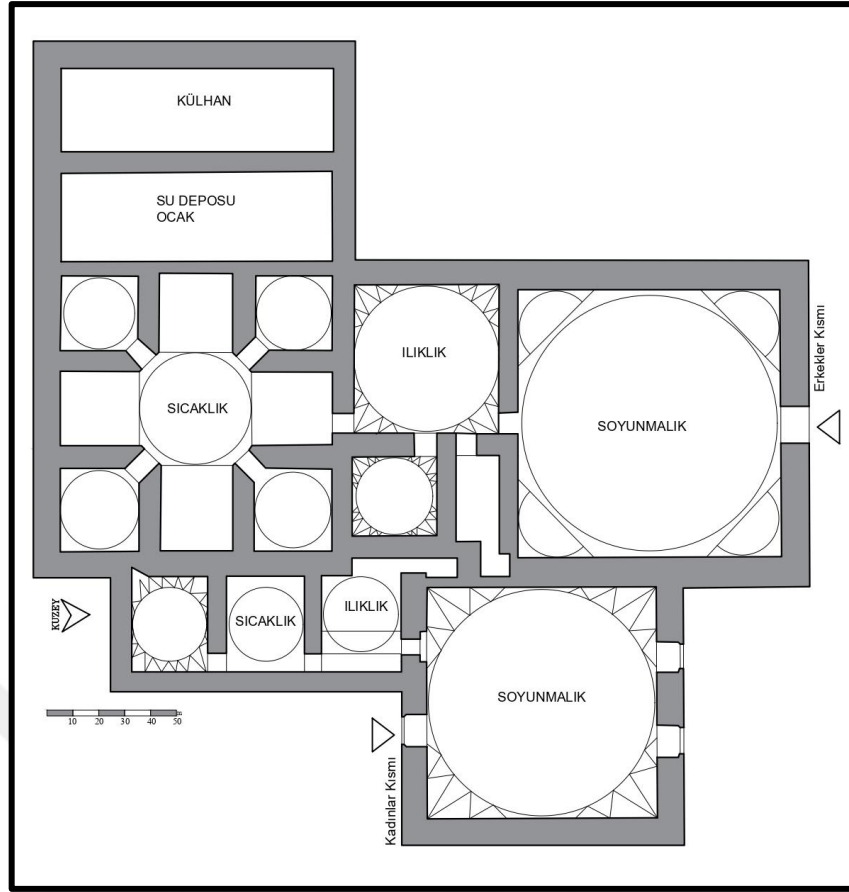
Şekil 3.152. Orhan Gazi Hamamı Güney Giriş Kapısı (Asiltürk,2023)

Orhangazi Hamamı, Kapalıçarşı'nın doğusunda Koza Han ile Emir Han arasında yer alan Bursa'nın ilk külliyesinin bir parçası ve kent merkezinde günümüze ulaşan en eski ikinci Osmanlı hamamıdır. Hamamın kitabesi yoktur fakat Orhan Gazi'nin yaptırdığı külliyenin merkezindeki Orhan Bey Camii'nin kitabesinde 1339 tarihi yazıldığı için hamamında bu tarih civarında yapılmış olduğu düşünülmektedir. (Şehitoğlu, 2006).

17 Muharrem 954 (8 Mart 1547) tarihli bir sicil kaydında hamam, 'Sultan Orhan Vakfında Hatuniye Hamamı' olarak geçmektedir (Ayverdi, 1989). Günümüze kadar değişen kullanım biçimlerine göre Orhan Bey, Bıçakçılar, Hallaçlar, Kadınlar, Aynalıçarşı, Hamam Kahve gibi isimler de verilmiştir (Şehitoğlu, 2006).

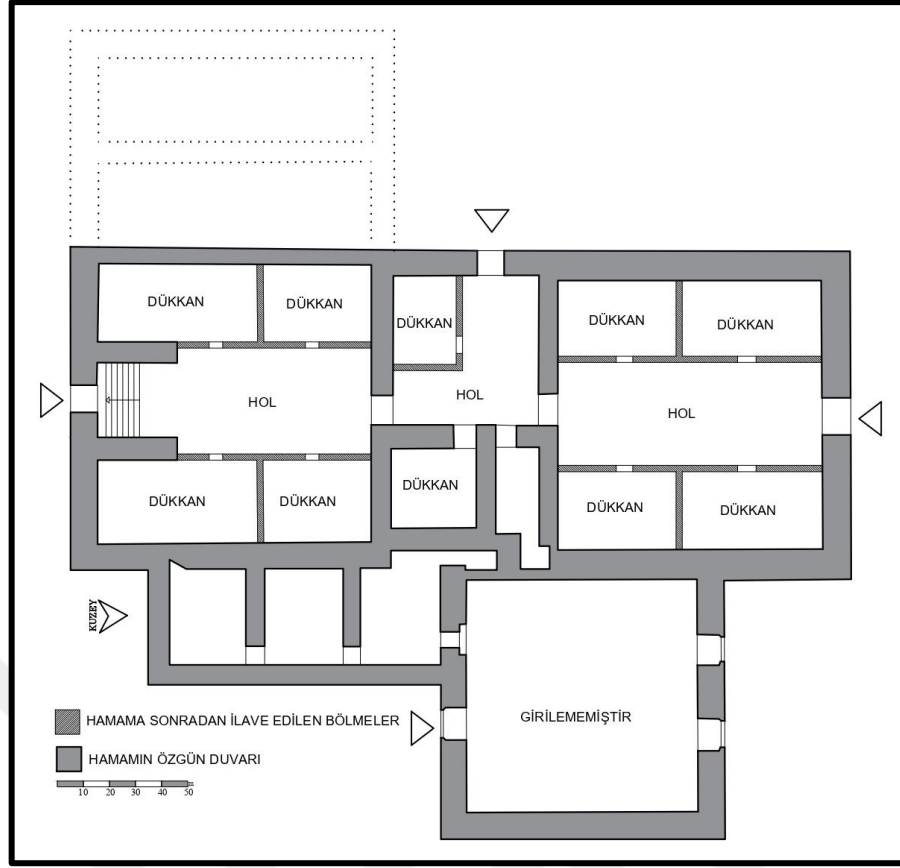
Orhan Gazi Hamamı oldukça büyük boyutlu bir çifte hamamdır. E. Hakkı Ayverdi bu yapının planının daha 19. yüzyıl başında dönemine göre bir cami planından daha gelişmiş olduğunu ve bu mekân diziliminin gelecekte sıkça kullanılacak olduğunu söyler (Ayverdi, 1989). Hamamın kuzeydeki kapısından erkekler kısmının soyunmalık bölümüne girilir. Soyunmalık bölümü 12 metre çapında ve tromplara oturan bir kubbe ile örtülüdür. Buradan. 6.50 metre çapındaki kubbesi üçgensel kuşağa oturan ılıkliğa geçilir. Ilıklık bölümünde bir halvet ve bir hela bulunmaktadır. Sıcaklık dört eyvanlı, köşe halvetli, merkezi bir plana sahiptir. Kadınlar kısmının girişi güney yönündendir. Soyunmalık bölümü 10,35 metre çapında kubbe ile örtülüdür. Kubbeye geçiş Türk üçgeni ile sağlanmıştır. Ilıklık kubbeli ufak bir mekandır. Buradan iki halvete geçilir. Halvetlerden birinin kubbesinin oturduğu Türk üçgeni son derece zengindir. Su deposu ve külhan erkekler kısmının batı yönünden bitişiktir (Şehitoğlu, 2006).

Orhan Gazi Hamamı kayıtlardan alınan bilgilere göre 14. ve 17. yüzyıllarda büyük onarımlar gördüğü anlaşılmaktadır (Kepecioğlu, Bursa Hamamları, 1935). 1958 yılında Kapalıçarşı'da çıkan büyük yangından sonra harap durumda olan hamam, Mimar Sedat Çetintaş'ın araştırmaları ve kazı çalışmaları sonucunda onarılmış ve büyük bir bölümü yok olan kadınlar kısmı ayağa kaldırılmıştır (Ayverdi, 1989).

Şekil 3.153. Orhan Gazi Hamamı Planı (Asiltürk, Şehitoğlu ve E. H. Ayverdi'den alınarak çizilmiştir.)

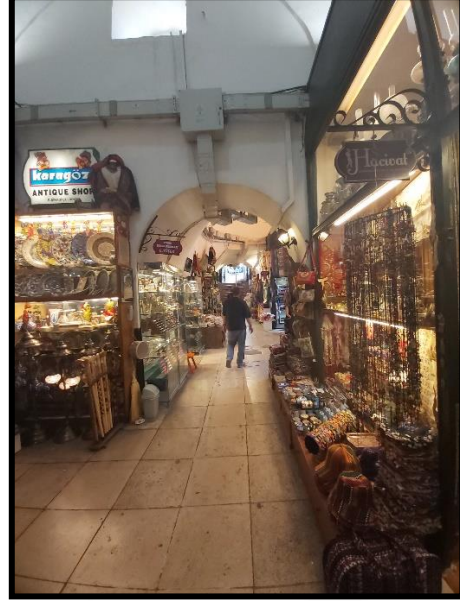
Hamam günümüzde üç tarafının da çarşılarla çevrili olmasının etkisiyle zamanla mevcut işlevinden uzaklaşarak bir ticaret merkezi haline gelmiştir. 'Eski Aynalı Çarşı' olarak bilinen bu hamamın kadınlar kısmı dükkân ve depo olarak, erkekler kısmı ise dükkân işleviyle kullanılmaktadır. Günümüzde erkekler bölümünde üç adet kapı bulunmaktadır. Bunlardan ilki soyunmalığın kuzeyinde bulunan Kapalıçarşı bölümüne açılan kapı orijinal kapıdır. Ilıklığın batı duvarında bulunan kapı Emir Hanına açılmaktadır. Hamamın güney kısmına 19.yy'da kapı ilave edilerek, merdivenlerle sıcaklık kısmına geçiş sağlanmıştır (Şekil 3.152.). Erkekler kısmının sıcaklık, ılıkılık ve soyunmalık bölümleri arasındaki duvarlar kaldırılmış, sıcaklık bölümünün halvet duvarları kısmen kaldırılarak dükkân vitrinleri yerleştirilmiştir (Şekil 3.155.-Şekil 3.157.). Hamamın içinde mermer kaplamalar ve kurnalar yoktur. Külhan kısmı ise tamamen yok olmuştur (Şehitoğlu, 2006).

Şekil 3.154. Orhan Gazi Hamamı'nın Günümüzdeki Planı (Asiltürk, alan çalışması ile çizilmiştir.)

Şekil 3.155. Orhangazi Hamamı'nın Soyunmalık Bölümüne Eklenen Bölücü Elemanlar (Asiltürk, 2023)

Şekil 3.156. Orhangazi Hamamı Güney Kısımından Sıcaklığa Bakış (Asiltürk, 2023)

Şekil 3.157. Orhangazi Hamamı Soyunmalık Bölümü (Asiltürk, 2023)

3.2.14. Ördekli (Eski Yeni) Hamamı

Adres	Tayakadın Mah. Haşim İşcan Cad.	Hamamın Türü	Çift Hamam
Yapım Tarihi	1389-1402	Mevcut Durumu	Kültür Merkezi
Yaptıranı	Yıldırım Bayezid-Çelebi Mehmed	Mülkiyet	Vakıflar Genel Müdürlüğü
Mimari Çağı	Osmanlı Dönemi	Tescil Tarihi	1986

Şekil 3.158. Ördekli Hamamı'nın Haritadaki Konumu (URL-38)

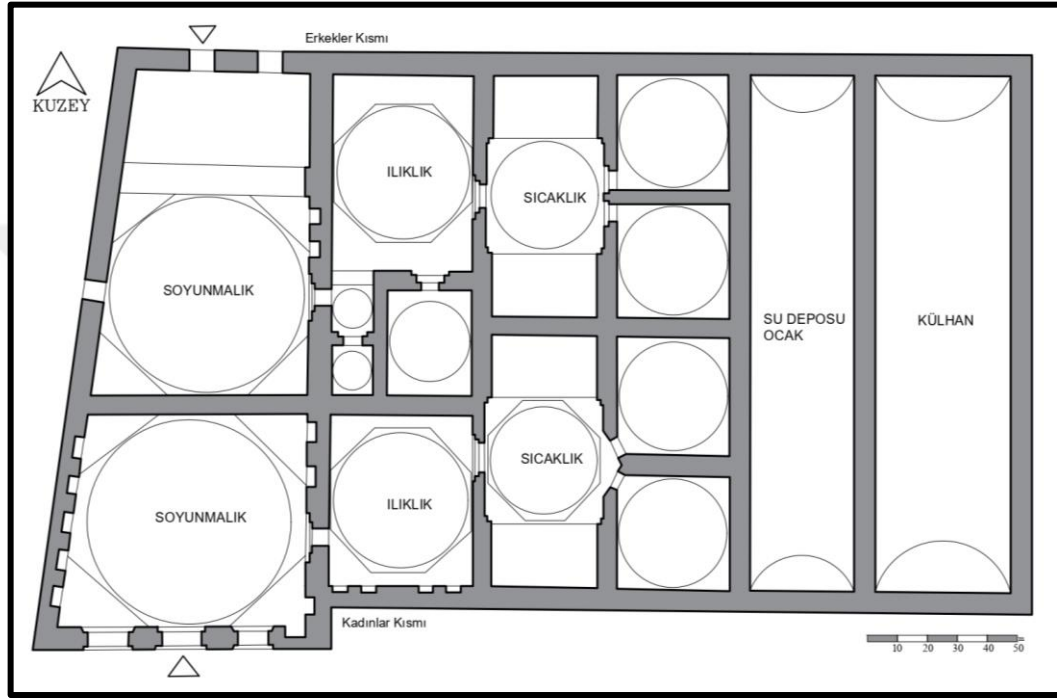

Şekil 3.159. Ördekli Hamamı Kuzey Cephesi (Asiltürk, 2023)

Şekil 3.160. Ördekli Hamamı 2005 Yılındaki Güney Cephesi (Bursa Büyükşehir Belediyesi Arşivi, 2005)

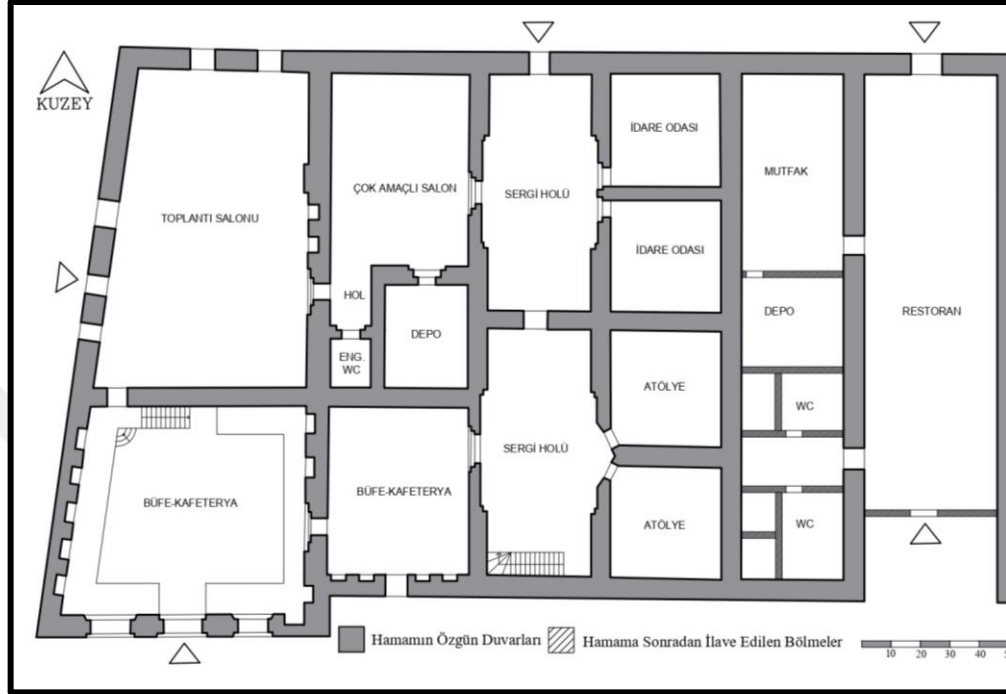
Ördekli Hamamı, tarihi Abdal Mahallesi'nde Abdal Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Hamamın yapımına Sultan I. Bayezid zamanında başlanılmıştır fakat sonrasında Moğollar şehri ele geçirince hamam tamamlanamamıştır. Sultan I. Bayezid'in oğlu I. Mehmed Çelebi şehri tekrar ele geçirdikten sonra hamamı tamamlattırmıştır ve oğlu II. Murad'a vakfetmiştir. Eski yeni hamam olarakta anılmaktadır (Kepecioğlu, 1935).

Şekil 3.161. Ördekli Hamamı Restitüsyon Planı (Asiltürk, E. H. Ayverdi'den alınarak çizilmiştir.)

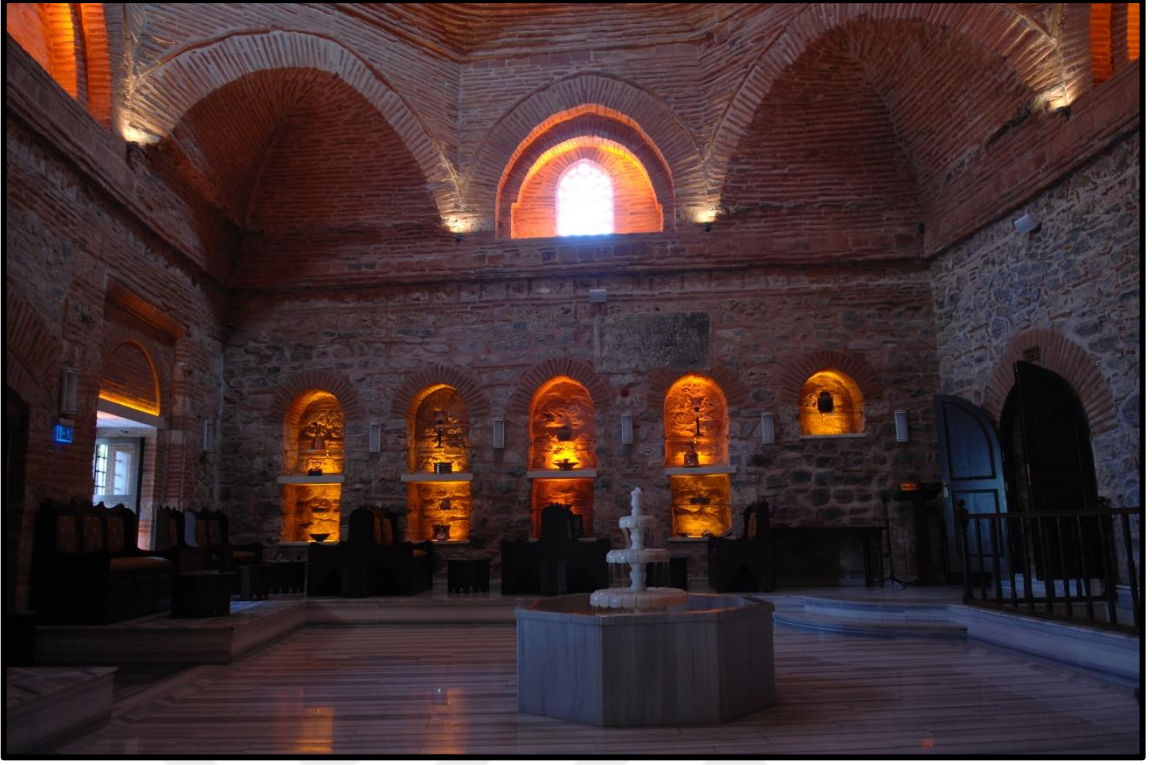
Ördekli Hamamı, dikdörtgen planlı bir çifte hamamdır. Erkekler kısmında soyunmalık bölümünün iki duvarı ve kubbesi günümüze kadar ulaşmadığı için mekanının biçimi bilinmemektedir. Soyunmalıktan kubbeli küçük bir alandan ılıklığa geçilmektedir. Bu alana bir hela ve ılıklığin ana mekanına bir halvet hücresi bağlanmıştır. Ilıklığin kubbesi, 7,00 metre çapındaki tromplara yerleştirilmiş kemerli bir yapıya sahiptir. Ilıklıktan iki yanı eyvanlarla genişletilmiş dikdörtgen planlı sıcaklık bölümüne geçilmektedir. Buraya kare planlı iki tane halvet hücresi bağlanmıştır. Kadınlar kısmının soyunmalığı 10,50 m çapındaki kubbe ile örtülüdür. Soyunmalığın batı duvarından 7,00 m çapındaki kubbe ile örtülü olan ılıklığa geçilmektedir. Sıcaklık iki yanı eyvanlarla genişletilmiş ana mekân ve buraya bağlı iki tane kare halvet hücresinden oluşmaktadır. Kadın ve erkek kısımlarının batısında su deposu ve külhan bulunmaktadır (Şehitoğlu, 2006).

Kayıtlara göre; 1495 ve 1620 yıllarında hamam onarılmıştır. 1979 yılında Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu tarafından hamamın onarımına başlanılmıştır fakat tamamlanamamıştır (Kepecioğlu, 1935).

Şekil 3.162. Ördekli Hamamı Restorasyon Planı (Asiltürk, Bursa Büyükşehir Belediyesi arşivinden alınarak çizilmiştir.)

Ördekli Hamamı günümüzde kültür merkezi olarak kullanılmaktadır. Yapının ana girişi erkekler kısmının sıcaklığından verilmiştir. Erkekler ve kadınlar kısmının sıcaklık ve soyunmalıkta bulunan ortak duvarlarından geçiş açılarak iki yapı bütünleştirilmiştir. Kadınlar kısmının sıcaklığına merdiven ilave edilerek bodrum kat depo-arşiv gibi teknik alanlar için kullanılmaktadır. Kadınlar kısmının soyunmalık ve ılıklik mekanları büfe-kafeterya olarak kullanılmaktadır. Soyunmalık bölümüne merdiven ilave edilerek bodrum katı ıslak hacim (wc) olarak kullanılmaktadır (Şekil 3.163.). Soyunmalıkta bulunan şadırvan korunarak süs ögesi olarak kullanılmaktadır. Hamamda su deposu ve külhan kısımları kültür merkezinden bağımsız olarak restoran olarak çözümlenmiştir. Su deposu, mutfak, wc ve depo olarak; külhan kısmı yemek yeme alanı olarak kullanılmaktadır.

Şekil 3.163. Ördekli Hamamı Kadınlar Kısımı Soyunmalığı (Bursa Büyükşehir Belediyesi Arşivi, 2008)

Şekil 3.164. Ördekli Hamamı Erkekler Kısımı Soyunmalığı (Bursa Büyükşehir Belediyesi Arşivi, 2008)

3.2.15. Perşembe (Kadı) Hamamı

Adres	Reyhan Mah. Cumhuriyet Cad. No:152	Hamamın Türü	Tek Hamam
Yapım Tarihi	1451-1481	Mevcut Durumu	Dükkân
Yaptıranı	Hacı Hasanzade Kazasker Mustafa Efendi	Mülkiyet	Özel Mülkiyet
Mimari Çağı	Osmanlı Dönemi	Tescil Tarihi	1986

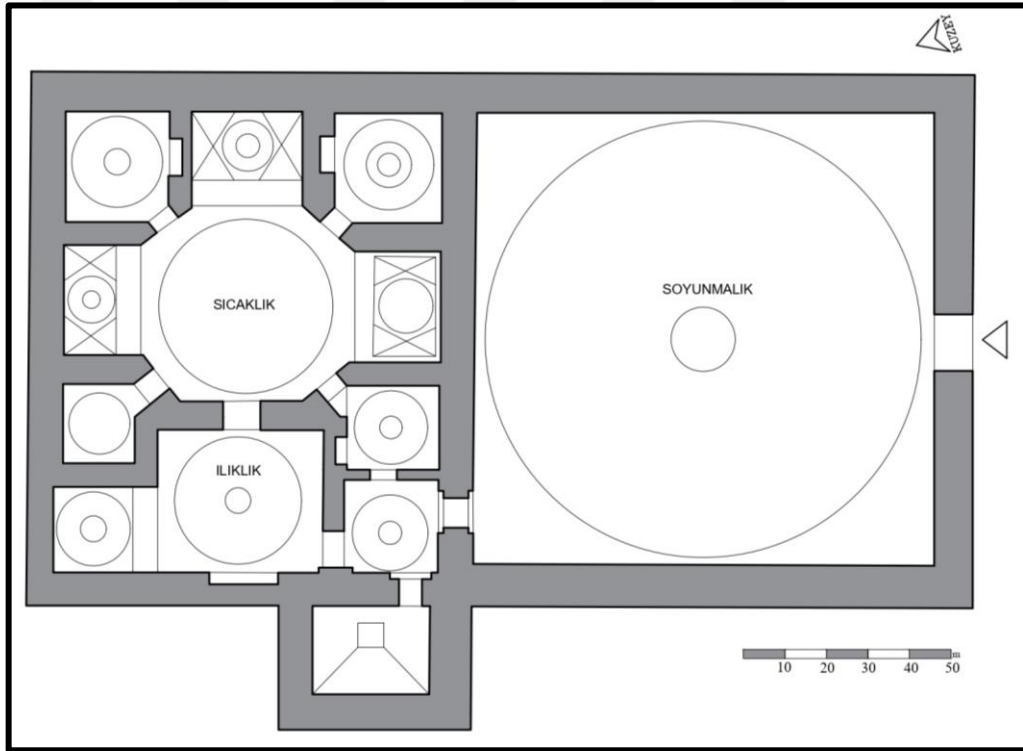
Şekil 3.165. Perşembe (Kadı) Hamamı'nın Haritadaki Konumu (URL-39)

Şekil 3.166. Perşembe Hamamı'nın Cumhuriyet Caddesi'nden Görünüşü (Asiltürk, 2023)

Perşembe (Kadı) Hamamı, Cumhuriyet Caddesi ile Tayakadın Caddesi'nin kesişiminde ve Ertuğrul Camii'nin karşısında bulunmaktadır. Kadıasker Mustafa Efendi tarafından İstanbul'daki Camii'ne vakıf olması için yaptırılmıştır (Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri (1451-1481, 1989).

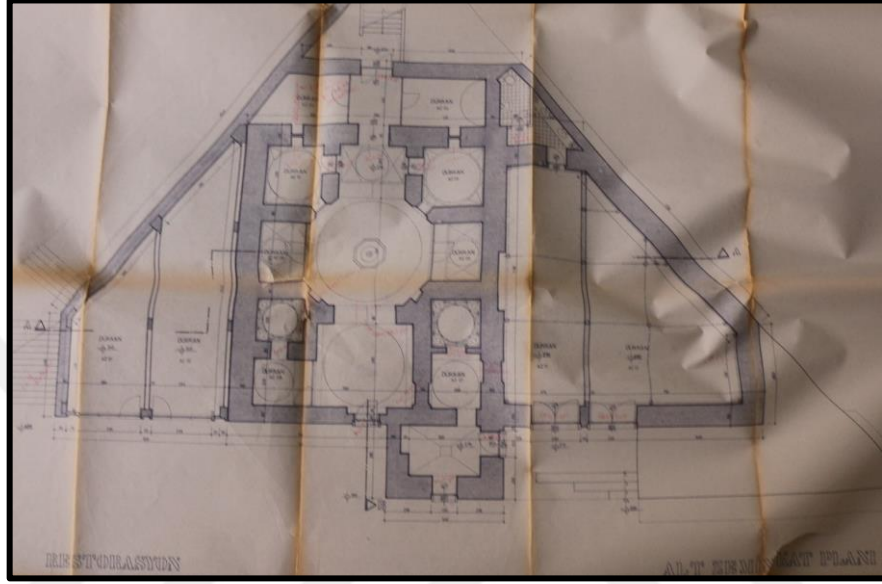
Minimalist bir ölçeğe sahip olan Perşembe Hamamı bir tek hamamdır. Soyunmalık bölümü yükseklik ve alan bakımından diğer kısımlara oranla oldukça büyüktür. Soyunmalığın tromplara oturan 12,50 m çapındaki kubbesinin bir bölümü günümüze kadar ulaşamamıştır. Soyunmalığın kuzey duvarından ara bir geçiş mekânı ile ılıklığa geçilir. Geçiş mekanının batısına hela kısmı eklenmiştir. Sıcaklık kısmında üç eyvan ve dört köşe halvet hücresi bulunmaktadır (Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri (1451-1481, 1989).

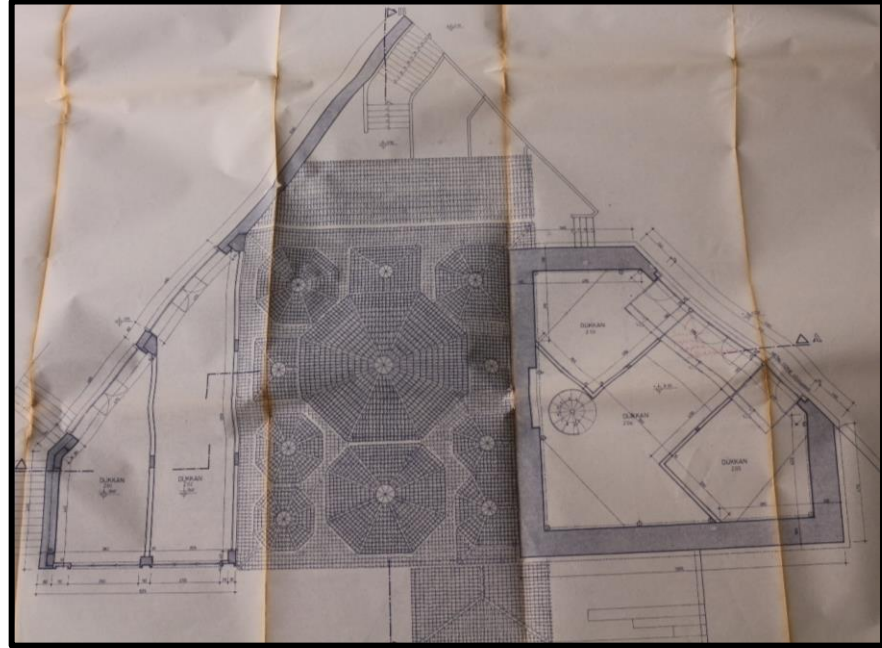
Şekil 3.167. Perşembe (Kadı) Hamamı Restitüsyon Planı (Asiltürk, E. Şehitoğlu ve E. Ayverdi'den alınarak çizilmiştir.)

Elde edilen kayıtlara göre hamam, 1583, 1586, 1620 ve 1732 yıllarında çeşitli onarımlar görmüştür. 20 yüzyılın başında Cumhuriyet Caddesinin yapımı devam ederken hamamın kuzey cephesinde bulunan köşesinin bir kısmı yıkılmıştır. Hamamın bir kısmının yıkılmasına rağmen 1950'li yıllarda hala hamam olarak kullanılmaya devam etmiştir daha sonrasında boyahane olarak kullanılmaya devam edilmiştir

(Kepecioğlu,1935; Baykal, 1985). 1980 yılında yapı restore edilmiştir. Restore sırasında hamamın soyunmalık kısmındaki yıkılan kısmı kemerle desteklenerek tamamen şeffaf bırakılmıştır. Bayındırlık çalışmaları sırasında Cumhuriyet Caddesinin yükselmesinden dolayı hamamın soyunmalık kısmındaki gerçek yüksekliği hissedilememektedir (Şehitoğlu, 2006).

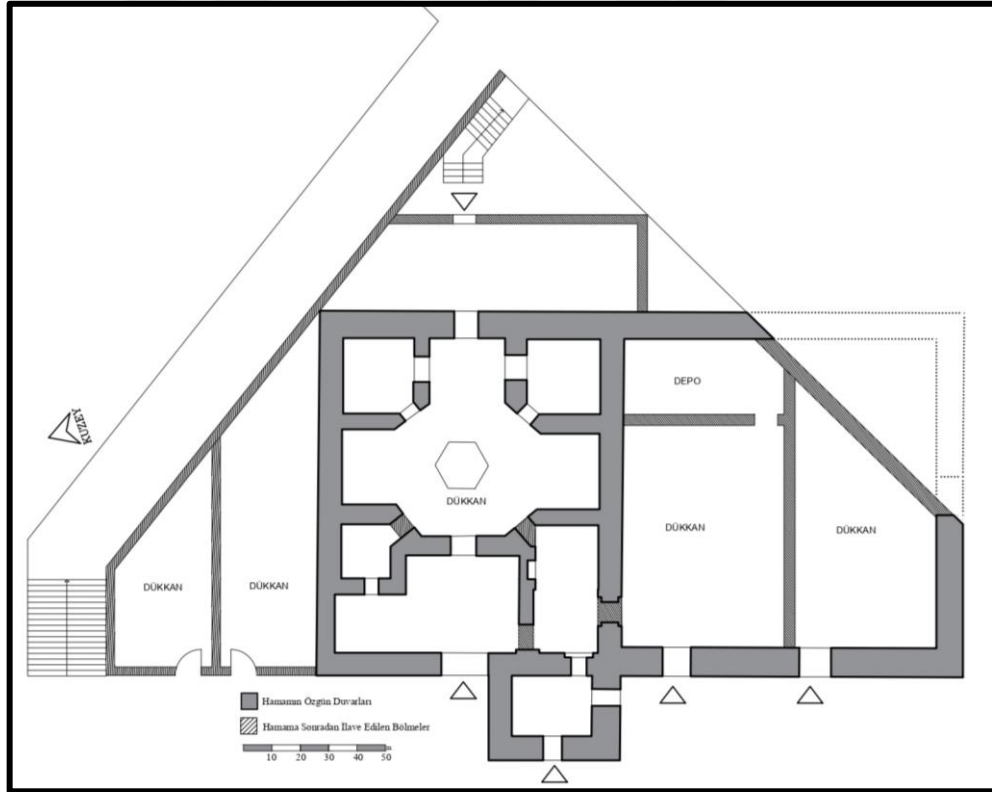
Şekil 3.168. Perşembe (Kadı) Hamamı'nın 1991 Yılında Çizilen Alt Kotunun Restorasyon Planı
(K.T.V.K.K. Arşivi, 2023)

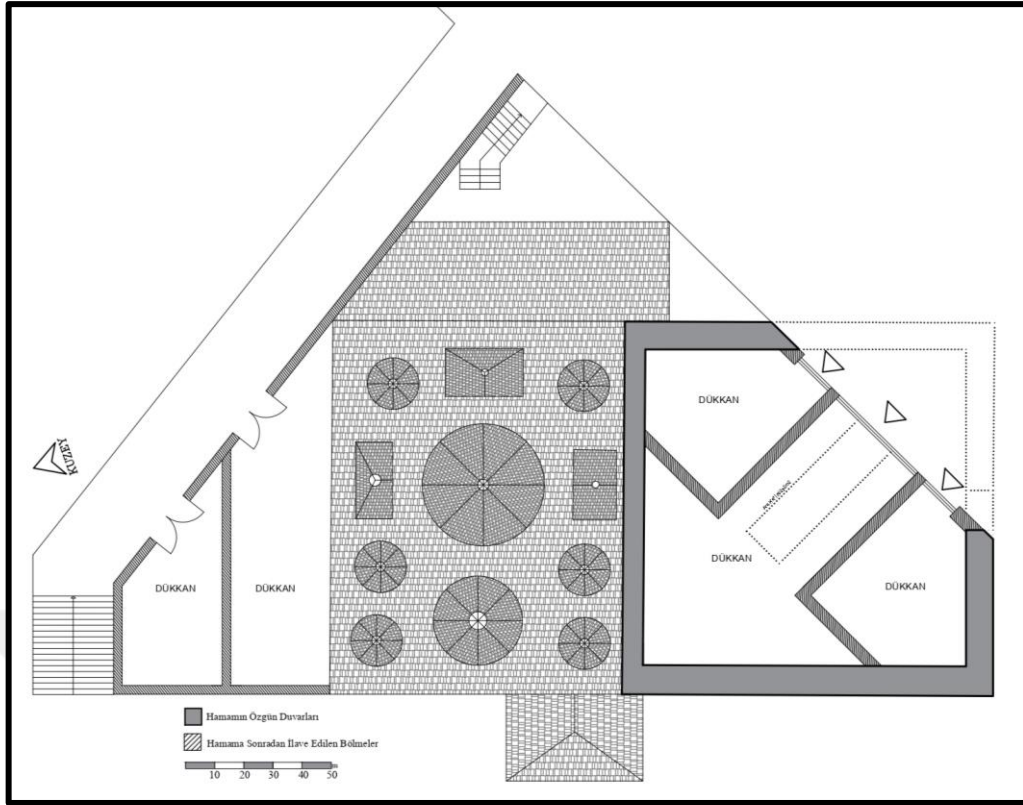
Şekil 3.169. Perşembe (Kadı) Hamamı'nın 1991 Yılında Çizilen Üst Kotunun Restorasyon Planı
(K.T.V.K.K. Arşivi, 2023)

Şekil 3.170. Perşembe (Kadı) Hamamı'nın 1991 Yılında Çizilen Restorasyon Planının Kesiti (K.T.V.K.K. Arşivi, 2023)

Şekil 3.171. Perşembe (Kadı) Hamamı'nın Alt Kotunun Günümüzdeki Planı (Asiltürk, Alan çalışması ile çizilmiştir.)

Şekil 3.172. Perşembe (Kadı) Hamamı'nın Üst Kotunun Günümüzdeki Planı (Asiltürk, Alan çalışması ile çizilmiştir.)

Perşembe (Kadı) Hamamı günümüzde özel mülkiyettedir ve çarşı olarak kullanılmaktadır. Soyunmalık kısmının kesilen yüzeyi kemerle desteklenerek şeffaf bir şekilde kullanılmaktadır. Hamamın etrafında yapılan bayındırlık çalışmaları ile yapının gerçek yüksekliği hissedilmemektedir. Hamamın soyunmalık bölümüne ara döşeme ilave edilerek Cumhuriyet Caddesi üzerinden ticarethanelere giriş verilmiştir. Bu mekânın aralarına duvar örülerek 3 ayrı mekân elde edilmiştir. Soyunmalığın kat yüksekliğinden faydalanılarak asma kat ilave edilip 2 katlı olarak kullanılmaktadır (Şekil 3.175.). Hamamın sıcaklık ve ılıkılık kısımları günümüzdeki kaldırım seviyesinden aşağıda kaldığı için Cumhuriyet Caddesi üzerinden merdivenle ya da eğimli olan Tayakadın Caddesi üzerinden alt kota ulaşılabilir. Sıcaklıkta bulunan halvet hücrelerinin köşelerinde bulunan kapıları pencereye dönüştürülüp yan duvarlarından geçiş için boşluk açılmıştır (Şekil 3.176.). Ilıklıkta bulunan hücre ile arası kapatılmıştır. Bu hücreyle bağlantısı olan diğer hücrenin cephesinden kapı açılarak dış mekanla bağlantısı kurulmuştur. Ilıklıkta bulunan hücre ile yanında bulunan sıcaklığın halvet hücresinin arasındaki duvar yıkılarak günümüzde çay ocağı olarak kullanılmaktadır. Bu mekanlara asma kat ilave edilmiştir fakat dükkân sahibinin izin vermemesi nedeniyle görseli alınamamıştır. Hamamın kuzey

cephesine 1991 yılında çizilen restorasyon planında ilave edilen tonozlu dükkân yapıları günümüzde hala kullanılmaktadır (Şekil 3.173.).

Şekil 3.173. Perşembe Hamamı'na Sonradan İlave Edilen Yapının Görünüşü (Asiltürk, 2023)

Şekil 3.174. Perşembe Hamamı'nın Sıcaklıkta Bulunan Eyvan (Asiltürk, 2023)

Şekil 3.175. Perşembe Hamamı'nın Soyunmalık Bölümünde Bulunan Asma Kat (Asiltürk, 2023)

Şekil 3.176. Perşembe Hamamı'nın Halvet Hücresine Sonradan Yapılan Giriş (Asiltürk, 2023)

Şekil 3.177. Perşembe Hamamı'nın Aralık Hücresine Girişi (Asiltürk, 2023)

Şekil 3.178. Perşembe Hamamı'nın Batı Cephesi (Asiltürk, 2023)

Şekil 3.179. Perşembe Hamamı'nın Soyunmalığın Alt Kotu (Asiltürk, 2023)

3.2.16. Reyhanpaşa Hamamı

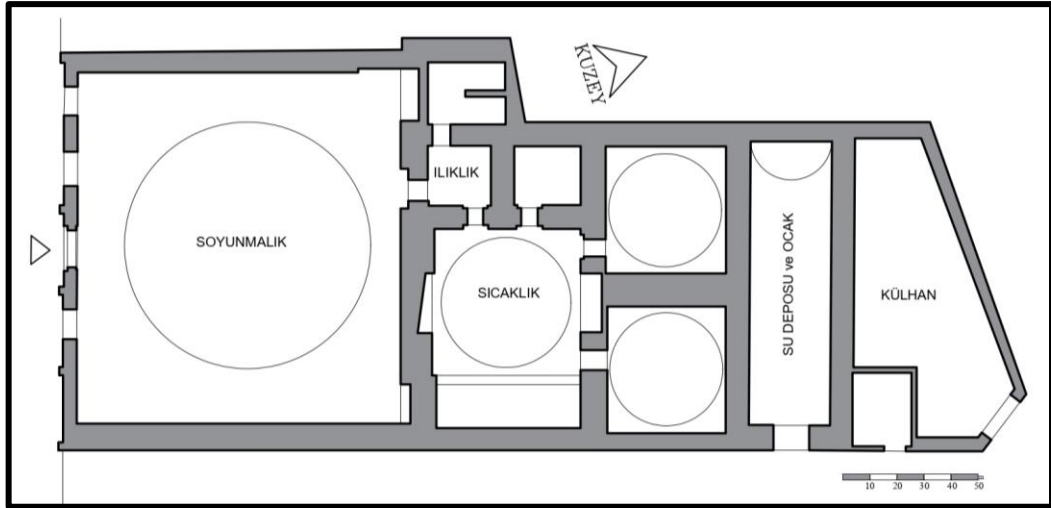
Adres	Reyhan Mah. Reyhan Cad. No:27	Hamamın Türü	Tek Hamam
Yapım Tarihi	1431	Mevcut Durumu	Yeşilay Şubesi
Yaptıranı	Reyhan Paşa	Mülkiyet	Özel Mülkiyet
Mimari Çağı	Osmanlı Dönemi	Tescil Tarihi	1986

Şekil 3.180. Reyhanpaşa Hamamı'nın Haritadaki Konumu (URL-40)

Reyhan Hamamı, Reyhan Mahallesi'nde Reyhan Caddesi üzerinde bulunmaktadır. 1433 yılında II. Murad'ın harem ağalarından biri olan Reyhan Paşa tarafından Yenişehir'deki zaviyesine gelir olması amacıyla yaptırılmıştır (Kepecioğlu, 1935).

Hamam dikdörtgen planlı küçük boyutlu bir tek hamamdır. Hamamın güney yönünden yaklaşık 11,00 x 11,00 m boyutlarında olan kare planlı soyunmalığa girilmektedir. Üst örtüsü ahşap çatıyla örtülüdür. Soyunmalık ve sıcaklık arasında küçük bir geçiş mekânı bulunmaktadır. Bu mekâna usturalık ilave edilmiştir. Sıcaklık, güney duvarından eyvanla genişletilmiştir. Ana mekâna bağlanan 3 tane halvet hücrelerinden oluşmaktadır. Kuzey yönünde su deposu ve külhan bulunmaktadır.

Şekil 3.181. Reyhanpaşa Hamamı Restitüsyon Planı (Asiltürk, E. Şehitoğlu ve E. Ayverdi'den alınarak çizilmiştir.)

Kayıtlardan elde edilen bilgilere göre; 1484 ve 1969 yılında onarılmıştır. 1560 yılından sonra kubbesinde bulunan kurşunlar satılarak kiremit kaplanmıştır (Ayverdi, 1989; Kepecioğlu, 1935).

Hamam 2000'li yıllarda depo olarak kullanılmaktadır. Hamamın doğu cephesinin sokağa cephesi bulunmaktadır ve bitişiğinde bulunan tek katlı yapılarla birlikte herhangi bir yapı gibi görünmektedir. Soyunmalık bölümü ahşap kubbe ve üzeri ahşap çatı ile örtülüdür. Hamamın üstü tamamen betonla kaplanmıştır.

Şekil 3.182. Reyhanpaşa Hamamı Giriş Cephesi (Asiltürk, 2023)

Reyhanpaşa Hamamı, günümüzde özel mülkiyettedir ve Yeşilay Şubesi'nin ek binası olarak kullanılmaktadır. Alan çalışması sırasında kapalı olduğu için iç mekân düzenlemeleri hakkında bir veri elde edilememiştir. Fakat Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin arşivinden elde edilen bilgilere göre; zamanla bayındırlık çalışmaları ile hamamın girişi yoldan alçakta kaldığı için soyunmalık mekanına girişte merdiven eklenmiştir (Şekil 3.183.).

Şekil 3.183. Reyhanpaşa Hamamı Soyunmalık Bölümü (URL-41)

Şekil 3.184. Reyhanpaşa Hamamı'nın Restorasyon Çalışmalarından Önce Cephesinin Görünümü (URL-42)

3.2.17. Şengül Hamamı

Adres	Nalbantoğlu Mah. Kutucular Boğazı Sk.	Hamamın Türü	Tek Hamam
Yapım Tarihi	1389-1402	Mevcut Durumu	Dükkân
Yaptıranı	Yıldırım Bayezid	Mülkiyet	Özel Mülkiyet
Mimari Çağı	Osmanlı Dönemi	Tescil Tarihi	1986

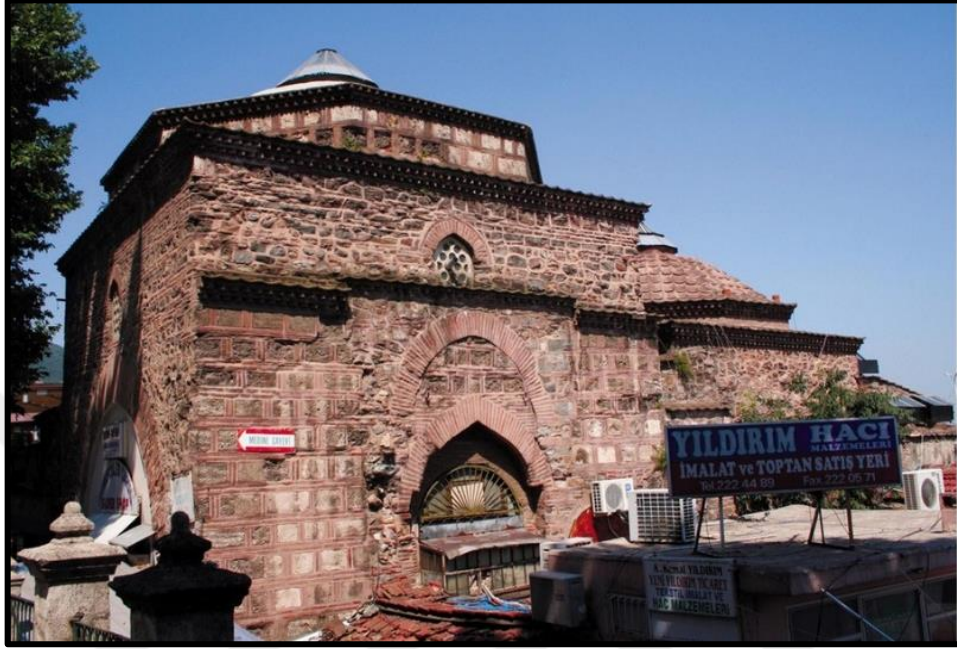
Şekil 3.185. Şengül Hamamı'nın Haritadaki Konumu (URL-43)

Şengül Hamamı, Nalbantoğlu Mahallesi'nde Kutucular Boğazı Sokak üzerindedir. Sultan I. Bayezid tarafından yaptırılmıştır ve Ulu Cami için vakfetmiştir (Baykal K. , 1993).

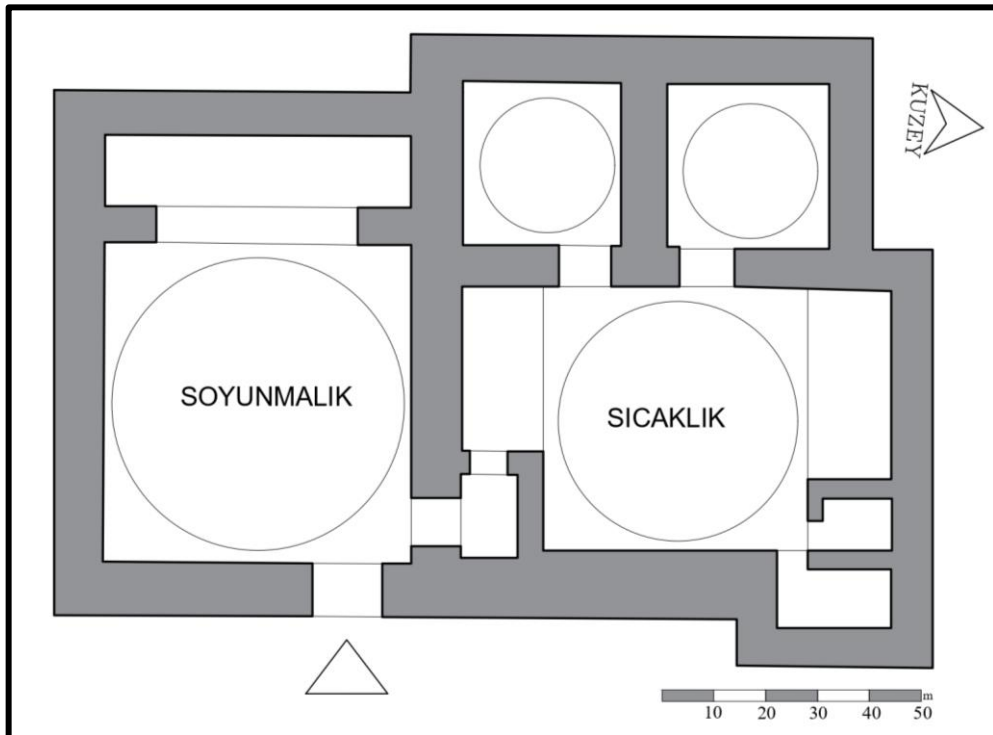
Bir hikâyeye göre; Ulucami inşaatında çalışan bir işçinin sürekli olarak getirip götürdüğü taş, ustanın dikkatini çekmiştir. Usta, işçiye nedenini sorduğunda, işçinin abdestsiz olduğunu ve bu kutsal yapıya taş koymasının uygun olmadığını belirtmiştir. Bu bilgi sultanın kulağına gitmiş ve sultan hemen yanındaki hamamın yapılmasını emretmiştir (Kepecioğlu, 1935).

Küçük boyutlu bir tek hamam olarak tasarlanan bu yapı, dikdörtgen plana sahiptir ve kuzey-güney doğrultusunda konumlanmıştır. Girişi doğu yönünde olan soyunmalık mekânı, güney ve batı yönlerindeki iki eyvanla genişletilmiştir. Ana mekân, 7,00 metre çapındaki bir kubbe ile örtülüdür. Soyunmalık bölümünden sıcaklık bölümüne geçişi sağlayan, 1,50 metre genişliğindeki küçük ara mekân, yapıya karakteristik bir özellik

katmaktadır. Sıcaklık bölümü ise iki eyvanlıdır ve sekiz köşe dilimli kubbe ile kapatılmıştır. Doğu yönlü olarak eklenen iki halvet, bu bölümü tamamlamaktadır (Ayverdi, Osmanlı Mimarisinin İlk Devri (1230-1402), 1989).

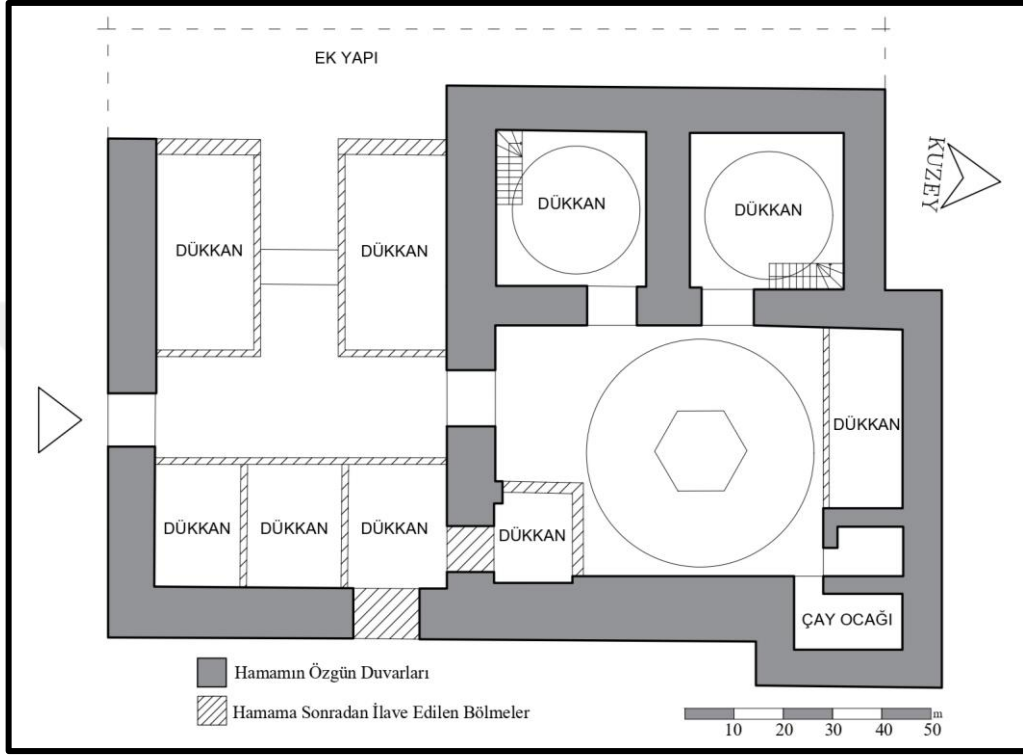

Şekil 3.186. Şengül Hamamı Batı Cephesi (Bursa Büyükşehir Belediyesi Arşivi, 2012)

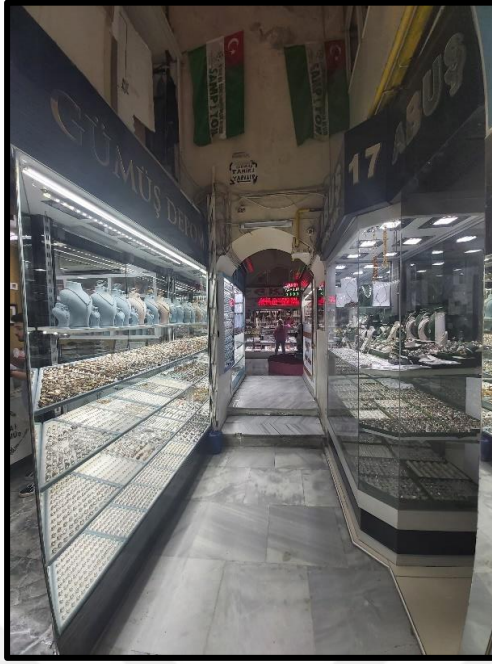
Şekil 3.187. Şengül Hamamı Restitüsyon Planı (Asiltürk, E. Şehitoğlu ve E. Ayverdi'den alınarak çizilmiştir.)

Hamamın, 1507,1551 ve 1717 yıllarında muhtelif kısımlarına onarımlar yapılmıştır (Kepecioğlu, 1935). Kapalıçarşı'nın yanında konumlanması sebebiyle birçok kez yangın geçirmiştir ve 1950'li yıllardan 1980'li yıllara kadar harap bir durumdadır. Daha sonraki yıllarda onarılıp tekrardan kullanılmaya başlanılmıştır (Şehitoğlu, 2006).

Şekil 3.188. Şengül Hamamı'nın Günümüzdeki Planı (Asiltürk, Alan çalışması ile çizilmiştir.)

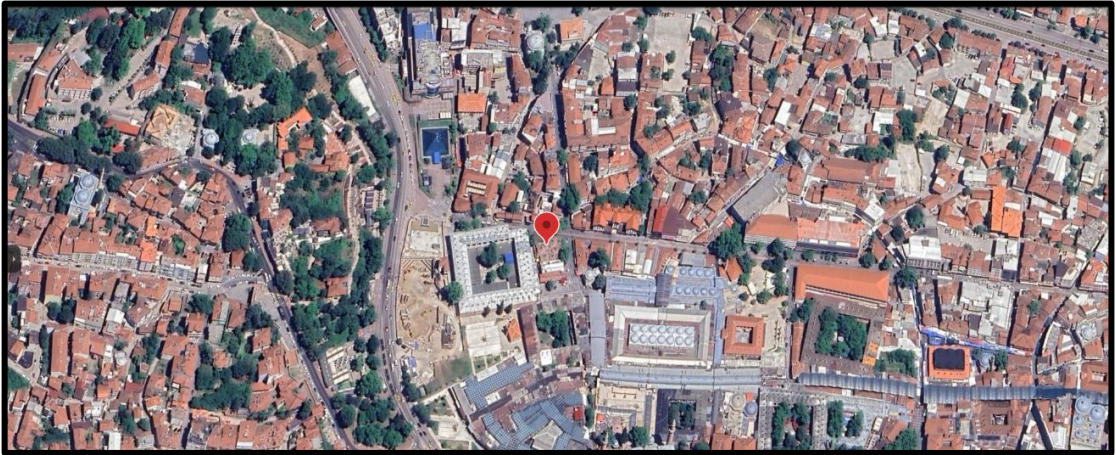
Hamam günümüzde özel mülkiyettedir ve 'Gümüşçüler Çarşısı' olarak kullanılmaktadır. Soyunmalık bölümünde bulunan eyvan tekrar inşa edilmemiştir (Şekil 4.190). Hamamın doğu tarafında bulunan giriş kapısı kapatılarak giriş güney tarafından yapılmaktadır. Soyunmalık ve sıcaklık bölümlerine asma kat ve dükkân bölmeleri eklenmiştir. Soyunmalığın batı duvarından genişçe bir geçiş koridoru oluşturularak bitişiğinde bulunan ticaret mekanları ile bağlantı kurulmuştur. Soyunmalık ve sıcaklık arasındaki duvarın orta aksından geçiş için boşluk açılmıştır (Şekil 3.189). Sıcaklıkta bulunan halvet hücrelerinin içerisine merdiven eklenerek ara kat oluşturulmuştur.

Şekil 3.189. Şengül Hamamı Soyunmalıkta Sıcaklığa Doğru Bakış (Asiltürk, 2023)
 Şekil 3.190. Şengül Hamamı'nın Soyunmalıkta Yıkılan Eyvanın Kalıntısı (Asiltürk, 2023)

3.2.18. Tavukpazarı (Meyhaneli) Hamamı

Adres	Cumhuriyet Cad. No:147	Hamamın Türü	Çift Hamam
Yapım Tarihi	1426	Mevcut Durumu	Dükkân
Yaptıranı	II. Murad	Mülkiyet	Özel Mülkiyet
Mimari Çağı	Osmanlı Dönemi	Tescil Tarihi	1986

Şekil 3.191. Tavukpazarı (Meyhaneli) Hamamı'nın Haritadaki Konumu (URL-44)

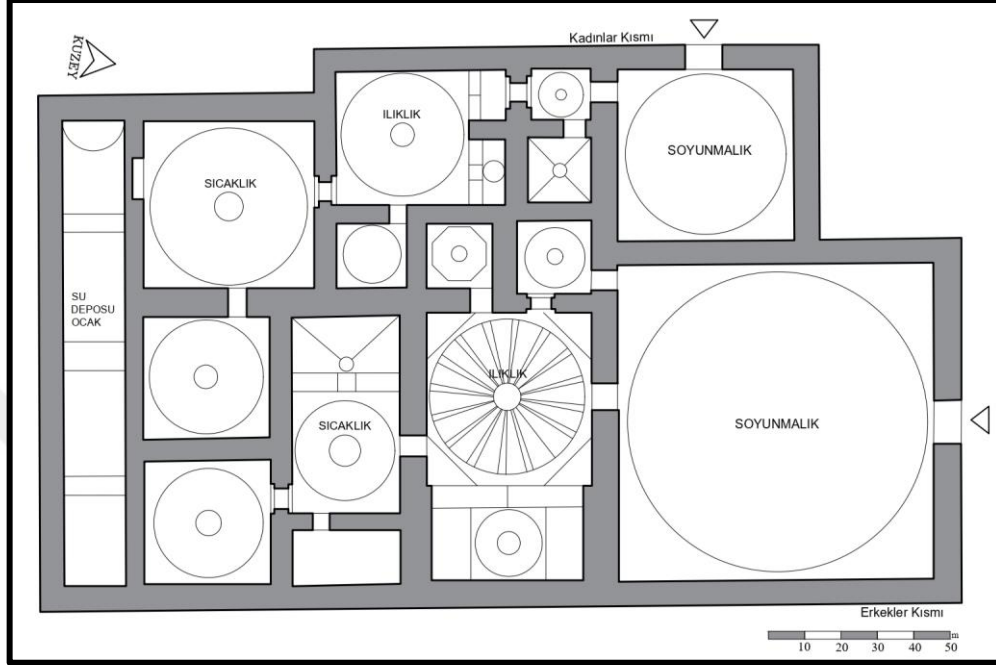

Şekil 3.192. Tavukpazarı Hamamı Doğu Cephesi (Asiltürk, 2023)

Tavukpazarı (Meyhaneli) Hamamı, Cumhuriyet Caddesi üzerinde bulunmaktadır. 1426 yılında Sultan II. Murad tarafından yaptırılmıştır. II. Murad hamamı, Muradiye Camii ve imaretine vakfetmiştir (Anonim, Halkevi Neşriyatı 5 - Bursa Hamamları, 1943). Eskiden önünde tavuk pazarı kurulduğu için Tavukpazarı hamamı olarakta anılmaktadır (Şehitoğlu, 2006).

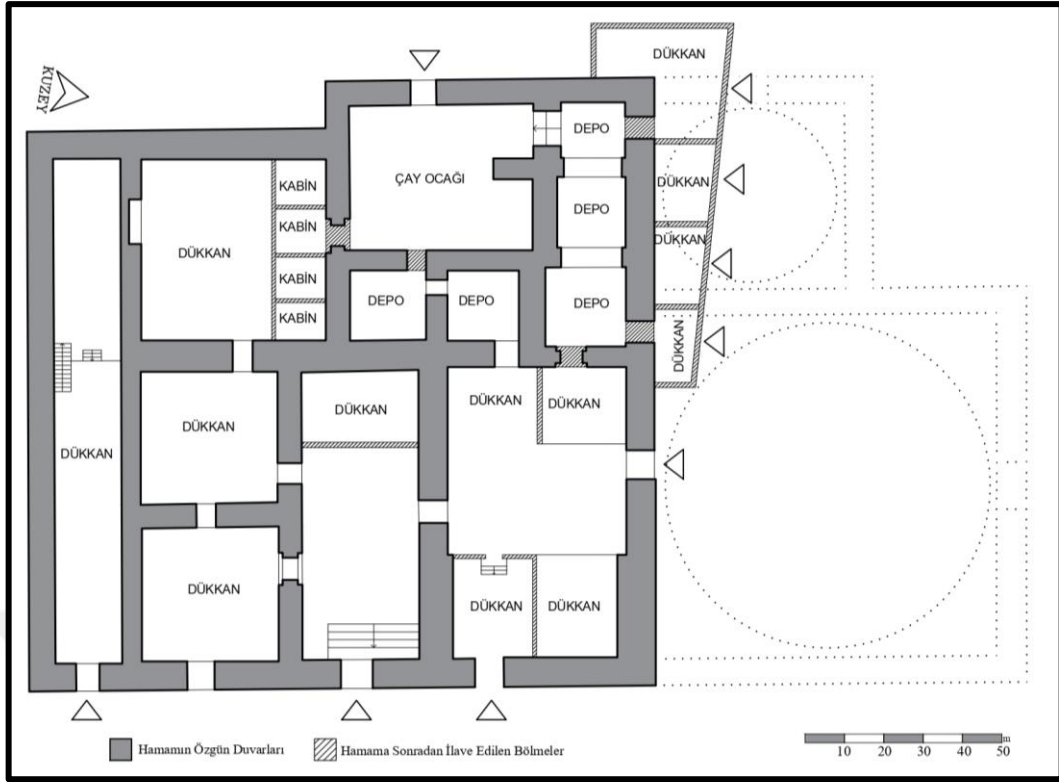
Tavukpazarı Hamamı, kuzey-güney doğrultusunda gelişen dikdörtgen planlı bir çift hamamdır. Her iki bölümünde soyunmalığı Cumhuriyet Caddesi'nin yapımı sırasında tamamen yok olmuştur. Erkekler kısmının soyunmalığının güney duvarından ılıkliğa geçilmektedir. Ilıklığın doğu duvarı eyvanla genişletilmiştir. Bu eyvan helezoni bir kubbeye örtülüdür. Kubbeye geçişte beş sıra badem ve yapraklı iri koltuk silmeleri ile kat kat bindirmeli bademlerden oluşan kuşakla sağlanmıştır. Ilıklığın barı duvarında iki adet hücre bağlanmıştır. Ilıklığın ana mekanındaki kubbesi sekiz köşeli kasnağa oturmaktadır. Ilıklığın ana mekânından sıcaklığa geçilmektedir. Sıcaklığın bir tarafı eyvanla genişletilmiştir. Biri dikdörtgen biri kare iki adet halvet hücrelerinden oluşmaktadır. Kadınlar kısmının soyunmalığından küçük bir geçiş mekânından ılıkliğa geçilmektedir. Bu mekâna bir de hücre bağlanmıştır. Ilıklık sekiz köşesi kaideye oturan bir kubbeye örtülüdür. Köşelikler sekiz sıra stalaktitli olup bunlarında üzerinde ili kat stalaktitli kuşak bulunmaktadır. Sıcaklık, bir ana mekân ve ona bağlana bir halvet

hücrelerinden oluşmaktadır. Kadınlar ve erkekler kısmının en sonunda su deposu ve külhan bulunmaktadır (Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde II. Murad ve Çelebi Mehmed Devri, 1989).

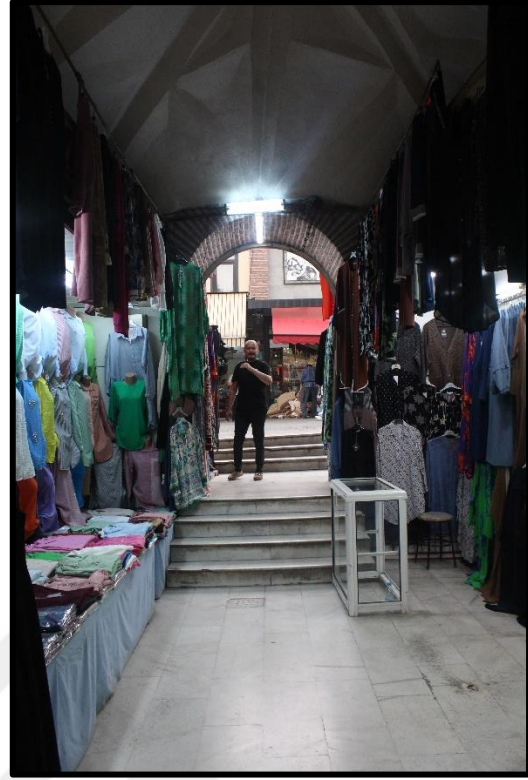
Şekil 3.193. Tavukpazarı (Meyhaneli) Hamamı Restitüsyon Planı (Asiltürk, E. Şehitoğlu ve E. Ayverdi'den alınarak çizilmiştir.)

Elde edilen kayıtlara göre hamam 1524 yılında onarılmıştır. Celali isyanlarında erkekler tarafı tamamen yanmıştır ve 1619 yılında onarılmıştır (Kepecioğlu, 1935). 20. Yüzyılın başında Cumhuriyet Caddesinin açılmasıyla soyunmalık kısımları tamamen yıkılmıştır. Hamamın geri kalan bölümleri aktariye, şekerci ve hurdacı dükkanları olarak kullanılmaya başlanmıştır. 1980'li yıllarda mermer atölyesi olarak kullanılmıştır. Daha sonrasında T.A.Ç. Vakfı'nın desteğiyle kapsamlı bir şekilde onarılmıştır (Ayverdi, 1989; Şehitoğlu, 2006).

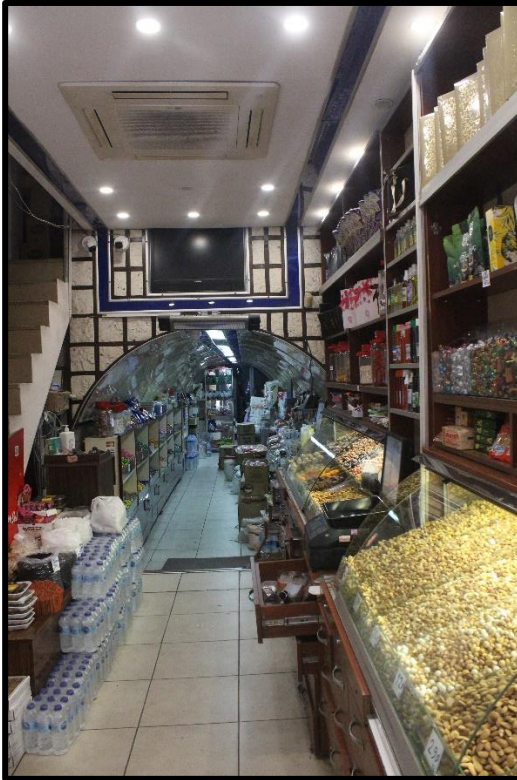

Şekil 3.194. Tavukpazarı (Meyhaneli) Hamamı'nın Günümüzdeki Planı (Asiltürk, Alan çalışması ile çizilmiştir.)

Tavukpazarı Hamamı günümüzde özel mülkiyettedir ve ticarethane olarak kullanılmaktadır. Kadın ve erkek kısımlarının soyunmalık bölümleri Cumhuriyet Caddesi'nin açılırken tamamen yıkılmıştır. Hamamın karşısında bulunan Durakardı sokak içerisinde bulunan terzi dükkanında soyunmalık bölümünden kalan temeller bulunmaktadır (Şekil 3.199). Hamamın erkekler bölümünde bulunan ılıkılığında yapıya girildiğinde mekanlar bölünerek ayrı dükkanlar haline getirilmiştir (Şekil 3.195). Sıcaklık mekânından dışarıya kapı eklenmiştir (Şekil 3.196). Halvet hücrelerinin arasındaki duvara kapı eklenmiştir. Kadınlar kısmında bulunan sıcaklıkla arasında bulunan duvardan geçiş verilerek bu mekanlara ilave edilmiştir. Hamamın kadınlar kısmında bulunan ılıkılığın batı duvarından yapıya kapı eklenmiştir ve çay ocağı olarak kullanılmaktadır (Şekil 3.198.). Ilıklıktan bulunan hela ve usturalık bu mekanların deposu olarak kullanılmaktadır. Su deposu ve ocak mekânı hamamın doğu duvarından kapı açılarak dükkan olarak kullanılmaktadır (Şekil 3.197.). Mekânın içerisine merdiven eklenerek ara kat ilave edilmiştir. Günümüze kadar ulaşamayan külhan yapısının yerinde günümüzde banka şubesi bulunmaktadır.

Şekil 3.195. Tavukpazarı Hamamı Erkekler Kısımının Ilıklığında Bulunan Dükkanlar (Asiltürk, 2023)
 Şekil 3.196. Tavukpazarı Hamamı Erkekler Kısımının Sıcaklığına Eklenen Kapı ve Merdiven (Asiltürk, 2023)

Şekil 3.197. Tavukpazarı Hamamı'nın Su Deposundan Bulunan Dükkan ve Asma Katı (Asiltürk, 2023)
 Şekil 3.198. Tavukpazarı Hamamı Kadınlar Kısımının Ilıklığında Bulunan Dükkan (Asiltürk, 2023)

Şekil 3.199. Tavukpazarı Hamamı'nın Soyunmalık Duvarının Kalıntıları (Asiltürk, 2023)

Şekil 3.200. Tavukpazarı Hamamı'nın Kadınlar Kısımına Eklenen Kabinler (Asiltürk, 2023)

Şekil 3.201. Tavukpazarı Hamamı'nda Meydana Gelen Bozulmalar (Asiltürk, 2023)

3.2.19. Umurbey Hamamı

Adres	Umurbey Mah. Fabrika Sk. No:9	Hamamın Türü	Tek Hamam
Yapım Tarihi	1432	Mevcut Durumu	Tofaş Sanat Galerisi
Yaptıranı	Umur Bey	Mülkiyet	Bursa Büyükşehir Belediyesi
Mimari Çağı	Osmanlı Dönemi	Tescil Tarihi	1986

Şekil 3.202. Umurbey Hamamı'nın Haritadaki Konumu (URL-45)

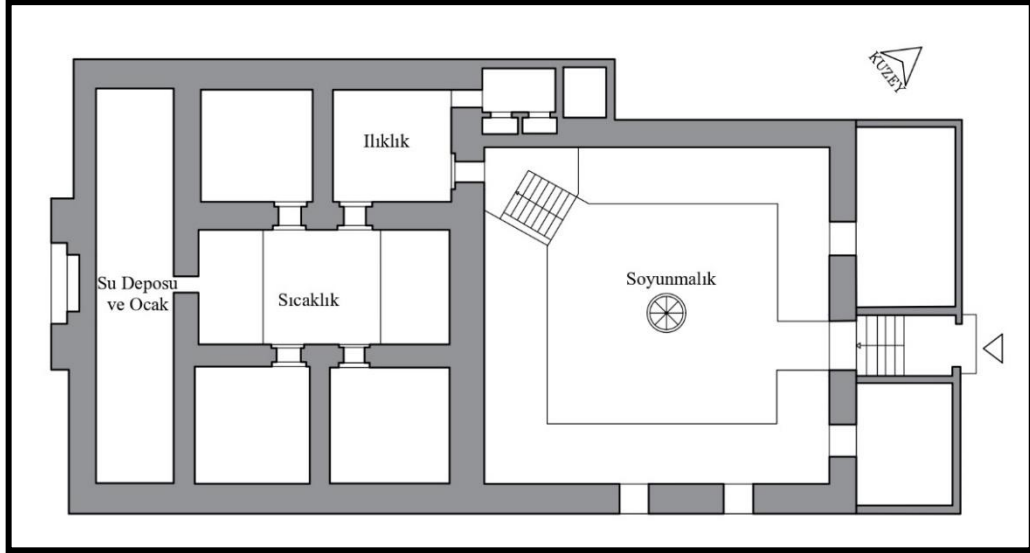
Şekil 3.203. Umurbey Hamamı Cephesi (Asiltürk, 2023)

Umurbey Hamamı, Umurbey Camii'nin güneyine Tofaş Umurbey Bilgi Parkı'nın içerisinde yer almaktadır. Timurtaş Paşa'nın oğlu Umur Bey tarafından 1432 yılında Umurbey Camii'ne vakıf olarak yaptırmıştır (Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde II. Murad ve Çelebi Mehmed Devri, 1989).

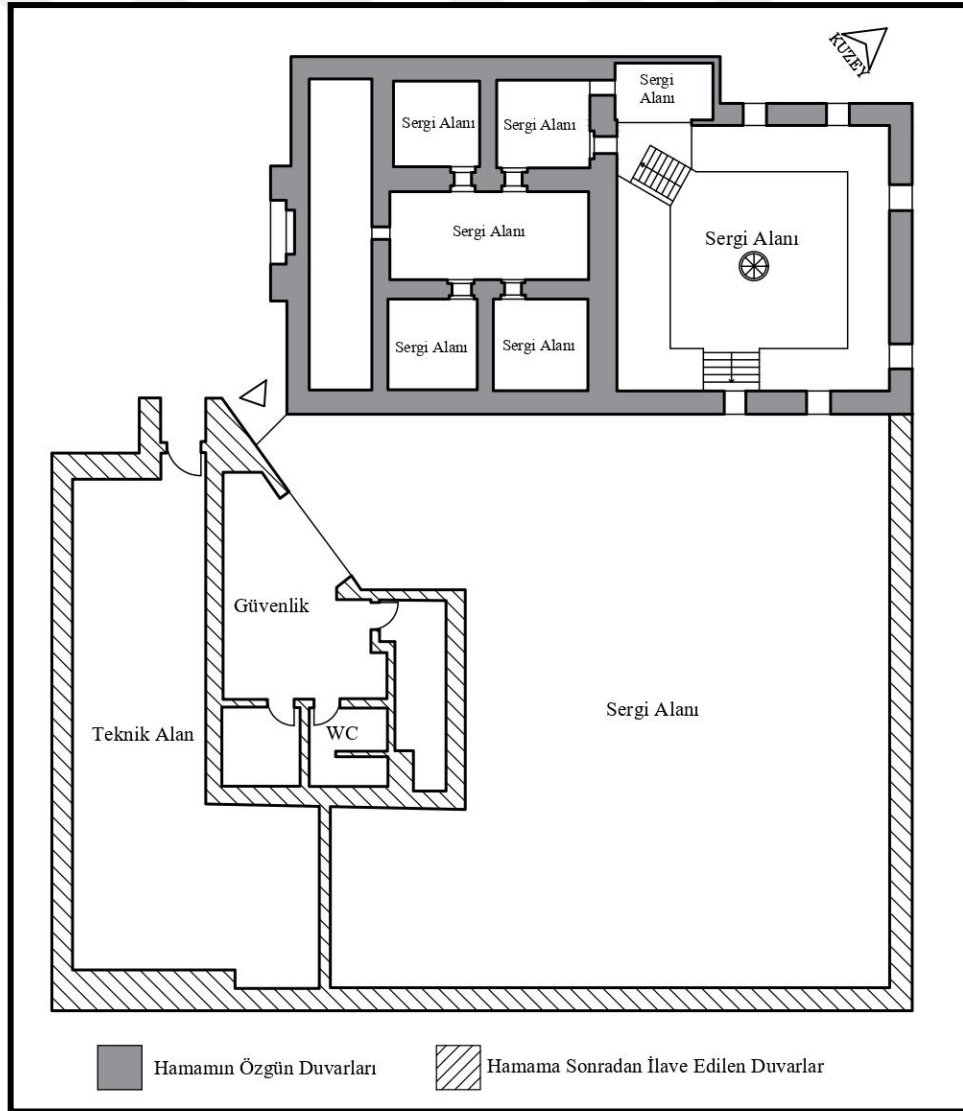
Umurbey Hamamı, dikdörtgen planlı bir tek hamamdır. Kuzeydoğu yönünden kubbesi köşe tromplarına oturtulmuş soyunmalığa girilir. Soyunmalığın batı yönünden merdivenle ılıklığa geçilir. Ilıklıkta hela ve usturalık vardır. Ilıklıktan iki eyvanla genişletilmiş ve kubbeye örtülü sıcaklığa geçilir. Sıcaklığın batı yönünde bir doğu yönünde iki adet halvet hücresi bulunur (Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde II. Murad ve Çelebi Mehmed Devri, 1989).

Umurbey Hamamı, 1518'de çıkan büyük Bursa yangınında hamam ve çevresi tamamen yanmıştır. Yangından sonra 1556 yılında onarılmıştır. 1854 depreminde kısmen hasar gören hamam tekrardan onarılmıştır (Kepecioğlu, 1935). Hamam, 1960'lı yıllarda özgün işleviyle kullanılmaktadır (Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde II. Murad ve Çelebi Mehmed Devri, 1989). 1990'lı yıllara kadar hamam olarak kullanılmıştır fakat sonrasında talebin azalması nedeniyle kapatılmıştır. 1990'lı yılların sonunda yanında bulunan ipek fabrikası ile birlikte Büyükşehir Belediye'si mülkiyetine geçmiştir (Şehitoğlu, 2006). Hamamın kuzeydoğu cephesinde bulunan ahşap ekin bir kısmı, bakımsızlık nedeniyle çökmüştür. Çevreye tehlike yaratması nedeniyle 2001 yılında tamamen yıkılmıştır (Şehitoğlu, 2006). Hamam 2009 yılında restorasyon geçirmiş ve Tofaş'a bağlı sergi mekanı olarak kullanılmaktadır.

Hamamın güneydoğu cephesine hamamın bitişiğine betonarme ek yapılmıştır (Şekil 3.208.). Hamamın kuzeydoğu cephesinde bulunan kapısı kapatılıp, yapıya giriş buradan sağlanmıştır. Hamamın güneydoğu cephesinde bulunan pencere, kapı olarak kullanılıp ek ile hamam arasında geçiş sağlanmıştır. Ilıklığa bağlanan hela ve usturalık arasındaki duvarlar kaldırılmıştır. Hamamın soyunmalık, ılıklık, sıcaklık ve halvet hücreleri sergi alanı olarak kullanılmaktadır (Şekil 3.206.).

Şekil 3.204. Umurbey Hamamı Planı (Şehitoğlu ve A. Gabriel'den alınarak çizilmiştir.)

Şekil 3.205. Umurbey Hamamı Restorasyon Planı (Yangın Kaçış Planından alınarak çizilmiştir.)

Şekil 3.206. Umurbey Hamamı Soyunmalık Kısmı (Asiltürk, 2023)

Şekil 3.207. Umurbey Hamamı Soyunmalık ile Ilıklığı Birbirine Bağlayan Merdiven (Asiltürk, 2023)

Şekil 3.208. Umurbey Hamamı'na Yapılan Ek Mekân (Asiltürk, 2023)

3.2.20. Yeşil Hamamı

Adres	Yeşil Mah. 1. Yeşil Cad. No:62	Hamamın Türü	Tek Hamam
Yapım Tarihi	15. yy	Mevcut Durumu	Hediyelik Eşya Mağazası
Yaptıranı	Kösec Ali Paşa (Sofu Bedrettin)	Mülkiyet	Özel Mülkiyet
Mimari Çağı	Osmanlı Dönemi	Tescil Tarihi	1986

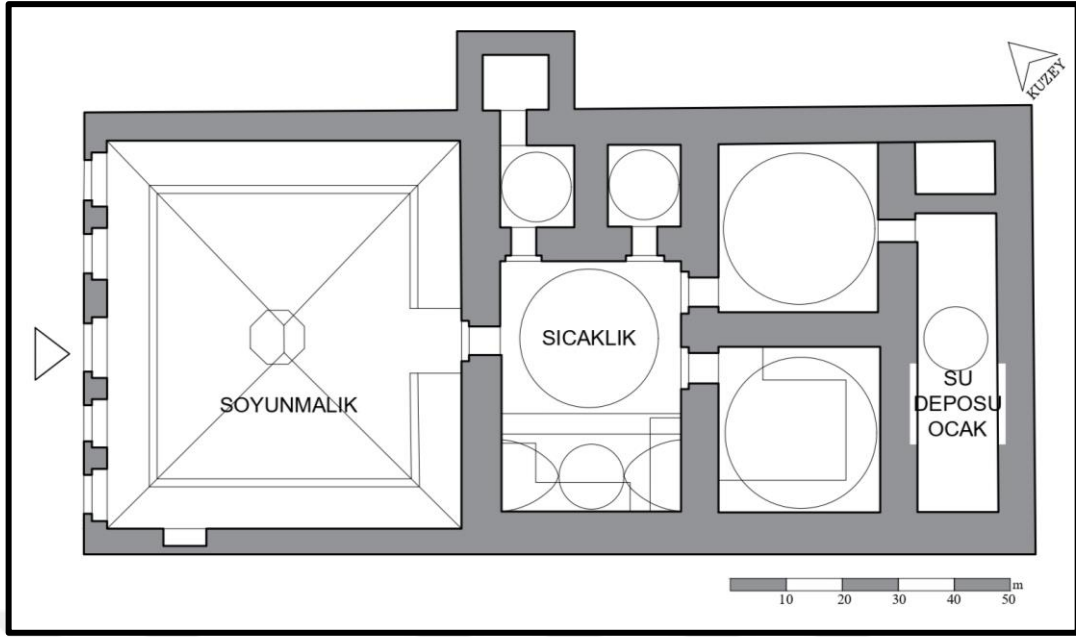
Şekil 3.209. Yeşil Hamamı'nın Haritadaki Konumu (URL-46)

Şekil 3.210. Yeşil Hamamı Giriş Cephesi (Asiltürk, 2023)

Yeşil Hamamı, 1.Yeşil Caddesi üzerinde Yeşil Camii'nin güneyinde Yeşil Türbe'nin batısında bulunmaktadır. Hamam Sofu Bedrettin-Köse Türbedar-Kösec Ali Paşa adları ile anılan bir kişi tarafından, günümüze kadar ulaşmamış bir medreseye gelir sağlaması amacıyla yaptırılmıştır. Hamamın yapım tarihine ilişkin net bir bilgi bulunmamaktadır fakat medresenin yapım tarihine bakıldığında 1485'ten önce yapılmış olduğu söylenilebilir (Baykal, 1993).

Yeşil Hamamı, dikdörtgen planlı bir tek hamamdır. Kuzeybatı cephesinde bulunan kapıdan kare planlı soyunmalığa geçilir. Soyunmalık ahşap çatı ile örtülüdür. Soyunmalığın güneydoğu duvarından sıcaklığa geçilir. Sıcaklıkta iki halvet hücresi bulunmaktadır. Kuzeydoğu yönünde küçük bir hücre, hela ve usturalık bulunur. Su deposu ve ocak yapının en sonunda güneydoğu cephesinde bulunur (Şehitoğlu, 2006).

Şekil 3.211. Yeşil Hamamı Planı (Şehitoğlu ve E. H. Ayverdi'den alınarak çizilmiştir.)

Hamam tamamen harap hale geldiği için 1620, 1633 ve 1680 yılında Muharrem Halife tarafından onarılmıştır. 1680 yılında hamamın kubbe kurşunları satılmış, elde edilen gelir ile onarılmıştır (Anonim, 1943). Hamam 2000'li yılların başında talebin azalması sebebiyle kapatılmıştır (Şehitoğlu, 2006). Hamam günümüzde özel mülkiyettedir ve hediyelik eşya dükkanı olarak kullanılmaktadır. Dükkan sahibinin izin vermemesi sebebiyle hamamın iç mekanı hakkında veri elde edilememiştir.

3.3. Günümüzde Âtıl Halde veya Sadece Kalıntı Halinde Olan Hamam Yapıları

3.3.1. Batpazarı (Davutpaşa) Hamamı

Adres	Batpazarı Sk. No:19	Hamamın Türü	Tek Hamam
Yapım Tarihi	1485	Mevcut Durumu	Kullanılmıyor
Yaptıranı	Davut Paşa	Mülkiyet	Özel Mülkiyet
Mimari Çağı	Osmanlı Dönemi	Tescil Tarihi	1986

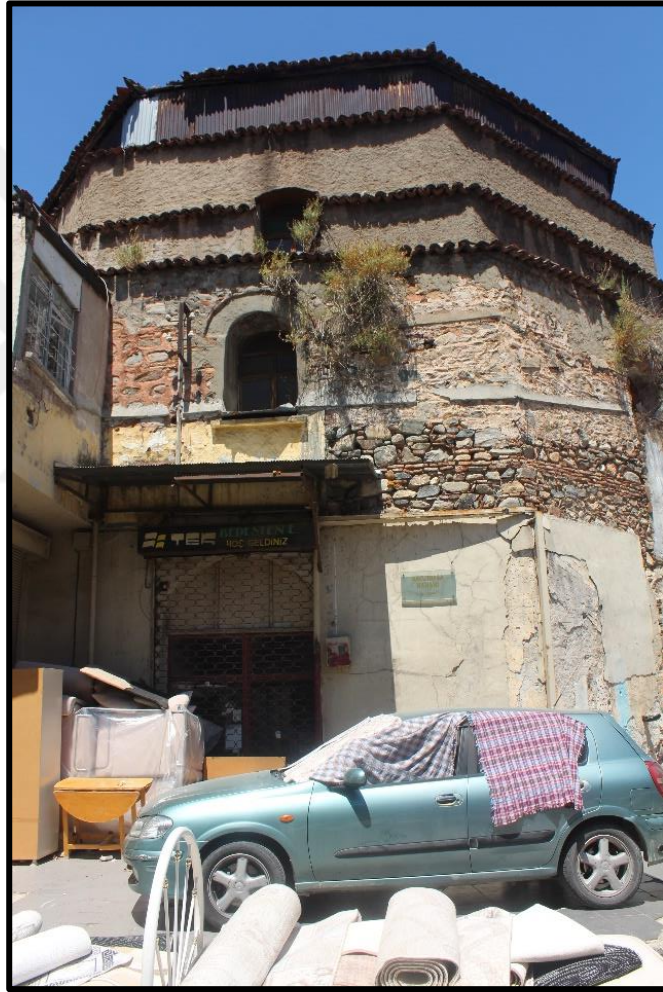
Şekil 3.212. Batpazarı (Davutpaşa) Hamamı'nın Haritadaki Konumu (URL-47)

Davutpaşa Hamamı, Kayhan Mahallesi'nde Batpazarı Sokak ile Yiğit Köhne Sokağın köşesinde bulunmaktadır. II. Bayezid'in sadrazamı olan Davut Paşa tarafından 1485 yılında İstanbul'da bulunan Davutpaşa Cami'sine gelir getirmesi amacıyla yaptırmıştır (Baykal K. , 1993).

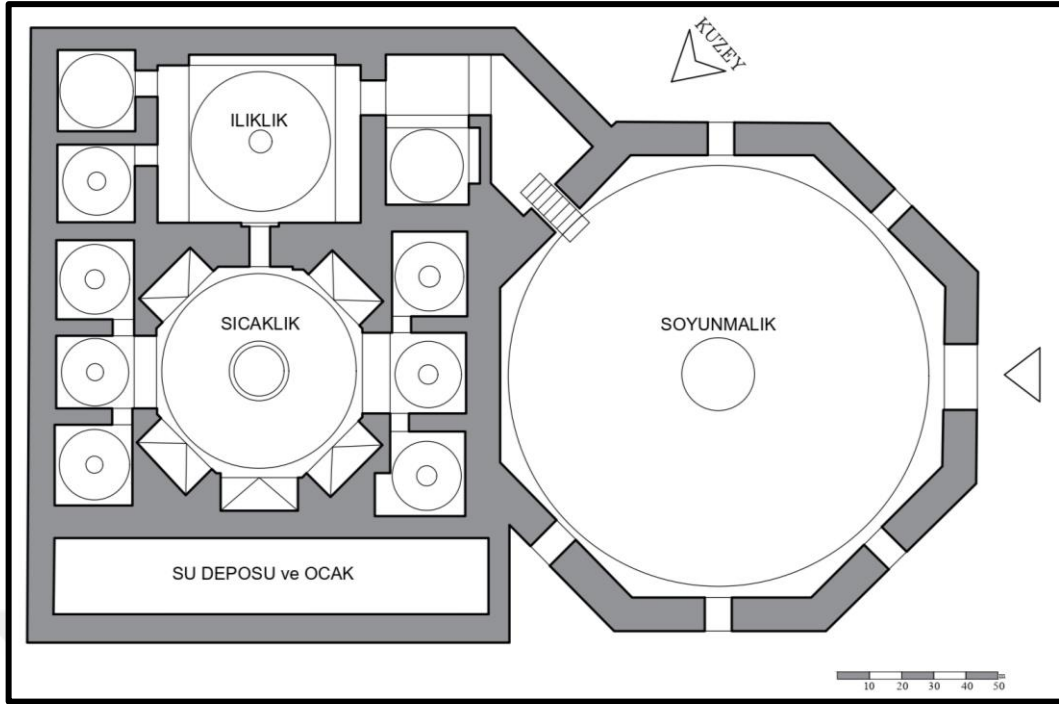
Davutpaşa Hamamı'nın plan yapısı diğer hamamlara göre daha yenilikçi bir yapıya sahiptir. 1943 yılında Halkevi Neşriyatının 'Bursa Hamamlar' adlı eserinde bu hamamın 1493 yılında Bursa sicillerine dayandırarak çift hamam olarak kullanıldığından bahsetmektedir. Fakat E. Hakkı Ayverdi plan tipi dikkate alındığında çift hamam olarak kullanılmasının imkânsız olduğunu belirtmektedir.

Hamamın soyunmalık bölümü diğer hamamlardan farklı olarak 14,00 x 14,00 m ölçülerinde sekizgen bir plan tipine sahiptir. Kubbeye örtülü olan bu mekân baklavalı kuşağa oturmaktadır. Kemal Ahmet Aru'nun aktardığına göre soyunmalık bölümünde

sekiz köşeli bir mermer havuz bulunmaktadır. Fakat günümüze kadar ulaşamamıştır (Aru, 1949). Soyunmalığın doğu köşesinden bir merdivenle geçiş mekanına geçilir. Bu iki mekân arasında 1,73 metrelik bir kot farkı bulunmaktadır. Geçiş mekanına bir hela bağlanmıştır. Geçiş mekânından da ılıkliğa geçilmektedir. Dikdörtgen planlı olan ılıkliğa iki hücre bağlanmaktadır. Sıcaklık mekânı ise kubbeyle örtülü ana mekân ve karşılıklı iki eyvandan oluşmaktadır. Her iki eyvandan da iki adet halvet hücrelerine geçilmektedir. Su deposu ve ocak batı yönündedir. Dış duvarlarında moloz taşla örülmüştür ve cepheleri sıvanmıştır (Klinghardt, 1927).

Şekil 3.213. Davutpaşa Hamamı'nın Giriş Cephesi (Asiltürk, 2023)

Şekil 3.214. Batpazarı (Davutpaşa) Hamamı Restitüsyon Planı (Asiltürk, Şehitoğlu'ndan alınarak çizilmiştir.)

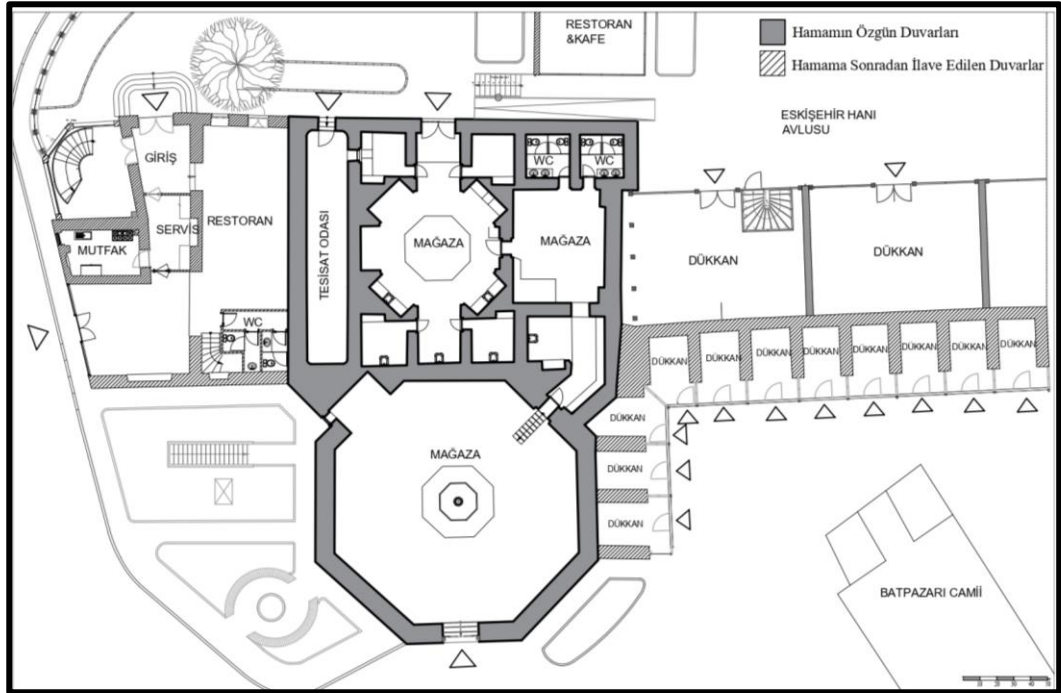
Kayıtlardan elde edilen bilgilere göre; 1544 1617, 1720, 1786 ve 1903 yıllarında hamamda kısmî onarımlar yapılmıştır (Kepecioğlu, 1935). 1960'lı yıllarda soyunmalığın içerisine ahşap bir kat yapılarak çarşı işlevinde kullanılmaya başlanmıştır (Yüksel, 1983). 1980'li yıllarda çıkan yangın sonucunda ahşap ek tamamen kaldırılmıştır (Şehitoğlu, 2006).

Hamam 2000'li yıllarda mobilya mağazası ve depo olarak kullanılmaktadır. Soyunmalık kısmının iç mekanla bağlantısını sağlayan kapı örülerek tek ticaret merkezi haline dönüştürülmüştür. Külhan ve sıcaklık kısımlarına dışarıdan bir bağlantı olması için kapı açılmıştır. Sıcaklık bölümündeki göbek taşı ve soyunmalık bölümündeki havuz yerinde yoktur. Hamamın üst örtüsündeki kubbeler beton tabakası ile kaplanmıştır ve filgözleri tamamen yok olmuştur. İç mekanlarda özgün mermer kaplamalar ve hamam sıvaların büyük çoğunluğu halen durmaktadır (Şehitoğlu, 2006).

Şekil 3.215. Davutpaşa Hamamı'nın Cephesindeki Bozulmalar (Asiltürk, 2023)

Hamam günümüzde kullanılmamaktadır ve harabe bir durumdadır. Hamamın bağlı olduğu ilçe belediyesi tarafından kamulaştırılarak 'Bitpazarı Kentsel Tasarım Projesi' kapsamında yanında bulunan Eskişehir Hanı ile birlikte restore edileceği açıklanmıştır. Fakat restorasyon projesi çizilmesine rağmen hayata geçirilememiştir.

Şekil 3.216. Batpazarı (Davutpaşa) Hamamı Restorasyon Planı (Asiltürk, Bursa Büyükşehir Belediyesi Arşivinde alınarak çizilmiştir.)

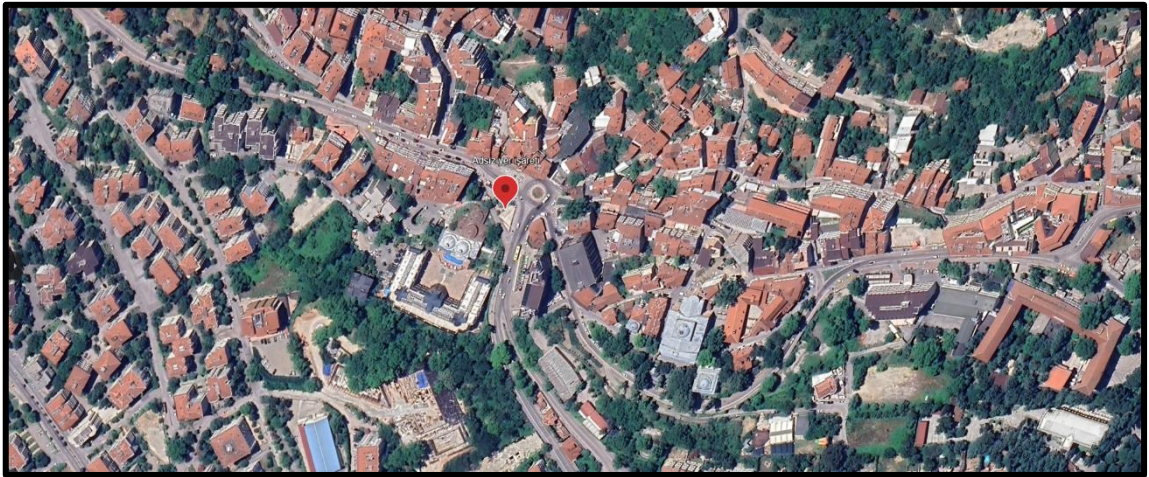
Davutpaşa Hamamı'nın 2010 yılında hazırlanan restorasyon projesinde; soyunmalık, ılıkılık ve sıcaklık mekanlarına mağaza işlevi verilmiştir. Sıcaklık mekânında bulunan halvet hücresinin birinin duvarına kapı açılarak mağazaya ilave kapı eklenmiştir. Su deposu tesisat odası olarak revize edilmiştir. Hamamın doğu tarafında hamama ne zaman ilave edildiği bilinmeyen duvar yapısı korunarak dükkân işlevi verilmiştir (Şekil 3.217.). Fakat günümüzdeki koşullar göz önüne alındığında dükkânların ebatları verilen işlevi karşılaması açısından yetersiz kalacak gibi gözükmetedir. Bu sıralı dükkânların arkasına Eskişehir hanı avlusuna açılacak şekilde boyut açısından diğer dükkânlara göre daha iyi durumda iki adet dükkân eklenmiştir. Hamamın batı tarafına hamamla bir bağlantısı olmayan bir restoran mekânı eklenmiştir.

Şekil 3.217. Davutpaşa Hamamı'nda Bulunan Sıralı Dükkânlar (Asiltürk, 2023)

3.3.2. Horhor Hamamı

Adres	Kükürtlü Mah. Zübeyde Hanım Caddesi	Hamamın Türü	-
Yapım Tarihi	-	Mevcut Durumu	Kalıntı
Yaptıranı	-	Mülkiyet	Hüdavendigâr Vakfı
Mimari Çağı	Osmanlı Dönemi	Tescil Tarihi	1986

Şekil 3.218. Horhor Hamamı'nın Haritadaki Konumu (URL-48)

Şekil 3.219. Horhor Hamamı'nın Yerine Yapılan Bina (Asiltürk, 2023)

Kaynaklardan elde edilen bilgilere göre Bursa’da Horhor hamamı adında iki farklı yapıdan bahsedilmektedir. Bunlardan biri hakkında, Çekirge Havuzlupark alanında 1950’li yıllarda kadın ve erkek bölümleri bulunan Horhor Hamamı diye adlandırılan büyük bir banyo olduğu söylenmektedir (Baykal, 1993). Fakat Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından 1997-98 yıllarında Havuzlupark alanında yapılan çalışmada, bu yapılara ilişkin herhangi bir ize rastlanmamıştır. Diğer yapı ise, E. Şehitoğlu’nun Vakıflar Genel Müdürlüğü Sanat Tarihçisi P. N. Kılıç’tan elde ettiği bilgilere göre Eski Kaplıca’nın güneyinde bulunan kubbeli yapının Horhor Hamamı olduğu söylenmektedir (Şehitoğlu, 2006).

3.3.3. Oruçbey Hamamı

Adres	Oruç Bey Caddesi	Hamamın Türü	-
Yapım Tarihi	15. yy	Mevcut Durumu	Kalıntı
Yaptıranı	Oruç Bey	Mülkiyet	-
Mimari Çağı	Osmanlı Dönemi	Tescil Tarihi	1986

Şekil 3.220. Oruçbey Hamamı'nın Haritadaki Konumu (URL-49)

Şekil 3.221. Oruç Bey Hamam Kalıntısı (Asiltürk, 2023)

Oruç Bey Hamamı, Kara Timurtaş Paşa'nın oğlu Oruç Bey tarafından 1420 yılından önce Kapalı Mektebe gelir olması amacıyla yaptırılmıştır. Yıkık hamam adıyla da anılmaktadır. Kayıtlara göre 1558, 1564, 1592, 1614 ve 1669 yıllarında onarılan hamam, 1787 yılında harap bir haldedir (Anonim, 1943). 1930'lu yıllarda birkaç temel ve duvarı mevcuttur (Kepecioğlu, 1935).

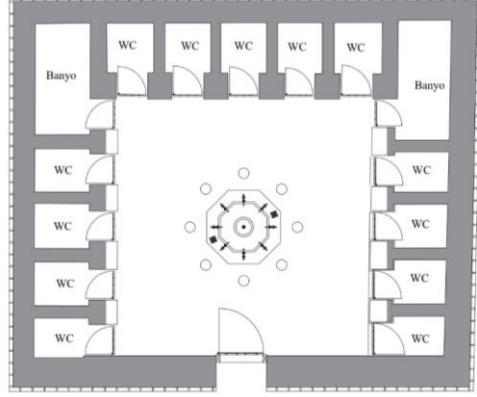
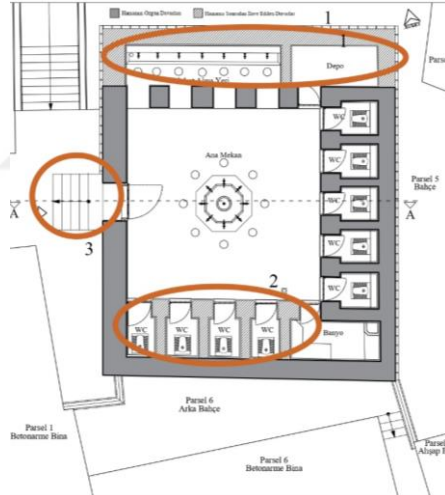
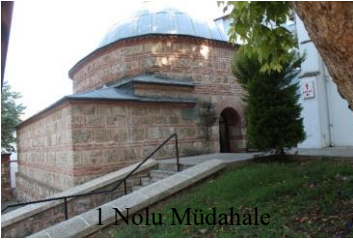
Hamam kalıntısı günümüzde Oruç Bey Caddesi üzerinde Oruç Bey Türbesi'nin karşısında yer almaktadır.

4. BURSA'NIN MERKEZ İLÇELERİNDE YENİDEN İŞLEVLENDİRİLEN HAMAM YAPILARILININ DEĞERLENDİRİLMESİ

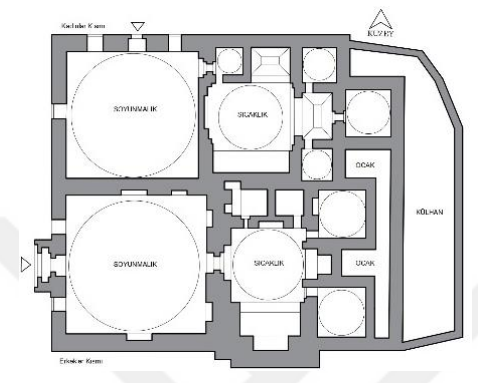
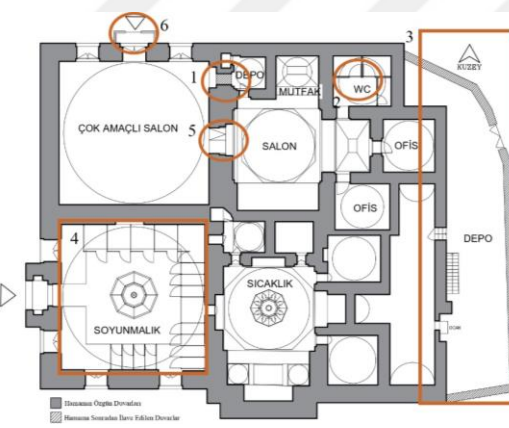
Bursa'nın merkez ilçelerinde (Osmangazi, Nilüfer, Kestel, Gürsu, Yıldırım) yeniden işlevlendirilen 20 adet hamam yapısı bulunmaktadır. Bunlardan 11 tane hamam yapısı (Başçı İbrahimpaşa Hamamı, Emir Sultan Hamamı, İbrahimpaşa (Çandarlı) Hamamı, İncirli Hamamı, İnebey Hamamı, Kayhan Hamamı, Kiremitçi Sinan Bey Hamamı, Muallimzade Hamamı, Muradiye Hamamı, Orhangazi Hamamı, Reyhanpaşa Hamamı, Yeşil Hamamı) alan çalışması esnasında kapalı durumda veya restorasyon aşamasında olması gibi çeşitli nedenlerden ötürü iç mekanları hakkında yeterli veri elde edilememesinden dolayı değerlendirme çalışmasına dahil edilmemiştir.

Değerlendirme çalışması kapsamına dahil edilen 8 adet hamam yapısında (Cık Cık Hamamı, Mahkeme Hamamı, Nalıncılar Hamamı, Ördekli Hamamı, Perşembe Hamamı, Şengül Hamamı, Tavukpazarı Hamamı, Umurbey Hamamı) meydana gelen müdahalelerin analiz edilmesini kolaylaştırmak amacıyla tablo çalışmaları yapılmıştır. Bu amaçla hazırlanan tabloda; hamamlarda meydana gelen müdahaleler plan, cephe, strüktür ve çevre olmak üzere dört başlık altında incelenmiştir. Bu müdahaleler sonucunda hamamda oluşan süreç değerlendirilmiştir. Sonrasında hamamların yeniden işlevlendirme sonrasında sürdürülebilirlik ve mekânsal dönüşümlerinin analizleri iki başlık altında incelenmiştir.

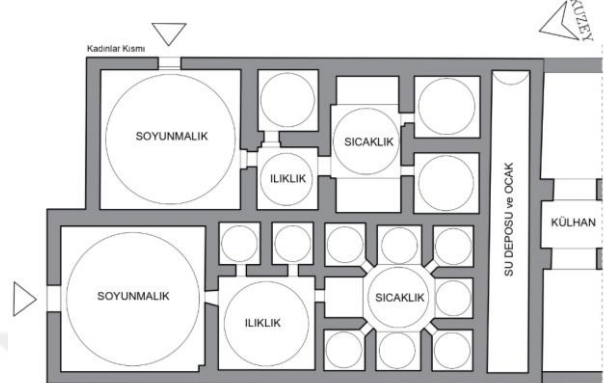
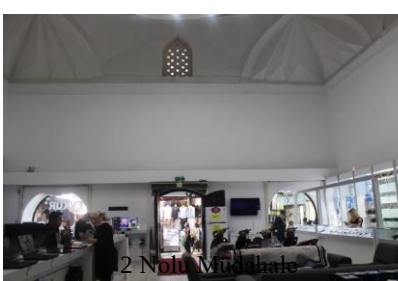
Tablo 4.1. Cık Cık (Gir-Çık) Hamamı'nın Müdahale Tespit Tablosu

Cık Cık (Gir-Çık) Hamamı			
 Restitüsyon Planı	Müdahale Tespitleri	Plan	- Hamamın kuzey cephesinde bulunan duvar kalıntıları tamamlanarak abdest alma yeri ve depo yapılmıştır (1 Nolu Müdahale). - Hamamın güneyinde yıkılan yıkanma bölümü özgün planına uygun olarak bölünerek wc yapılmıştır (2 Nolu Müdahale).
		Cephe	Hamamın kuzey cephesinde yıkılan kısmı özgün yapısına uygun olarak tekrardan yapılmıştır.
		Strüktür	Yapının strüktür sistemine zarar verebilecek ağaçlar (incir vs.) temizlenmiştir.
		Çevre	- Bayındırlık çalışmaları nedeniyle kaldırım kotunun altında kalan hamam yapısının girişine merdiven eklenmiştir (3 Nolu Müdahale). - Hamamın batı cephesinde bulunan wc kaldırılarak merdiven yapılmıştır (4. Nolu Müdahale).
 Günümüzdeki Durumunun Planı		Tespitlere Ait Görseller	
Değerlendirmeler			- Yapının özgün yapısına uygun olarak restore edilmesi olumlu bulunmuştur. - Yapının kuzey cephesinde sonradan yıkılan duvar kısımları özgün yapısına uygun olarak tekrardan yapılması olumlu bulunmuştur. - Onarım çalışmalarında yapının havalandırma gibi tesisat sistemlerinin uygun planlanmamasından dolayı yapıda nem ve rutubet sorunu oluşmuştur.

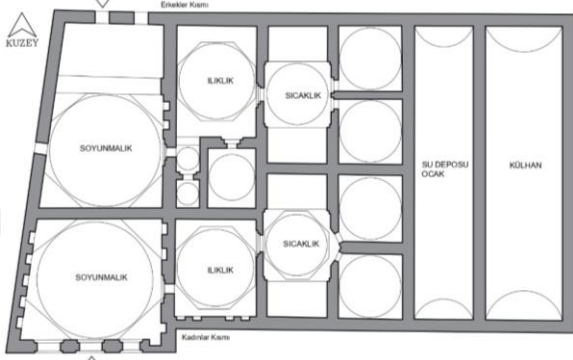
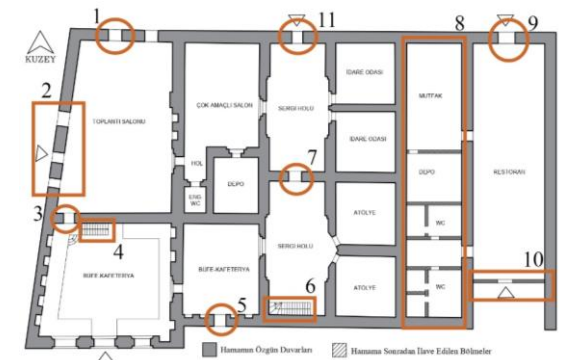
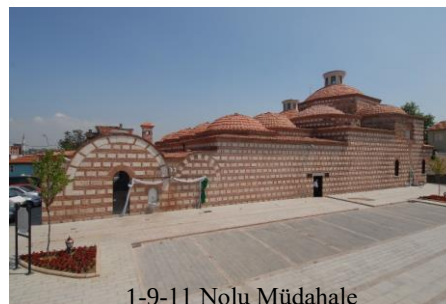
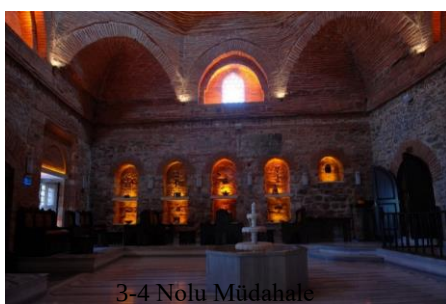
Tablo 4.2. Mahkeme Hamamı'nın Müdahale Tespit Tablosu

Mahkeme Hamamı				
 Restitüsyon Planı	Müdahale Tespitleri	Plan	- Soyunmalık bölümünden aralık bölümüne geçiş kapatılmıştır (1 Nolu Müdahale) - Halvet hücrelerine bölücü elemanlar eklenerek wc haline eklenmiştir (2 Nolu Müdahale) - Hamamın yıkılan külhan duvarları tekrardan inşa edilerek iki katlı hale getirilmiştir (3 Nolu Müdahale) - Soyunmalığın doğu duvarından ılıkliğe geçiş için boşluk açılmıştır (5 Nolu Müdahale)	
		Cephe	- Giriş kapısına camdan rüzgarlık eklenmiştir (6 Nolu Müdahale) - Kuzey cephesinde bulunan kemerli pencerelerdeki kemerler kaldırılmıştır.	
		Strüktür	Hamamın strüktür yapısına müdahale edilmemiştir.	
		Çevre	Hamamın çevresindeki bayındırlık çalışmaları nedeniyle güney cephesindeki kaldırım kotu yükselmiştir. Güney cephesinde bulunan pencerelerin kapanmaması için mazgal yerleştirilmiştir.	
 Günümüzdeki Durumunun Planı		Tespitlere Ait Görseller	 	
Değerlendirmeler			- Binaya kültür merkezi işlevinin verilmesi doğru bir uygulama olarak izlenmiştir. Mekânın sanatsal değerinin yüksek olması gibi değerlerden dolayı binaya en az müdahaleyi gerektirecek işlevin verilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda kültür merkezi işlevi binaya uygun bulunmuştur - Zamanla yapı çevresinde bayındırlık çalışmaları sonucunda yapının güney cephesi kaldırım kotunun altında kalmaktadır. İç bahçe gibi çözümler yerine yapının bitişiğine mazgal yerleştirilmesi yapının boyutunun algılanmasının azaltacağından olumsuz bulunmuştur. - Hamama tamamen yeni işlev verilmesinin yerine bir kısmının özgün işlevinde kullanılıyor olması olumlu bulunmuştur.	

Tablo 4.3. Nalıncılar Hamamı'nın Müdahale Tespit Tablosu

Nalıncılar Hamamı				
 Restitüsyon Planı	Müdahale Tespitleri	Plan	- Hamamın kadınlar kısmı girişi kapatılmıştır (1 Nolu Müdahale) - Erkekler kısmının giriş kapısının iki yanına pencere boşluğu açılmıştır ve vitrin olarak kullanılmaktadır (2 Nolu Müdahale) - Kadınlar ve erkekler kısmının sıcaklık mekanlarının ortak duvarından geçiş için boşluk açılmıştır (3 Nolu Müdahale) - Erkekler kısmının halvet hücrelerinden su deposuna geçiş için boşluk açılmıştır (4 Nolu Müdahale) - Kadınlar kısmının halvet hücrelerinden su deposuna geçiş için boşluk açılmıştır (5 Nolu Müdahale) - Su deposundan sonradan yapılan ek yapıya geçiş için boşluk açılmıştır (6 Nolu Müdahale) - Soyunmalıklar arasında bulunan duvardan geçiş için boşluk açılmıştır (8 Nolu Müdahale)	
		Cephe	- Soyunmalık bölümünde büyük oranda yıkılan duvarlar özgün durumuna uygun olarak tekrardan inşa edilmiştir. - Yapının tamamen yıkılan külhan kısmına betonarme bir ek yapılarak cephesi özgün durumundan bağımsız olarak kompozit malzeme ile kaplanmıştır.	
		Strüktür	- Yapının temeller arasında bulunan kısım kazı çalışması ile ortaya çıkarılarak yapıya dahil edilmiştir. - Kadınlar kısmının soyunmalık bölümüne betonarme asma kat yapılmıştır (9 Nolu Müdahale)	
		Çevre	Günümüze ulaşamayan külhan yapısının yerine betonarme ek yapılmıştır (7 Nolu Müdahale)	
		Tespitlere Ait Görseller	 	
Değerlendirmeler		- Söz konusu yapının bulunduğu çevrenin tamamen ticaret bölgesi olması nedeni ile verilen işlev olumlu bulunmuştur. - Ticaret işlevi verilen diğer yapıların aksine tek bir yere ait olarak planlanması özgün plan karakterinin kısmen bozulmamasına sebep olmuştur. - Yapının iç mekanlarında uygulanan betonarme asma kat binada yanlış izlerin bırakılmasına neden olacağından olumsuz bulunmuştur. - Külhan kısmına sonradan ilave edilen betonarme yapının cephesinin kapalı bir kütle ve tarihi dokudan bağımsız bir malzeme seçimi olumsuz bulunmuştur. - Yapının kuzey cephesindeki ticaret bölgesindeki üst örtü olarak kullanılan tonozlar yapının boyutunun cepheden algılanmasını zorlaştırdığı için olumsuz bulunmuştur.		

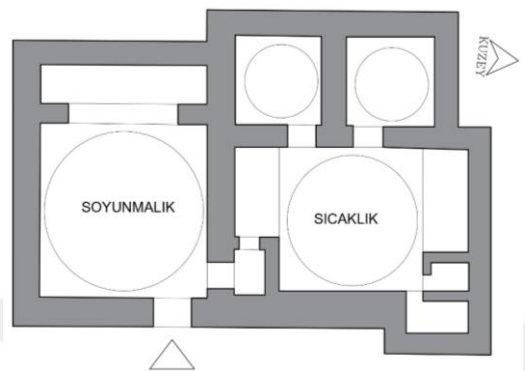
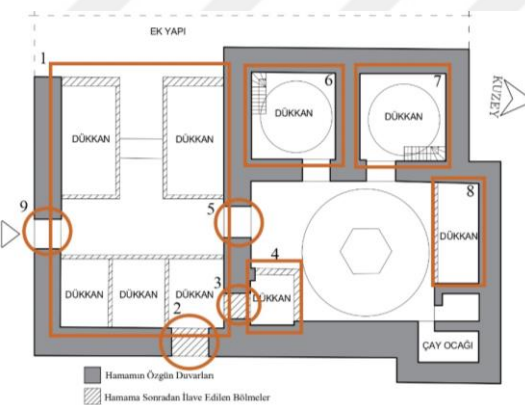
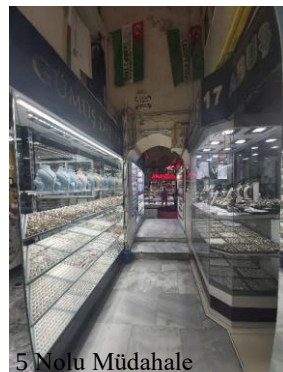
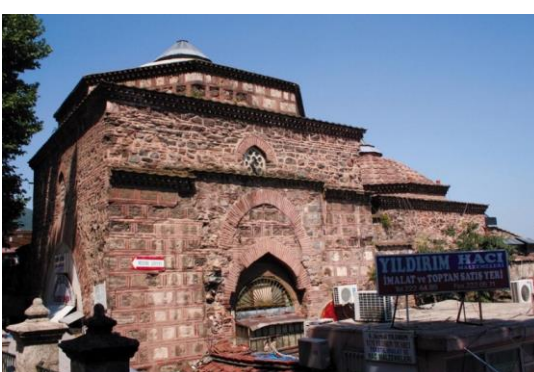
Tablo 4.4. Ördekli Hamamı'nın Müdahale Tespit Tablosu

Ördekli Hamamı			
 Restitüsyon Planı	Müdahale Tespitleri	Plan	- Özgün planında kapı olan bu kısım pencereye dönüştürülmüştür (1 Nolu Müdahale) - Özgün planında pencere olan bu kısım kapıya dönüştürülmüştür. Kapının iki yanına pencere açılmıştır (2 Nolu Müdahale) - Kadın ve erkek soyunmalık mekanları arasında kapı açılarak iki hamamın birbirine bağlanması sağlanmıştır (3 Nolu Müdahale) - Kadın soyunmalık ve sıcaklık mekanlarına merdiven eklenerek bodrum kat ıslak hacim olarak kullanılmıştır (4-6 Nolu Müdahale) - Mekâna dışarıdan ulaşım için kapı açılmıştır (5 Nolu Müdahale) - Kadın ve erkekler kısmının sıcaklık mekanının ortak duvarından boşluk açılarak iki kısım birbirine bağlanmıştır (7 Nolu Müdahale) - Su deposu kısmı bölücü malzemelerle bölünerek mutfak ve wc olarak kullanılmıştır (8 Nolu Müdahale) - Külhan kısmına dışarıdan kapı eklenmiştir (9-10 Nolu Müdahale)
		Cephe	- Yapının cephesinde yıkılan duvarlar özgün malzemesine uygun olarak tamamlanmıştır. - Yapının cephesinde özgün yapısında kapı olan kısım kapatılarak pencereye dönüştürülmüştür (1 Nolu Müdahale) - Yapıda külhan, erkek soyunmalık, erkek sıcaklık ve kadın ılıkılık gibi mekanlara dışarıdan kapı açılmıştır (2-5-9-10-11 Nolu Müdahale)
		Strüktür	Hamam yapısında kadın soyunmalık ve kadın sıcaklık bölümlerine bodruma inen merdiven eklemek için döşemesinde boşluk açılmıştır (4-6 Nolu Müdahale)
		Çevre	Yapının çevresine herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır.
 Günümüzdeki Durumunun Planı	Tespitlere Ait Görseller	 1-9-11 Nolu Müdahale 3-4 Nolu Müdahale 6 Nolu Müdahale 5 Nolu Müdahale	
Değerlendirmeler		- Yapının konumunun mahalle içerisinde olması ve ulaşım ağına yakın olmasından dolayı verişen işlev olumlu bulunmuştur. - Yapının cephesinde yıkılan duvarların yerine özgün planına uygun olarak tamamlanması ve cepheden bakıldığında özgün malzeme ile sonradan yapılan malzemenin ayırt edilebiliyor olması olumlu bulunmuştur. - Yapının çevresindeki kütle yoğunluğunun az olması tarihi yapının çevren algılanması açısından olumlu bulunmuştur. - Kadınlar kısmının soyunmalığında bulunan fiskiyeli havuz ve ahşap sedirlerin kaldırılmaması tarihi yapının özgün işlevine atıfta bulunulması olumlu bulunmuştur.	

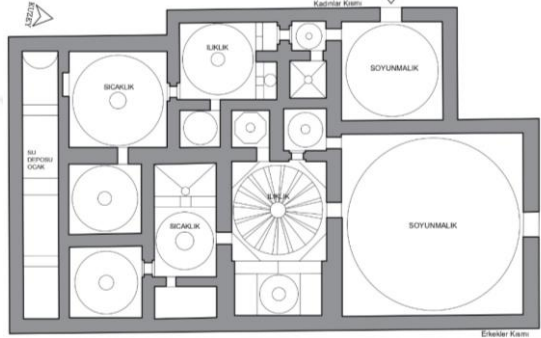
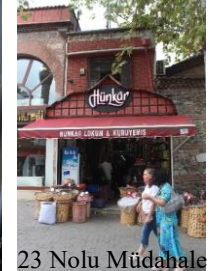
Tablo 4.5. Perşembe (Kadı) Hamamı'nın Müdahale Tespit Tablosu

Perşembe (Kadı) Hamamı				
 Restitüsyon Planı	Müdahale Tespitleri	Plan	- Hamamın halvet hücrelerine eyvanların yan kısımlarından giriş için boşluk açılmıştır. Köşelerde bulunan özgün girişler cam ile kapatılmıştır (4 Nolu Müdahale) - Halvet hücrelerinin köşelerinde bulunan girişler kapatılmıştır (5-6 Nolu Müdahale) - Halvet hücresine giriş için boşluk açılmıştır (7 Nolu Müdahale) - Aralık kısmı ile bitişiğinde bulunan halvet hücresinin ortak duvarı kaldırılmıştır ve asma kat eklenmiştir (8 Nolu Müdahale) - Hamamın aralık ile ılıkılık kısmında bulunan geçiş kapatılmıştır (10 Nolu Müdahale) - Hamamın soyunmalıktan aralığa geçiş kısmı kapatılmıştır (13 Nolu Müdahale)	
		Cephe	- Hamamın doğu cephesine sıcaklık kısmından giriş eklenmiştir (3 Nolu Müdahale) - Hamamın batı cephesine ılıkılık kısmından giriş eklenmiştir (9 Nolu Müdahale) - Hamamın aralık mekanına giriş için kapı eklenmiştir (11-12 Nolu Müdahale) - Soyunmalığın alt kotundan hamamın batı cephesinden giriş eklenmiştir (14-15 Nolu Müdahale) - Hamamın güney cephesinde bulunan Cumhuriyet Caddesi'nin yol genişletme çalışmaları sırasında soyunmalığın bir kısmı yıkılmıştır. Yıkılan kısım geniş bir kemerle kapatılmıştır (19 Nolu Müdahale)	
		Strüktür	- Soyunmalık kısmının kat yüksekliğinin fazla olmasından dolayı bu mekâna betonarme asma kat yapılmıştır (16 Nolu Müdahale) - Soyunmalığın güney cephesinde bulunan mekanlara betonarme asma kat yapılmıştır (18 Nolu Müdahale) - Hamamın bitişiğine yapılan ek yapı betonarme sistem ile yapılmıştır (11-17 Nolu Müdahale)	
		Çevre	- Hamamın kuzey cephesine özgün hamam mimarisinde bulunan cephe malzemeleri kullanılarak bitişik ek bir yapı yapılmıştır (11-17 Nolu Müdahale) - Hamamın doğu cephesine bitişik ek bir yapı yapılmıştır (2 Nolu Müdahale) - Hamamın kaldırım kotundan alçakta kalan kısmına giriş için merdiven eklenmiştir (20 Nolu Müdahale)	
 Restorasyon Planı (Alt Zemin Kat) Restorasyon Planı (Üst Zemin Kat)	Tespitlere Ait Görseller			
Değerlendirmeler		- Söz konusu yapının bulunduğu çevrenin tamamen ticaret bölgesi olması nedeni ile verilen işlev olumlu bulunmuştur. - Yapının küçük dükkanlara bölünmesi ile özgün plan karakteri bozulmuştur. - Yapı çevresindeki bayındırlık çalışmalarının tarihi yapıların konumları göz ardı edilerek yapılması yapının kısmen yok olmasına neden olmuştur. Bu yaklaşım korumacılık adına yanlıştır. - Yapının iç mekanlarında uygulanan betonarme asma kat binada yanlış izlerin bırakılmasına neden olacağından olumsuz bulunmuştur. - Günümüzde anıtın yakın çevresinden tren yolu geçmektedir. Bu durum binanın strüktüründe problemler yaşanmasına neden olacaktır.		

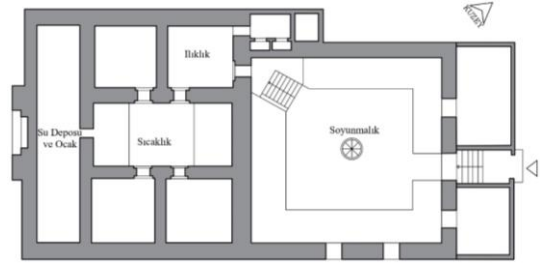
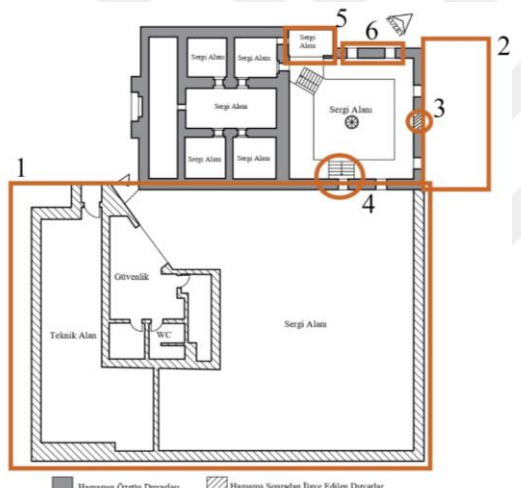
Tablo 4.6. Şengül Hamamı'nın Müdahale Tespit Tablosu

Şengül Hamamı				
 Restitüsyon Planı	Müdahale Tespitleri	Plan	- Soyunmalığın batı duvarı yıkılmıştır (1 Nolu Müdahale) - Hamamın öğün kapısı kapatılmıştır (2 Nolu Müdahale) - Hamamın soyunmalıktan aralık kısmına geçiş kapısı kapatılmıştır (3 Nolu Müdahale) - Aralık kısmının duvarları yıkılıp bölücü duvarla kapatılarak dükkân yapılmıştır (4 Nolu Müdahale) - Soyunmalığın orta aksından sıcaklığa geçiş için boşluk açılmıştır (5 Nolu Müdahale) - Sıcaklıkta bulunan eyvan bölücü malzemelerle kapatılıp dükkân yapılmıştır (8 Nolu Müdahale) - Hamamın güney cephesinden yapıya giriş açılmıştır (9 Nolu Müdahale)	
		Cephe	- Yapının batı cephesinde yıkılan duvarları tamamlanmamıştır. - Batı cephesine bitişik betonarme bir ek yapı yapılmıştır.	
		Strüktür	Halvet hücrelerinin içerisine merdiven eklenerek betonarme asma kat yapılmıştır (6-7 Nolu Müdahale)	
		Çevre	Batı cephesine betonarme ek yapılmıştır.	
 Günümüzdeki Durumunun Planı	Tespitlere Ait Görseller	 		
Değerlendirmeler		- Yapının giriş kapısı, Osmanlı Devleti döneminde doğu cephesi yönünde yapılmıştır. Giriş kapısına yapılan bu değişim ile binanın planına ve cephesine müdahalede bulunulmuştur. - Yapının içerisine asma kat yerleştirilmesi binanın iç hacmini böldüğü için olumsuz bulunmuştur.		

Tablo 4.7. Tavukpazarı (Meyhaneli) Hamamı'nın Müdahale Tespit Tablosu

Tavukpazarı (Meyhaneli) Hamamı			
 Restitüsyon Planı	Müdahale Tespitleri	Plan	- Soyunmalık ile aralık mekanlarının arasında bulunan geçiş kapatılmıştır (2 Nolu Müdahale) - Aralık ile ılıklik mekanları arasında arasındaki geçiş kapatılmıştır (3 Nolu Müdahale) - Ilıklık mekanının içi bölücü elemanlar ile bölünerek ayrı dükkân haline getirilmiştir (4 Nolu Müdahale) - Kadınlar kısmında bulunan hücre ile erkekler kısmındaki aralık mekanının arasından duvarlar yıkılmıştır (5 Nolu Müdahale) - Kadınlar kısmının ılıklik ile hücresi arasında oluşan kot farkından dolayı merdiven eklenmiştir (6 Nolu Müdahale) - Erkekler kısmının ılıklik mekanının içi bölücü elemanlar ile bölünmüştür (9 Nolu Müdahale) - Hamamın döşeme kotu ile kaldırım kotunun arasında oluşan farktan dolayı merdiven eklenmiştir (12 Nolu Müdahale) - Sıcaklık mekânı ile halvet hücresi arasındaki duvar kaldırılmıştır (13 Nolu Müdahale) - Hamamın erkekler kısmı ile kadınlar kısmının halvet hücresi arasındaki duvardan geçiş için boşluk açılmıştır (14 Nolu Müdahale) - Erkekler kısmının sıcaklık mekanının içi bölücü elemanlar ile bölünmüştür (15 Nolu Müdahale) - Erkekler kısmı ile kadınlar kısmının ılıklik mekanına bağlanan hücre arasından geçiş için boşluk açılmıştır (16 Nolu Müdahale) - Ilıklık mekânı ile hücresi arasındaki ve ılıklik mekânı ile sıcaklık mekânı arasındaki geçiş kapatılmıştır (17-18 Nolu Müdahale) - Sıcaklık mekanının içi bölücü elemanlar ile bölünmüştür (19 Nolu Müdahale) - Halvet hücreleri arasına ve külhanın doğu duvarına geçiş için boşluk açılmıştır (21-23 Nolu Müdahale) - Kadınlar kısmının soyunmalık ile aralık mekanının arasında bulunan geçiş kapatılmıştır (24 Nolu Müdahale)
		Cephe	- Hamamın kuzey cephesi yol çalışmaları nedeniyle yıkılan soyunmalık kısmı tekrardan yapılmamıştır. - Hamamın ılıklik kısmının kuzey cephesinden giriş için boşluk açılmıştır (1 Nolu Müdahale) - Kadınlar kısmının ılıklik mekanının batı duvarına giriş için boşluk açılmıştır (7 Nolu Müdahale) - Ilıklık ve sıcaklık mekanının doğu duvarına ve giriş için kapı eklenmiştir (10-11 Nolu Müdahale) - Halvet hücresinin doğu duvarına pencere eklenerek vitrin olarak kullanılmaktadır (22 Nolu Müdahale)
		Strüktür	Külhan kısmının içerisine betonarme asma kat yapılmıştır (20 Nolu Müdahale)
		Çevre	Hamamın kuzey cephesine bitişik ek bir yapı eklenmiştir (8 Nolu Müdahale)
 Günümüzdeki Durumunun Planı	Tespitlere Ait Görseller	 	
Değerlendirmeler		- Söz konusu yapının bulunduğu çevrenin tamamen ticaret bölgesi olması nedeni ile verilen işlev olumlu bulunmuştur. - Günümüzde anıtın yakın çevresinden tren yolu geçmektedir. Bu durum binanın strüktüründe problemler yaşanmasına neden olacaktır. - Yapının içerisine asma kat yerleştirilmesi binanın iç hacmini böldüğü için olumsuz bulunmuştur.	

Tablo 4.8. Umurbey Hamamı'nın Müdahale Tespit Tablosu

Umurbey Hamamı			
 Restitüsyon Planı	Müdahale Tespitleri	Plan	- Hamamın doğu cephesinde bulunan özgün kapısı kapatılmıştır (3 Nolu Müdahale) - Hamamın kuzey cephesinde pencere olarak kullanılan kısım kapıya dönüştürülmüştür ve merdiven eklenmiştir (4 Nolu Müdahale) - Hücrenin soyunmalık kısmında bulunan duvarı yıkılarak vitrin olarak kullanılmıştır (5 Nolu Müdahale)
		Cephe	Hamamın giriş kısmında 2001 yılında yıkılan saçak kısım tekrardan yapılmamıştır (2 Nolu Müdahale)
Strüktür		Herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır.	
Çevre		Hamamın güneydoğu cephesine betonarme bir ek yapılmıştır (1 Nolu Müdahale)	
 Günümüzdeki Durumunun Planı		Tespitlere Ait Görseller	 1 Nolu Müdahale 5-6 Nolu Müdahale
		Değerlendirmeler	- Binaya müze işlevinin verilmesi doğru bir uygulama olarak izlenmiştir. Mekânın sanatsal değerinin yüksek olması gibi değerlerden dolayı binaya en az müdahaleyi gerektirecek işlevin verilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda müze işlevi binaya uygun bulunmuştur. - Yapının giriş kapısı kuzey cephesi yönünde yapılmıştır. Giriş kapısına yapılan bu değişim ile binanın planına ve cephesine müdahalede bulunulmuştur.

4.1. Yeniden İşlevlendirme Sonrası Tarihi Hamam Yapılarının Sürdürülebilirliğinin Analizi

Sürdürülebilirlik terimi, Birleşmiş Milletler Konferansı'yla birlikte gelişmiş olup kısaca 'sürekli devam etme yeteneği' anlamına gelmektedir. Bu kavram; yaşam, sağlık hizmetleri, eğitim ve mimari gibi çeşitli alanlarda kullanılmaktadır. Mimari yapılar için sürdürülebilirlik, yapıda yaşayan toplumların kültürleri, gelenekleri ve yaşam tarzlarına, ayrıca iklim koşullarına ve çevresel etmenlere bağlı olarak sürekli var olabilme yeteneği olarak tanımlanır. Başka bir deyişle, sürdürülebilirlik mimari yapıların var olma mücadelesi olarak özetlenebilir. Günümüzde, şehirlerdeki hızlı nüfus artışı ve plansız yapılaşma gibi faktörlerle birlikte, bu var olma mücadelesi daha da zor bir hal almaktadır. Bu zorluğun önemli bir nedeni, toplumların kültürel miraslarının gelecek kuşaklara aktarılmasının, o toplumun tarihini, sosyal yapısını ve geleceğini aydınlatmasıdır. Sürdürülebilirlik açısından, tarihi yapıların özellikle korunması ve gelecek nesillere aktarılması önem arz etmektedir (Erşan & Demirarslan, 2020).

1970'lerde "çevresel tasarım", 1980'lerde "yeşil tasarım", ardından 1980'lerin sonları ve 1990'ların başında "ekolojik tasarım" ve son olarak da 1990'ların ortasından günümüze kadar "sürdürülebilir tasarım" terimleriyle tanımlanan sürdürülebilir mimari kavramı, mimari teori ve uygulama alanlarında önemli bir genişlemeye işaret eder. Sürdürülebilir mimari, önceki yaklaşımları içeren kapsamlı bir başlık olup, küresel çevre sorunları ve kalkınma zorluklarına çözüm olarak desteklenen, bütüncül, stratejik ve planlı bir yapılaşma biçimidir. Bu şekilde, sadece morfolojik özellikleri değil, aynı zamanda toplumsal, kültürel ve ekonomik yapıya katkısıyla da çevreye duyarlı bir mimari uygulama öngörülmektedir (Arşan, 2008).

Tarihi yapılar, geçmişteki ekonomik, sosyal ve kültürel mirası yansıtan belgelerdir ve o dönemin kentsel ve mimari tarzını temsil ederler. Önceden tarihi yapılar, işlevselliğini sürdürmek ve doğal afetler, yangınlar ve savaşlar gibi olaylarda hasar gören bölgeleri restore ederek bütünlüğünü korumak için onarılmıştır. Ancak günümüzde, tarihi yapılar, belirli bir döneme ait kültürel kimlik, sosyal yaşam ve mimari tekniklerin birer göstergesi oldukları için korunma amacıyla onarılmaktadırlar (Aydın & Şahin, 2018).

Teknolojinin ve yaşam alışkanlıklarının evrimi, yapıların fonksiyonlarını ve konfor koşullarını zaman içinde değiştirmiştir. Tarihi binalar, zamanla orijinal işlevlerini yitirmekte veya modern konfor gereksinimlerini karşılayamamaktadır. Bu durumda, günümüzde yaygın olan bir koruma yaklaşımı olan yeniden işlevlendirme veya yenileme

teknikleri devreye girmektedir. Bu yöntemlerle, artık orijinal işlevlerini yerine getiremeyen tarihi yapılar, farklı amaçlarla kullanılarak sürdürülebilirlik ve güncel yaşam standartlarına uygun hale getirilmektedir (Yağan Köylü, 2023). Yeniden işlevlendirme kavramı gün geçtikçe artmakta olup, Bursa’da yer alan tarihi hamam yapılarının çoğu özgün işlevini de kaybederek farklı işlevlerle kullanılan yapılar arasında yer almaktadır.

Çalışmanın örneklemini oluşturan 8 adet hamam yapısı yeniden işlevlendirme sonrasında günümüzde hala aktif olarak kullanılmaktadır. Bunlardan dört tanesi konum olarak ticaretin yoğun olduğu alanlarda yer aldığı için ticaret mekânı olarak kullanılmaktadır. Tarihi yapıların ticari işletmelere dönüştürülmesi, sadece korunmalarını sağlamakla kalmaz, aynı zamanda gelir elde etmede önemli bir potansiyeli ortaya çıkarır. Bu yaklaşım, yapıların kültürel ve tarihi değerlerini korurken gelirlerinden de yararlanılmasını sağlar. Böylece, tarihi mirasın sürdürülebilir bir şekilde korunması ve gelecek nesillere aktarılması için güçlü bir temel oluşturulur.

Hamamlara yeniden işlevlendirme sonrasında ticaret mekânı olarak kullanıldığında yapının korunması için tek işletme olarak kullanılması önem arz etmektedir. Aksi halde hamamın içerisinde birçok farklı işletmenin bulunması hamamın mimarisine zarar vermektedir. Örneğin; Tavukpazarı Hamamı’nda tek bir fonksiyon olarak kullanılmasına dair kurul kararı olmasına rağmen günümüzde içerisinde birçok işletme bulunmaktadır (Ek-14) (Tablo 4.7.). Bu da hamamın iç mekanlarının algılanmamasına ve zamanla hamamın daha çok zarar görmesine neden olmuştur. Bunun yanı sıra Nalıncılar Hamamı’nda tek bir işletmenin olması hamamda uygulanan müdahalelerin azalmasına ve hamamın korunmasını sağlamıştır (Tablo 4.3.).

Çalışmanın örneklemini oluşturan diğer yapılar ise sosyal alanlar olarak kullanılmaktadır. Tarihi yapılar, yeni bir işlev kazanarak varlıklarını sürdürürken, hem özgün yapımların tekniklerini ve mimari anlayışı koruyarak geçmişlerinden izler taşır, hem de o dönemin ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamına ışık tutmaktadırlar. Bu yapıların kültür merkezi ve müze gibi fonksiyonlarla kullanılması hem mimari miras olarak hem de içerikleri kapsamında sosyal ve kültürel sürdürülebilirliğin önemli araçları olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; Umurbey Hamamı küçük boyutlu bir hamam olmasına rağmen çevresindeki yapılar ile birleştirilerek sanat galerisi olarak kullanılmaktadır. Bu işlevin doğal aydınlatmaya ihtiyaç duymaması ve iç mekanlarında fazla müdahaleye neden olmamasından dolayı tarihi yapı hem özgün yapısını korumakta hem de günümüze adapte edilerek sosyal ve kültürel sürdürülebilirliğini devam ettirmektedir.

Sonuç olarak, tarihi hamamların yeniden işlevlendirilmesi, kültürel mirasın korunması, sürdürülebilir kalkınma ve çevresel sürdürülebilirlik açısından önemli bir strateji olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, bu projelerin başarılı olabilmesi için çoklu paydaş iş birliği, yerel toplumun katılımı ve uzun vadeli sürdürülebilir planlama önemlidir.

4.2. Yeniden İşlevlendirme Sonrası Mekânsal Dönüşümler

Tarihi hamam yapıları, geçmişten günümüze kadar kültürel, tarihi ve mimari açıdan önemli birer yapıt olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Ancak, zaman içinde değişen yaşam tarzları ve kullanım alışkanlıkları, bu yapıların orijinal işlevlerini kaybetmelerine veya etkisiz hale gelmelerine yol açmıştır. Bu durumda, tarihi hamam yapılarının korunması ve sürdürülebilirliği için yeniden işlevlendirme önemli bir rol oynamaktadır.

Hamam yapıları özgün işlevlerinde ıslak mekanlar ve kendilerine özgü öğeleri barındırmaları ve mahremiyet açısından sağır mekanlardan oluşmaları sebebiyle diğer taşınmaz kültürel varlıklara göre yapı kimliği değişmeden yeni fonksiyonlar yüklemek bir hayli zordur. Bunun sonucunda da tarihi hamam yapılarının yeniden işlevlendirme sürecinde birçok sorun ortaya çıkmaktadır. Hamam yapıları mahremiyet nedeniyle çoğunlukla kubbelerinde yer alan fil gözleri aracılığıyla doğal aydınlatmadan faydalanabilmişlerdir. Cephelerinde genellikle aydınlatma veya havalandırma için pencere bulunmamaktadır. Bu nedenle yeniden işlevlendirme sırasında cephelerine pencere açılmıştır ya da kapalı mekanlar olarak restore edilmiştir.

Çalışmanın örneklemini oluşturan 8 adet yapı; hamam yapılarının ana mekanlarını oluşturan soyunmalık, aralık, ılıkılık (soğukluk), sıcaklık ve külhan mekanlarındaki yeniden işlevlendirme sonrasındaki dönüşümleri analiz edilmiştir.

Soyunmalık: Hamam yapılarının ilk bölümünü oluşturmaktadır. Diğer mekanlara göre hacim bakımından en geniş mekandır. Soyunmalık kısmında yeniden işlevlendirme aşamasında mekânın hacim olarak geniş olmasından dolayı genellikle toplantı salonu, çok amaçlı salon veya kafeterya gibi mekanlara dönüştürülmektedir. Tablo 4.2 ve Tablo 4.4’de yer alan hamam yapıları incelendiğinde çok amaçlı salon ve kafeterya olarak kullanıldığı görülmektedir. Ördekli Hamamı’nın soyunmalığında bulunan fiskiye (süs havuzu) restorasyon aşamasında kaldırılmayarak özgün işlevine de atıfta bulunulmuştur.

Yeniden işlevlendirme aşamasında soyunmalık bölümünün insan boyutundan çok yüksek olması insanları ara kat ilave etmelerine sebebiyet vermiştir. Fakat yapılan ara kat hamam yapısının büyüklüğünün algılanmasını engellemekte ve yapıya geri dönülemez bir iz bırakmaktadır. Örneğin Tablo 4.5.'te yer alan Perşembe Hamamı özgün halinde 3 katlı bir yapı büyüklüğündedir. Fakat restorasyon aşamasında yapılan betonarme asma kat hem strüktürüne hem de özgün kimliğine zarar vermiştir.

Şekil 4.1. Umurbey Hamamı'nda Soyunmalığın Sergi Alanına Dönüşümü

Şekil 4.2. Ördekli Hamamı'nda Soyunmalığın Kafeteryaya Dönüşümü

Aralık: Soyunmalık bölümünden ılıklığa geçişi sağlayan bu bölüm, erken dönem hamamlarının karakteristik özelliğini taşımasına rağmen zamanla yok olarak yerini ılıklık mekanına bırakmıştır. Aralık mekânı çok küçük boyutlu bir bölüm olduğundan dolayı yeniden işlevlendirme sonrasında depo ya da ıslak hacim mekânı olarak kullanılmaktadır (Tablo 4.5.)

Ilıklık (Soğukluk): Ilıklık bölümü; soyunmalık ile sıcaklık arasında köprü durumundadır. Ilıklık mekanlarında bulunan halvet hücreleri ve eyvanlar sayı ve çeşit bakımında farklılık gösterebilmektedir. Genellikle dikdörtgen planlı ve orta boyutlu mekanlardır. Yeniden işlevlendirme sonrasında sergi holü, salon ve dükkân gibi çeşitli mekanlar olarak kullanılabilir. İçerisinde yer alan halvet hücreleri ise, idari mekân ıslak hacim veya depo olarak kullanılabilir.

Sıcaklık: Sıcaklık bölümü, sıcak ve buharlı bir atmosfer sunan özel mekanlardır. Atmosferini sabit tutabilmek için giriş kapısı dardır ve doğal havalandırma bulunmamaktadır. Bir ana mekân ve be mekâna bağlanan eyvan ve halvet hücrelerinden oluşmaktadır. Ana mekânın ortasında altıgen veya sekizgen formda göbektaşı bulunmaktadır. Yeniden işlevlendirme sonrasında bu mekanlar idari alan, sergi salonu, ticaret gibi çeşitli fonksiyonlarda kullanılabilir. Fakat bu mekâna yeni fonksiyon

vermenin dezavantajlarından biri de doğal havalandırma ve aydınlatmasının olmamasıdır. Örneğin; Mahkeme Hamamı'nda sıcaklığın ana mekânı hol halvet hücreleri ise idari mekanlar olarak çözümlenerek ayrı bir idari alan oluşturulmuştur (Tablo 4.2.). Ördekli Hamamı'nın girişi yeniden işlevlendirme sonrasında sıcaklık mekânından yapılmaktadır. Ana mekânın dikdörtgen formundan faydalanarak hem giriş holü hem de hol boyunca uzanan bir sergi mekânı olarak kullanılmıştır. Sıcaklıkta bulunan hücreler ise idari alan olarak kullanılmaktadır (Tablo 4.4.).

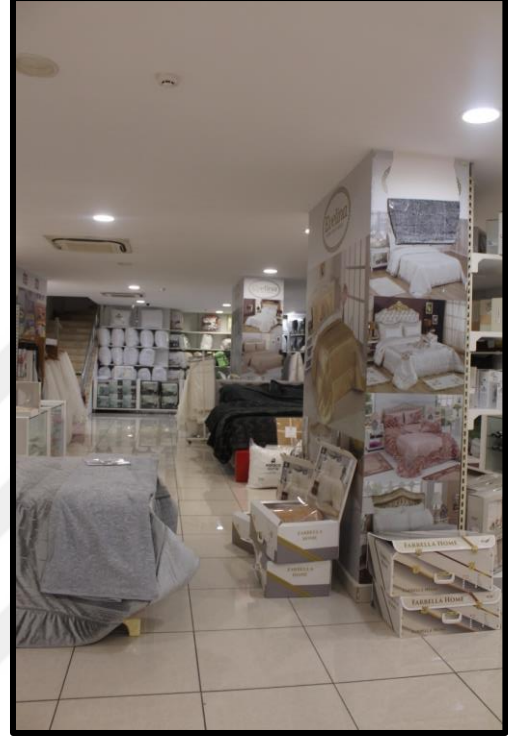
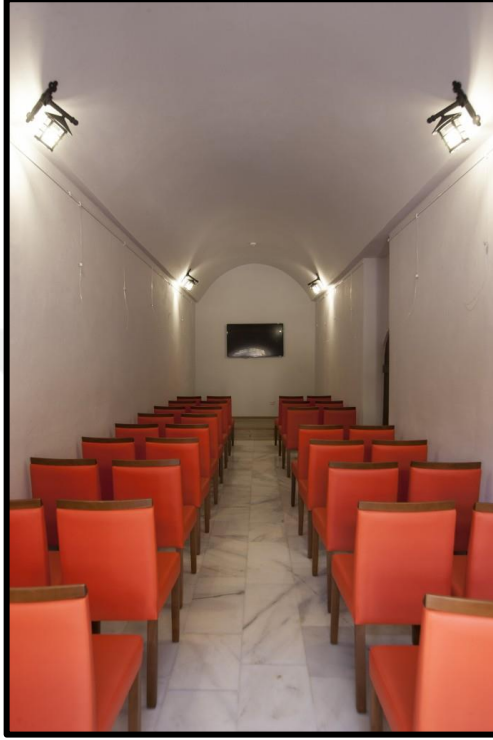

Şekil 4.3. Ördekli Hamamı'nda Sıcaklığın Sergi Alanına Dönüşümü

Külhan ve Su Deposu: Türk hamam yapılarındaki ısıtma sistemidir. Sıcaklıkta bulunan halvet hücresinden bir pencere ile su deposuna buradan da külhana bağlanmaktadır. Hamamın iç mekanları ile direk bir bağlantısı yoktur. Günümüzde bulunan hamam yapılarında çoğunlukla bu kısım yıkılmıştır. Yeniden işlevlendirme sonrasında bu mekanlar ya sıcaklıktan bir kapı ile hamamın iç mekanına bağlanmakta ya da buraya ayrı bir giriş verilerek hamamdan bağımsız bir işlev verilmektedir. Örneğin; Ördekli Hamamı'nda bu mekanlar restoran olarak kullanılmakta hamamın ana mekanları ise kültür merkezi olarak kullanılmaktadır (Tablo 4.4.). Tavukpazarı Hamamı'nda hamamın ana mekanları ile bir bağlantısı olmayıp tek bir ticaret mekânı olarak kullanılmaktadır (Tablo 4.7.) Nalıncılar Hamamı'nda külhan kısmı tamamen yok olmuştur. Restorasyon çalışmalarında bu kısmın yerine betonarme malzeme ile ek bir yapı yapılmıştır ve idari alan olarak kullanılmaktadır (Tablo 4.3.).

Sonuç olarak, tarihi hamam yapılarının yeniden işlevlendirilmesi, kültürel mirasın korunmasıyla modern yaşamın gereksinimlerinin dengeye kavuşturulması açısından

büyük önem taşır. Ancak bu süreçte, yapıların orijinal kimliğinin ve çevresel uyumunun korunması gereklidir. Bu şekilde, tarihi hamam yapıları hem geçmişe olan bağlılığımızı koruyacak hem de günümüz ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde yaşamaya devam edecektir.

Şekil 4.4. İncirli Hamamı'nda Külhanın Etkinlik Alanına Dönüşümü
Şekil 4.5. Nalıncılar Hamamı'nda Yıkılan Külhanın Yerine Yapılan Ek Yapı

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Hamamlar, insan vücuduna hizmet eden ve dünya mimarisinde özel bir konuma sahip kültürel yapıları temsil etmektedirler. Tarih boyunca birçok farklı kültürde inşa edilen hamam yapıları, değerli eserler arasında yer alarak çeşitli medeniyetlere ait izleri taşımaktadır. Örneğin, Roma Dönemi'nde inşa edilen hamamlar, belirli bir dönem varlıklarını sürdürebilmiş, ancak zaman içinde harabe haline gelmişlerdir. Bununla birlikte, Osmanlı dönemine ait hamamlar, geçmişlerini günümüze taşıyarak ayakta kalmış ve kültürel mirasın bir parçası olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu yapılar, zaman içindeki değişimleri yansıtarak geçmişten günümüze uzanan zengin bir kültürel dokuyu temsil etmektedirler.

Zaman içerisinde insanların yaşam standartlarının yükselmesi, kültürel değişimler ve suyun her eve rahat bir şekilde ulaşması gibi nedenlerin hamamlara duyulan ilginin azalmasına neden olmuştur. Hamamlara duyulan ilginin azalması ile birlikte eski zamanlarda vakıflar için önemli bir gelir kaynağı olan hamamlar, özel şahıslara satılmaya başlamıştır. Bu gibi nedenlerden dolayı hamam yapılarında yeni işlev fonksiyonu gündeme gelmeye başlamıştır. Hamamlar, ıslak mekanlar ve kendilerine özgü öğeleri barındırmalarıyla diğer kültürel varlıklara göre yapı kimliği değişmeden yeni fonksiyonlar yüklemek bir hayli zordur. Bu sonucunda da yeniden işlevlendirme sürecinde birçok sorun ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışma kapsamında Bursa'nın merkez ilçesinde yer alan hamamlar incelenmiştir. Bu hamamların bir kısmı özgün işlevinde, bir kısmı ise yeni işlevi ile kullanılmaktadır. Özgün işlevi ile kullanılan hamam yapıları ya bakımsız bir durumda ya da kullanılmamaktadır. Örneğin; Çakır Hamamı, Dayıoğlu Hamamı, Nasuhpaşa Hamamı gibi hamamlar kullanılmaktadır fakat bakımsız haldedir. Hamamların mülkiyetinin şahıslarda olması ve hamamlara olan ilginin az olmasından dolayı hamamlara bakım yapılmamaktadır. Bu da gün geçtikçe hamamların yapısının daha da kötüye gitmesine neden olmaktadır. Restorasyon geçirmesine rağmen Küplüce hamamı çevre yolunun altında kalması sebebiyle çevredeki insanlar tarafından bile algılanamayacak durumdayken restore edilerek tekrardan hamam olarak açılmıştır. Fakat insanlar artık hamamlara zaruretten dolayı değil de sosyal aktivite olarak kullanmasından dolayı bu tek odalı hamama ilgi duyulmadığı için iç mekanları nemden bozulmuş bir haldedir ve tekrardan âtıl bir duruma düşmüştür.

Günümüzde, tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesi, "yeniden işlevlendirme veya yenileme" adı altında sıkça tercih edilen bir restorasyon tekniğidir. Bu yöntem, tarihi yapıların artık orijinal amaçlarına hizmet etmemesi durumunda, farklı bir işlevle kullanılmasını öngörür. Yeniden işlevlendirme, yapıların özgün özelliklerini koruyarak sürdürülebilirliğini sağlar ve günümüz yaşam standartlarına uyumlu hale getirmektedir. Fakat hamam yapıları, tüm taşınmaz kültür varlıkları arasında yeniden işlevlendirilmesi en zor yapılardandır. Bunun nedeni, mekânların ve işleyişin tamamen insan vücuduna hizmet etmek üzere tasarlanmış olması ve özgün detaylara sahip olmalarıdır. Özellikle ıslak alanlar, yapının büyük bir bölümünü oluşturduğundan, özgün ısıtma ve tesisat gibi teknik özelliklerle birlikte gelmektedir.

Yeni bir işlev ile kullanılan hamamların fonksiyonu bazen yetkili kurumlar tarafından belirlenirken bazen de kullanıcının inisiyatifine bırakılmıştır. Fakat bu yeni işlevler bütün yapılar için olumlu bir sonuç vermemektedir. Yetkili kurumlar tarafından koruma altına alınan yapıların bir kısmı kısa bir süre sonra tekrardan kapatılarak kaderlerine terk edilmişlerdir. Örneğin, İbrahimpasha (Çandarlı) Hamamı, bir okul alanının içerisinde müze olarak restore edilmiştir. Fakat okuldaki güvenlik sebebiyle halka açık bir alan olmaması ve öğrenciler arasında ilginin duyulmaması nedeniyle tekrardan kapatılmıştır. Kayhan hamamı ve Kiremitçi Sinan Bey Hamamı yeni fonksiyonu ile restoran olarak restore edilmiştir. Fakat iki hamamda mahalle arasında yer alması ve çevresi tarafından ilgi duyulmaması nedeniyle tekrardan kapatılmıştır. Kullanıcının inisiyatifine bırakılan hamam yapıları uzman kişiler tarafından incelenmediğinden dolayı yapıya zarar verilip verilmediği bilinmemektedir. Örneğin; Perşembe (Kadı) Hamamı, içerisinde çeşitli dükkanları barındıran bir çarşı olarak kullanılmaktadır. Hamamın bazı duvarları kaldırılmış, bazı duvarlarında kapı boşlukları açılmış ve her dükkân kendi alanını oluşturarak hamamın mekanlarının anlaşılmasına sebebiyet vermektedir.

Yapıya uygulanan her müdahalenin hamamın özgün durumunun tamamen yok etmemesine geri döndürülebilir müdahaleler olmasına dikkat edilmelidir. Zamanı geldiğinde kaldırılan işlev arkasında kalıcı bir hasara sebebiyet vermemelidir. Örneğin; Perşembe Hamamında geniş bir hacme sahip olan soyunmalık kısmına yapılan betonarme ara katlar hamamın hem strüktür sistemine hem de mekânın algılanmamasına neden olmaktadır.

Sonuç olarak, tarihi hamamların işlevsizleşme ve kaybolma tehdidi, kültürel mirasımızın ciddi bir zarar görmesine yol açabilir. Bu sebeple, bu tarihi yapıları yalnızca

geçmişin izleri olarak değil, aynı zamanda gelecek kuşaklara aktarabilmek adına koruma altına almak önemli bir sorumluluktur. Restorasyon çabaları, sadece fiziksel hasarı onarmakla kalmaz, aynı zamanda hamamın tarihî atmosferini ve anlamını muhafaza etme amacını taşır. Ancak, bu süreç yalnızca restorasyonla sınırlı kalmamalı; hamamları günümüz ihtiyaçlarına uygun hale getirerek, bu mekanlara canlılık kazandırmak önemlidir. Modernize edilen hamamlar, yalnızca tarihî yapıları korumakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal etkileşimleri destekleyen, kültürel bir buluşma noktası haline gelebilecek önemli mekanlara dönüşebilir. Sanatsal etkinliklere ev sahipliği yapmak, kültür etkinliklerini desteklemek ve toplumsal bir alan sunmak gibi etkinlikler, tarihi hamamları sürdürülebilir bir şekilde günümüz yaşamına entegre etmenin bir yoludur. Bu strateji, geçmişin mirasını geleceğe taşımanın yanı sıra, kültürel zenginliğimizi canlı ve dinamik kılmak açısından önemlidir.

Hamamlara yeni bir işlev kazandırılmadan önce, öncelikle özgün yapısal özellikleri korunarak devam ettirilmesi büyük bir öneme sahiptir. Modern restorasyon teknikleri, bu süreçte kullanılarak yapıya çağdaş bir dokunuş eklenmesi mümkündür. Başlangıç aşamasında, yapının dokunulmamış özgün halinin detaylı fotoğraflar ve ölçümlerle belgelenmesi esastır. Bu belgeler, sonrasında yapılacak rölöve çalışmaları ve restitüsyon projeleri için temel oluşturacaktır. Geçmişin izlerini doğru bir şekilde ortaya koymak, restorasyon sürecindeki en kritik adımlardan biridir. Mühendislik ve mimarlık çalışmalarıyla birlikte, hamamların orijinal özelliklerini koruma amacı güdülerek uygulanacak restorasyon müdahale yöntemleri titizlikle belirlenmelidir. Bu koruma çalışmaları, yeni işlevlere odaklanmanın ötesinde, yapıların tarihî dokusunu ve kimliğini muhafaza etmeyi hedeflemelidir. Yapıya eklenen herhangi bir yeni unsur, özgün yapının bütünlüğüne zarar vermeden ve minimumda tutularak entegre edilmelidir. Hamamlara verilecek olan yeni işlev kullanıcıların inisiyatifine bırakılmamalıdır. Bütün hamamlara verilen işlevler ve tarihi yapıların durumları belirli aralıklarla yetkili kurumlar tarafından takip edilerek verilen işlevin uygunluğu takip edilmelidir. Örneğin Tavukpazarı Hamamı, şehrin en işlek caddelerinden birinde içerisinde birçok dükkânın yer aldığı ticaret mekânı olarak kullanılmaktadır. Geçmişte kurulda alınan karara göre; yapının içerisine birçok mekânın yer alması yapıya zarar vereceği bu yüzden tek mekân olarak kullanılmasına karar verilmesine rağmen tarihi yapıların kontrolü yapılmadığı için alınan karar sadece kâğıt üzerinde kalmıştır. Verilen karara sadık kalınsaydı belki de yapı günümüzde bu kadar âtıl durumda olmayacaktı.

Tarihi yapıların korunması ve sürdürülebilirliği, bir ülkenin kültürel hafızasının ve kimliğinin korunmasında hayati öneme sahiptir. Bu yapılar, geçmişin izlerini taşıırken aynı zamanda gelecek kuşaklara da ilham verir. Tarihi bir yapıyı korumak, sadece mimari özelliklerini muhafaza etmekle kalmaz, aynı zamanda o yapının tarihî, sosyal ve kültürel bağlamını da koruma altına alır. Bununla birlikte, koruma çabaları sadece geçmişe odaklanmakla kalmamalı, aynı zamanda geleceğe yönelik bir perspektifle de ele alınmalıdır. Tarihi yapıların işlev değişikliğine uğraması, onların sadece fiziksel olarak var olmalarını değil, aynı zamanda toplumsal yaşama da entegre olmalarını sağlar. Bu süreç, yapıların âtil hale gelmesini önlerken aynı zamanda onlara yeni bir amaç kazandırır. Ancak, bu işlev değişikliklerinde dikkatli olunmalı ve yapıların özgün özellikleri ile uyumlu olmalıdır. Sonuç olarak, tarihi yapıların korunması ve işlev değişikliği, kültürel mirasın canlılığını ve sürekliliğini sağlamanın önemli bir yoludur.

KAYNAKLAR

- Ahunbay, Z., 1996, Tarihi çevre koruma ve restorasyon, Yem Yayınları.
- Akbulut, R., 1957, Her Şeyi ile Bursa. *İstanbul*: Sulhi Garan Matbaası.
- Altun, N., 2012, Kuruluşundan Günümüze İznik'in Yerleşim Özellikleri. *Coğrafya Dergisi*, 6, 345-366.
- Anonim., 1943, Halkevi Neşriyatı 5 - Bursa Hamamları. Bursa: Bursa Emek Basımevi.
- Arsan, Z., 2008, Türkiyede Sürdürülebilir Mimari, *Mimarlık Dergisi* 340, 21-30.
- Aru, K. A., 1949, Türk hamamları etüdü, *İTÜ*.
- Aslanapa, O., 1986, Osmanlı devri mimarisi: *Orhan Gaziden başlayarak sonuna kadar*. İnkılâp Kitabevi, p. 614-619.
- Aydın, A. ve Şahin, Ö., 2018, Tarihi Yapıların Yeniden İşlevlendirilmesi: Isparta Aya İshotya (Yorgi) Kilisesi'nin Gül Müzesi'ne Dönüşümü, *Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, (17), 63-75.
- Aydın, D. ve Yaldız, E., 2010, Yeniden Kullanıma Adaptasyonda Bina Performansının Kullanıcılar Üzerinden Değerlendirilmesi, *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 27
- Aydın, M., Atacan, V., & Kaplanoğlu, R., 2003, Bursa Ekonomik ve Sosyal Göstergeler. *Bursa Valiliği 80. Yıl Yayını*.
- Ayverdi, E. H., 1966, İstanbul Mimari Çağının Menşei Osmanlı Mimarisinin İlk Devri 630-805 (1230-1402). (Cilt.1). İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Ayverdi, E. H., 1972, Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II.Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1451) (Cilt.2). İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Ayverdi, E. H., 1989, Osmanlı Mimarisinin İlk Devri (1230-1402). İstanbul.
- Ayverdi, E. H., 1989, Osmanlı Mimarisinde II. Murad ve Çelebi Mehmed Devri. İstanbul: Damla Ofset.
- Ayverdi, E. H., 1989, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri (1451-1481). İstanbul: Damla Ofset.
- Battuta, I., 2000, İbnü Batuta Seyahatnamesi (Cilt1). A. Sait Aykut (Çev). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Baykal, K., 1964, Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu'nun 1961, 1962, 1963, 1964 Yılları Çalışmaları. Bursa: Hakimiyet Matbaası.

- Baykal, K., 1977, Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu'nun 1971-1977 Yılları Çalışmaları. Bursa: Doğru Hakimiyet Matbaası.
- Baykal, K., 1983, Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu'nun 1977-1982 Yılları Çalışmaları. Bursa: Doğru Hakimiyet Matbaası.
- Baykal, K., 1993, Bursa ve Anıtları. İstanbul: Cenkler Matbaacılık.
- Bursa Büyükşehir Belediyesi Arşivi, 2022, Çık Çık Hamamı Rölöve-Restitüsyon ve Restorasyon Projeleri ve Restorasyon Raporu; Davut Paşa Hamamı Restorasyon Projesi ve Fotoğraflar; Kayhan Hamamına Fotoğraflar; Kiremitçi Hamamı Restorasyon projesi ve Fotoğraflar; Mahkeme (İbrahim Paşa) Hamamı Restorasyon Projesi ve Fotoğraflar; Meyhane Hamamına ait Fotoğraflar; Muradiye Hamamı Restorasyon Projesi ve Fotoğraflar; Nalıncılar Hamamına ait Fotoğraflar; Ördekli Hamamı Rölöve-Restitüsyon-Restorasyon projeleri ve Fotoğraflar; Reyhan Paşa Hamamına ait Fotoğraflar; Şengül Hamamına ait Fotoğraflar; Umurbey Hamamına ait Fotoğraflar
- Çakmak, B., 2019, İznik (Nikaia) Kentinin Bizans Orta çağında Sosyal ve Kültürel Yaşamı. (Yüksek Lisans Tezi). *Bursa Uludağ Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü*. Bursa.
- Demir, H. S., 2019, Konya'da Yeniden Kullanılan Tarihi Hamam Yapılarındaki Müdahalelerin Tespiti. (Yüksek Lisans Tezi), *Fen Bilimleri Enstitüsü*, Konya
- Diez, E., 1979, İslam Ansiklopedisi (Cilt II). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Diez, E., & Aslanapa, O., 1955, Türk Sanatı. İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları.
- Dostoğlu, N., & Dostoğlu, H., 2011, Bursa Kültür Varlıkları Envanteri: Anıtsal Eserler. Bursa.
- Eroğlu, B. ve Yaldız, E., 2006, Kültür Mirasının Sürekliliği İçin Anıtsal Binaların Yeniden Kullanılması Bağlamında Ermenek Tol Medrese, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (15), 315-340.
- Erşan, R. R., & Demirarslan, D., 2020, Tarihi Yapılarda Sürdürülebilirlik İlkesi Bağlamında Eskişehir Odunpazarı Evleri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 187-213.
- Ertuğrul, A., 2002, Mimar Sinan'ın İstanbul'daki Mevcut Hamamları (Yüksek Lisans Tezi), *Fen Bilimleri Enstitüsü*, İstanbul.
- Ertuğrul, A., 2009, Hamam yapıları ve literatürü, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 7 (13), 241-266.
- Ertürk, V., 2000, Yenişehir Kazasının Siyasi, İktisadi ve İçtimai Tarihi (1487 Mufassal, 1530 Muhasebe-i İcmal ve Kanuni Devri Vakıf Kaydına Göre). (Yüksek Lisans Tezi). *Kırıkkale Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü*. Kırıkkale.

- Eyice, S., 1960, İznik'te "Büyük Hamam" ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 11 (15), 99-120.
- Eyice, S., 1997, Hamam/Tarih ve Mimari, Türkiye Diyanet Vakfı İSAM, p. 402-430.
- Eyice, S. (1988). İznik Tarihçesi ve Eski Eserleri. İstanbul: *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi Yayınları*.
- Gökçurak, T., 2016, A.31 Nolu Bursa Tereke Defterine Göre Bursa Şehrinin Sosyo-Ekonomik Hayatı (1510-1512). (Yüksek Lisans Tezi). *Balıkesir Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü*. Balıkesir.
- Halaç, H. H. ve Demir, İ., 2017, İşlevini Kaybetmiş Hamamların Yeni İşlevleri ile Turizme Kazandırılması; Kütahya Örneği, IV. *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu*, Niğde, 457,467
- İnalcık, H. 1992, Bursa (Cilt VI). İstanbul: TDV Yayınevi.
- Kaplanoglu, R., 1996, Bursa Yer Adları Ansiklopedisi. İstanbul: Bursa Ticaret Borsası.
- Kepecioğlu, K., 1935, Bursa Hamamları. Bursa: Halkevi Neşriyatı.
- Kılıç, H., 2008, Yenişehir Ovasında Nüfus ve Yerleşme. (Yüksek Lisans Tezi). *Sakarya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü*. Sakarya.
- Klinghardt, K., 1927, Türkische Bäder. Stuttgart: J. Hoffmann.
- Kolukisa, K., & Yörük, M., 1973, Bursa İl Yıllığı. Bursa: Meydan Matbaası.
- Kuban, D., 1977, 100 Soruda Türkiye Sanatı Tarihi. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Arşivi, (2022). Çandarlı İbrahim Paşa Hamamı Rölöve-Restitüsyon-Restorasyon Projeleri, Raporları ve Fotoğraflar; Davut Paşa Hamamı Rölöve-Restitüsyon-Restorasyon Projeleri, Raporları ve Fotoğraflar; İncirli Hamamı Rölöve-Restitüsyon-Restorasyon Projeleri, Müdahale Biçim Paftaları, Malzeme Analizleri ve Sorun Analizleri; Kayhan Hamamı Rölöve-Restitüsyon-Restorasyon Projeleri, Raporları ve Fotoğraflar; Perşembe (Kadı) Hamamı Rölöve- Restorasyon Projeleri; Yeşil Hamamına ait Fotoğraflar.
- Önge, Y., 1981, Eski Türk Hamamlarında Su Tesisatı ile ilgili Bazı Detaylar” I, *Uluslararası Türk ve İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi, 14-18 Eylül 1981, Bildiriler*, 5 (ITU), 213-223.
- Önge, Y., 1986, Koca Sinan'ın Hamamlarında Görülen Bir Yenilik-Merkezi Kubbeli Örtü Sistemleri, II. *Uluslararası Türk İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi*, Cilt 2 (ITU), 81-85.
- Önge, Y., 1988, Anadolu Türk Hamamları Hakkında Genel Bilgiler ve Mimar Koca Sinan'ın İnşa Ettiği Hamamlar, Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri, Cilt 1, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 403-428.

- Özcan, B., 2002, Bursa Afetleri. Erzurum: Aktif Yayıncılık.
- Paşazade, A., 2003, Osmanlıların Tarihi. Kemal Saraç, M.A.Yekta (Çev). İstanbul: Koç, Kültür Sanat Tanıtım Yayınları.
- Şehitoğlu, E., 2006, Bursa Hamamları. Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Şen, Y., 2008, 15 - 17. Yy. Arası İstanbul'da Yapılmış Hamamlarda İşlev Değişikliklerinin Mimariye Yansıması. (Yüksek Lisans Tezi) *Haliç Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü*, İstanbul.
- Ülgen, A. S., 1950, Hamam, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, p. 174-178.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, (2022). Emir Sultan Hamamına ait Restorasyon Projesi ve Rölöve-Restitüsyon ve Restorasyon Raporları ve Fotoğraflar.
- Yağan Köylü, N. B., 2023, Tarihi Yapıların Sürdürülebilirlik Bağlamında Yeniden İşlevlendirilmesi: Aydın Cumhuriyet Mektebi, *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 107, 982-1008
- Yaldız, E. ve Asatekin, N. G., 2016, Anıtsal yapıların kullanım sürecinde Değerlendirilmesine yönelik bir model önerisi, *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 33 (2).
- Yaman, T. C., 2010, Türk Hamamının Mekânsal Kurgusu “İstanbul Hamamları”, (Yüksek Lisans Tezi), *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, İstanbul.
- Yegül, F. K., 2012, Anadolu Hamam Kültürü: Bin Işık Huzmesi, Bin Ilık Parmak, In: Anadolu Medeniyetlerinde Hamam Kültürü: Mimari, Tarih ve İnceleme, Eds, *İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları*, p. 17-67.
- Yenal, E., 2012, Osmanlı Başkenti Bursa. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi.
- Yılmaz, H., 2015, Yeni Kaynaklara Göre Burs Beg Sarayının Yapılış Tarihi ve Orhan Gazi Döneminde İnşa Edilen İlk Bölümleri. *Taş Mimarlık Arkeoloji Kültür ve Sanat Dergisi*,
- Yılmaz, İ., 2014, Bursa Sur Kapıları ve Taht-ı Kale Kapısı Rekonstrüksiyonu. *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, 87-105.
- Yılmazkaya, O., 2002, Aydınlık Kubbenin Altındaki Sıcaklık Türk Hamamı. İstanbul: Çitilembik Yayınevi.
- Yılmazyaşar, H., 2003, Orhan Gazi Döneminde İznik Kenti ve Mimarisi. (Yüksek Lisans Tezi). *Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü*. Ankara.

- Yılmazyaşar, H., 2017, Orhan Gazi Döneminde (1326-1362) İzmit Kenti. Anonim İçinde, Prof. Dr. Filiz Yenişehirlioğlu'na Armağan-Osmanlı Dünyasında Kültürel Karşılaşmalar ve Sanatsal Yansımaları (s.263-279). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Hastaneleri Basımevi.
- Yüksel, İ. A., 1983, *Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid-Yavuz Selim Devri (1421-1520)*. İstanbul: Günlük Ticaret Gazetesi Tesisleri.
- Yalman, B., 1984, Bursa. İstanbul: Yenilik Basımevi.
- Yediyıldız, B., 1982, Vakıf Müessesesinin XVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü. *Vakıflar Dergisi XIV*.
- Yegül, F. K., Erten, E. ve Avunç, B., 2006, Antik Çağ'da hamamlar ve yıkanma, Homer Kitabevi ve Yayıncılık.
- Yegül, F. K., 2012, Anadolu Hamam Kültürü: Bin Işık Huzmesi, Bin Ilık Parmak, In: Anadolu Medeniyetlerinde Hamam Kültürü: Mimari,
- Yegül, F., 2006, Antik Çağ'da Hamamlar ve Yıkanma. (E. Erten, Çev.) İstanbul: Homer Kitabevi.
- URL1,[https://earth.google.com/web/search/day% c4 % b1 o % c4 % 9 flu + hamam % c4 % b1 / @ 40.1850924,29.07300551,197.9673642a,345.75311322d,35y,0h,0t,0r/data=CigiJgokCTx81C8KGERAEZ0mTkkQF0RAGfmKc6-dED1AIQbbZ3uBDT1AOgMKATA](https://earth.google.com/web/search/day%c4%b1o%c4%9flu+hamam%c4%b1/@40.1850924,29.07300551,197.9673642a,345.75311322d,35y,0h,0t,0r/data=CigiJgokCTx81C8KGERAEZ0mTkkQF0RAGfmKc6-dED1AIQbbZ3uBDT1AOgMKATA) (Erişim Tarihi:18.10.2023)
- URL2,<https://earth.google.com/web/@40.18851298,29.07133602,182.03211589a,388.83901884d,35y,0h,0t,0r/data=MikKJwolCiExTEJXV0hpLUFidFV4d21GY0h0THRQdU9Fb3FaeGdJUG4gAToDCgEw> (Erişim Tarihi:18.10.2023)
- URL3,[https://earth.google.com/web/search/Mollag % c3 % bcrani , + Tarihi + Oru % c3 % a7 bey + Hamam % c4 % b1 , + Sat % c4 % b1 + Caddesi , + Osmangazi % 2 f Bursa / @ 40.18546201,29.05459868,257.14828746a,308.33591532d,35y,0h,0t,0r/data=CigiJgokCc_p7TdWGERAEWrXgyHsF0RAGUblUudaEz1AIE42VlrET1AMikKJwolCiExTEJXV0hpLUFidFV4d21GY0h0THRQdU9Fb3FaeGdJUG4gAToDCgEw](https://earth.google.com/web/search/Mollag%c3%bcrani,+Tarihi+Oru%c3%a7bey+Hamam%c4%b1,+Sat%c4%b1+Caddesi,+Osmangazi%2fBursa/@40.18546201,29.05459868,257.14828746a,308.33591532d,35y,0h,0t,0r/data=CigiJgokCc_p7TdWGERAEWrXgyHsF0RAGUblUudaEz1AIE42VlrET1AMikKJwolCiExTEJXV0hpLUFidFV4d21GY0h0THRQdU9Fb3FaeGdJUG4gAToDCgEw) (Erişim Tarihi:18.10.2023)
- URL4,[https://earth.google.com/web/search/Piremir , + Olca + Sokak , + Y % c4 % b1 ld % c4 % b1 r % c4 % b1 m % 2 f Bursa / @ 40.17725535,29.08650054,289.35931135a,612.25723964d,35y,1.75526326h,0t,0r/data=CigiJgokCTrt33qF0RAEQtlDkRZF0RAGVVv9BJvEz1AlcRMdRdxED1AMikKJwolCiExTEJXV0hpLUFidFV4d21GY0h0THRQdU9Fb3FaeGdJUG4gAToDCgEw](https://earth.google.com/web/search/Piremir,+Olca+Sokak,+Y%c4%b1ld%c4%b1r%c4%b1m%2fBursa/@40.17725535,29.08650054,289.35931135a,612.25723964d,35y,1.75526326h,0t,0r/data=CigiJgokCTrt33qF0RAEQtlDkRZF0RAGVVv9BJvEz1AlcRMdRdxED1AMikKJwolCiExTEJXV0hpLUFidFV4d21GY0h0THRQdU9Fb3FaeGdJUG4gAToDCgEw) (Erişim Tarihi:18.10.2023)

- URL5,https://earth.google.com/web/search/%c4%b0vazpa%c5%9fa,+Haydarhane+Hamam%c4%b1,+3.+Hamam+Sokak,+Osmangazi%2fBursa/@40.17875278,29.0580259,288.01734797a,565.50088303d,35y,0h,0t,0r/data=CigiJgokCUn_Ey4JF0RAEbn2d1XFkRAGYT9tVPIFz1AIRiBD65kFD1AMikKJwolCiExTEJXV0hpLUFidFV4d21GYh0THRQdU9Fb3FaeGdJUG4gAToDCgEw(Erişim Tarihi:18.10.2023)
- URL6,https://earth.google.com/web/search/%c3%87ekirge,+K%c3%bcpl%c3%bcceSokak,+Osmangazi%2fBursa/@40.1994994,29.01764773,225.77302142a,571.3640738d,35y,0h,0t,0r/data=CigiJgokCUELxd30F0RAEc_anzTYFkRAGYifSxuOCD1AIerknOoAj1AMikKJwolCiExTEJXV0hpLUFidFV4d21GY0h0THRQdU9Fb3FaeGdJUG4AToDCgEw (Erişim Tarihi:18.10.2023)
- URL7,<https://earth.google.com/web/@40.18147722,29.06839333,230.44796779a,3477095749d,35y,0h,0t,0r/data=MikKJwolCiExTEJXV0hpLUFidFV4d21GY0h0THRQU9Fb3FaeGdJUG4gAToDCgEw> (Erişim Tarihi:18.10.2023)
- URL8,https://earth.google.com/web/search/beyaz+saray+hamam%c4%b1/@40.1888914,29.05469306,190.01789095a,285.94269227d,35y,0.00000032h,0.11851846t,0r/daa=CigiJgokCWqHFEJwF0RAEc7q_0EF0RAGa6dXiGdEj1AicWP82JnED1AMikKJolCiExTEJXV0hpLUFidFV4d21GY0h0THRQdU9Fb3FaeGdJUG4gAToDCgEw(Erişim Tarihi:18.10.2023)
- URL9,https://earth.google.com/web/search/Y%c4%b1ld%c4%b1r%c4%b1m,+TarihiY%c4%b1ld%c4%b1r%c4%b1m+Hamam%c4%b1,+7.+Hamam+Sokak,+Y%c4%b1ld%c4%b1r%c4%b1m%2fBursa/@40.18696093,29.08169483,183.30130498a,575.543487d,35y,0h,0t,0r/data=CigiJgokCWBCzDTTGURAERDvx_E_GURAGQg1RFALBj1ASZGSM39Aj1AMikKJwolCiExTEJXV0hpLUFidFV4d21GY0h0THRQdU9Fb3FaeGdUG4gAToDCgEw (Erişim Tarihi:18.10.2023)
- URL10, <https://www.seyyahcelebi.com.tr/tarihi-yildirim-bayezid-hamami.html> (Erişim Tarihi:02.09.2023)
- URL11,<https://earth.google.com/web/search/Maksem,+BA%c5%9e%c3%87I+%c4%b0BRAH4%b0M+HAMAMI,+Ba%c5%9f%c3%a7%c4%b1+Sokak,+Osmangazi%2fBursa/@40.17859396,9.06303513,270.85671114a,288.65106429d,35y,0h,0t,0r/data=CigiJgokCUtiL9F0RAEV8psPIF0RAGVMsVQqYET1AIWV9NqyLDj1AMikKJwolCiExTEJXV0hpLUFidFV4d21GY0h0THRQdU9Fb3aeGdJUG4gAToDCgEw> (Erişim Tarihi:18.10.2023)
- URL12,https://earth.google.com/web/search/c%c4%b1k+c%c4%b1k+hamam%c4%b1/@40.20263968,29.02150073,201.05108027a,410.77918934d,35y,0h,0t,0r/data=CigiJgokCUfsBCcQF0RAES1_Ni2oFkRAGVx2F0A1ET1AIWY2weMQDz1AMikKJwolCiExTEJXV0hpLUFidFV4d21GY0h0THRQdU9Fb3FaeGdJUG4gAToDCgEw(Erişim Tarihi:18.10.2023)

- URL13,<https://fotograf.bursa.com.tr/cik-cik-hamami/cik-cik-hamami-4/> (Erişim Tarihi:14.07.2023)
- URL14,<https://fotograf.bursa.com.tr/cik-cik-hamami/cikcik-hamami-aralik-2012-1-2/> (Erişim Tarihi:14.07.2023)
- URL15,<https://fotograf.bursa.com.tr/cik-cik-hamami/cikcik-hamami-aralik-2012-2/> (Erişim Tarihi:14.07.2023)
- URL16,<https://earth.google.com/web/search/Emirsultan,+Emirsultan+Hamam%c4%b1+K%c3%bclt%c3%bcr+Merkezi,+1.+Tek+Sokak,+Y%c4%b1ld%c4%b1r%c4%b1m%2fBursa/@40.18082969,29.08128564,250.19677963a,386.55245595d,35y,359.99999999h,0t,0r/data=CigiJgokCdm2I koGkRAEXhfgka3GURAGfGiwuYgBj1AIaLB0EDhBD1AMikKJwolCiExTEJXV0hpLUFidFV4d21GY0h0THRQdU9Fb3FaeGdJUG4gAToDCgEw> (Erişim Tarihi:18.10.2023)
- URL17,<https://fotograf.bursa.com.tr/galeri/EMIRSULTAN-HAMAMI-ARALIK-2012-1-1024x682.jpg> (Erişim Tarihi:21.08.2023)
- URL18,<https://earth.google.com/web/search/Alaaddin,+%c3%87andarl%c4%b1+%c4%b0brahim+Pa%c5%9fa+Hamam%c4%b1,+1.+Menek%c5%9fe+Sokak,+Osmangazi%2fBursa/@40.18722664,29.05399524,246.36165278a,467.32298261d,35y,0h,0t,0r/data=CigiJgokCYYqWK5gF0RAEdjEylmqFkRAGYRqHzgHFj1AIborqSGXEz1AMikKJwolCiExTEJXV0hpLUFidFV4d21GY0h0THRQdU9Fb3FaeGdJU G4gAToDCgEw> (Erişim Tarihi:18.10.2023)
- URL19,<https://www.bursa.bel.tr/haber/candarli-ibrahim-pasa-hamami-muze-oluyor-20604> (Erişim Tarihi:26.06.2023)
- URL20,<https://fotograf.bursa.com.tr/galeri/2011/10/IBRAHIM-PASA-HAMAMI-NISAN-2010-1-1024x682.jpg> (Erişim Tarihi:26.06.2023)
- URL21,https://earth.google.com/web/search/incirli+hamam%c4%b1/@40.18372433,29.07814949,196.2794178a,303.84129207d,35y,0.00000325h,0.28726016t,0r/data=CigiJgokCX36J7F0RAEeU_gTJ3F0RAGSNe2g9Dz1AIaS8RB5zDD1AMikKJwolCiExTEjxV0hpLUFidFV4d21GY0h0THRQdU9Fb3FaeGdJUG4gAToDCgEw (Erişim Tarihi:18.10.2023)
- URL22,<https://fotograf.bursa.com.tr/galeri/INCIRLI-HAMAMI-HAZIRAN-2013-9-1024x682.jpg> (Erişim Tarihi:15.08.2023)
- URL23,<https://fotograf.bursa.com.tr/galeri/INCIRLI-HAMAMI-HAZIRAN-2013-31-1024x682.jpg> (Erişim Tarihi:15.08.2023)
- URL24,<https://fotograf.bursa.com.tr/galeri/INCIRLI-HAMAMI-HAZIRAN-2013-5-682x1024.jpg> (Erişim Tarihi:15.08.2023)
- URL25,<https://fotograf.bursa.com.tr/galeri/INCIRLI-HAMAMI-HAZIRAN-2013-61-682x1024.jpg> (Erişim Tarihi:15.08.2023)

URL26,<https://earth.google.com/web/@40.1826877,29.06055294,236.59679165a,498.68199641d,35y,191.71731982h,0t,0r/data=MikKJwolCiExTEJXV0hpLUFidFV4d21GY0h0THRQdU9Fb3FaeGdJUG4gAToDCgEw> (Erişim Tarihi:18.10.2023)

URL27,<https://earth.google.com/web/search/Kayhan,+A%c4%9fa%c3%a7%c3%a7%c4%b1lar+Sokak,+Osmangazi%2fBursa/@40.18348179,29.07041336,215.00729908a,556.13194111d,35y,360h,0t,0r/data=CigiJgokCXdm3sMXGERAERECSisFkRAGUri1Z49Ez1AIEWHIQ3DCz1AMikKJwolCiExTEJXV0hpLUFidFV4d21GY0h0THRQdU9Fb3FaeGdJU4gAToDCgEw> (Erişim Tarihi:18.10.2023)

URL28,<https://fotograf.bursa.com.tr/galeri/KAYIHAN-HAMAMI-13-1024x682.jpg> (Erişim Tarihi:05.05.2023)

URL29,<https://fotograf.bursa.com.tr/galeri/KAYIHAN-HAMAMI-HAZIRAN-2013-51024x682.jpg> (Erişim Tarihi:05.05.2023)

URL30,https://earth.google.com/web/search/Kiremit%c3%a7i,+Kiremit%c3%a7i+Sinanbey+Cami,+Do%c4%9fanbey+Toki+Konutlar%c4%b1,+Osmangazi%2fBursa/@40.19144305,29.06356111,175.32109027a,435.71480962d,35y,0h,0t,0r/data=CigiJgokCZMYNDmAF0RAETn4Vea_FkRAGWjl_7GjEj1AIE_p3VetDj1AMikKJwolCiExTEJXV0hpLUFidFV4d21GY0h0THRQdU9Fb3FaeGdJUG4gAToDCgEw (Erişim Tarihi:18.10.2023)

URL31,<https://earth.google.com/web/search/mahkeme+ibrahimpa%c5%9fa+hamam%c4%b1/@40.1808369,29.06512458,249.73292844a,504.47240971d,35y,0h,0t,0r/data=CigiJgokCYQ9kPq5GERAEZCKUW1IGERAGYvtvQdxET1AIRkQVA0aDz1AMikKJwolCiExTEJXV0hpLUFidFV4d21GY0h0THRQdU9Fb3FaeGdJUG4gAToDCgEw> (Erişim Tarihi:18.10.2023)

URL32,<https://fotograf.bursa.com.tr/galeri/MAHKEME-HAMAMI-121-1024x682.jpg> (Erişim Tarihi:12.06.2023)

URL33,<https://earth.google.com/web/search/Davutkad%c4%b1,+Muallimzade+Hamami+Kultur+Merkezi,+%c4%b0ncirli+Caddesi,+Y%c4%b1ld%c4%b1r%c4%b1m%2fBursa/@40.1826623,29.0847645,208.06601422a,784.3509495d,35y,0h,45t,0r/data=Cr8BGpQBEo0BCiUweDE0Y2EzZTc4ZWVjNTUwZTk6MHhlYWZmMjI5MzZjY2IyYWQ2GaqvU1FhF0RAIbzRIjazFT1AKlJEYXZ1dGthZMSxLCBNdWfSbGltemFkZSBIYW1hbWkgS3VsdHVyIE1lcmtlemksIMSwbmNpcmxpiENhZGRlc2ksIFnEsWxkxLFyxLFtL0J1cnNhGAIGASImCiQJmVO9G2UaREARAsFYqCsWREAZKhbCs3IYPUAho0Q2BSkCPUAoAjIpCicKJQohMUxCV1dlaS1BYnRVeHdtRmNIdEx0UHVPRW9xWnhnSVBuIAE6AwoBMA> (Erişim Tarihi:18.10.2023)

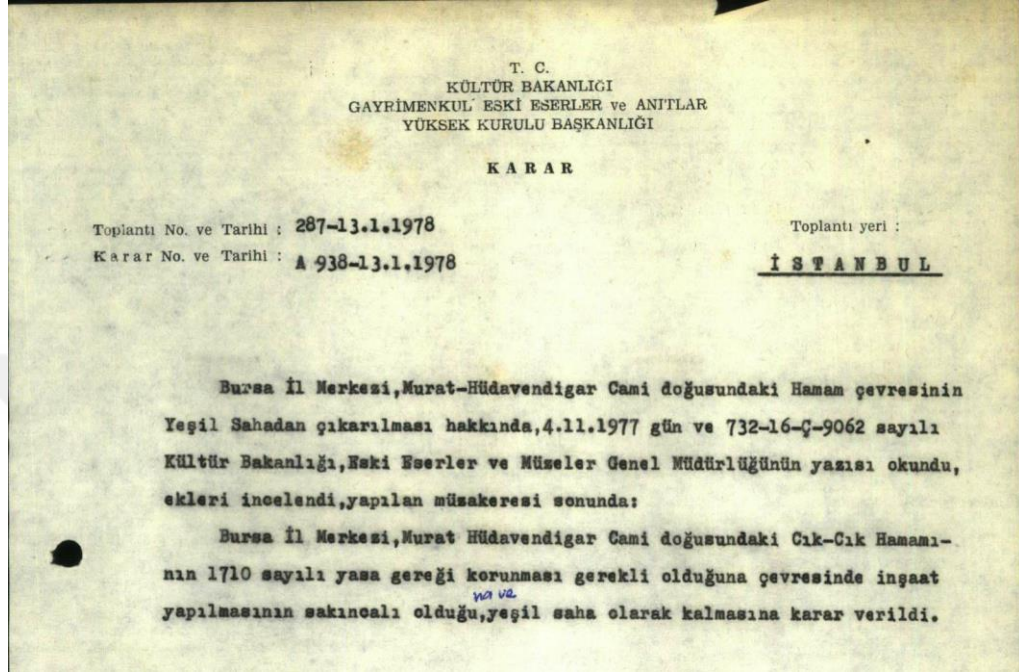
URL34,<https://fotograf.bursa.com.tr/galeri/2011/08/DOKUMHANE-HAMAMI-ARALIK-2013-4-1024x682.jpg> (Erişim Tarihi:18.07.2023)

- URL35,<https://earth.google.com/web/search/Muradiye+Mah.,+Muradiye+Hamam%c4%b1,+Kapl%c4%b1ca+Caddesi,+Osmangazi%2fBursa/@40.19091477,29.04511909,191.26572528a,577.770826d,35y,0h,0t,0r/data=CigiJgokCWwUFFirF0RAEYrwF2EaF0RAGVnbmRpKFz1AIUG1WoRNFD1AMikKJwolCiExTEJXV0hpLUFidFV4d21GY0h0THRQdU9Fb3FaeGdJUG4gAToDCgEw> (Erişim Tarihi:18.10.2023)
- URL36,<https://earth.google.com/web/search/Alacamescit,+Nal%c4%b1nc%c4%b1lar+Hamam%c4%b1,+1.+Hamam+Sokak,+Osmangazi%2fBursa/@40.18470542,29.0668629,217.00576161a,785.62271612d,35y,0h,0t,0r/data=CigiJgokCZ8SKVS3GERAERqgAmooGERAGe0IBcQFDT1A1a0qoYTCj1AMikKJwolCiExTEJXV0hpLUFidFV4d21GY0h0THRQdU9Fb3FaeGdJUG4gAToDCgEw> (Erişim Tarihi:18.10.2023)
- URL37,<https://earth.google.com/web/@40.18462992,29.06312823,219.95234019a,566.33930951d,35y,0h,0t,0r/data=MikKJwolCiExTEJXV0hpLUFidFV4d21GY0h0THRQdU9Fb3FaeGdJUG4gAToDCgEw> (Erişim Tarihi:18.10.2023)
- URL38,<https://earth.google.com/web/@40.18781506,29.0684872,190.00248089a,784.39105849d,35y,0h,0t,0r/data=MikKJwolCiExTEJXV0hpLUFidFV4d21GY0h0THRQdU9Fb3FaeGdJUG4gAToDCgEw> (Erişim Tarihi:18.10.2023)
- URL39,<https://earth.google.com/web/@40.186157,29.063037,212.11657818a,784.30673605d,35y,0h,0t,0r/data=MikKJwolCiExTEJXV0hpLUFidFV4d21GY0h0THRQdU9Fb3FaeGdJUG4gAToDCgEw> (Erişim Tarihi:18.10.2023)
- URL40,<https://earth.google.com/web/search/Reyhan,+Reyhan+Caddesi,+Osmangazi%2fBursa/@40.1869215,29.06299534,205.29967837a,481.5221826d,35y,43.29181989h,0t,0r/data=CigiJgokCcrLhRwMGURAERpCp3ZXfKRAGeAAcp3mEj1AIXRxgPDLDT1AMikKJwolCiExTEJXV0hpLUFidFV4d21GY0h0THRQdU9Fb3FaeGdJUG4gAToDCgEw> (Erişim Tarihi:18.10.2023)
- URL41,<https://fotograf.bursa.com.tr/galeri/2011/10/REYHANPASA-HAMAMIEYLUL-2015-12-1024x683.jpg> (Erişim Tarihi:19.07.2023)
- URL42,<https://fotograf.bursa.com.tr/galeri/REYHANPASA-HAMAMI-1.jpg> (Erişim Tarihi:19.07.2023)
- URL43,<https://earth.google.com/web/search/Nalbanto%c4%9flu,+%c5%9eeng%c3%bc1+Hamam%c4%b1,+Osmangazi%2fBursa/@40.18434591,29.06154199,226.11855549a,557.71288516d,35y,0h,0t,0r/data=CigiJgokCbTrFqNzGERAEZyI1WdmF0RAGZlACviHET1AIWCmK9S4Dj1AMikKJwolCiExTEJXV0hpLUFidFV4d21GY0h0THRQdU9Fb3FaeGdJUG4gAToDCgEw> (Erişim Tarihi:18.10.2023)

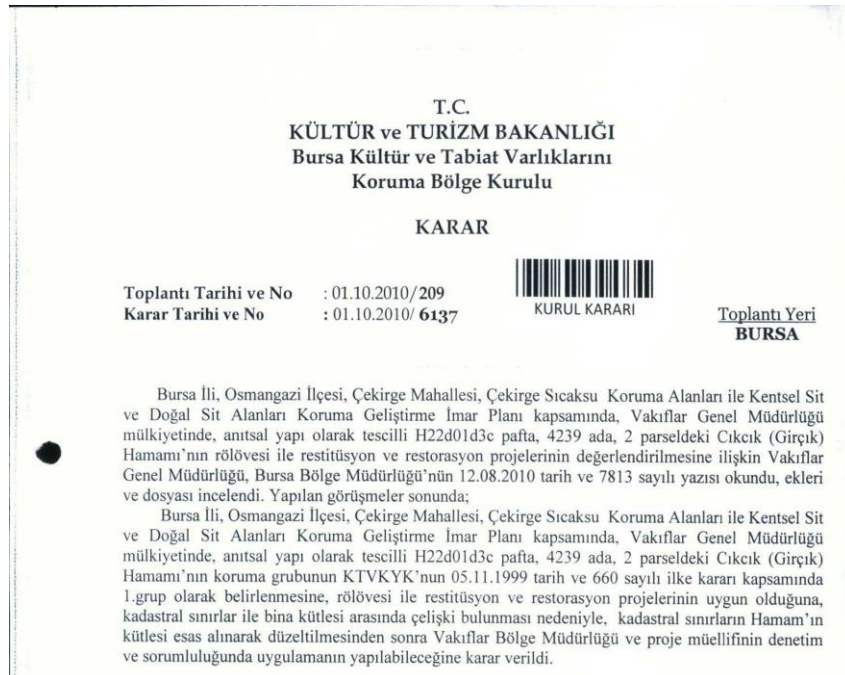
- URL44,[https://earth.google.com/web/search/%c5%9eehrek%c3%bcst%c3%bc,+Meyhaneli+\(Tavuk+Pazar%c4%b1\)+Hamam%c4%b1,+Cumhuriyet+Caddesi,+Osmangazi%2fBursa/@40.18600206,29.06097779,212.73772586a,811.73830797d,35y,0h,0t,0r/data=CigiJgokCXg2uJbhF0RAEekfsexPF0RAGRvq5F9BET1AIT2JhRRBDj1AMikKJwolCiExTEJXV0hpLUFidFV4d21GY0h0THRQdU9Fb3FaeGdJUG4gAToDCgEw](https://earth.google.com/web/search/%c5%9eehrek%c3%bcst%c3%bc,+Meyhaneli+(Tavuk+Pazar%c4%b1)+Hamam%c4%b1,+Cumhuriyet+Caddesi,+Osmangazi%2fBursa/@40.18600206,29.06097779,212.73772586a,811.73830797d,35y,0h,0t,0r/data=CigiJgokCXg2uJbhF0RAEekfsexPF0RAGRvq5F9BET1AIT2JhRRBDj1AMikKJwolCiExTEJXV0hpLUFidFV4d21GY0h0THRQdU9Fb3FaeGdJUG4gAToDCgEw) (Erişim Tarihi:18.10.2023)
- URL45,[https://earth.google.com/web/search/Umurbey,+Tofa%c5%9f+Sanat+Galerisi+\(Tarihi+Umurbey+Hamam%c4%b1\),+Fabrika+Sokak,+Y%c4%b1ld%c4%b1r%c4%b1m%2fBursa/@40.1769802,29.07151318,279.36471182a,509.66762225d,35y,53.57685353h,0t,0r/data=CigiJgokCfuGuRkuGERAEed2qzbZvF0RAGRLU3ViSET1AIZI0VyKmDT1AMikKJwolCiExTEJXV0hpLUFidFV4d21GY0h0THRQdU9Fb3FaeGdJUG4gAToDCgEw](https://earth.google.com/web/search/Umurbey,+Tofa%c5%9f+Sanat+Galerisi+(Tarihi+Umurbey+Hamam%c4%b1),+Fabrika+Sokak,+Y%c4%b1ld%c4%b1r%c4%b1m%2fBursa/@40.1769802,29.07151318,279.36471182a,509.66762225d,35y,53.57685353h,0t,0r/data=CigiJgokCfuGuRkuGERAEed2qzbZvF0RAGRLU3ViSET1AIZI0VyKmDT1AMikKJwolCiExTEJXV0hpLUFidFV4d21GY0h0THRQdU9Fb3FaeGdJUG4gAToDCgEw) (Erişim Tarihi:18.10.2023)
- URL46,<https://earth.google.com/web/search/Ye%c5%9fil,+Tarihi+Ye%c5%9fil+Hamam+Bazaar,+Sanc%c4%b1+Soka%c4%9fi,+Y%c4%b1ld%c4%b1r%c4%b1m%2fBursa/@40.18150203,29.07427088,236.19952714a,549.55831037d,35y,0h,0t,0r/data=CigiJgokCbNN65dJF0RAEQrwOdMEFkRAGQ3odLOEz1AIV8dFdnOED1AMikKJwolCiExTEJXV0hpLUFidFV4d21GY0h0THRQdU9Fb3FaeGdJUG4gAToDCgEw> (Erişim Tarihi:18.10.2023)
- URL77,https://earth.google.com/web/search/Kayhan,+Batpazar%c4%b1+Davutpa%c5%9fa+Camı,+Batpazar%c4%b1+Sokak,+Osmangazi%2fBursa/@40.18462797,29.07006782,206.24676833a,575.22286615d,35y,0h,0t,0r/data=CigiJgokCXY6cDjHGERAEdrwX0vFURAGZrVdywsGz1AIWEmFd_aCj1AMikKJwolCiExTEJXV0hpLUFidFV4d21GY0h0THRQdU9Fb3FaeGdJUG4gAToDCgEw (Erişim Tarihi:18.10.2023)
- URL48,<https://earth.google.com/web/search/%c3%87ekirge,+Hotel+Anatolia,+Z%c3%bcbeyde+Han%c4%b1m+Caddesi,+Osmangazi%2fBursa/@40.20216613,29.02235384,189.85794907a,724.7922722d,35y,158.56492155h,0t,0r/data=CigiJgokCT3c9Z3bF0RAEZ5nmN1tF0RAGfduNZYFDz1AIWH2f7bCDD1AOgMKATA> (Erişim Tarihi:18.10.2023)
- URL49,<https://earth.google.com/web/search/Mollag%c3%bcrani,+Oru%c3%a7+Bey+T%c3%bcrbesi,+Oru%c3%a7bey+Caddesi,+Osmangazi%2fBursa/@40.18471509,29.05426254,258.00751819a,332.57891939d,35y,0h,0t,0r/data=CigiJgokCVM7Oc40GERAEXA088inF0RAGfoapepdFj1AIA4QIxZ2Ez1AMikKJwolCiExTEJXV0hpLUFidFV4d21GY0h0THRQdU9Fb3FaeGdJUG4gAToDCgEw> (Erişim Tarihi:18.10.2023)

EKLER

EK-1 Cık Cık (Gir-Çık) Hamamı'nın korumaya alınması ile ilgili 1978 yılında Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı tarafından alınan karar (Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi)

EK-2 Cık Cık (Gir-Çık) Hamamı'nın koruma grubunun belirlenmesi ve projelerinin kabulü ile ilgili 2010 yılında Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından alınan karar (Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi)

EK- 3 Mahkeme Hamamı'nın çevre düzenlemesi ile ilgili 2003 yılında Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından alınan karar (Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi)

 KURUL KARARI	T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu KARAR	Toplantı Yeri Bursa
Toplantı Tarihi ve No : 24.10.2003 / 552 Karar Tarihi ve No : 24.10.2003 / 10148		
Bursa ili, Osmangazi ilçesi, 1/1000 ölçekli Maksem Doğusu Gökdere İpekçilik İmar Planı dahilinde, özel mülkiyette, 169 A envanter numarasıyla anıtsal yapı olarak tescilli Mahkeme Hamamına bitişik, mevcut planda yeşil alan olarak gösterilen 7 pafta, 339 ada, 17 nolu parselin bir kısmının bitişik düzen-konut-dört katlı yapılaşmaya açılmasına yönelik hazırlanan ve Osmangazi Belediye Meclisinin 23.07.2003 gün ve 397 sayılı kararıyla uygun gördüğü plan değişikliğinin değerlendirilmesine ilişkin Osmangazi Belediye Başkanlığı İmar İşleri Müdürlüğü'nün 29.09.2003 gün ve im-04 - 11894 - 2894 (1202) - 2135 sayılı yazısı okundu, dosyası ve ekleri incelendi, yapılan görüşme sonunda,		
Bursa ili, Osmangazi İlçesi, 1/1000 ölçekli Maksem Doğusu Gökdere İpekçilik İmar Planı dahilinde, tescilli Mahkeme Hamamına bitişik, mevcut planda yeşil alan olarak gösterilen 7 pafta, 339 ada, 17 nolu parselin bir kısmının (B - 4) yapılaşmaya açılmasına yönelik plan değişikliğinin:		
1. Tescilli hamam ve yeşil alanın, yapı alanıyla ilişkisini kesen 3.00m.lik yaya yolu oluşturularak, önerinin düzeltilen şekliyle uygun olduğuna, 2. Tescilli Mahkeme Hamamının rölövesi esas alınarak, planda işlenmemiş bulunan Külhan bölümünün de plana işlenmesine, 3. Hamamın batısında doğal amt olarak 63 envanter numarasıyla tescilli çınar ağacının plana işlenmesine karar verildi.		

EK- 4 Mahkeme Hamamı'na verilen yeni işlev ile ilgili 2011 yılında Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından alınan karar (Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi

 KURUL KARARI		T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu
KARAR		
Toplantı Tarihi ve No	: 22.01.2011/ 226	
Karar Tarihi ve No	: 22.01.2011/ 6542	<u>Toplantı Yeri</u> BURSA
Bursa İli, Osmangazi İlçesi, İbrahimpasha Mahallesi, 1/1000 ölçekli Maksem Doğusu-Gökdere-İpekçilik Koruma Amaçlı İmar Planı kapsamında, Bursa Büyükşehir Belediyesi mülkiyetinde, korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescilli, tapunun E:7 Y:H22d.07a.3b pafta, E:338 Y:5677 ada, E:1 Y:1 parselinde kayıtlı, Kurulumuzun 29.05.2009 tarih ve 4755 sayılı kararı ile "hamam" fonksiyonlu restorasyon tadilat projesi uygun görülen Mahkeme Hamamı'nın "kültür merkezi ve hamam" fonksiyonuna göre revize edilen restorasyon projesine ilişkin konu, Kurulumuzun 23.12.2010/6420 sayılı kararı gereği Kurulumuz üyelerince yerinde incelendi. Yapılan görüşmeler sonunda; Bursa İli, Osmangazi İlçesi, İbrahimpasha Mahallesi, 1/1000 ölçekli Maksem Doğusu-Gökdere-İpekçilik Koruma Amaçlı İmar Planı kapsamında, Bursa Büyükşehir Belediyesi mülkiyetinde, korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescilli E:7 Y:H22d.07a.3b pafta, E:338 Y:5677 ada, E:1 Y:1 parselde yer alan Mahkeme Hamamı'nın "kültür merkezi ve hamam" fonksiyonuna göre revize edilen restorasyon tadilat projesinin uygun olduğuna, uygulamanın proje müellifinin denetim ve sorumluluğunda yapılabileceğine karar verildi.		

EK- 5 Mahkeme Hamamı'nın hamam kısmı girişindeki cam kapının kaldırılması ile ilgili 2012 yılında Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından alınan karar (Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi

 KURUL KARARI		Dosya No: 16.00.1966
T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu		
KARAR		
Toplantı Tarihi ve No	: 27.08.2012/ 51	
Karar Tarihi ve No	: 27.08.2012/ 0984	<u>Toplantı Yeri</u> BURSA
Bursa İli, Osmangazi İlçesi, İbrahimpasha Mahallesi, 1/1000 ölçekli Maksem Doğusu-Gökdere-İpekçilik Koruma Amaçlı İmar Planı kapsamında, Bursa Büyükşehir Belediyesi mülkiyetinde, tescilli E:7 Y:H.22d.07a.3b pafta, E:338 Y:5677 ada, E:1 Y:1 parselde, BKTVKBK'nun 22.01.2011 tarih ve 6542 sayılı kararı ile restorasyon tadilat projesi uygun görülen Mahkeme Hamamının yapı kullanma izni talebinin değerlendirilmesine ilişkin Bursa Büyükşehir Belediye Başkanlığının 06.06.2012 tarih ve 91040 sayılı yazısı ile Müdürlüğümüzün 27.08.2012 tarih ve 3910 sayılı raporu okundu, ekleri ve dosyası incelendi. Yapılan görüşmeler sonunda; Bursa İli, Osmangazi İlçesi, İbrahimpasha Mahallesi, 1/1000 ölçekli Maksem Doğusu-Gökdere-İpekçilik Koruma Amaçlı İmar Planı kapsamında, Bursa Büyükşehir Belediyesi mülkiyetinde, tescilli E:7 Y:H.22d.07a.3b pafta, E:338 Y:5677 ada, E:1 Y:1 parselde yer alan Mahkeme Hamamı'nın, hamam kısmı giriş kapısındaki cam kapının kaldırılması kaydıyla Belediyesince yapı kullanma izni verilmesinde sakınca olmadığına karar verildi.		

EK- 6 Mahkeme Hamamı'nın pasaj işlevinin kabul edilmemesi ile ilgili 1960 yılında Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından alınan karar (Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi

16.15.624-1

T. C.
GAYRİMENKUL ESKİ ESERLER ve ANITLAR
Yüksek Kurulu

K A R A R

Toplantı No. ve tarihi : 86 - 8.IV.1960
Karar No. ve tarihi : 1320 - 9.IV.1960

Toplantı yeri : İ s t a n b u l

KURUL KARARI

Bursa'da Nalıncılar Hamamı tadil edilerek pasaj haline getirilmek istendiğinden bu hususta bir karar verilmesine dair Maarif Vekâleti'nin 28.XII.1959 tarih ve 732.14-6479 sayılı yazısı okundu ve ilgisikleri tedkik edilerek müzakeresi yapıldı:

Bursa'da Nalıncılar Hamamı Muradı Hüdevendigâr zamanında yapılmış tarihi bir eser olduğundan tadil edilerek pasaj yapılmasının uygun görülmediğine karar verildi.

EK- 7 Mahkeme Hamamı'nın kuzey cephesinde bulunan duvarın yıkılması ile ilgili 2008 yılında Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından alınan karar (Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi

T.C.
KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu

K A R A R

Toplantı Tarihi ve No : 20.09.2008/132
Karar Tarihi ve No : 20.09.2008/4063

Toplantı Yeri
BURSA

Bursa İli, Osmangazi İlçesi, Alacamescit Mahallesinde, 1/1000 ölçekli Reyhan-Kayhan-Hanlar Bölgesi Koruma Amaçlı İmar Planı kapsamında ve Kentsel Sit sınırları içinde, tapunun E:172 Y:H22d.07a.3a pafta, E:430 Y:4355 ada, E:1 Y:1 parselinde özel mülkiyet adına kayıtlı 120-A envanter numarası ile Anıt Eser olarak tescilli Nalıncılar Hamamı'nda Tuzpazarı Caddesi'ne bakan kuzey cephesi üst katında yer alan duvarın mail-i inhidam durumunda olduğuna, yoğun yaya trafiği için tehlike arz ettiğine bu nedenle gerekli güvenlik önlemleri alınarak, boşa kalan duvarın döşeme seviyesine kadar yıkımı istemine ilişkin Osmangazi Belediye Başkanlığı'nın (İmar ve Şehircilik Müdürlüğü) 15.09.2008 günlü teknik raporu, Belediye teknik elemanlarının 15.09.2008 günlü mail-i inhidam raporu okundu, dosyası incelendi, yapılan görüşmeler sonucunda;

Bursa İli, Osmangazi İlçesi, Alacamescit Mahallesinde, 1/1000 ölçekli Reyhan-Kayhan-Hanlar Bölgesi Koruma Amaçlı İmar Planı kapsamında ve Kentsel Sit sınırları içinde, tapunun E:172 Y:H22d.07a.3a pafta, E:430 Y:4355 ada, E:1 Y:1 parselinde kayıtlı, 13.06.1997 gün, 5906 sayılı kararımız ile rölovesi onaylanan ve aynı kararla prensipte uygun bulunan 1/100 ölçekli restorasyon projesine göre uygulamaya başlanabileceğine 22.07.1997 gün, 5978 sayılı kararımız ile karar verilen 120-A envanter numarası ile "Anıt Eser" olarak tescilli Nalıncılar Hamamı'nda; Tuzpazarı Caddesi'ne bakan kuzey cephesinde, boşa kalan üst kat duvarının mail-i inhidam durumunda olduğu, yoğun yaya trafiği için tehlike arz ettiği Bursa İnşaat Mühendisleri Odası'nın 11.08.2008 günlü teknik raporu ve Belediyesi teknik elemanlarının 15.09.2008 günlü mail-i inhidam raporu doğrultusunda tespit edildiğinden, Belediyesince gerekli güvenlik önlemleri alınarak, duvarın döşeme seviyesine kadar yıkımının uygun olduğuna, uygulama sonrası rapor ve fotoğraflarının Kurul Müdürlüğü'ne iletilmesine karar verildi.

EK- 8 Mahkeme Hamamı'nın izinsiz tabelaların kaldırılması ve koruma grubunun belirlenmesi ile ilgili 2020 yılında Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından alınan karar (Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu KARAR	16.15.624
Toplantı Tarihi ve No : 26/08/2020- 447	<u>Toplantı Yeri</u>
Karar Tarihi ve No : 26/08/2020-9773	BURSA

Bursa ili, Osmangazi ilçesi, Alacamescit Mahallesi, Reyhan-Kayhan-Hanlar Bölgesi Koruma Amaçlı İmar Planı dahilindeki Kentsel Sit alanında bulunan özel mülke ait, tapunun H22d07a3a pafta, 4355 ada, 1 parselinde kayıtlı taşınmazda yer alan 120-A envanter numarası ile Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı olarak tescilli Nalıncılar (I.Murat Hüdevendigar) Hamamındaki izinsiz uygulamalara ilişkin Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğünün 18/08/2020 tarihli ve 331877 sayılı uzman raporu okundu, ekleri ve ilgi dosyası incelendi, yapılan görüşmeler sonucunda;

Bursa ili, Osmangazi ilçesi, Alacamescit Mahallesi, Reyhan-Kayhan-Hanlar Bölgesi Koruma Amaçlı İmar Planı dahilindeki Kentsel Sit alanında bulunan özel mülke ait, tapunun H22d07a3a pafta, 4355 ada, 1 parselinde kayıtlı taşınmazda yer alan 120-A envanter numarası ile Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı olarak tescilli Nalıncılar (I.Murat Hüdevendigar) Hamamındaki izinsiz tabela uygulamalarının 120 gün içerisinde mal sahibi ve Belediyesi denetim ve sorumluluğunda ivedilikle kaldırılarak, yapının cephesinin ve Uzunçarşı Caddesindeki yapıların cephelerinin Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 31/01/2003 tarihli ve 9619 sayılı kararla onaylı Uzunçarşı-Tuzpazarı-Okçular Cephe Sağıklaştırma Projesine uygun hale getirilmesinin Belediyesince sağlanarak, sonucundan Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğüne bilgi verilmesine

Koruma Grubunun Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 05/11/1999 tarihli ve 660 sayılı ilke kararı doğrultusunda 1.Grup olarak belirlenmesine tapunun beyanlar hanesine " 1. Grup Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığıdır" şerhinin konularak Müdürlüğümüze bilgi verilmesine karar verildi.

EK- 9 Ördekli Hamamı'nın güney cephesinde bulunan pencerenin mevcut kotu esas alınarak yapılması ile ilgili 2006 yılında Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından alınan karar (Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu KARAR	16.15.624
Toplantı Tarihi ve No : 05.05.2006/ 51	<u>Toplantı Yeri</u>
Karar Tarihi ve No : 05.05.2006/ 1461	BURSA

KURUL KARARI

Bursa İli, Osmangazi İlçesi, Ördekli Hamamı ve Çevresi Koruma Amaçlı İmar Planı kapsamında, Kentsel sit alanında, Tayakadın Mah. E.173/Y.H.22d.07a.2d.2c pafta, E.519/Y.4090 ada, E.76-77/Y.16-17 parsellerde yer alan Vakıflar Genel Müdürlüğünün mülkiyetindeki 24A envanter no ile anıtsal yapı olarak tescilli Ördekli Hamamının restorasyon projesine ilişkin; Osmangazi Belediyesi APK Müdürlüğünün 02.05.2006 tarih ve 209-1788 sayılı yazısı okundu, eki restorasyon projesi incelendi, yapılan görüşmeler sonunda;

Bursa İli, Osmangazi İlçesi, Ördekli Hamamı ve Çevresi Koruma Amaçlı İmar Planı kapsamında, Kentsel sit alanında, Tayakadın Mah. E.173/Y.H.22d.07a.2d.2c pafta, E.519/Y.4090 ada, E.76-77/Y.16-17 parsellerde yer alan 24A envanter no ile anıtsal yapı olarak tescilli Ördekli Hamamının restorasyon projesinin, Z08 ve Z09 mekanları arasındaki kapı boşluğunun üst kotunun duvardaki mevcut plastiğe zarar verilmeden ve güney cephesinde bulunan iki adet pencerenin de yerinde mevcut olan pencere kotu esas alınarak yapılması kaydıyla uygun olduğuna, uygulamanın proje müellifinin denetim ve sorumluluğunda yapılabileceğine, ayrıca hamama ilişkin aydınlatma ve sıhhi tesisat projelerinin de Kurulumuza getirilmesine karar verildi.

EK- 10 Ördekli Hamamı'nın restorasyonunda mekanlara uygulanacak müdahaleler ile ilgili 2006 yılında Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından alınan karar (Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi

**T.C.
KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
Bursa Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu
K A R A R**

KURUL KARARI

**Toplantı Yeri
BURSA**

Toplantı Tarihi ve No : 14.04.2006 / 49
Karar Tarihi ve No : 14.04.2006 / 1400

Bursa İli, Osmangazi İlçesi, Ördekli Hamamı ve Çevresi Koruma Amaçlı İmar Planı kapsamında, Kentsel sit alanında, Tayakadın mahallesi E.173/Y:H22d.07a.2d-2c pafta, E:519/Y:4090 ada, E:76-77/Y:16-77 parsellerde yer alan Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün mülkiyetindeki 24A env. no ile anıtsal yapı olarak tescilli Ördekli Hamamının restorasyon projesine ilişkin; Osmangazi Belediyesi A.P.K Müdürlüğü'nün 07.04.2006 tarih ve 168-9552 sayılı yazısı ile Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün 12.04.2006 tarih ve 2629 sayılı yazısı okundu ekleri restorasyon projesi incelendi, yapılan görüşmeler sonunda;

Bursa İli, Osmangazi İlçesi, Ördekli Hamamı ve Çevresi Koruma Amaçlı İmar Planı kapsamında, Kentsel sit alanında, Tayakadın mahallesi, E.173/Y:H22d.07a.2d-2c pafta, E:519/Y:4090 ada, E:76-77/Y:16-17 parsellerde yer alan Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün mülkiyetindeki 24 A envanter no ile anıtsal yapı olarak tescilli Ördekli Hamamının restorasyon projesinde;

- 1)Yapılması düşünülen bodrum katların, yapı güvenliğinin sağlanması açısından, yapının statik olarak incelenip raporlandırılmasından sonra, yapı temelinden minimum çekme mesafelerinin belirlenmesi suretiyle düzenlenmesine,
- 2) Bodrumda yapılacak tuvalet v.b mekanların, değişen fonksiyonlara göre yeniden etüd edilmesine,
- 3)Tasarımda önerilen tüm asma katların, hamam için özellik arz eden kubbenin algılanmasına engel olması nedeniyle iptal edilmesine,
- 4) Önerilen lokanta fonksiyonun yapıda müdahaleler içermesi nedeniyle uygun bulunmadığına, bu mekanın sergi amaçlı kullanılmasının doğru olacağına,
- 5) Lokanta olarak önerilen külhan ile su deposu arasında mevcut duvarda açılan geçişlerin uygun olmadığına, bu duvardaki geçişin, hamamın mevcut sistemini bozmadan, ocağın üzeri cam ve döşeme ile kapatılarak sağlanmasına,
- 6) Yeni fonksiyon verilecek mekanlarda, hem erişim kolaylığı hem de yangın v.b güvenlik sorunlarına da cevap verilmesi açısından, külhanın güney cephesinde ve Z03 mekanının kuzey cephesinde mevcut pencere genişliğinde, ayrıca Z08 mekanın güney cephesinde girişlerin verilebileceğine,
- 7) Z08 ve Z09 mekanları arasında açılan kapı boşluğunun max. 1.00m.genişliğinde, yüksekliğinin ise duvardaki mevcut mimari plastiğe zarar vermeyecek şekilde üst sınırdan yapılmasına,
- 8) Çatı planında restitüsyondan farklı getirilen önerinin uygun olmadığına, külhan çatısının restitüsyondaki gibi olabileceğine, su deposunun üzerindeki çatıda ise kubbelerdeki düzene uygun olarak belli noktalarda fanus aydınlatması yapılabileceğine,
- 9)Mevcut (eski) duvarlarla yeni yapılacak bölümler arasında dönem farkını belirtecek projedeki geçiş elemanı önerisinin uygun olduğuna, ayrıca tuğla olarak önerilen geçiş elemanına ilişkin detayın hazırlanmasına,
- 10)Yeni yapılacak duvarların ve mevcut moloz taş duvarlara yapılacak taş ve tuğla kaplamanın, hamamın güneydoğu kesiminde mevcut özgün cephe örgüsü esas alınarak yapılmasına,
- 11)Bakır kaplama olarak önerilen tüm kubbelerin özgün durumda olduğu gibi kiremitle örtülmesine,
- 12)Kasnaklarda cam olarak önerilen pencerelerin, mevcuttaki gibi fil gözü pencere olarak yapılmasına karar verildi.

EK- 11 Ördekli Hamamı'nın bodrum kat ile asma katın kabul edilmemesi ile ilgili 2007 yılında Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından alınan karar (Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi)

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu	
KARAR	
	<u>Toplantı Yeri</u> BURSA
Toplantı Tarihi ve No : 29.05.2007/ 91	
Karar Tarihi ve No : 29.05.2007/ 2606	

 KURUL KARARI

Bursa İli, Osmangazi İlçesi, Ördekli Hamamı ve Çevresi Koruma Amaçlı İmar Planı kapsamında, kentsel sit alanında, Tayakadın mah., Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün mülkiyetindeki, E:173/Y:H22d.07a.2d-2c pafta, E:519/Y:4090 ada, E:76-77/Y:16-17 (21) parselde yer alan, Kurulumuzun 24.03.2007/2350 sayılı kararıyla restorasyon projesi uygun bulunan 24A env. no ile anıtsal yapı olarak tescilli Ördekli Hamamının restorasyon tadilat projesine ilişkin; Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün tarihsiz ve 3505 sayılı yazısı ile Osmangazi Belediyesi Plan ve Proje Müdürlüğü'nün 20.04.2007 tarih ve 3735 sayılı yazısı okundu, ekleri restorasyon tadilat projesi ile statik rapor incelendi, yapılan görüşmeler sonunda;

Bursa İli, Osmangazi İlçesi, Ördekli Hamamı ve Çevresi Koruma Amaçlı İmar Planı kapsamında, kentsel sit alanında, Tayakadın mah., Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün mülkiyetindeki, E:173/Y:H22d.07a.2d-2c pafta, E:519/Y:4090 ada, E:76-77/Y:16-17 (21) parselde yer alan, 24A env. no ile anıtsal yapı olarak tescilli Ördekli Hamamının restorasyon tadilat projesinin uygun olmadığına, lokanta altında önerilen bodrum kat ile fuayede önerilen asma katın iptal edilmesini ve bitişiği E:63/Y:18 parselde rekonstrüksiyon uygulaması yapılacak sivil mimarlık örneği yapı dikkate alınacak şekilde hamamın güney girişi ve otopark alanına ilişkin yeni bir düzenleme yapılmasını içeren restorasyon tadilat projesinin hazırlanarak Kurulumuza getirilmesine karar verildi.

EK- 12 Perşembe Hamamı'nın restorasyon projesinin uygun olduğuna dair 1991 yılında Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından alınan karar (Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi)

T. C. KÜLTÜR BAKANLIĞI BURSA KÜLTÜR ve TABİAT VARLIKLARINI KORUMA KURULU		EK-4
K A R A R		
Toplantı Tarihi ve No. : 20.10.1991/126		<u>Toplantı Yeri</u> BURSA
Karar Tarihi ve No. : 20.10.1991/2052		

 KURUL KARARI

Bursa İli, Büyükşehir, Osmangazi İlçesi, 194 pafta, 469 ada, 5 parselde anıtsal yapı olarak tescilli Perşembe Hamamının restorasyonuna ilişkin Osmangazi Belediye Başkanlığının 13.10.1991 gün ve 03-31/-sayılı yazısı okundu, ekleri incelendi, yapılan görüşmeler sonunda;

Bursa İli, Büyükşehir, Osmangazi İlçesi, 194 pafta, 469 ada, 5 parseldeki Perşembe Hamamına ilişkin Osmangazi Belediye Meclisinin 24.7.1991 gün ve 62 sayılı kararıyla hazırlanmış olan plan tadilatının ve restorasyon projesinin uygun olduğuna, uygulamanın buna göre yapılabileceğine karar verildi. (Olumlu)

EK- 13 Perşembe Hamamı'nın koruma grubu ile ilgili 2010 yılında Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından alınan karar (Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi)

T.C.		
KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI		
Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu		
KARAR		
Toplantı Tarihi ve No	13.08.2010/ 206	Toplantı Yeri
Karar Tarihi ve No	13.08.2010/ 6036	BURSA
		
		KURUL KARARI

Bursa İli, Osmangazi İlçesi, Reyhan Mahallesi, 1/1000 ölçekli Reyhan-Kayhan Hanlar Bölgesi Koruma Amaçlı İmar Planı kapsamında, Tuzpazarı mahallesi, Cumhuriyet caddesinde, E:194 Y:H22D07A3A pafta, E:469 Y:4424 ada, E:5 Y:2 parselde yer alan TKTVYK'nun 14.02.1986 gün ve 1918 sayılı karar eki listede anıtsal yapı olarak tespit olunan Perşembe Hamamının koruma grubunun belirlenmesine yönelik ilgisinin 22.06.2010 tarihli dilekçesi ve ekleri okundu, dosyası incelendi. Yapılan görüşmeler sonucunda;

Bursa İli, Osmangazi İlçesi, Reyhan Mahallesi, 1/1000 ölçekli Reyhan-Kayhan Hanlar Bölgesi Koruma Amaçlı İmar Planı kapsamında, Tuzpazarı mahallesi, Cumhuriyet caddesinde, E:194 Y:H22D07A3A pafta, E:469 Y:4424 ada, E:5 Y:2 parselde yer alan TKTVYK'nun 14.02.1986 gün ve 1918 sayılı karar eki listede anıtsal yapı olarak tespit olunan Perşembe Hamamının koruma grubunun KTVKYK'nun 05.11.1999 gün ve 660 sayılı ilke kararı doğrultusunda 1. grup olarak belirlenmesine karar verildi.

EK- 14 Tavukpazarı Hamamı'nın tek mekân halinde işlev verilmesi ile ilgili 1985 yılında Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları İstanbul Bölge Kurulu tarafından alınan karar (Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi)

T. C.		
KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI		
Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları		
İstanbul Bölge Kurulu		
K A R A R		
Toplantı No. ve Tarihi :	68-22.11.1985	Toplantı Yeri : İSTANBUL
Karar No. ve Tarihi :	1845-22.11.1985	
		
		KURUL KARARI

Bursa İli, 298 pafta, 682 ada, 12 parselde bulunan Tavuk Pazarı Hamamı hakkında İstanbul Bölge ve Anıtlar Müdürlüğü'nün 19.8.1985 gün ve Tör.Ra.34.1/5179 sayılı yazısı okundu, ekleri incelendi, yapılan görüşme sonunda:

Tavuk Pazarı Hamamının korunması gerekli çok değerli mimari eserlerden biri olduğuna dair müteaddit kararlar mevcuttur. Önemli bazı elemanlarını kaybetmiş olması ve yoğun iş yerlerinin bulunduğu bir sahada kalması dolayısıyla bu tarihi eserin bir hamam olarak işletilmesi mümkün görülmektedir. Projesine göre hamamın mukdes kısımlardan ayıklanıp ve mimarisine uygun şekilde restorasyon, uygun olacaktır.

Ancak, hamamın mimari değeri göz önünde tutularak, içindeki mekanların ayrı ayrı fonksiyonlarda dükkanlar haline getirilmesi doğru olmayacak, bu ilerde hamamın mimarisine zarar verebilecek bir durum yaratabilecektir. Bu tehlikenin önlenmesi için hamamın toplu satış yeri (market) biçiminde çalıştırılması Kurulumuzca daha uygun görülmektedir.

Eğer bölünmesi zararı ise bu taktirde en fazla üç ünite halinde bir bölünme yapılabileceğine ve buna ilişkin projenin de Kurulumuzdan geçirilmesi gerektiğine karar verildi.

EK- 15 Tavukpazarı Hamamı'nın çevresinde bulunan ağaçlar ile ilgili 1989 yılında Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından alınan karar (Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi

T. C.
KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARINI KORUMA BAKANLIĞI
BURSA KÜLTÜR ve TABİAT VARLIKLARINI KORUMA KURULU
K A R A R

Toplantı Tarihi ve No. : 2.9.1989/ 34
Karar Tarihi ve No. : 2.9.1989/ 692

Toplantı Yeri
BURSA

KURUL KARARI

Bursa, Büyükşehir, Osmangazi İlçesi, 682 ada, 12 parselde bulunan ve restorasyonu devam eden tescilli Tavukpazarı Hamamının Fevzi Çakmak Caddesi cephesinde tretuvar üzerinde bulunan iki adet çınar ağacına ilişkin Bursa Koruma Kurulu Büro Müdürlüğünün 21.7.1989 tarihli raporuyla 26.7.1989 gün ve 2484-85 sayılı yazısı okundu, ilgili dosyası incelendi, yapılan görüşme sonucu;

Bursa, Büyükşehir, Osmangazi İlçesi, 682 ada, 12 parseldeki Tavukpazarı Hamamının Fevzi Çakmak Caddesi cephesindeki tretuvarda bulunan ve hamamın rö-löve projelerinde de görülen 2 adet çınarağacının köklerinin kazı yapılarak açığa çıkarıldığı ve bu durumun çınarların kurumalarına neden olacağı anlaşıldığından, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun 13.1.1979 gün ve 10888 sayılı kararına göre ("Bursa Kent Bütünü Sit bölgeleri içinde ve dışında olsun kamuya ait yerlerde, yollar, yeşil alanlar, resmi yapı ve okul parsellerinde bütün anıtsal ve yetmişmiş ağaçlar korunacaktır") çınarların köklerinin tekrar toprakla kapatılarak kurumalarına engel olunması gerektiğine ve kesilemeyeceklerine karar verildi.

EK- 16 Tavukpazarı Hamamı'na ek yapı olarak yapılmak istenen tuvaletlerin kabul edilmemesi ile ilgili 1990 yılında Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından alınan karar (Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi

T. C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
BURSA KÜLTÜR ve TABİAT VARLIKLARINI KORUMA KURULU
K A R A R

Toplantı Tarihi ve No. : 7.11.1990/83
Karar Tarihi ve No. : 7.11.1990/1394

Toplantı Yeri
İSTANBUL

KURUL KARARI

Bursa İli, Büyükşehir, Osmangazi İlçesi, 682 ada, 12 parselde bulunan Tavukpazarı Hamamının batı bitişiğinde yapılmak istenen tuvaletlerle ilgili olarak Adil Edesen'in 26.7.1990 ve 3.9.1990 tarihli başvuruları ile Osmangazi Belediyesi, İmar Müdürlüğünün 25.10.1990 gün ve 03-34/13549 sayılı yazısı okundu, başvuru ve yazı ekleriyle ilgili dosyası incelendi, yapılan görüşme sonucu;

Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları İstanbul Bölge Kurulunun 22.11.1985 gün ve 1849 sayılı kararı eki olarak onanan "Tavukpazarı Hamamı öneri projesi"nde Hamam iç mekanında tuvaletlerin bulunmasına karşılık ilgisinin 2.3.1990 tarihli başvurusu ile Kurulumuza sunulan tuvaletlerden vazgeçilerek hazırlanmış "Yeni kullanım projesi"nin Kurulumuzun 11.3.1990 gün ve 997 sayılı kararı ile onanması nedeniyle; Bursa İli, Osmangazi İlçesinde 682 ada, 12 parselde yer alan Tavukpazarı Hamamı ile Pirinçhanı arasındaki yolda hamama ek bir yapı olarak yapılmak istenen tuvaletlerin uygun olmadığına, isteniyorsa TKTVİstanbul Bölge Kurulunun 22.11.1985 gün ve 1849 sayılı kararıyla onanlı projede görülen şekilde hamam iç mekanındaki 13 ve 14 nolu hacimlerde tuvalet yapılabileceğine karar verildi.

EK- 17 Umurbey Hamamı'nın koruma grubu ve tehlike arz eden bölümlerin yıkılabileceği ile ilgili 2002 yılında Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından alınan karar (Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi

T.C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu
KARAR

Toplantı Yeri
Bursa

Toplantı Tarihi ve No : 11.10.2002 / 518
Karar Tarihi ve No : 11.10.2002 / 9394

KURUL KARARI

Bursa İli, Yıldırım İlçesi, Umurbey Mahallesi, Hamam Sokakta, Kurulumuzun 04.11.1994/3704 tarih ve sayılı kararıyla belirlenen Koruma Alanındaki 73 pafta, 2133 ada, 23 parselde bulunan, Bursa Büyükşehir Belediyesinin mülkiyetindeki tescilli Umurbey Hamamının kuzey cephesindeki hamam ile ilişkili yapının maili inhidam durumuyla ilgili olarak Kurulumuzun 04.7.2002/9209 tarih ve sayılı kararı gereği istenen TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası Bursa Şubesi'nin 31.7.2002/1304 tarih ve sayılı yazısı ve Yıldırım Belediye Başkanlığının 26.9.2002/2655 tarih ve sayılı yazısı ile Müdürlüğün 04.10.2002/3350 tarih ve sayılı raporu okundu, ekleri ve dosyası incelendi, yapılan görüşmeler sonunda;

Bursa İli, Yıldırım İlçesi, Umurbey Mahallesi, Hamam Sokakta, Kurulumuzun 04.11.1994/3704 tarih ve sayılı kararıyla belirlenen koruma alanındaki 73 pafta, 2133 ada, 23 parselde bulunan tescilli Umurbey Hamamının kuzey cephesindeki hamam ile ilişkili yapının rölövesinin düzeltmelerle uygun olduğuna, koruma grubunun KTVKYK.nun 05.11.1999/660 tarih ve sayılı ilke kararı uyarınca 2.grup olarak belirlenmesine, İnşaat Mühendisleri Odası Bursa Şubesiince hazırlanan statik rapor dikkate alınarak tehlike arz eden bölümlerin arındırılabilceğine karar verildi.

EK- 18 Umurbey Hamamı'nın bahçe duvarı ile ilgili 2008 yılında Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından alınan karar (Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi

T.C.
KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
Bursa Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu
K A R A R

Toplantı Yeri
BURSA

Toplantı Tarihi ve No : 19.09.2008/131
Karar Tarihi ve No : 19.09.2008/3986

KURUL KARARI

Bursa İli, Yıldırım İlçesi, Kurulumuzun 04.11.1994/3704 sayılı kararıyla belirlenen "Koruma Alanında" 12.03.2001/7036 sayılı kararıyla prensipte uygun görülen "Tofaş Bilgi Parkı Düzenleme projesi" dahilinde Umurbey mahallesi, mülkiyeti Bursa Büyükşehir Belediyesine ait, 69A env. no ile tescilli, E:73/Y:H22d.07a.3c pafta, E:2133/Y:708 ada, E:23/Y:8 parselde yer alan Umurbey Hamamı ile hamama bitişik E:24/Y:9 parselle birlikte Kurulumuzun 23.12.2006/2065 sayılı kararıyla düzeltmelerle restorasyon projesi onaylanan hamam ve fuaye yapısının uygulama sonrasına ilişkin; Bursa Büyükşehir Belediyesi Etüd ve Projeler Daire Başkanlığı'nın 26.05.2008/35666 sayılı yazısı ve eki rapor ile Müdürlüğümüz uzmanlarınca hazırlanan 14.08.2008/3869 sayılı rapor okundu, ekleri ve ilgili dosyası incelendi, yapılan görüşmeler sonunda;

Bursa İli, Yıldırım İlçesi, Umurbey mahallesinde, mülkiyeti Bursa Büyükşehir Belediyesine ait, 69A env. no ile tescilli, E:73/Y:H22d.07a.3c pafta, E:2133/Y:708 ada, E:23/Y:8 parselde yer alan Umurbey Hamamı ile hamama bitişik E:24/Y:9 parselle birlikte Kurulumuzun 23.12.2006/2065 sayılı kararıyla düzeltmelerle restorasyon projesi onaylanan hamam ve fuaye yapısının uygulama sonrası durumunun değerlendirilmesi sonucunda;

1)Onaylı projede bulunmayan ve anıtsal binanın dışarıdan algılanmasını olumsuz etkileyen, ayrıca tarihsel dönemini de yansıtmayan bahçe duvarının mevcut bahçe kotuna kadar alçaltılmasına,